T. LXXII. Р. 1906 кн. IV. Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXII. 1906, IV B. XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 1/VIII н. с. 1906.

LXXII. Р. 1906 кн. IV. Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXII. 1906, IV B. XV Jahrgang

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 1/VIII н. с. 1906.

Зміст LXXII тому.

1. Зміст тому . . . . с. 3—4
2. Лист Володимирської громади з 1324 р. (факсіміле листу й печатки), подав Мих. Грушевський . с. 5—8
3. До історії українського вертепа. Історично-літературні студії й матеріяли, Дра Івана Франка, III—V . . . . с. 9—79
4. Ритміка українських пісень, написав Філярет Колеса, III. Музикально-сінтактична стопа . с. 80—111
5. До історії участи галицьких Русинів в словянськім конґресі в Празї 1848 р., под. Ів. Созанський с. 112—121
6. Рукописи Софійської катедри в Київі, огляд Сергія Маслова . . . . с. 122—140
7. Получеңне Сяна з Днїстром в ледовій добі, тимчасова звістка, подав Др. Стефан Рудницький с. 141
8. Miscellanea: а) Справа поминання гетьманського імени на „переносї", под. Ів. Джиджора; б) Українська вірша про уманську різню, под. Ів. Кревецький; в) Пастирський лист Ангеловича з р. 1799, под. Ів. Крипякевич . . . . с. 142—147
9. Наукова хроніка: Етноґрафія в західно-европейських часописях за р. 1904, з деякими доповненнями за р. 1903, подав Зенон Кузеля (конець) с. 148—184
10. Бібліоґрафія (рецензії й справоздання, зміст на с. 239) с. 185—240

Inhalt des LXXII Bandes.

1. Inhalt des Bandes . . . . S. 3—4
2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von Michael Hruševśkyj . . . . S. 5—8

3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. Ivan Franko, III—V . . . . . . S. 9—79
4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss . . . . S. 80—111
5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von Ivan Sozanśkyj . . . . S. 112—121
6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von Sergius Maslov . . . S. 122—140
7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. Stephan Rudnyćkyj . . . . S. 141
8. Miscellanea, von Iv. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč . . . . S. 142—147
9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Zeno Kuzela (Schluss) . . . . S. 148—184
10. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 239) . . S. 185 240

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

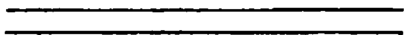

Лист Володимирської громади з 1324 р.

(Факсіміле листу й печатки).

Подав **Мих. Грушевський.**

Лист громади м. Володимира до громади м. Штральзунда в справі забраних товарів своїх горожан, перехований в оригіналї в міськім архиві Штральзунда і чверть віка вже як виданий в звістнім збірнику актів до історії Ганзи[1]), дуже мало звертав на себе увагу. Тільки в останнїх лїтах в історії торговельних відносин і культурного житя західньої України дано позір на нього. Та для пізнання сього важного документу, коли ми маємо його в оригіналї, не досить видання тексту, і деякі питання, які насувають ся ним, вимагають близшого познайомлення з його оригінальним виглядом[2]). Тому подаємо отсе фототипічне факсіміле його і прибитої до нього печатки, а також опись його зверхнього вигляду, в надії, що се виданнє дасть притоку до близшого заінтересовання сею цікавою памяткою і тими питаннями, які виникають з неї.

Лист, перехований і досї захований в архиві м. Штральзунда (сиґнатура: Rathsarchiv, Schrank I, Schieblade 23), писаний на подовгастім листку перґамену, 29 центим. довгім,

---

[1]) Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte, bearbeitet von Konstantin Höhlbaum, Band II, 1879, ч. 420 (с. 178).

[2]) За ласкаву поміч в спорядженню фотоґрафій з документу і удїленнє деяких пояснень що до зверхнього вигляду його складаємо щиру подяку директору міського архива м. Штральзунда п. Р. Ебелїнґу.

а 12 цм. широкім — долучене факсіміле віддає його в натуральній величости. Листок сей був зложений в формі квадратової коверти: низший край його на який 1 цм. широко був загнений в середину, і потім листок зложений у троє, триптихом — середина була накрита бічними крилами, так що вийшов квадрат коло 40 цм. Три прорізи — оден поздовжний в середній площі триптиха (під датою дня) і два поперечні на лївім крилї (що накривало коверту зверху), на періферії печатки (на факсіміле їх видко досить добре), служили очевидно до замкнення (завязання) коверти перґаменовим пояском. Печатка прибита на оборотній сторонї (зверхній сторонї коверти), в центрі середнього поля триптиха, на воску натуральнім, не кольорованім. Вона заховала ся, як показує долучена фототипія, дуже лихо: з написи заціліла лише одна буква D під образком; фіґура заховала ся майже в цілости. Нїякої написи або ноток на оборотній сторонї листу нема.

Текст листу був зовсім вірно поданий в згаданім виданню ганзейських актів. Подаємо його транскрипцію по провіренню з факсіміле:

Viris honorabilibus et discretis dominis consulibus ac vniuersitati in Stralsund consules ac vniuersitas civitatis ladimiriensis cum fidelitate ad omnia ce beniuolos et paratos. Noueritis coram nobis racionabiliter esse protestatum, quod Bertramus Ruthenus et Nicolaus exhibitor presenscium fratres nostri conciues habuerunt in naue nuper in terminis principis Rugianorum sumbersa seu periclitata per glaciem XXXIIII pannos, inter quos sunt XIIII yprenses, ceteri sunt dornenses et poprenses, quos sibi idem Nicolaus in Flandria comparauit et deposuit in dicta naue ad deferendum sub sua euentura pariter et fortuna, qui panni tunc eorum fuerunt et adhuc sunt nec alicuius alterius, iidem etiam Bertramus et Nicolaus tunc et nunc nostri fuerunt et sunt ciues predilecti. Super hijs ad nos habere debetis respectum firmum et securum. In cuius rei testimonium nostrum sigillum presentibus est affixum. Rogantes affectuose, quatinus intuitu iusticie ac respectu nostri perpetui seruicii efficere dignemini, quod predicti panni eidem Nicolao et ad manus sui fratris supradicti libere ac intergraliter restituantur. Datum anno Domini millesimo CCCXXIIII, in invencione sancte crucis.

Документ сей окрім того інтересу, який має для пізнання тодїшнїх торговельних зносин, ставить цїлий ряд питань, дуже важних з становища еволюції староруського культурного і су-

спільного жития. Не ставлячи собі задачею розвязати їх, лише бажаючи своїми вказівками, як і виданнєм факсіміле сеї грамоти звернути на них більшу увагу і заінтересувати ними иньших дослідників, я вкажу дещо з того, що насувало ся минї на гадку при зайнятях сею грамотою і по части було вже мною піднесено на иньшім місцї.

Передовсім звертає на себе увагу титулятура листу: до консулів і громади м. Штральзунда пишуть консули і громада м. Володимира. Трудно се положити на голий вплив формуляра, то значить — що писець написав тут консулів володимирських, коли в дійсности ніякого такого уряду не було. В староруськім міськім устрою ми не знаємо колеґії, яку писар міг би прирівняти до колеґії райців німецького устрою й назвати назвою консулів. Тому, на мій погляд, правдоподібнїйше думати, що така колеґія в Володимирі була дійсно, тим більше, що маємо й иньші звістки про істнованнє на Українї елементів німецького міського устрою перед р. 1340[1]).

Чи були се консули й громада всього міста Володимира, чи мова тут про орґанізацію частинну, напр. німецьку громаду м. Володимира? Уважаю можливим і те і друге. Згадані в листї Бертрам Русин і його брат Николай могли бути членами німецької кольонії м. Володимира; Бертрам, судячи з імени, очевидно, не був Русин з роду, а носив призвище Русина з иньших причин — чи то тому, може, що жив давно на Руси й зрущивши ся, противставляв ся якомусь иньшому, ново прихожому іменнику, чи тому, що виїхавши з Руси до якогось чужосторонного міста, там дістав се призвище. Але міг він з братом належати до загальної громади міста. Я мав нагоду вказувати[2]), що уживаннє вже при кінцї XIII в. терміна „мѣстич“ в приложенню до володимирських горожан, і то не лише тутешнїх Німцїв, а й місцевих людей, Русинів (созва бояре володимѣрьскыя и мѣстичи — Русь и Нѣмцѣ)[3]) дає натяк на те, що орґанізація німецького права могла вже тодї істнувати не тільки між Німцями, а обіймати й цїлу громаду м. Володимира.

Написаннє листу по латини чи було фактом припадковим, завдяки тому, що лист адресував ся до німецького міста, чи має бути толковане тим, що се був лист німецької кольонїї? На жаль, утрата цїлої написи на печатцї робить нам невіджаловану

---

[1]) Див. Історію України-Руси т. V с. 224—8.
[2]) ор. с. с. 224. [3]) Іпат. с. 596.

шкоду в сій справі, але та одинока буква — ґотицьке D, що заціліла на ній, всеж таки не лишає сумніву в тім, що напись була латинська, — зроблена ґотицькими буквами. Вимірявши періферію печатки, бачимо, що напись могла містити коло 20 букв такої великости, як ся, що заціліла; буква D очевидно належить до назви Володимира, і судячи з її положення майже в середині, напись могла звучати: s. civitatis ladimiriensis.

Коли пригадаємо, що й канцелярія княжа в тих часах мала латинську печатку (печатка Юрия короля руського — себто Юрия Львовича), не буде нічого дивного в тім, що й громада м. Володимира могла мати латинську печатку — ціла громада, а не якась частκова, кольоніяльна орґанізація її.

Фіґура св. Георгія на печатці, замітна реалізмом в трактованню сюжета й не звичайною плястичністю виконання, може послужити вдячною темою не тільки для сфраґіста, а й історика штуки. Не підходить вона під звичайну ґеральдичну чи сфраґістичну манеру західніх сусідів Галицько-володимирської держави; з другого боку, сфраґістика візантийська не знала такої теми, представляючи сього популярного сьвятого або в формі пішого вояка, в цілій фіґурі, або в виді погрудного медальона — так як він фіґурує й на київських монетах. З історичного становища, поява на володимирській печатці сього сьвятого, що не був патроном міста, скільки знаємо, наводить на память імя тогож „руського короля“ Юрия Львовича і піддає здогад, чи формальна орґанізація управи міста на німецький взір і заведеннє її атрибутів на тойже німецький, взагалї — західнїй спосіб: впровадженнє латинської мови в діловодство, орґанїзація канцелярії й т. и., не було ділом того князя?

В кождім разї, ся грамота з своєю печаткою дає одну ілюстрацію більше того повороту до Заходу в житю західньої України XIII—XIV в., який ми можемо слідити в цілім ряді иньших фактів[1]), а латинські грамоти і печатки останнїх галицько-волинських князів, як отсе вказано, дають сим фактам близьку анальоґію.

---

[1]) Історія України-Руси т. II² с. 483—4.

Viris honorabilibus et discretis dominis consulibus ac communitati in Stralessunde, consules ac communitas civitatis Ladimiriensis
cum fidelitate ad omnia se beniuolos et paratos. Noueritis coram nobis racionabiliter esse propositum, quod Bertramus Ruthenus
et Nicolaus exhibitor presencium, fratres nostri conciues, habuerint in naue nuper in terra vestra spoliata, Pruthenorum submersa seu
periclitata et eiectam lxxxiiii pannos, inter quos sunt xiiii yporen(ses), cetera sunt [illegible] et poperen(ses), quos idem
Nicolaus in Flandria comparauit et deposuit in dicta naue ad deferendum ad sua, euentu prius et fortuna [illegible]
panni tunc eorum fuerunt et adhuc sunt, nec aliquis alius preter eundem Bertramum et Nicolaum tunc et nunc
[illegible] fuerunt, et sunt ciues nostri, quare hys ad nos habere debetis respectum firmum et securum in premissorum
testimonium, nostrum sigillum presentibus est appensum. Rogamus affectuose quatenus intuitu iusticie ac respectu nostri servi-
cii fauoris effectui dignemini, quod predicti panni eidem Nicolao et ad manus sue fratris super libere ac integraliter restitu-
antur, quod cum omni fidelitate apud vos et vestros, si necesse fuerit, sub gratitudine cupimus promereri obsequio speciali.
Datum anno domini millesimo trecentesimo xxiiii in inuencione sancte Crucis.

До історії українського вертепа XVIII в.

Історично-літературні студії й матеріяли **Дра Івана Франка.**

III.

Коли і якими дорогами отся форма різдвяної маріонеткової гри зайшла до Польщі і на Україну, се доси докладно не вислїджено. Хоч і як близькою видавалась би думка про те, що й тут, як і в многих инших культурних надбанях, Чехія служила посередницею між Польщею і західною Европою, то все таки відомі нам доси факти не виправдують такої думки. Певна річ, у Чехії вже в XVI в. були відомі вистави п. з. Betlem nebo Jesličky, маємо сьвідоцтва про „Hru pastyřskou“, якою 1566 р. любували ся в Празї та про „Dialog o Narozeni Panĕ“ виставлений тогож року в Оломунції, про виставлену 1568 р. в Празї з надзвичайною парадою „Hru o třech kralich“ та про инші штуки з того самого різдвяного циклю, як ось „O ukrutnosti Herodove“, „O útěku Ježišovĕ do Egypta“ [1]), та про лялькову гру на сю тему, що нагадувала би наш вертеп, не знаходимо нїякої згадки.

Найстарші сьвідоцтва про ляльки і лялькові гри на Руси стрічаємо дуже давно, ще в XII і XIII в., але все в перекладах із грецького оріґіналу. В старім перекладї хронїки Малали грецький термін *τὰ σκηνικά* переложено словом кѹклы,

---

[1]) Див. Dr. Čenĕk Zibrt, Staročeské vyroční obyčeje, povĕry, slavnosti a zabavy. V Praze 1889, стор. 268–269; пор. F. Menčik, Hry (Ruch 1884, ст. 551) і F. Vykoukal, Jesličky a dramaticke hry vánocní (Kvĕty 1885, I, 65) і окрема книжка Z časů dávných i našich, Praha 1893 ст. 53 і д.

игры куколныя. „Въ цр҃ство Клавдия Антиохїистїи Соури пятьигрьна година просиша праздновати куклами дѣтьскамии, на столпъ лаженїемъ, бранїемъ, оутеканїемъ кон҆скымъ, сѣчекнымъ и пресмѣванїемъ“, читаємо в кн. X, а в иншім місці: „творити игры скомрашьскыя и коукольныя и всѣхъ борїи сноузныхъ и пѣшихъ оуристанїи“[1]. В апокріфі „Вопрошенїе апостольское о мукахъ и о покаянїи“ заборонено „игры глаголемыя коуклы и скоморохи и роусалїею пляшющия“[2]. Слово кукла, що має ся в тій формі (*κοῦκλα*) також у новогрецькій мові, правдоподібно походить із турецкого quoqla[3]; проф. Веселовский приводить його в звязок із середнолатинським cauсularius або cauculator, нім. Gaukler (від caucula — чарка) — такий, що підпоює, туманить людий (op. cit. 189—190). Можливо, що тут нема ніякої суперечности і що середньовікове латинське слово пішло з того самого орієнтального жерела, що й староруське. Здає ся, що те саме значить і неясне слово москолудити, москолудіє, що стрічає ся в памятках XV—XVI в., у якого склад входить пень луд, що значить рівночасно забаву (ludus) і ошуканство (польське łudzić) і з якого пішло новійше означенє ляльки: лутка (серб.), loutka (чеське), łątka (польське), староруське лоутъкъ в значіню актора, та старомосковське лодига — лялька, про яку згадує ся в грамоті Олексія Михайловича з р. 1648, де нарікає ся на тих, що „медвѣди водятъ и съ собаками пляшутъ, зерныю и карты и шахматы и лодыгами играютъ“ (Веселовскій op. cit. 193).

Чи справді були на Руси в тих давніх часах лялькові гри, про се можна дуже сумнївати ся; істнованє слова, ще до того чужого, не доказує нічого. Перше сьвідоцтво про істнованє лялькового театру в Московщині маємо аж у першій половині XVII в., в описї подорожи гольштинського посольства до Московщини і Персії в рр. 1633—1639, списаній секретарем того посольства Олеарієм. „Вуличні скрипалї — оповідає вчений Німець — виспівують на вулицях прилюдно дуже сороміцькі вчинки, а инші комедіянти показують їх у своїх лялькових виставах за гроші простолюдній молодіжи та дітям“ (Веселовский op. cit. 187). Він ось як описує нехитрий механізм сього

---

[1]) А. Н. Веселовскій, Разысканія VII, ст. 189.
[2]) Тихонравовъ, Памятники отреч. русск. лит. II, 313.
[3]) Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Neugriechischen, Wien, 1870, ст. 19.

лялькового театру. „Скоморох приперізує довкола свого пояса простирало, що в низу нашите на обруч, підіймає вільний конець його до гори і уладжує таким робом на своїй голові щось ніби переносний театр (theatrum portatile), ходить з ним по вулицях і дає на ньому ріжні вистави з ляльками“[1]). Олеарій додає, що жарти виставлювані на такій рухомій сцені „Голяндці називають Klischl“. Ол. Веселовский виводить із сього, що ті скоморохи були Голяндці (Стар. театръ въ Европѣ 309). Менї здаєть ся сей догад дуже сумнївним. Міг Олеарій бачити ще дома перед подоріжю такі вистави давані Голяндцями і там чути їх голяндську назву. Зрештою в книзї Олеарія маємо рисунок тої маріонеткової вистави, яку він бачив у Москві (рисунок репродукований у В. Перетца, Кукольный театръ на Руси, стор. 19), а з того рисунка Ровінский догадав ся, що виставлювано там відому й доси і загально улюблену в Росії маріонеткову гру „Петрушка“, а спеціяльно сцену, де Циган продає Петрушцї коня. Вже з самого змісту тої прімітівної штуки, де „мало говорять, а богато бють ся“, можна переконати ся, що се була композиція місцева, але не взята живцем із заграниці, особливо з Голяндії.

Російські вчені, Ровінский, а за ним Перетц, зближають Петрушку з французьким Полїшінелем і стоять на тім, що московський ляльковий театр — паріость західно-европейського. Сей погляд не видаєть ся менї зовсім безсумнївним. Певно, деяке свояцтво між Петрушкою і Полїшінелем при добрій волї знайдеть ся, алеж не забуваймо, що Олеарій бачив скомороха з ляльками в Москві в 1633 р., а тип Полїшінеля у Франції зародив ся аж у другій половинї XVII в. Далеко правдоподібнїйшою видаєть ся менї думка, що той прімітівний московський театр, який бачив Олеарій, і сам Петрушка значно ранїйше прийшли до Москви зі сходу, з Азії, і що Петрушка буде не французьким Полїшінелем, а азіятським Караґецом, пересадженим на московські обичаї. Зміцняє сю думку й те, що театр в роді описаного Олеарієм у другій половинї XVII в. як куріоз появляєть ся в Німеччинї (див. Rehm op. cit. 185, тут же й рисунок), а також те, що з тогож XVII в. маємо польські сьвідоцтва про мандрівку скоморохів із ляльками в Польщі. Польський моралїст Фалїбоґовский у виданім 1626 р. трактатї „Dyskurs o marnotrawstwie y zbytku“ промовляє до богачів: „Wasze to okazo-

---

[1]) Ал. Веселовскій, Старинный театръ въ Европѣ, стор. 309.

wanie równać można owym lalkom, co je zwykli skomorochowie ludziom na śmiechowisko ukazywać, a potym z niemi w pudło“[1]). Важне тут сполученє ляльок зі скоморохом; велике розповсюдженє скоморохів на Україні в XVII в., якого сліди лишили ся і в письменстві і в місцевих та особистих назвах[2]) (село Скоморохи сокальського пов., Скоморівський і т. и.) велить догадувати ся, що разом з тими весельчаками, музикантами та штукарями давної Руси ширили ся також ляльнові вистави по нашім краю. Сама назва скоморохів доси темна, в усякім разї неславянська; Шафарик виводив її від середно-латинського scamara — розбійник, Веселовский від якихось загадкових Samardaci, Sarmadoci, про яких згадує вже сьв. Августин та Іван Златоуст разом із иншими паяцами та штукарями (Веселовскій, op. cit. 179—182), Кірпічнїков від σκῶμμα (жарт, кпини) і ἄρχω (починаю)[3]). В усякім разї були се люди захожі, мандровані, vagantes, тай ремесло їх, хоч забавляло наших предків, було чуже, занесене. Вони не користували ся серед народа повагою, навпаки, були сінонїмами розпусників та безстидників; „и не стыдяще ся ѿтынѹдь аки скомраси“, каже характерно Суздальський лїтописець (Весел. op. cit. 183).

Певна річ, ті скоморохи і їх ляльнові гри цинїчного та сатиричного характеру не мали нїчого спільного з вертепом, який і у нас походив із иншого жерела і мабуть нїколи не був у руках скоморохів. Сьогоднї вважаєть ся майже зовсїм певним фактом, що вертеп прийшов до нас із Польщі, а від нас у XVIII в. перейшов у Московщину. Одначе сей факт не можна ще вважати таким певним, як би здавало ся, читаючи загальні нариси історії руського театру у Олексїя Веселовского[4]), Тіхонравова[5]), Морозова[6]) або читаючи праці польських істориків театру. Маємо тут деякі прогалини в дотеперішнїх дослїдах; просту дорогу завалено декуди фантастичними твердженями безсовісних шарлятанів; не мало шкодила також неввага дослїд-

[1]) Див. А. Фаминцынъ, Скоморохи на Руси, С.-Петербургъ 1889.

[2]) Leonard Lepszy, Lud wesołków w dawnej Polsce. W Krakowie 1889, стор. 60.

[3]) А. И. Кирпичниковъ, Къ вопросу о древне-русскихъ скоморохахъ (Сборн. отд. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ LII, N. 5, ст. 1—2).

[4]) А. Веселовскій, Старинный театръ въ Европѣ.

[5]) Н. С. Тихонравовъ, Собраніе сочиненій, т. I.

[6]) П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до половины XVIII стол. С. Петербургъ 1889, стор. 75.

ників, що мішали історичний розвій вертепу з історією лялькової драми з одного й історією церковної та духовної драми з другого боку. Ті історичні нитки сплітали ся іноді протягом віків і знов розходили ся; тим важнійше слідити кожду з них окремо. В нашім випадку конче треба дати ясну відповідь на два питаня: коли появив ся переносний вертеп з рухомими ляльками і грою різдвяної драми в Польщі і коли на Україні? При великім числї дослідів над польсько-руським вертепом здавало ся, що на ті питаня поперед усього дала наука ясні і точні відповіди, а тимчасом навпаки, відповіди на ті питаня були доси або зовсім загальні або зовсім хибні.

Найбільше туману напустив тут польський псевдо-етноґраф Е. Ізопольський, який надрукував 1843 в журналї Крашевского Ateneum під загальним заголовком „Badania podań ludu“ як розділ III статейку „Dramat werteрowy o śmierci“ (ст. 60—68). Ся статейка складаєть ся з двох частий, а власне з тексту „вертепної драми“ і з уваг Ізопольского. Що до тексту, то він, як признаєть ся сам Ізопольский, зложений ним самим, по польськи і не має ніякої етноґрафічної вартости, а що найбільше хиба таку, що автор чув десь про зміст такої драми, виставлюваної на українській мові, але не володіючи тою мовою і не бувши в силї записати текст по українськи, він на даний зміст скомпонував польський текст. Що така вертепна драма чи сцена на українській мові справдї була, се посьвідчує д. Гнатюк, який у своїх молодих лїтах бачив вертепні вистави в Бучачі і між ними згадує також сцену богача зі смертю, де богач між иншим співав:

Поки прийде смерть із раю,
А я собі погуляю —

а потім підпивши собі співав:

А я смерти не боюсь, не боюсь,
Я від смерти викуплюсь, викуплюсь.

Слїд сеї сцени — бо про окрему драму мабуть нема що говорити — заховав ся нам у вертепі записанім у Скалї над Збручем, якого текст друкуємо в VIII роздїлї отсеї працї.

Далї Ізопольський описує вертеп ось як: Mała skrzynia budowana w kształcie trzechpiętrowego pałacu z galerją na zewnątrz budowy z trzeciego piętra wystającą, na której kompania żołnierzy i dobosz bezustannie czuwają, zowie się

w Ukrainie wertepem. Przedstawienia odbywają sie na piętrach trzeciem i pierwszem, drugie jest składem i pobytem aktorów i maszynerji, ta zaś jest prosta i cała jej tajemnica na tem zależy, aby przed daniem widowiska wertep tak ustawić, iżby widzowie po za niego nie patrzyli. Za wertepem siedzi jego gospodarz i z drugiego piętra na trzecie prowadzi swych aktorów, najwięcej 6—8 cali wysokich, przewodzi za nich rozmowę, wyrabia nimi pantominy (стор. 64—65).

Вже з сього опису можна бачити, що сам Ізопольський ніколи не бачив вертепної вистави, або як бачив, то описав її дуже недотепно. Поперед усього збуджує сумнїв сам триповерховий вертеп: знані нам старі вертепи, Марковичів і Галаганів — двоповерхові. Підозрене також те, що каже Ізопольский про „компанїю вояків з добошем“ на версї вертепа; що се таке, чи також ляльки, чи лише малюнки, і яка їх цїль — невідомо, нї в яких відомих нам вертепах та польських шопках того не бачимо. Ідея, що середнїй поверх служить складом для ляльок, се, здаєть ся, вигадка самого Ізопольского; цитований уже Фалїбоґовский із XVII в. сьвідчить, що ляльки по виставі ховали до мішка, і те саме бачимо й тепер при вертепах.

Не менше, а навіть ще більше недоладне те, що Ізопольский говорить про репертуар вертепа. Він знає три вертепні гри: 1) Król Herod — trzej królowie wchodzą za gwiazdą, przy tej scenie spiewaną jest kolenda polska „W żłobie leży“. І знов треба догадувати ся, що автор не бачив тої гри, бо був би згадав найважнїйше — сцени при яслах, пастухів, різню вифлеємських дїтий.

2) Bogacz i śmierć, — автор додає, що гра йде прозою, а сцену закінчує боротьба ангелів з чортами за богачеву душу, при чім чорти перемагають. Згадано вже, що автор з наслуху переробив руську гру на польські вірші; з оповідань д. Гнатюка видно, що й руська гра була не прозова, а віршована; сцени з чортами в перерібцї д. Ізопольского нема, отже можливо, що й се вже він прибрехав, не порозумівши кінцевої сцени з Іродом, де виступають чорт і смерть.

3) Targowanie się diaka o podzwonne za duszę zmarłych, nie mające osobnego celu prócz śmieszności, i inne temu podobne przedstawienia, wyobrażające ledwo nie wszystkie wypadki potocznego życia Ukraińców: parobek walczy z dziewką i nogę swą aż na głowę miłej podejmuje, a ona właściwy dziewce robi opór, aż zaczną tańczyć, далї мало бути пред-

ставлене відомої анекдоти, як пяний чоловік побив жінку за те, що постелила йому під „возом“, далї сцена, як „żyd odrwiwa zapitych“, а кінчило ся буцїм то тим, що „na pierwszem piętrze przesuwają się cienie różnych wojowników“ (стор. 67). Досить прочитати ту ґалїматію і порівняти її з тим, що знаємо про репертуар нашого вертепу, щоб дійти до переконаня, що Ізопольський набрехав, сам нїчого подібного не бачивши, що при данiй конструкції вертепних ляльок сцена, де парубок підіймає ногу на голову милої, зовсїм неможлива, що автор не знає нїчого про сцени з козаком чи Запорожцем, які займають центральне місце в укр. вертепі, що зовсїм інакше говорить про ролю Жида, нїж вона виглядає в укр. вертепі.

Маючи на увазї се, а також масу пустих і недоладних видумок, які подає Ізопольский в инших роздїлах своїх „Badań“, зуміємо зложити цїну також його твердженям про початки вертепа на Українї. Д. Ізопольский твердить, що український вертеп має за собою 200 лїт віку. „Dowodzą tego rzeźby lat na wertepach, w których były budowane. Jeden z nich widziałem w Stawiszczach z napisem charakterem cerkiewnym: „Roku Chrystowoho 1591 zbudowany“, a inny w Daszowszczyznie z roku 1639“. Розумієть ся, що Ізопольский не міг подати ставищенського напису в оріґіналї, бо певно не вмів читати „cerkiewnego charakteru“; що сей напис не дає також дословної транскрипції оріґіналу, се бачимо з його тексту: в руських написах на домах та будівлях нїколи не пишеть ся „Року Христового“, а звичайно „Року божого“, а „збудовани“ в руськім написї вже й зовсїм неможливе. Так само видумане й дальше оповіданє Ізопольского, нїби то людові перекази про початок вертепа на Українї: „Gminne podanie o początkach wertepu to jest, że jakiś król ukraiński chciał sobie pojąć za żonę królewnę z dalekiej krainy, a chcąc jej okazać cały urok zwyczajów swych poddanych, kazał zbudować wertep, w którym jej okazał znaczniejsze wypadki religijne wyznawanej przez siebie wiary Chrystusa i zwyczaje domowe Ukraińców. Inne znowu podanie początek wertepu odnosi do czasów Chrystusa Pana, którego w dzieciństwie starano się bawić widowiskami wertepu“ (стор. 67—68). Сьогоднї, коли дослїди вникнули далеко глубше в українську людову традицію, нїж се могло снити ся Ізопольскому, ми можемо спокійно ті його оповідания відкинути як фантазії, що не мають нїчого спільного з народними традиціями анї з фактами ствердженими дослїдом. Як сильно зрештою Ізополь-

ский розумів ся на тім, про що брав ся писати, вказує ще один деталь. У вступі до своєї статї він каже, що вертеп, про який він береть ся говорити, се те саме, „co my nazywamy teatrem metamorfoz“ (op. cit. стор. 61). Отже треба знати, що тзв. театр метаморфоз, се німецький витвір із другої половини XVIII в., що був популярний і в Польщі особливо в першій половині XIX в. Се був ляльковий театр, у якім ляльки при помочи відповідного механізму моментально переміняли свій вигляд, із мужчин робили ся жінками, із старих молодими і навпаки. Вони стріляли з рушниць та пістолів, наливали вино з фляшок у чарки, добували шаблю з піхви і т. и. (пор. Rehm, op. cit. 189). Розуміеть ся, з вертепом вони не мали ніякого звязку, а ідентіфікуючи ті так відмінні роди лялькових вистав Ізопольский дав клясичний доказ, що не мав ясного понятя анї про один, анї про другий. Треба тілько дивувати ся, як могли такі визначні вчені, як Тіхонравов, оба проф. Веселовскі та П. Житецький[1]), а за ними й Морозов[2]) та В. Перетц[3]) зовсім без критики приймати їх на віру. Те саме чинили й давнійші польські вчені; Вішневский на тій підставі кладе початок польської шопки на XVI вік, а Войціцкий називає її „odwiecznym zwyczajem polskim“ і преспокійно ілюструє польський театр за Яна Казимира цитатом із Конопки, де описано краківську шопку з часу коло р. 1840[4]). Аж найновійші досліди проф. Віндакевича (Teatr ludowy w dawnej Polsce) та инших краківських молодих учених прояснили троха сю темряву; спеціяльно що до фантазій Ізопольского перший, скільки знаємо, рішучо висловив ся др. Станїслав Естрайхер у своїй книжцї „Szopka krakowska, spisał, objaśnił i opracował Dr. Jan Krupski. Kraków 1904“, де на стор. 4 в нотці зазначує: „Wprost niewiarygodną jest wiadomość Izopolskiego, jakoby widział szopki ruskie (wertepy) z wyrzezanemi datami 1561 i 1639. W tym czasie ani w Polsce ani na Rusi szopek dla przedstawień scenicznych

---

1) Див. його вступ до статї П. Галагана, „Малорусскій вертепъ“, Кіевская Старина, 1882, октябрь, стор. 2.

2) П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до половины XVIII столѣтія. С.-Петербургъ 1889, стор. 75.

3) В. И. Перетцъ, Кукольный театръ на Руси. Историческій очеркъ. Отдѣльный оттискъ изъ „Ежегодника Императорскихъ театровъ“ сезона 1894—1895 гг. (С.-Петербургъ 1895, стор. 55—56).

4) K. Wł. Wójcicki, Teatr starożytny w Polsce, Warszawa 1841, т. I, стор. 16—19.

jeszcze nie znano“. Думаю, що сих уваг досить, щоб раз на все вичеркнути фантазії Ізопольского з ряду матеріялів до історії українського вертепа.

Коли саме появив ся вертеп на Україні, про се не маємо докладних хронольоґічних дат. Новійші студії над польськими „яселками“ та „шопками“ показують нам інтересний факт: коли „яселка“ в безпосередній залежности від Італії, головно під патронатом жіночого закона Францісканок чи Клярисок прийшли до Польщі ще в XIV віці і в околиці Кракова достояли до нашого часу[1]), то виразні сьвідоцтва про польську „шопку“ сягають тілько початків XVIII віку. Др. Ст. Естрайхер (псевдонім Др. Ян Крупский) цитує оповіданє польського -мемуариста Кітовича з другої половини XVIII в. про те, як то варшавські Францісканн, бачучи, як залюбки люд придивляєть ся „яселкам“ виставлюваним у костелах підчас різдвяних сьвят, „dla większego powabu ludu do swoich kościołów przydali tym jasełkom ruchawości, między osoby stojące umieszczając chwilami ruchome, które przez szpary w rusztowaniu na ten koniec zrobione, wytykając na widok, braciszkowie zakonni rozmaite figle niemi wyrabiali“. І далї оповідає Кітович, які сцени виставлювано в тих „яселках“ — духовної драми анї слїду — і як народ тиснув ся до костелів так, „że kościoły napełnione bywały spektatorem, podnoszącym się na ławki i na ołtarze włażącym; a gdy ta zgraja tłocząc się i przemykajac jedna przed drugą zbliżyła się na metę założoną do jasełek, wypadał wtenczas z pod rusztowania, na którem stały jasełka, jaki sługa kościelny z prętem i kropiąc nim żywo bliżej nawinionych nową czynił reprezentacyę dalszemu spektatorowi, daleko śmieszniejszą od akcyi jasełkowej“[2]). Се оповіданє що до віригідности я поставив би не о много висше від фантазій Ізопольского. Кітович не каже, коли се було, а з усього, що знаємо про розвій „шопки“ в протиставленю до „яселок“ годї навіть подумати, щоб він сам бачив се на власні очи. Шопка чисто сьвітського характеру в нутрі костела в XVIII в., се поява так само неправдопо-

---

[1]) Див. про се гарну статю Ю. Паґачевского (Jasełka Krakowskie, napisał Józef Pagaczewski, odbitka z Rocznika Krakowskiego. W Krakowie 1902), якому пощастило віднайти ще декілька старинних фіґурок із яселок XIV—XV віку.

[2]) Dr. Jan Krupski, Szopka Krakowska, стор. 1—2.

дібна, як ставищанський вертеп із р. 1591, а сцени з костельним слугою, які мусїлиб усю виставу в костелї перемінити на якусь дику галабурду, о стількож неправдоподібні, о скілько й абсурдні супроти виразно зазначеної мети тих вистав — стягнути до костела як найбільше публики. Недоладність Кітовичевого оповіданя відчув уже мабуть Л. Ґолембйовский, який у своїй працї „Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. W Warszawie 1830“, стор. 280, не цитуючи жерела, але очевидно йдучи за Кітовичем пише: „Był zwyczaj (коли?), że po kościołach ruchome pokazywano jasełka. Najpiękniejsze bywały u ks. Kapucynów, Reformatów, Bernardynów, Franciszkanów; okazywano je od obiadu do nieszporów. Wyobrażały narodzenie pańskie, trzech króli, inne przytem sceny dziwaczne: to wojskowych, ich pochód, zabawy, miłostki i tańce; to szynkarkę, dojące krowy dziewczęta; to dziadów, żyda nareście oszusta, którego porywał i unosił diabeł. Że sceny i deklamacye pokazujących nadto silne wzbudzały śmiechy, uniesienia radości, hałasy, a czasem bywały gorszące, przychodziło do tego, że zgromadzenie i pokazujących sztuki rozganiali słudzy kościelni. Zakazał nareszcie jasełek ruchomych po kościołach Czartoryski biskup poznański, wszakże gdzieniegdzie pozostały doborniejsze nieruchome szopki; pierwsze jednak przeniosły się do partykularnych domów, do szynków“. Можливо, що Ґолембйовский мав дїйсну, живу традицію про шопки в XVIII в. і старав ся погодити з нею оповіданє Кітовича, та требаж бачити, що в основних пунктах він виразно перечить йому, головно в тім, що виставами займали ся монахи. З оповіданя Ґолембйовского можна зрозуміти річ хиба так, що ті шопки виставлювано не в костелах, але в якихось присїнках або в костельній огорожі, що виставляли їх не монахи, а якісь захожі люди, яких костельний слуга мав право прогнати. А вже зовсїм підозрено виглядає нїчим не поперта звістка, що познанський епископ заборонив ті вистави в Варшаві. Вартість тих звісток захитує инше, цитоване дром Естрайхером, зрештою так само непевне сьвідоцтво безіменної, на його думку мабуть Собєщаньским написаної статї в Tygodniku illustrowanym 1867, стор. 384, по якому виходить, що вже в р. 1701 перші переносні сценки з маріонетками появили ся на вулицях Варшави (ст. 2). Се сьвідоцтво автора з 1867 р., не підперте зрештою нїяким річевим анї писемним доказом, хоч само собою можливе, мусимо лишити під знаком запитаня, та ним на разї вичерпують ся

всї зібрані доси сьвідоцтва про істноване польської шопки в XVIII віцї.

Лишаєть ся ще одна катеґорія сьвідоцтв, а власне самі тексти шопкових драм і комедій, яких у другій половинї XIX в. (властиво від 1840 р.) записано кільканацять у ріжних сторонах етноґрафічної Польщі[1]). Найповнїйший і найстарший текст без сумнїву, се шопка краківська, та сей текст, як справедливо говорить др. Естрайхер, тілько деякими своїми рисами натякає на обставини кінця XVIII в. (op. cit. 8). Правда, попадають ся в них строфи пісень значно старших або перерібки анекдотів та оповідань записаних фацеціонїстами XVI і XVII в, але все се зовсїм не промовляє за давньою концепцією самої шопки, в якій зрештою сильно переважають вставки з поетів та драматурґів XIX віку.

Хоч і як дивним для прихильників думки про безсумнївно польське походженє українського вертепа може видати ся твердженє про можливість иншого жерела нашого вертепа, то все таки треба сказати. що таке твердженє було висловлене і поперте деякими — нехай і не арґументами, а міркуванями вартими пильної уваги. Се твердженє було висловлене ще 1883 р. в грудневій книжцї „Кіевской Старины“ М. Драгомановим. Вияснивши, що релїґійна драма на Українї повстала в безсумнївній залежности від такоїж драми західноевропейської і що також біблїйну

---

[1]) Ось важнїйша бібліоґрафія польської шопки: Konopka, Pieśni Ludu Krakowskiego, 1840, стор. 84 і далї; Józ. Sikorski, Jasełka, Pamiętnik Muzyczny i teatralny, Warszawa 1862; Wł. Anczyc, Szopka czyli Jasełka i gwiazdka w Krakowie. Tygodnik illustrowany. Warszawa 1862, t. V; Oskar Kolberg, Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Krakowskie, część pierwsza. Kraków 1871, стор. 197—207; Janasiński Ignacy, Jasełka w miescie Grybowie, Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, t. X, Kraków 1886; Ciszewski Stanisław, Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa w pow. Olkuskim, Zbiór wiad. do antrop. kraj. t. X, Kraków 1886; Janczuk Mikołaj, Szopka w Kornicy, Wisła 1888, t. II, стор. 729—753; Seweryn Udziela, Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi, Zbiór wiad. do antrop. kraj. t. XIV, Kraków 1889, окремої відбитки стор. 49—50; Wasilewski Zygmunt, Szopka i „Herody“, Materjały do dziejów teatru ludowego, Wisła t. VI, Warszawa 1892, ст. 564 і д.; Romuald Oczykowski, Szopka w Łowiczu, Wisła 1894, t. VII, стор. 518 і д.; Jastrzębowski Szczęsny, Szopka Radomska, Wisła t. VIII, Warszawa 1894, стор. 281; Sk. B. K., Szopka w Myszyńcu, Wisła t. IX, Warszawa 1895, стор. 112; Wala-

частину української вертепної драми треба вважати перерібкою західнїх текстів, надрукованих з Parfait, Histoire du théâtre français та ин., Драгоманов пише далї; „Питанє, яке цікаво було б прослїдити, лежить тепер хиба в тім, з якого власне тексту зроблений був переклад нашої різдвяної комедії і яким шляхом прийшов до нас оріґінал того перекладу? Чи був се оріґінал латинський і чи прийшов до нас через Поляків або через Нїмцїв, — чи може наші перекладачі переробляли свій текст із польського або нїмецького перекладу? Що посередниками могли тут бути й Нїмцї, за сим промовляє та обставина, що прим. у Львові здавна була нїмецька кольонїя, яка певно жила своїм культурним житєм і мусїла мати безпосереднїй вплив на українську людність того найважнїйшого в XVI в. культурного центра на Українї. Надто нїмецький вплив мусїв доходити на Україну через Литву і Білу Русь із Прус та Риґи“ [1]). Що до першого здогаду Драгоманова, впливу львівської нїмецької кольонії на повстанє українського вертепа, то його треба би стилїзувати троха инакше. Вплив львівських Нїмцїв тут нї при чім. Драгоманов очевидно також держав ся думки висловленої Ізопольським про повстанє укр. вертепа в XVI в. і допускав можливість впливу львівських Нїмцїв. Але в XVI в. Нїмцї не знали й самі вертепа, який у них нїколи не виробив ся в ту форму, яка б докладно відповідала укр. вертепови і польській шопцї. Та догадка Драгоманова заслугує на увагу з иньшої причини.

---

nowski Ignacy, Szopki i Herody w Lubelskim, Wisła t. X, Warszawa 1896, ст. 465; Konrad Zaleski, Zabytek widowisk średniowiecznych Wisła t. X, стор. 709; Peszke Józef, Urywki dawnej szopki kaliskiej, Wisła t. XI, Warszawa 1897, ст. 1—8; Воробьевъ, Шопка, польскій вертепъ, Русскій Историческій Вѣстникъ, С.-Петербургъ 1899, стор. 248 і д.; о. Kolberg, Mazowsze t. IV; L. Świętek, Lud Nadrabski, t. I, стор. 92—99; J. Chociszewski, Gwiazda i gwiazdor, Gniezno 1902; Dr. Jan Krupski, Szopka Krakowska 1904; Bron. Kryczyński, Szopka w Podhorcach, Lud, V, Lwów 1899, ст. 154—164; Szymon Gonet, Widowiska w czasie świąt Bożego Narodzenia II, Chodzenie z Herodami, Lud t. IX, Lwów 1903, стор. 26—31; Józef Cieplik, Boże Narodzenie w Rabce. Herod, Szopka, Lud t. X, Lwów 1904, ст. 287—297; Władysław Semkowicz, Boze Narodzenie w Radłowie. Szopka. Lud, t. X, стор. 157—167.

[1]) М. Т-овъ, Матеріалы и замѣтки объ украинской народной словесности. III. Къ вопросу о вертепной комедіи на Украйнѣ. Кіевская Старина 1883, дек. ст. 549, переклад у збірцї: М. Драгоманов, Розвідки про укр. нар. словесність і письменство, т. І, Львів, 1899, стор. 147.

Маємо певну відомість, що львівські Бернардини вже коло р. 1470 виставляли в своїм костелї яселка з домішкою живих сцен, отже досить відмінно від краківських Клярисок. Вчений Італїєць Каллїмах у своїй Vita Gregorii Sanocensis (Wiszniewski, Pomniki, IV, 74) пише ось що про тих Бернардинів: Observantes b. Francisci regulam.. superstitiosis caerimoniis ad se populum attrahebant... praesertim in Natali Christi, expontentibus his in ecclesia bovem atque asinum et praesepis simulacrum cum puerperio“. Отже жолобок з Різдвом — очевидно з фіґурок (simulacrum), а вола й осла вводили живих до церкви. Певно, відси ще до вертепа далеко, але імпульс до дальшого розвою театрального елементу був даний.

Далеко більше ваги треба признати вказівцї Драгоманова на Білу Русь і Литву. Лишаючи на боцї неважне для моєї спеціяльної теми питанє, чи біблїйна часть укр. вертепа була справдї перекладом якогось латинського чи нїмецького тексту (Драгоманов такого тексту не вказав, а пізнїйші дослїдники не провірили його твердженя навіть тим матеріялом, який він показав), я зверну увагу ось на які моменти, що промовляють на мій погляд за рівночасним з польською шопкою або може навіть старшим повстанєм вертепа.

1) Текст укр. вертепа Маркевича-Ґалаґана анї в біблїйній части — поминаючи однаковість сюжету, — анї в побутовій не має майже нїчого спільного з жадним із відомих доси польських текстів. Сей текст одначе не старший, але й не пізнїйший половини XVIII в. (див. Петровъ, Старинный южнорусскій театръ, Кіевская Старина 1882, кн. за грудень). Та се не була перша поява вертепа на Українї. Текст, який публїкуємо далї, вказує на те, що в XVIII в. була у нас відмінна, старша редакція вертепної драми, де основа (релїґійна драма) була польська, а в другій части домінувала українська мова, та обік неї значне місце займала білоруська. Парости того первісного вертепа заховали ся доси в перерібках у численних польських, українських та великоруських вертепних драмах. Із сього можна би заключити, що сей первісний вертеп повстав не в центральній Польщі, а власне на теріторії, де стикають ся три національности, польська, українська і білоруська.

2) Деякі безсумнївні вказівки позволяють посунути час повстаня нашого вертепа на другу половину XVII віку. Правда, та вказівка, на яку звернув увагу Драгоманов (op. cit. 549—550), має значінє non ante quod, себ то вка-

зує час, перед яким не могла повстати вертепна драма Маркевича. Він звертає увагу на співанку Запорожця в тій драмі: „Та не буде лучше, та не буде краще“ і т. д. Сю співанку знає автор „Исторіи Руссовъ“ і оповідає, що її зложили козаки в часї Чорної Ради в Ніжинї, на якій чернь побила дуків. Се досить можливе, хоч „Исторія Руссовъ“ як жерело для того часу досить сумнївна; але се не дає нам права відносити й вертепну драму до того самого часу, коли була зложена пісня. В текстах польських вертепних драм маємо також пісні з XVI або й з XV віку, а про те ті тексти виявляють звичайно структуру далеко пізнїйших віків. Далеко важнїйше те, що вертеп уже в половинї XVIII в. був відомий у Сибірі, куди його занесли епископи Українцї починаючи від Філотея Лещинського (1702—1722) та його наступники, Українцї і пристрасні любителї театру[1]). Текст того вертепа заховав і доси прикмети української мови та українського віршованя; він затратив майже зовсїм другу часть — комічні, побутові сцени[2]), але перша часть, біблійна, виявляє редакцію зовсїм відмінну і старшу, від тексту Маркевича-Ґалаґана.

4) Само слово „вертеп“, відоме Полякам ще в XVI в. в значіню яру, пропасти, появляєть ся в польськім письменстві

[1]) Морозовъ, Исторія русскаго театра, ст. 111; В. Перетцъ, op. cit. 73—74.

[2]) Н. Щукинъ, статя „Вертепъ“ у Вѣстн. Геогр. Общ. 1860, ч. 29 та статя „Народныя увеселенія въ Иркутской губерніи“ в Запискахъ Имп. Р. Геогр. Общества 1869, т. II, ст. 384. Він згадує, що іноді по вертепній драмі про Ірода „разыгрывалась комедія, сколько могу припомнить, изъ малороссійскаго или польскаго быта“, додаючи такий деталь, що в тій комедії „голый шляхтичъ хвастаетъ богатствомъ, хлопъ его обманываетъ и бьетъ“. Опираючи ся на тій обставинї, що такого мотива нема в текстї вертепної гри Маркевича-Ґалаґана, д. Перетц догадуєть ся, що вона могла бути місцевим витвором (op. cit. 76) — догадка безпідставна, так само, як безпідставна догадка Ол. Веселовского (Старинный театръ 398), буцїм то сибірська назва маріонеток „панки“ та „богатирі“ „намекаетъ на присутствіе какой то особой легендарной, богатырской стихіи въ репертуарѣ вертепа“. Одно й друге не „намекаетъ“, а виразно сьвідчить про українське походженє іркутського вертепа та про його редакцію незалежну від київської вертепної драми, захованої в відписах Маркевича і Ґалаґана. Щож до згаданої д. Щукіним комедії про шляхтича, що величаєть ся своїм богацтвом і набираєть ся сорому й побоїв від мужика, то менї здаєть ся, що український чи знов таки українсько-польський прототип її заховав ся нам — у Галичинї в однім рукописї із збірки о. Петрушевича, який подаємо далї в VI роздїлї отсеї статї.

в XVII в. в значіню театрального приладу. Що правда, великий польський словар Ліндого, ані Ґльоґерова „Encyklopedya staropolska“ не подають ніяких сьвідоцтв під сим словом (Ґльоґер зовсім навіть не згадує його), та мені тямить ся, що я читав у якійсь польській книжці з XVII в. се слово власне в такім значіню; на жаль не винотувавши собі від разу сього місця я тепер не міг віднайти його, а мій запит до першорядного знавця старої польської літератури, проф. Ал. Брікнера в Берліні, також лишив ся без результату. Сензацією до певної міри була публікація львівського польоніста дра Фр. Крчека, який у грудневім зошиті краківського езуітського місячника „Przegląd powszechny“ 1899 р. опублікував текст пз. „Jasełka krośnieńskie z r. 1661“. З титулу можна було догадувати ся, що се текст яселкової чи властиво шопкової драми з 1661 р., але сама публікація принесла повне розчароване. Др. Крчек дав своїй публікації такий титул „dla skrócenia“, тоб то не розуміючи ріжниці між „яселками“ і старою релїґійною драмою. Опублікований ним твір, се власне уривок старої, книжної різдвяної драми, що відповідає типови середньовікового Ludus pastorum, і не має нічого спільного з яселками ані з шопкою.

IV.

Отся статя викликана деякими рукописними нахідками та матеріялами, які, здаєть ся мені, можуть кинути деяке нове сьвітло на сю, доси якось схематично відому нам паріеть нашої старої лїтератури. Друкуючи ті нові матеріяли в дальших розділах, я додаю до них уваги, в яких дотикаю головно тих точок, що вияснюють справу повстаня нашого вертепу, його звязку з польським і білоруським і взагалї справу запозичуваня мотивів вертепної драми.

Найважнїйша знахідка, яку публїкую далї, се захований, на жаль без початку, текст польсько-руської вертепної драми, списаний при кінцї XVIII в. Сей текст містить ся в музеї о. Петрушевича, зложенім у біблїотецї Народного Дому у Львові під ч. інвент. 181 на перших 24 картках. Сей рукопис, вісімка звичайного, грубого і сивоватого паперу, в паперовій обложцї зліпленій мабуть із перших карток тогож самого рукопису, має 74 картки, писаний курсивом по части латинкою, по части руським скорописом, незугарним і досить недбалим пись-

мом — відомий тип школярських збірників духовних і сьвітських пісень, віршів, орацій і всяких куріозів, писаний, як показує титул одної статейки, десь коло р. 1790. Ся статейка, се виписана на к. 41—42 польська вірша п. з. Dłużnicy na r. 1788, яка вказує на р. 1788 як на час, перед яким не могла бути написана книжка. А що в рукописї містить ся досить значне число руських духовних пісень і кантів (Родъ жидовскій, Не плачь Рахили, Богомъ избранная мати, Изыйдѣте ангеловъ лики, Іоанна Богослова, Господь вознесеся), які війшли в перше виданє Богогласника, що вийшло в 1790, а властиво 1791 р. і майже всї тут вписані вірші виявляють редакцію незалежну і близшу до народної мови, ніж її бачимо в Богогласнику, як відомо, сильно на некористь нар. мови ретушованім видавцями, і з огляду, що такі незалежні від Богогласника копії віршів по його першім виданю попадають ся вже дуже рідко, то можемо поки що зупинити ся на тій думцї, що наш рукопис був списаний між роками 1788 і 1791.

Ся дата важна. бо показує нам, що маємо перед собою на перших 24 картках сеї непоказної книжечки найстаршу відому нам копію вертепної драми, найстаршу з усїх польських і українських. Що до польських, то вже було зазначено, що вони всї списані з уст люду починаючи з 40-вих років XIX в. Що до українських, то основний текст Маркевича[1]), виданий 1860 р. по смерти історика, записаний ним нїби то 1848 р. від його селян[2]); текст Ґалаґана сягає вправдї по традиції 1770 року, але мабуть довго заховував ся в устній передачі і тілько геть пізнїйше був записаний; сам Ґалаґан признає, що хоча його „вертепное представленіе въ продолженіи столькихъ лѣтъ сохранено не

[1]) Николай Маркевичъ, Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ. Кіевъ 1860, стор. 27—64.

[2]) Н. И. Петровъ, Старинный южнорусскій театръ (Кіевская Старина 1882 р. грудень) ст. 467. Зрештою се не факт, а догадка Петрова. Маркевич (op. cit. ст. 17) оповідає лише, що в 1848 р. селяни в його селї забажали украсити церковний престол різьбою та позолотою і через сьвященника просили у нього дозволу колядувати по селї і зібрані гроші обернути на се боговгодне дїло, на що він радо позволив. Потім іде окреме a cap.: „Въ этотъ же день грамотные мѣщане, дьяки, школьники, церковныи пѣвчіе собираются и носятъ по домамъ знаменитый кукольный театръ подъ именемъ вертепъ“. Значить, догадка Петрова, буцїм то Маркевич записав сей текст 1848 р. від селян свого села, отсими словами по просту виключена. Так то формують ся наукові „дати“!

въ устныхъ преданіяхъ, а въ писанномъ текстѣ“, то проте „безъ сомнѣнія съ теченіемъ времени въ немъ могли появиться нѣкоторыя отступленія отъ стариннаго текста“[1]). Зайва скромність, бо досить поглянути раз на ті уривки, які зі свого тексту опублікував д. Ґалаґан, ніби то як варіянти до тексту Маркевича, щоб переконати ся, що його текст значно пізнійший і сильно перероблений.

Зрештою не в тім діло, чи наш текст старший від тексту Маркевича-Ґалаґана. Важне те, що тип його старший. Знаємо, що текст Маркевича-Ґалаґана повстав коло половини XVIII в. при Київській Академії і що його носителями були коло р. 1770 київські студенти бурсаки. Дуже правдоподібна про те догадка Петрова, принята також Житецьким, що поважна, тут і що до язика церковно-руська часть того вертепа була зразком шкільної драми, яку плекала Київська Академія[2]). Натомісь наш текст уже тим виявляє старшу традицію, що мішає руські сцени з польськими, як се бачимо ще 1619 р. у Ґаваттовича або в опублікованій мною пасійній драмі з XVII в. (Кіевская Старина 1891, кн. 4), де церковно-руський текст попереджено польським прольоґом. Також біблійна часть нашої драми, писана по польськи, виявляє риси старші від другої половини XVIII в., навязуючи в способі трактованя пастухів, ангелів, рабінів до тих вибриків гумору, якими визначають ся німецькі та польські інтермедії з XVI та XVII в. Подаю тут текст драми, до якого долучую деякі свої уваги. Зазначую при тім, що поділ на вірші доконаний мною; в рукописі вони писані per extensum, зрештою декуди ті вірші впадають у прозу. Місця взяті в гранчасті скобки доповнені мною там, де чи то рукопис ушкоджений, чи через недбальство та поспіх копіста пропущено яке слово. Зрештою лишаю нетиканою варварську правопись рукопису, розставляючи лише інтерпункцію, якої в рукописі майже нема.

Stach (mówi):

Bartosu, Kubaszu, wstancie, wstancie! Anioł Boży zwiastuie do Betleiem.

---

[1]) Гр. П. Галаганъ, Малорусскій вертепъ (Кіевская Старина 1882 г. Октябрь) стор. 9.

[2]) Н. И. Петровъ, Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII вѣка, ст. 75—77; П. И. Житецкій, вступ до статї Гр. Галагана „Малор. вертепъ“ (Кіевская Старина 1882, Окт.) ст. 3—5.

Bartos (wstaie y mówi):

Dzie?

Kuba (wstaie y mówi):

Dzie?

Stach (pokazuie):

Wo! wo! wo!

Bartos (mówi):

Oio, io, io, iakize un straszny! iakie un wielkie zemby ma, boię się, zeby un mię nie ukąsił.

Kuba (mówi):

O nie dał ze nam spać!
Boday mu zdechła mać!

Stach (mówy):

O, nie buycie się, bracia, chodzmy my do niego, podzieńkuymy mu... za nowinę iego.

[Bartos y Kuba (idą] do anioła y muwią):

[Dzięku]iemy tobie Garganielu bożyi za twoią nowynę. (Anioł wyszed za drwy do sieni y stoi).

Stach (mowi):

Chodzmy, bracia, nie omeskaymy,
Nowonarodzonego Boga podarunkami przywitaymy.

Bartos (muwy):

A gdzież my poydziemy?
Kiedy drogi nie wiemy?

Stach (mówi):

No, bracie, nam się drogi nie pytać: pirwe puydziemy do Krakowa, a z Krakowa do Kyiowa, a z Kyiowa do Gduńska, a z Gduńska do Warszawy.

Wszyscy (mówią trzy):

Ho, ho, ho, do matki nasey!

Stach (muwi):

Ceplaycie się, zgadzaycie się, a pchaycie się!

Kuba (mowi:)

I ia za wamy.

Bartos (muwi):

Ale pocekay, Kubasie, Stach starszy.

(Przychodzo do Betleiem y muwią).

Stach (muwy):

Mowcie za mno: My grzysni do ciebie przyisli, nas nayłaskawszy Panie! A kiedy my grzysni do ciebie psysli, miey nas w łasce swoiey.

Stach (mowi):
Daruie tobie, moy Panie, siana,
Abys miał pod głowkie y pod koliana.
Bartos (mowi):
Daruie tobie, moy Panie, kukułecke
Y napoiu butelecke.
Kuba (mowi):
Pocekaycie no, bracia, niech no coś y ia podaruie.
Daruie tobie, muy Panie, kiełbase,
A niech no cie iutro lepi opatrze.
Stach (mowi):
Już my, bracie, dary oddali,
Trzeba, żeby nam zaspiwali.
Anioł (spiwa):
Pastyrze mili,
Gdzieżeście byli?
Pastuchy (mówią):
Chodzilismy do Bytleiem,
Siakim takim swoim stroiem:
Witay dzieciątko!
Znow Anioł (spiwa);
Pastyrze mili,
Coście widzieli?
Pastuchy (mo.):
Widzieliśmy Jezusa Syna Bożego,
Narodzonego[1]).
Spiewaią pastuszky:
Kiedy byli Saturnowy casy, casy,
To nam prosto z nieba padali kiełbasy,
A słonine w groch dawano kawałecek taki,
A za seląg nasypano tyliy róg tabaky.
A kiedy się było g miastu przyiechało,
to tak się piiało, az się zatacało.
Stach (mowi i biie):
A do crudy, moi mili,
zeby nam wilcy nie poskodzili!
(Wszyscy krzyczą: do crudy! do crudy! Finis).

---

1) Повний текст сеї пісні, зрештою без першої строфи нашого тексту, див. Kantyczki podług wydania 1785 r. Paryż, księgarnia Luxemburska, без року друку, з передмовою А. Міцкевича з р. 1841, т. II, 54.

Chłopiec krulewski (wchodzi do yzby i muwi):

Pozwulcie panstwo u swoich progach nieudolno roskrzewić mowe. Prawda, że do dziś swiat zostawał jednostaynym, a teraz przez nowonarodzonego pana nad wszistkich niepomyslna godzina okazuie się. Daycie dla iegomosci krula krzesla! (y postanowi stołek czyli krzisło).

Krul (wchodzi do yzby i mowi chodzonc po yzby):

Co to iest? Co to iest? Co to iest?
Jam krol, monarcha, chtoz mi się sprzeciwi?
Ze mnie piersi [зам. perscy] krulowie prawią takie dziwy!
Niebieskiego narodu iakoby się rodzi,
Z Dawidowego pokolenia ot Iudy pochodzi.
Trzeba by się spytać rabinów, by się poradzili
Pisma swego starego y mię oznamili.

Król (mowy):

Chłopcze, wołay mi rabinow, a niech tu przedemno staią,
A co y iak w ich pismach, niech przedemną nie taią.

Chłopiec (mowi):

Rabinowie, żydzi, idźcie do króla!

Zydzi (idą do yzby i mowią):

Do iakiego chruia?

Żydzi (wszedszi do yzby i kłaniaio się krolowi. Krol siedzi na krisle y mowi do nich).

Krol:

Rabinowie, żydzi!

Oni otpowiadaią:

Co, nayiaśnieyszy panie?

Król (mówy):

Powitcie o mesyaszu.

Zydzi (mowią):

Nie zaraz się to stanie.

Król (mowy):

Zaraz, nie zaraz, lecz gdzie się rodzi?
Czili w iaki wsi, czili w mieście, o tym mnie chodzi.

Żydzi (mowią):

Trzeba by się spytac prołoki, iak oni opisuią,
Z iakiego miasta czili lepszizno nam obiecuią.

Mowi Zyd (do drugiego Zyda):

Gy mene, herdyne[1]), Bublye.

Drugi (wynioł y za pazuchy kartę y spiewaią żydzi):

Cure bure, boruchay,

---

[1]) Зам. Gieb mir, hercyne, дай менї, серденько.

Adynoy atiu ełehey,
Awasań Awrume, Icycha,
Iankyla, Meysea, Mychaia.

Żydzi (mowią ieden do drugiego):
Sztyler!

Drugi (mówi):
Sztylier!

Jedyn (mówi):
Moyzes prołokies.

Drugi (mowi):
Dawydes prołokes. (Trzy razy mówi).

Król (mówi):
Prędzy y co rychle pisma swe czytaycie,
A mnie co nayrychle o tym sprawe daycie.

Żydzi (prętko suno się z karto y mówią do króla):
Betłeiem mastecku, tak tu w pismi stoi,
Panna porodzi, mlikiem swoim doi.

Król (mówi):
Pudźcie precz!

Żydzi (mówi):
Ay way mir, co się temu królowi w głowie roi!

(To y póydo Żydzi za drzwi. Król wstanie yz krzysła y chodzi po yzbi y mówi):
I musi to być y prawda, co rżekli królowie,
Gdy z ust ich zgadzaią się starsi rabinowie.
Ach, ach, ach, co mam czynić y iak siebie radzić,
Bym się nie dał temu dziecięciu z maiestatu zsadzić?
A wim, co uczynię, y dokazać muszę,
Choć by to w tym punkcie posłał do piekła swoię duszę.

Król (siądzie na krzysło y mówi):
Chłopcze, wołay mi Fertmarszałow, a niech tu przedemną staią!
A niech to czynią, gdy by miła sława. [Мб. зам. gdy im miła głowa].

Chłopiec (mówi):
Panowie Fetmarszałkowie, ydzcie do krula! (Oni wszedszi do yzby y stano przed krulem obyd.).

Król (mowi):
Masz móy srogi ordynans do Bytleiem miasta,
Byś tam nie żywił dzieci, co karmi niewiasta:
W lat dwa, w lat trzy — wszystkich zabiiaycie,
Lub pańskie, lub żydowskie, żadnemu nie przepuszczaycie,
W skrytych lochach y mieyscach wszędzie ich szukaycie,
A mnie co nayrychli o tym sprawe daycie.

Fertmarszałkowie (wychodzą z izby i spiwaią):
Dzień Bożego narodzenia wesołe ludzie,
Błogo im będzie.
Anioł pastyrzom mówił:
Chrystus się nam narodził,
Nas uweselił.
Król Herod się zafrasował,
Dziatki pobić dał.
Bili, siekli, mordowali srodzy katowi,
Własni zbóycowi;
Krzyczą dziatki, płaczą matki,
Żal to nie mały!
Rachel pani tak życzona
Pociechi niema,
Prawią umiera,
Patrzaiące na swe dziatki często umlewa.
Ot piersi ich wydzerali
Y roscinali.
Rzycerze mali
Z matkami się pożegnali —
Żal to niemały[1]).

Fertmarszałkowie (wchodzą do izby i mówią przed królem):
Mandat wykonany, nayiasnieyszy panie,
Wszystki dzieci wybito na twe roskazanie.

Król (mówi):
A dobrze! Lecz coś mi się serce trwoży y alteruie,
Podobno syna swego własnego zamorduię.
Pudzcie y przynieści głowę z mego syna!
Chtuż to wi, czi nie z niego tych smutków przyczyna

(Wychodzą) Fertmarszałkowie (i spiwaią):
O Herodzie okrutniku, wielka to wina,
Że twego syna
Między dziatkami zabito —
Co za przyczyna?
Chciałeś trafić na Chrystusa,
Syna Bożego,
Ale go s tego
Nie wykorzenisz królewstwa,
Bo niebo iego.

---

[1]) Повний текст сеї пісні див. Kantyczki II, ст. 21—22.

(I powtornie Fertmarszałkowie wchodzą i mowi iedenj):

I powtórny ordinans iuż iest wykonany,
Niech głowa syna twego leży pod nogamy.

(Fertmarszałkowie wychodzą trzeci raz i spiwaią):

Czas przestać krew niewinną rozlewać, Herodzie!

(i to spiewaią, dopoki czart nie ubiezi, a krol chodzi po yzbi).

Czart (wbiega z nożem y szepcze do ucha króla, chodząci po za plecyma. Król chodzi po izby, potym siada na krzisło y trzima berło w prawym ręku i niby spi. Czart wyźmie berło u niego y daie nuż krulowi, w rękie włoży niby sennemu. Krol niby ocznie się ze snu y mowi):

Ach biada, biada mnie Herodowi,
A tak utrapionemu królowy!
A wtym za takową ruynę
Niech ot tego poniey nagło zgynę!

Czart (wezmie krula y mówi):

Ho, ho, nie tysiąc ia par butow wydeptał!

(Teraz wchodzi) Kozak (y mowi):

A zdorowy buli, panowe!
Otoż y ia yz dałekoho kraiu kozak,
Ałe do toho dobryi maiu sahaydak,
Ieszcze y szablu dobru maiu,
Na syłu swoiu y na nei mocno dufaiu.
Ne nowina mni, panowe, szurmowaty
Do żydowskich piwnic y komor,
Ne doderżyt mni kurnyk ani żadnyi dwor.
Czuda-m barzo welikyie tworyw,
Stawy, oczereta ohnem paływ,
Hory syranyie,
Ozera medowyie,
Kobasy, mandryky w michy zabiraiu.
Jeszczeż chto choczet doznaty licyrstwa mojeho,
Nechay wysiłaie kilka tysiascz woyska knyszowoho,
A ia z nymi budu hercy wyprawlaty,
A do karbana ich budu zahaniaty.
Czy nema tut, panowe, takoho do mene prystati,
A piszlibysmo na Turka woiowati,
A szczo bysmo zdobuli,
Tob sia diłyli.
Czy nemasz tut takoho?

Tu Żyd (wchodzi jeden do kozaka y mowi):

Pomahabi na tebe, kozaku!

Kozak (mowi):
Pociłui mene w ucho.
Żyd (mowi):
Kozaku,
Zatiahnu sia ia do twoieho znaku.
Kozak (mówi):
To dobre.
Żyd (mówi):
Kozaku, a budemo dyki jełeny woiowati,
A z nas budut dykiy kozy utikati.
Kozak (mowyt):
To dobre.
Żyd (mówi):
Ja ieszcze na luki dobre strylaiu,
Kudy strylaiu, to ne minaiu.
Kozak (mowit):
A nasz no wrazy synu strilay, nechay ia zobaczu,
to ia szcze tobi ne tylko strylati dostaczu.
Żyd (mówi):
Nu, nu!
Kozak (mowi):
Bo ia ne wydaw, szczob żydy kozakowali
Y z łuka dobre strilali.
Żyd (mówi):
Day sudy, day!

(To y wezmie żyd łuk ot kozaka y strzeli do kozaka y dmucha w łuk y mowi żyd: pi! i ruci żyd łukiem na kozaka).

Kozak (mowit):
Panowe, czi wydaw chto, szob żydy kozakowali
Ta szob wony iz łuka dobre strilali?
Idy, psi synu, aby tobi psy borodu i peisy obirwały!
Ta idi, proklaty synu, uczi sia po swomu szalwirowati,
Iak twi suczyi batko tay mati!
Ta tobi, proklatyi synu, szabas otprawlati,
Ni z mołociami dobrymi woiowaty!
Żyd (mowit):
Niu, niu, kozaku!
Iak ia odyrwu w tebe tuiu sahaydaku,
A sahaydaku widyrwu,
A tebe s chaty iak czorta wypchnu!

(Żyd wypicha kozaka y dyre [u dwery], a kozak mowyt).

Kozak:

Poczkay, ne ruchay dobroho czełowika, prokliatyi synu!

(Toy wytronci kozaka za próg. Żyd pozdzira s kozaka łuka y ka[ra]bina y na siebie włoży żyd y krziczi).

Żyd (krzici w izby):

Gey cmey[1])! asyn a Surele, oj!
Na woyski, żydowe, na woyski!
Chodte sia skolnyki-holnyki,
Rabiy-łupiy, haweres, nahaweres!
Bo to ne fraski, budemo strylati,
Kozakiw w pen wytinati,
A z nas budut duchi utikati!

(I to chodzi żyd po yzbi y krzyczi, y te słowa powtarza trzi razy: Gey, erein!)

Drugi żyd (wchodzi do yzby iz bembnem y bembni w bemben. Stanie w izbi y krzyczi stary żyd):

Gey cmey a Surale!

(itd. te słowa, co na wirchu. A więcey żydow po iednemu do yzby skaczo i wskocziwszy to mowy: Uf! każdy żyd to mowy. Jakże powchodzo wszisci żydzi do yzby yz oruzem, to musztruie pirszi żyd, ten co do kozaka wychodził).

Pirszyi żyd (mowi):

No, stawaite do szachu,
Ne robyte strachu!
Budemo hadati,
Starsinu obirati,
A kozakiw w pen wytinati,
A z nas budut duchi utikati.
Nechay bude Jankiel generał,
Bo win wodyt woyski iak pan.

Tamci wszisci (odpowiadaią):

Nechay bude, nechay bude, nechay bude!

[Pirszy żyd (mowi):]

Nechay Berko u bemben zatinaje,
Bo win wsim żidkam u ucha zahladaie.

Otpowiadaią wszyscy:

Nechay bude, nechay bude, nechay bude!

[Pirszy żyd (mówi:)]

A ty rabin
Bery karabin,
A ty Srul
Bery kul,

---

[1]) cmey мб. zü meir — до мене.

A ty Mosku
Uchopi porochu po trosku,
A ty Icik
Chapay bycik,
A ty Abraam
Bery swoy kram.
Drugy otpowiada:
Jakyi kram?
[Pirszy żyd (mówi):]
Spylki, hołki,
Rozny stuki
Y sklanyi szapki.
A ty Dawidki
Byżi na horu, kozakiw czi ne widki.
Och wey mami ych!
A budem kozakiw woiowaty,
W pen wytinati,
A z nas budut duchi utikati! (I musztruie).
No, stawaite do szachu,
Ne robite strachu!
No, słuchayte mni: muszter u horu podymaite,
Hołowy u niz chowaite!
Muster u nyz, hołowy u horu!
Muster tak, hołowy tak!
Muster tudy, hołowy tudy!
Muster nazad, hołowy napered!
Muster napered, hołowy nazad!
Drugi żyd (mówi):
Och wey myr, mami twoy!
Ja ne pry takich woyskach bywało,
Ne taki mustry wydało. (Mowi:)
Chłuchayte myni:
Prezenter skwyr!
Wsziscy mówią żydzy:
Skwyr!
[Drugi żyd (mówi):]
Stulty skwyr!
[Wszyscy żydzi (mówią):]
Skwyr!
[Drugi żyd (mówi):]
Res faior!

[Wszyscy żydzi (mówią):]
Faior!
[Drugi żyd (mówi):]
Mar! mar!
[Wszyscy żydzi (mówią):]
Py, pi, pi, pi!
Wszyscy żydzi (spiwaio y skaczo):
Zadkom, peredkom
Pered panom Chodurkom!

(Trzy razy to spiewaią. Muszter powtarza drugy raz: No, słuchay myni! Prezenter skwyr! Żydzi odpowiadaią:- Skwir! — powtarza to, co na wyrchu. Y iak przemusztruio się żydzi, to kozak zacina spiewac).

Kozak (spiewa):
A w misteczku Beresteczku,
Hey, piet Bayda med horyłoczku.
Hey piet że on ta ne deń, ne dwa,
Ta ne iednu niczku, ne chodynoczku.
Hey piet że on ta podpiwaiet,
Da łebon dżuru ta namowlaiet.

(y to chodzący kozak po izby spiwa. Żydzi pochowaią się po pod ławky y strzylaią na kozaka, mówią: pi!)

Kozak (przespiwawszy y mowi):
A szczo wy takie, proklati syny?
Żydzi (odpowiadaią):
Minachi.
Kozak (mówi):
Ho, ho, monachy, wraży syny!
A zwitky wy, proklati syny?
Żydzi (odpowiadaią):
S Picaiewu, kozaku, ys Picaiewu.
Kozak (mówi):
A na szczo oruża pozabyrały?
Żydzi (otpowiadaią):
Sczob nas wowky ne pochapały.
Kozak (mowyt):
Ho, ho, wowky ne pochapały!
A breszete, proklati syny!
Żydzi (mówio):
Ny, kozaku, ny!
Kozak (mówi y pokazuie na bemben):
A to szczo?

Zyd (mówi):
Na szabas gugel.
Kozak (mowit):
Ho, ho, na szabas gugel! (Na łuk pokazuie).
A to szczo?
Żyd (otpowiada):
Nadny kyn kyn, fur umen, kozaku,
Kim pur umen.
Kozak (mowyt):
A kotryi z mizy was starszyi?
Żyd (mówi y pokazuie):
On to perepeczerski mandrych.
Drugi (otpowiada y pokazuie):
A to miyu, myiu, kozaku, myiu.
Kozak (mowyt do żyduw):
A wychodte no, proklaty syny, łysz sweiu hołowoiu,
Nechay ia yzmyraiu swei buławoiu.
Żyd (mówi):
A dyże ty, Jankiel, ydy!
Jankiel (mówi):
Jak ty woyski zbyraw,
To ty toho ne kazaw.
A dyże ty!
Drugy (otpowiada)
A ydyże ty, Berku, ydy!
Berko (otpowiada):
Jak ty w bemben zatynaw,
To ty toho ne kazaw.
(Y uciekaią żydzi za prug. Kozak byie żydów y mówi):
A horyłku kuryty,
Ne na woynu chodyty!
Kozak (mówi):
Panowe, ot byw pohan, byw,
Y na czarku horyłki ne zarobiw.
Ot teper pohulaty,
Abo dali powandrowaty.
Kozak (spiwa):
Da kozak dusza prawdywaia,
Soroczki ne maie,
Da koły ne pie, to woszi bie,

Takyi ne hulaie.
Hop, czuk! Buwayte zdorowy!

(Kozak wyidzie z izby. Żyd powturnie wchodzi do yzby y mówy):

Och wey, och wey, och wey!

Mużyk (za żydem wnidzie y stanie przi stronie; Lach to samo wchodzi do yzby i chodzi sobie po yzby, a żyd biega po yzbi y krzyczi):

Och wey, och wey my, och wey, wey! Łychyi hod na mene,
Użeż ne bude orendochiz iz mene!
Jak ia za swoym tatom ysow,
To ty pewne, Ywane, moy hrosy znaysow.

Mużyk (mowyt):

Ta czi kat tia, psyi synu, ys twoymy hryszmy znaie,
Wnet ty sia ych odreczesz, iak myi kyi koło twey hołowy polytaie.

Żyd (mowyt):

Och wey, adże ty cuw, iak cenknuło ta puknuło,
Kuły si urwało,
Sci tyi usy ludé ne wydały,
A ty ich iak popaw,
To z nymy mocno utykaw.

Mużyk (mowit):

O, breszesz, proklatyi synu!

Żyd (mowyt):

Nu, chody że do pana.

Mużyk (mowit):

To sczo, sczo ia pidu do pana?
Znaie y pan myłostiwyi swoieho piddanoho Ywana.

Żyd (mowi):

Dobry weczyr, mospanie!

Mużyk (mowyt):

Dobry weczir, mospanie!

Pan (mowyt):

Zdruw. był, żydku, y ti Ywanie.

Żyd (mówi):

Skarżym sia waspanu iak panu,
Stała sia nam pryhoda:
Zhubyw z miskom hroszi, welikaia skoda.
Ja sie o swoiey wyri nedawno dyspytowaw,
A toy Iwan ne daleko za mnoiu stoiaw;
Iak sie urwały, to upały,
Sczo tyi lude wsi ych ne wydały;

A wyn ych iak popaw,
To z nymy mocno utykaw.

Mużyk (mowyt):

O, breszesz!

Pan (muwy):

O żał sia Boże, arendarzu, nie pomału,
Żeś poczoł sobie nieostrożnie,
Y nosił pyniondzi przi sobie.
A widzisz, Moszku arendarzu,
Że sie Ywan do twoich pinię̨dzy nie przyznaie.
Jak widze, on przedemno sczyre prysię̨gaie.
No, ydzcie, szukaycie tych pinię̨dzy bez wielkiego hałasu;
Jak ych nie odszukacie,
Postaram się̨ o lepsze zapłacie.

Żyd (mówy):

No ydyże, Iwane, ydy!

Mużyk (mowyt):

Nu, to idy, proklaty synu!
A bacz, żydku, a wydysz, Moszku orę̨daru
Znyważyw nas pan oboch nepomało.
A szczo ty myni dasy z hroszy tych,
A ia tobi skażu o nych.

Żyd (mowi):

Dobraia hodynocha na tebe ńastała!
Ne wczera lubaia rozmowacha takaia buwała.

Żyd (mówi):

Postiyże tut, a ia pobiżu czym bordzi,
Moia tobi choroszenkiy żupanok podarowała.

Mużyk (mówi):

Tadże ia tut pobisiduiu z dobrymy ludmy.

(Żyd pôydzie za prog y pryniesie iaki niebądź płatek, y biega po izbie żyd y szuka chłopa).

Żyd (mowi):

A de ty, Iwane? A de ty, Iwane?

(znaydzie go y mówi do niego:)

A ty tut?

Chłop (mówi):

To ia tut z dobrymy ludmy besidowaw.

Żyd (mówi):

A wżeż moia Sura
Dobryi tobi żupanok podaruwała.

(y żyd kładzie płatek na plecy y mówi:)

O, sudu że ruku!

Mużyk (mówi):

Ta poczekai że, ne kruty myni ruky!

Żyd (mowyt):

A wżeż ty maiesz żupanyk noweńkoho sukna!

Mużyk (mowyt):

Taże ia baczu, szczo z noweńkoho sukna,
Tilko szczo po likti rukawiw nema.

Żyd (mówi):

Moi hrosi u tebe?

Mużyk (mowyt):

Ozmesz ich pered panom u mene.

Żyd (mówi):

Chody że do pana, chody!

Mużyk (mowit):

Ta poczkai, Moszku orędaru!
Treba sia nam na riczach znaty,
Treba panowi ys papuszku tytiunu uziaty,

Żyd (muwy):

Idy że, och mami [twoy],
Uże ia uziało y dwy.

Żyd (mowi):

Dobry wieczor, mospanie.

Mużyk (mowi):

Dobry weczir, mospanie.

Pan (mowi):

Zdruw był żydku y ty Iwanie.

Żyd (mowi):

Użeż Giwan do moich hroszy pryznaw
Y pered waspana nawernuty obyciaw.

Pan (mowi):

Nu, werny, Iwanie, talary orędarowy.

Mużyk (mowyt):

Jakyi, miłostywyi pane, talyri?
Boday że waspan sam abo win sobaka zali mary,
Koły ia znaiu ioho, panoczku, talary!

Pan (mowi):

Jak widze, Moszku orędaru,
Jakos ty napascu?

[Mużyk (mowi)]:
Panoczku, napascu!
Żyd mówi:
Kudy ze ty lizesz, Giwane, kudy że ty lizesz?
O wey mami twoy! (Niby otpycha żyd chłopa ot pana).
Pan mowy:
Wescie sobie tego szostaka,
A wy kozaki weszcie ych oboch do husaka.
Wescie, wescie tych szalwiruw!
Żyd mowi:
Mości dobrodzieiu!
Kazy waspan uziati toho chrystianyna
Za mene żydowyna!
Mużyk (mowyt):
Każy, myłostywyi pane, uziaty toho żydowina
Za mene chrystianyna!
Zyd (mowi):
Kudy że ty lizesz, Iuwane, kudy że ty lizesz?
Pan (mówi):
Wezcie obydwuch, wezcie!
(Kozaki wezno obydwuch, żyda y chłopa, y wypchno za prug).
Mowią kozaci:
Ta ydѣte do wrażoho syna, proklaty syny!
(To y wyido wszistki do sieni).
Litwyn wchodzi mowy):
Cudne eto anieli poiuc:
Eto ciepier Chrystos narodził sia,
Eto ciepier uwes swiet zweselił sia.
Eto ciepier z nieba załotyi dosczyk yspuscił sia,
Szto ia na toie sam yzdziwił sia,
Szto zo snu probudził sia,
Da tak kuci ochopył sia,
Szto mało ne skrucił sia.
Eto ciepier po opięki chodzic,
Eto ciepier rozky sadzic,
Ot ciepier poskakac, pohulac,
Sztoby tuiu kuciu maciuchnu poorac.
Spiewa Litwyn:
Daway, daway dziewki
Da u les po opienki,
Da u bor po goreszki —

Ho, ho, ho, kucia maciuchna!
(Y upadnie Litwyn na ziemię).
Y ni, panowe ludzie,
Szto z menie budzie!
Zmiłuycie się, ko mnie kakowoho lekara
Albo lekarku ko mnie priwedzcie,
Sztob mnie szto niebudz poszeptał,
Czey by ia s towo liszenka zdoroweniak ustał.
Ho, ho, ho, kucio maciuchna!

Cziganczuk (małyi ubiega do izbi y muwi):
Dobry weczur wam, panowe!
Och, a to szto za czełowik łeżyt?
Och, iak wyn uwes dryżyt!
Trocha wyn, panowe, kutiy czy ne obyiw sia,
Szczo iomu tak żywyt oduw sia.
Nechaino ia pobiżu po swoieho tata!
(Tay wybieg y tam on czeka u sieniach, pokond staryi Cigan nie zawoła).

Staryi Cygan (zaraz ubiega do yzbi, uderzi się ręko u piersi y mowi):
A, a! Dobry weczir wam, panowe hromada!
A szczo tut u was za dobraia rada?
Jak wy sia maiete?
Podobno wy za mene spominaiete?
Bo myi syn kazaw:
Chtoś tut mene duże potrebuwaw.
Prawda, ia, panowe, staryi Cyhan,
Uże pamiataiu sim zym,
Bo ia staroho Konstantinowa Rodiw syn.
Mene y u Perdyczowi dobre znali,
Tam to mene kochali!
Użeb ia tut ne buw, iak by mene buły dohnały.
Prawda, myny y tut dobre bude,
Iak sia obyznaiut zo mnoiu dobryi lude.
Chto szczo maie, rayte do mene,
A wże win ne ponese ot mene.
Ia znaiu na wsi sztuki,
Uże win ne bude bacziti, iak zapopadu u swoy ruki.
Ia umyiu y worożyti,
Koli iest szto u rot ułożyti.
Och, a to szczo za czełowyk łeżyt?
O, iak że win uwes dryżyt!
Trocha wyn, panowe, kuti czi ne obyiw sia,

Szczo iemu tak żywit obduw sia.
Ach, y wy, panowe lude,
Żadnoho iomu ratunku ne daste!
Ne znati, szczo yz ioho bude.
A buw by win zdoroweniok,
Tilko szczo ia u swoieho syna puszczadła zabuw.

(To y pobiezi staryi Cygan do proga y zawoła na syna).

Naszoszky parnola aukupi de ne parte klande!

Mały ubiega Cygan (do izbi y mowi):

Sułduste parte,
Rekularte parte?
A czoho tatuniu kłyczesz?

Cyhan staryi (mowit):

Anu ia pocznu koło tebe chodyti
Y tebe dobre łyczyti:
Ot toby ruki,
Ot toby nohy,
Ot toby hołowa,
Ot tebe ochwat napaw,
Ot toby hłuzdy, stara sobako, otniaw!
A treba toby seho likarstwa dobre pryłożyti,
Szczoby ty tymi sobaczymi nohami dobre umiw chodyti!

Litwyn (mowi):

Poworozy, sokoliku, poworozy!
Bo iescze suki kuci na pokuci
Poł horczka stoic.
Kolib myni Boh sudził do iey doycic,
Sztob moiey pracięky nichto ne pozywał,
Czey by ia s towo łyszęka zdoroweniok ustał.

Cygan (staryi mowi):

A skażenaia harharo,
A sywaia a bezhłuzdaia maszkaro!
Iescze y toi ne wydychała, a bolsze chocz żrati.
Oy budesz ty gi, stara sobako, dobre pamiatati!
Iak by ia tebe ne obchodyw,
Wziałab tebe kaducka mati.
Anu no synaszu ieho zwolna!

(Toy biią Ciganie Litwina).

Diach tiary!
Maszkary!
Ne turysy sia!

Na druhiy bik oberny sia!
Bandżosa dżama —
Ne ozmet tebe kaduckaia mama.
Biży k czortu, ne wertay sia,
Bołsze kuti ne obżeray sia!

(Litwin obraca się na drugyi bok y ustawszi ucieka za prug, a Ciganie byią. Cyganie wypendziwszy Litwina z izby, y mowy)

Cigan stary:

Ot tak to, panowe, naszy łyczat,
A na dobre cwiczat.
Na trindy,
Kuryndy,
Na purpory banda —
A widyte, panowe, szczo to iest prawda!
Ot teper że ia was myszlu swiatkamy powynszowati,
Ałe ieszcze maiu ochotu dykoho woka hulati;
A wy sia, panowe, tomu ne dywuite,
A nam chocz po czirwonomu hotuite.

(To y spiwaią Cyganie y skaczo po yzby).

Oy ne chody do popa,
Ne prosy mołoka;
A u popa łychyi pes,
Y wykusyt żywit uwes,
Ieszcze y zaburynku,
Nastraszit dytinku.
Kateryna za wałom
Nakryła sia rubkom, —
Samaż wona czornobrywa,
Y pupok yz czubkom.
Budte zdorowy!

(To y wyido Ciganie yz yzby).

Moskal (wieżdża do yzby na koniu y spiewa)

Hey z Donu, z Donu, z Donu
Da po sinomu moru
Tam chodyli, wychodyli dwie artiemistraszki.
Wony pieseki poiut,
Padlulukiwaiut,
A nastarszym buiaram
Wsiu żałobu kładut — tru, stru, stru.
Kak Chrystos narodił sa,
A Eroduszka sukyn syn yzkrutił sa,

Kak posłał po gorodach, po derewniach,
Kak by noworożdiẹnoho ubit yskat.
Kak prypierli sałdatow do Wyfłeiem miesta,
Narobyli yz robionoszkow bolszoho tiesta.
Eta wor, eta sukyi syn,
Eta blada iewo mat,
Niet, niet noworozdiẹnowo yskat!
Ay Osyfuszka stareszẹnkoi, nutka ymat,
A łoszatko dywitsa, nutka tak brykat, —
Niet, niet iewo wławit — tru, tru!

Małyi Cygan (wbiega y mówi):
Dobry weczu! paczay, nasza kobyłka!

Moskal (mowit):
Brosz, Cygan!

Cygan (małyi mowi):
Tatu, tatu, iarmarok sia staie:
Nasza kobyłka na soby złodyia trymaie.

Staryi Cyhan (ubyhaie do chaty i mowit):
Dobry weczur wam! Poczkay, nasza kobyłka!

Moskal (mowyt):
Brosz, Cygan!
Kak ia na fatyry stoiał,
Eto mni etuiu łoszat osudyryszka podarował.

Cyhan (mowit staryi):
A bodai toby łycho ta choroba!
To naszaia wyrnaia chudoba.
A byi że, synu, toho carskoho osudara!
Iak nam yzhonyw kobyłku, aż gi pid chwostom stała pina!
Ot dywit sia, sywaia była,
Y pid chwostom iaka dyra!
A ty u Polszczu ne chody
Y cihanskich norowyw ne bery,
A naszoy kobyłki ne krady!
(Y biią Cyganie Moskala).

Moskal (mowi):
Postoy, Cygan! Za szto ty biosz carskoho osudara?

Cyhan (mowit):
Ot ne widaw czort takoho gospodara!

Moskal (mowit):
Postoy, Cygan, obmylił sia!

Cyhan (mowit):
Chocz ty, wrażyi synu, zaraz useryś!
Moskal (mowyt iuż za progiem, iak Ciganie wypędzo):
Pastoy, pastoy, Cygan!
Cygan (mowi):
A prawda, poznaw, szczo ia twi pan!
Mowi Cigan stary:
Ot tak to, panowe, naszi łyczat,
A na dobre cwiczat!
Na tryndy, kuryndy.

Koniec.

V.

З огляду на важність сього тексту та на богацтво драматичних та лїтературних мотивів уміщених у ньому варто придивити ся їм детально, порівнюючи їх з иншими, старшими памятками, щоб виияснити їх лїтературну історію.

1. Наш текст не має початку. Чи богато бракує перед тим, що нам лишило ся? Можливо, що не дуже богато. З того, чим починаєть ся перша реплїка драми, можемо уявити собі її початок так: пастухи заснули серед поля, Стах будить ся і чує ангельські голоси, нарештї один ангел наближаєть ся до нього і сповіщає його про народжене Христа; він будить иньших пастухів. Анальоґічно починаєть ся текст краківської шопки, де один пастух збудив ся і наляканий незвичайним блиском будить другого, який лає його за те і називає пяницею, що в снї бачить усякі страховища. Аж по другім окрику першого пастуха схапують ся й инші пастухи, приходить ангел і велить їм іти до Вифлеєма, на що вони зараз згоджують ся (Dr. Krupski, Szopka krakowska, ст. 19—23). Ще близше до нашого тексту підходить кінцева сцена діяльоґа, виставлюваного й доси в Томашові Люблинськім і записаного з уст міщан з р. 1896 д. Конрадом Залеским, яка починаєть ся ось як: два пастухи входять співаючи, до них прилучуєть ся третїй, що починає з ними лайку. Всї три сїдають на траві.

Pasterz 2-gi. Dobądź no tam zbawicielki głowę.
Pasterz 3-ci. O pił byś, pił byś, psia jucho!
Pasterz 1-szy (dobywaiąc flaszkę). Na zdrowie ci, Pulha!

Pasterz 2-gi. Pij, pij, Stroiwąsu! (Bierze od niego flaszkę). A ja do waszeci.

Pasterz 3-ci. Pij tam już i trzeci. (Piją po koleji). Juześta się ponazerali, ponapijali — spać! (Uderza każdego pytą[1]), kładą się i zasypiają).

Anioł (wchodząc spiewa). Gloria, gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. (Pasterze zrywają się).

Pasterz 1-szy. Trwoga, dla Boga! co się dzieie w nocy!

Pasterz 3-ci. Och nie spał byś, nie spał, nie oddał się Boskiej mocy. (Uderza go pytą).

Anioł (spiewa jak wyżej).

Pasterz 2-gi. Trwoga, dla Boga! co się dzieje w nocy

Pasterz 3-ci (gestykulując rekoma).

Zaklinam cię, przeklinam cię,
Przez potok, przez motowidło:
Czy złe, czy dobre,
Czy przyszło kraść bydło?

Вони знов лягають, ангел знов будить їх своїм співом, вони будять ся і тремтять зо страху. Ангел заспокоює їх і велить іти до Вифлеєма.

Pasterze (razem wołają). Pójdźwa!

Pasterz 1-szy. Ale gdzie pójdziewa?

Pasterz 3-ci. Gdzie jasność Bożą ujrzewa.

Pasterz 2-gi. A jakże pójdziewa, kiedy drogi nie wiewa?

Pasterz 3-ci. To już się od kogo innego dowiewa[2]).

Порівнюючи оба сї тексти маємо вражінє, що наш рукописний більше примітивний, його гумор більше грубий, коли тимчасом томашівський перейшов уже якусь школу, більше нагадує тон церковної кантички в роді прим. отсеї:

Ej bracia, czy spicie?
Czy wszyscy baczycie
Dziwy niesłychane?
Trwoga, dla Boga, co się dzieje!
Jasność w nocy, choć nie dnieje![3]).

І в дальших її строфах маємо місця майже дословно схожі з томашівським діяльоґом: ангел заспокоює пастухів: „Hej

---

[1]) Соломяним жгутом, досл. phallus, деінде названа kacelisko.
[2]) Wisła X, стор. 721—723.
[3]) Kantyczki podług wydania 1785. Paryż, księgarnia Luxemburska, wyd. 2, t. II. ст. 41.

bracia słuchajcie, Nic się nie strachajcie, coś to wesołego". Вони заспокоюють ся і йдуть до Вифлеєма. Ще близша до обох наших сцен твв. Mowa pasterzów przy narodzeniu Chrystusowem (Kantyczki III, стор. 3—14), як видно з її змісту, досить недотепна та многословна перерібка якоїсь різдвяної драми. І тут з разу пастухи сплять, один із них будить ся і побачивши все небо червоне будить инших:

Banek. A spis Bartek, Symek, Wojtek,
Maciek, Walek, Tomek, Kuba, Stachu?
Ozwij że się przecie który z was, bo umrę
Od wielkiego strachu!
Ono coś takiego,
Jak słońce jasnego
Swieci na niebie.

Wojtek. Obyześ spał, cego wrzescys
Cy cię pono fortuna nie łupi?
Spis a gadas, marzy cie się lada Judas,
A ty bajes głupi,
Zeć cię coś jawiło.
Znać ci się przysniło,
Żeś widział słońce.

Banek. Oj nie spięć ja, mój Wojtalu,
Ani ci tez lada cego prawię!
Jus to chwila, jak nie bez sen swiatłość widzę,
Lec na scyrnym jawie.
Słysę i spiewanie
I prześlicne granie
Hań za górecką.

Він нарешті переконує Войтка глянути на небо; пастухи будять ся, їх лякає пожежа, хочуть утікати, та потім звертають ся за порадою до старого Бартка:

Miły Bartos, ty najlepiej
Mozes wiedzieć, jako człowiek stary.
Wiem, żeś mądry, bo ty z młodu
Chodził z tablicą do fary.

Бартек толкує їм немов „по писанію" від Адама і Еви історію народин Ісусових. Ангел не являєть ся на сцені, але пастухи чують з далека його наказ і вибирають ся до Вифлеєма.

В німецьких людових драмах, зібраних у Баварії та Австро-Угорщині в числї 50 штук, маємо 5 різдвяних драм (Weihnachtspiel або Christkindelspiel, се остатнє властиво жолобок з піснями), а 6 пастуших драм (Hirtenspiele). В драмі записаній у с. Ляуфен пастухи довго розмовляють, потім лягають спати; одного з них, Стеффі, будить ангельський спів; він будить ся і побачивши ясність кричить:

Mei! Mei!
Was is däz für ä' Schei!
Mua i ge g'schwind in Rüapi schrei.

Та Rüapi (Рудольф?) відбуркнувши йому хропе далї. Він будить третього Макселя, ті оба будять нарештї Rüapi. Тодї являєть ся ангел і велить їм іти до Єрусалима[1]). Анальоґічна і не з більшим гумором оброблена сцена є і в пастирській грі з Галляйн (ibid. 95). І тут три пастухи, Гаузер, Леандрль та Іріель по довгій розмові засипляють, їх будить ангел своєю піснею; Гаузер схапуєть ся сердитий і мовить:

Ho, ho! was is denn das für Getümmel?
Hat da koa Mensch koan Fried?

Леандрль уговкує його:

Hansel, bis a-r-ă rechta Lümmel!
Vostehst denn das Ding nit?

Він оповідає йому свій сон, у якім бачив якісь страхи, в тім збудило його ангельське співанє і т. д. Як бачимо, в обох драмах гумору дуже мало. Сей сам мотив повторяєть ся в грі з Траунштайну (тамже ст. 144—146). Зовсім інакше збудовані пастирські гри з Паллїнґу (тамже ст. 149—170) та з Гальбаху (ст. 283—295), та тут малюнок побутових сцен пастирського житя майже зовсім заслонює епізоди з ангелом і з поклоном у вертепі. Сцени, що була б подібна до польських, нема нїде, так само як у середньовіковій драмі про Ісусове вродженє, опублїкованій у збірці Моне[2]). Констатую се навмисно тому, щоб зредукувати до властивої міри твердженє Драгоманова про „майже дословний“ переклад нашої вертепної драми з західно-европейських взірцїв.

---

[1]) August Hartmann, Volksschauspiele in Bayern u. Oesterreich-Ungarn gesammelt. Leipzig 1880, стор. 68—70.

[2]) F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, т. I, стор. 143—180.

2. Відвідини пастухів у вертепі в нашій драмі обставлені також в дусї польських містерій XVII в. Характерне тут поперед усього визначене дороги: з разу до Кракова, відси до Київа, а з Київа до Ґданьска, а з відси до Варшави, що в повні відповідає наівному смакови тих часів, де прим. у початковій сценї одної драми вояк із війн Хмельницького гостить ся в коршмі, до якої входить потім сьв. Йосиф просити нічлїгу[1]), де пастухи витають прохожого словами „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus" і т. и. Дари, які дають пастухи новонародженому, також вибрані з тої сфери, в якій обертало ся житє польського пастуха. В польських колядках „пасторалках" найчастїйше пастухи дарують Ісусови барана (Chcący widzieć Pana oddają barana, Na kozłowym rogu krzyczą gwoli Bogu — Kantyczki II, 57), та часто ті дари бувають дуже ріжнородні: в кросненськім діяльозї вони незвичайно богаті (Windakiewicz op. cit. 30); в однїй колядцї читаємо:

Słysz, daj gomułkę, Kaśka koszulkę
Dajże dziecięciu, temu panięciu.
Sliczne dzieciątko, tobie jagniątko
Daję i z matką i z samym tatką,
Pożywta się niem.
Ty Bartku łysy, nie zjadłyć myszy,
Masz mąkę, krupy, idź do chałupy,
Przynieś Ichmościom.
Nie bądź że bzdura, wszak masz i kura,
Masz i prosiątko, koźlę, jagniątko, —
Daruj Ichmościom.
Masz pod posłaniem jarmuż s szafranem,
To, bracie, tobie, schowaj że sobie,
Być pacuk nie zjadł.
A ty też Rochu daj z miarkę grochu —

і т. д. (Kantyczki II, 69—70). В руській колядцї, надрукованій у тій самій польській збірцї 1785 і не взятій до Богогласника, пастухи приводять Ісусови „овечку білейку, тлустейку" (тамже ст. 67). Дуже широкий репертуар дарів маємо в цитованій уже „Mowie pasterzów" (Kantyczki III, 8—9), де крім овець, телят, ягнят, гусий бачимо муку, яблока, яйця, молоко та сметану, мід і навіть клїтку з живими птахами. Так само вірш про „Satur-

[1]) St. Windakiewicz, Teatr ludowy w dawnej Polsce. Kraków 1902, стор. 24.

nowe czasy", який співають у нашім тексті пастухи на відхіднім, живо нагадує ті сатири, на які так богата була польська література в першій половині XVII в. (Wiszniewski, Historya literatury polskiej, t. VII, Kraków 1845, ст. 149—190), пор. особливо „Nędza z biedą z Polski idą", де жартливим тоном малюєть ся колишнїй добробут Польщі. Зрештою ідея про „золоті часи", які мають наступити разом з народженем Месії, належить до основних ідей різдвяної драми і висловлена виразно прим. у кроснянськім діяльозї в співі ангелів:

Złote lata nastąpiły,
Niebiosa się odnowiły,
Co były przedtem zamknione,
Już są ludziom otworzone.

З приводу сих слів пастухи в своїй розмові починають пускати дотепи:

Klimek.
Słyszałem, mówił: „Złote lata już nastały".
Staniek.
Dał by to Bóg! Już byśmy bydła nie pasali.
Ryczywół.
A jam słyszał, mówiło: „Niebo otworzone".
Tobym tam bydło nasze zawsze gnał zmorzone.
Famała.
Zgadłeś! Gdzież to podobna, aby tam zaść miało
Bydło? Chyba jako ptak latać by musiało[1]).

3. Сцена з Іродом у нашім тексті виглядає також так, немов би була продовженем чогось такого, що вже було перед тим: нема тут сцени стрічі Ірода з трьома королями волхвами; Ірод у своїм монольозї лише натякає на те, „że mnie piersi [має бути: perscy] królowie prawią takie dziwy". Ся сцена нашої вертепної драми — відгук західно-европейської релїґійної драми знаної під загальним титулом Officium trium magorum, і якої кілька версій має польська драматична лїтература XVII в. (пор. Windakiewicz, op. cit. стор. 31—35). Особливо важний для порівнаня з нашим текстом „Dialogus breuis pro festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi", захований у рукописї з XVII в. в бібліотеці краківського універс. ч. 3361 (Windakiewicz op. cit. 32—35). І тут первісне Officium trium Mago-

[1]) Dr. Fr. Krček, Jasełka krośnieńskie, ст. 406, 408.

rum уже скомбіноване з пастирською грою, яка так як і в нашій драмі творить немов перший акт. І тут Ірод виходить на сцену затурбований поголосками про новонародженого короля жидівського, які порушують против нього народ і не дають йому спати. Та далї йде відмінно, як у нашім текстї: надходять три царі і питають, де вродив ся новий король жидівський. Ірод не знає сього і велить покликати двох рабінів; ті також не знають нїчого крім того, що Жиди ждуть Месії. Аж коли один із царів згадав про звізду, тодї рабін на підставі пророцтва Ісаїї пояснив, що се стало ся в Вифлеємі. Зрештою вся сцена тут держить ся поважно і нїчим не нагадує тої карикатури, до якої вона зведена в нашій вертепній драмі. З польських шопкових драм значна часть має сцену з Іродом, але вона скрізь якась поплутана. І так у краківській шопцї Ірод виступає затурбований:

Ale nie wiem, co się dzieje,
Że się tron podemną chwieje?
Nie wiem, czemum niespokojny,
Chociaż niema głodu, wojny.

Вояк доносить йому про прихід трьох королїв, Ірод приймає їх, вони сповіщають його про нового короля, про якого народини чули від ангела, і питають, куди до нього дорога, бо вони їхали доси за звіздою, але

Dzisiaj gwiazda nie świeciła,
Więc nam drogę zagubiła.

Не дождавши ся відповіди королї відходять. Ірод від свого гетьмана дізнаєть ся, що дитя вродило ся в Вифлеємі і велить різати всїх дїтий не виключаючи й свойого сина. Тілько геть потім, у третїм актї бачимо розмову Ірода з рабіном, якому також убито сина і який за те пророкує Іродови швидку і наглу смерть (Krupski, Szopka krakowska, ст. 69—73 і 78—79). Так само в радомській шопцї Ірод від свого „фельдмаршалка" довідуєть ся про вродини дитини, зараз кричить: „Służanie, dworzanie, zaraz do Betlejem biegajcie, wszystkim dziatkom głowy ścinajcie, mojemu synaczkowi pardonu nie dajcie", а сцени з жидами тут зовсїм нема (Wisła VIII, 294). В ловіцкій шопцї жид виступає перед Іродом, співає і танцює, далї усуваєть ся зі сцени, і аж тодї являєть ся Ірод та велить різати дїтий, а зараз потім являєть ся смерть і стинає йому голову (Wisła VII, 322—323). Близше до нашого тексту підходять

сцени Ірода з фельдмаршалком у седлецкій шопці (Wisła VI, ст. 570), але й тут нема сцени з жидом, коли натомісь у шопці луковській лишили ся хиба невеличкі сліди тої сцени (тамже стор. 582—583). Як бачимо, польський теперішнїй вертеп має лише невеличкі і досить безладно скомпоновані сліди середньовікового твз. „Herodesspiel“, де широке місце займає розмова Ірода з трьома королями, а не менше широко розмовляє Ірод із жидівськими рабінами (Mone, op. cit. I, 162—166 і 167 —169). Та наш вертеп зовсїм не подібний до тих сцен з їх схолястичною арґументацією. В німецьких людових „Dreikönigspiel“-ах бачимо також сцени зовсім відмінні від наших. І так у грі з Галляйна виступають з разу три царі, що побачили звізду, вибирають ся в дорогу, зустрічають ся з Іродом, який сам виявляє їм, що Месія має родити ся в Вифлеємі. Царі їдуть до Вифлеєма, витають Ісуса і їдуть до дому, а сцена кінчить ся промовою чорта до Ірода, в якій сей підбунтовує його виступити против новонародженого (A. Hartmann, Volksschauspiele, ст. 105—110). В різдвяній драмі з Баварського ліса прихід трьох царів заповідає Іродови висланий ними селянин, далї йде широка сцена авдієнції, по якій царі йдуть до Вифлеєма і кланяють ся новонародженому, а тілько опісля, коли вони не вернули назад до Ірода, сей розпитує архієрея Каяфу, велить різати дітий і гине задушений чортом (Hartmann, op. cit. 496—500 і 510—516).

4. Смерть Ірода в деяких різдвяних драмах являєть ся, як і в нашім тексті, безпосереднїм наслідком різнї дітий, у якій згиб також його власний син, хоча й тут наш текст обробляє сцену детальнїйше і мотивує краще, як инші польські драми. Інтересний тут текст піснї вложений в уста фельдмаршалкам (Dzień Bożego narodzenia weseli ludzie), девчому відмінний від того тексту, що був друкований у кантичцї 1785 р., з чого можна би догадувати ся, що наш текст повстав давнїйше. Далї нї в якій польській різдвяній драмі не знаходимо того, щоб аж за другим наказом був замордований син Ірода. Натомісь перехвалка чорта в нашім тексті, що „не тисячу пар чобіт витоптав“, поки дістав Ірода в свої руки, має собі паралєлю в седлецкій шопцї, де смерть говорить до Ірода: „Królu Herodzie, zastałam cię w rodzie. Bez siedem lat na cię dybałam, żelazne buty zdarłam, niż cię tutaj spotkałam“ (Wisła VI, 579). Улюбленої в польських шопках сцени суперечки Ірода зі смертю, що нагадує середньовікову суперечку душі з тілом, у нашім

тексті нема; тут Ірод гине не від смерти, а від чорта, сам побажавши собі смерти за кару за замордоване свого сина. В краківській шопці Ірод не почуває жалю, але його проклинає його жінка і лихословить осирочений рабін, якого Ірод велить закувати в пута, а він говорить:

Mnie wezmą, ale przyjdzie Małkamufes taki,
Co się da tobie, królu Horodzie, we znaki.

Зрештою і ся сцена в краківській шопці якось незручно склеєна з двох мотивів: де Ірод гине від коси Смерти і де сам убиває себе. Смерть стинає голову королеви, а про те король кидаєть ся ще по сцені, поки не прийде чорт і не візьме його на вили; в порівнаню з сею сценою катастрофа нашого вертепа виявляє значний сценічний поступ, бо тут чорт являєть ся лише персоніфікацією докорів сумліня Ірода і ступаючи за ним із заду ніби нашіптує йому думку про самовбійство та піддає йому ніж у руки. Можливо, що анальоґічною сценою самовбійства кінчив ся „Herodesspiel“, записаний у Галляйні. де при кінці чорт радить Іродови мордувати дітий і додає:

Herodes, mach ein schnellen Schluss!
Bekommst ein schönen Lohn.
Geh mit mir in den Wald hinaus,
Bekommst ein schönen Thron! [1])

Та що сї вірші натякають на повішене, то видавець висловлює догад, чи не буде се відірваний уступ із якоїсь драми про Юду, приставлений до Ірода. Натомісь у різдвяній драмі з Баварського лїса Ірод також гине не від смерти, а від чорта. Ся сцена має чимало подібного до нашої вертепної. Ірод доведений до розпуки складає берло і корону і мовить:

Hier leg' ich ab mein Scepter und Kron,
In der Höll bekomm ich den verdienten Lohn.
Gebt mir ein Messer in die Händ,
Dass ich meinem Leben mach ein End.

Чорт, що вже перед тим вийшов на сцену і стояв за Іродом, як і в нашім тексті, тепер виступає на перед і мовить

Da hast es! Da hast es!
Wigel di, wagel di!
Herodes, dein Leib und Seele gehöret mein;
Ich fahr mit dir in die höllische Pein.

---

[1]) A. Hartmann, op. cit. 110.

І він закидає йому на плечі ланцюх та волоче його геть зі сцени (Hartmann, op. cit. 515).

На сьому й кінчить ся релїґійна часть нашої вертепної драми. Порівнюючи її з текстом Маркевича бачимо, що вона збудована цїлком иншим пляном. У Маркевича нема сцени з пастухами анї з рабінами, за те є розмова Ірода з царями; там нема згадки про убійство Іродового сина, за те є сцена між Іродом і Рахилю, якій убивають остатнє дитя. Там ся часть драми кінчить ся боротьбою Ірода зі смертю, а тут смерть зовсїм не виходить на сцену.

5. Друга часть, що складаєть ся з цїлого ряду сцен інтермедійного характеру, які слабо вяжуть ся в одну цїлість, починаєть ся в нашім текстї виступом козака. Постать козака в польській поезії здобула собі популярність коло 1620 р., коли не мало гомону по всїй Польщі, особливо по її південно-східній части від Мінська аж до Кракова робили на пів лицарські, на пів розбишацькі ватаги козаків Лїсовчиків. В роцї 1620 вийшла друком польська вірша Żywot kozaków Lisowczyków, де як герб козацький на обороті титулової картки намальовано козака, що сидить на бочцї з кухлем у руцї. Хоча автор без сумнїву рад величати своїх героїв, то всеж його похвали немов підшиті іронїєю.

Tych ojczyzna — świat wszystek, dom — wszelka kraina,
Niż ojcem jest właściwym, matką Ukraina.
Tatarzy, to ich szkoła, z nich się nauczyli
Na pamięć, żeby pismo po gębach kreślili.
Bogate syllogizmy ztąd u pasa noszą,
Obuchem perswadują, kiedy o co proszą.
Żaden retor tak prędko nie poruszy człeka,
Jako kozak dwie słowie rzekłszy: Siecz! biy, neca!

Далї автор згадує про козацькі правила:

I ci mają reguły, które kozak Mucha
Napisał oddawając w ręce Bogu ducha.
Kozak — boże igrzysko, wojenna obłuda,
Kmiotek Marsów, powszechny służka, fara chuda.
Po wszystkim niemal świecie ma pokoju szukać,
A szukając każdemu może po łbie stukać[1]).

Особливо битва під Цецорою 1620 звернула увагу на ко-

---

[1]) Wiszniewski, Historya literatury polskiej VII, 143.

заків. У посмертній вірші на смерть гетьмана Жолкевского якийсь безіменний віршар-єзуїт згадав також тінь нещасного Наливайка.

Już cię w teley kozacki fortuna ubrała,
Którego przedtem świta błaha okrywała,
Nalewayku, rey wiedziesz między służałemi,
Któryś na kurzy stopie niemiał własney ziemi!
Już cię wielkim rycerzem ludzie nazywają,
I ci, którzy cię chudym krawcem przedtem znaią.
Koło może fortuny to z tobą zrobiło,
Które się z tobą z niska tak wysoko wzbiło.
Ale ten, co cię zsadził z koła fortunnego,
Nad fortunę coś w sobie musiał mieć większego[1]).

В тім самім році вийшла в Кракові поемка Дзвоновского про козака Плахту з доданою до неї українською піснею, найстаршою памяткою козацького віршованя, яка має певну дату[2]). І тут згадано про мітичного героя козака Муху; і тут козак Плахта характеризує сам себе на пів серіозно, на пів іронїчно. Отже варто завважити, що характеристика козака в нашім текстї навязує власне до того типу козака-Лїсовчика з початку XVII в., а не схоплює живого типу Запорожця з другої половини XVII або з початку XVIII в., як се бачимо в вертепній драмі Маркевича. Козак у нашім текстї не має ще самопала, що вже був загальним козацьким оружєм коло р. 1640 і мав так тяжко дати ся в знаки Полякам за часів Хмельницького; він узброєний ще в сагайдак і стріли. Рекомендує себе, як захожий „з далекого краю“, значить, драма повстала не на приднїпрянській Україні, а далї на захід. В такім видї вертепний і загалом театральний козак перетрівав аж до XVIII в. В своїх Wędrówkach fantastycznych т. II подав Крашевский згадку про русько-польську інтермедію „Bajki kozackie z kostyrem i żołnierzem“, де розмови ведуть ся на половину по польськи і по українськи, де в українській ремарцї на початку описано костюм козака: „Kozaku welit zrobit buławu sołomianuju, welikuju, chustami obszytu, y oczernity, y roh za pojasom, na sebe nadywat kożuch albo szczokolwek“[3]). Ріг за поясом сьвідчить уже про пізнїйший час, коли козак мав не сагайдак, а самопал, який набивав порохом,

[1]) Płacz grobowy na sławney pamięci Stanisława Żołkiewskiego, Lwów 1621, видане єзуїтської колеґії.

[2]) Див. мою розвідку „Козак Плахта“, Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. 47. [3]) K. W. Wojcicki, Teatr starożytny w Polsce I, 82.

що носив у розї. Зрештою і в нашім тексті далї показуєть ся, що козак мав не лише сагайдак, але також карабін; ся зміна викликана тим, що до епізоду між козаком і жидом приплетено епізод про жидівську війну і то спеціяльно в такій формі, де стрілянє з карабіна грає важну ролю. Се й не диво, коли зважимо, що вертеп — поява пізнїйша, з другої половини XVII в., користуєть ся готовими шабльонами та фіґурами, виробленими розвоєм театру XVI і XVII в. і не дбаючи про орґанічну цілість драми, хапає для неї ті фіґури й епізоди, що були найпростійші, найефектовнїйші і загально улюблені.

Інтересно, що автор вкладає козакови в уста пісню про Байду — важне сьвідоцтво, що та пісня вже тоді, при кінці XVII або в початку XVIII в. була відома і популярна в тій північно-західній частині України, де правдоподібно повстала отся вертепна драма. Не менше інтересний і чотировірш „Козак душа правдивая“; про його популярність у XVIII в. сьвідчить те, що його залюбки поміщували під дереворитним малюнком Запорожця на листках, які дешевими друками розходили ся скрізь по Україні.

6. Козак у нашім вертепі нїби то вербує охочих до свого відділу, з яким хоче йти на Турка. І се також нагадує початкові часи козацтва, кінця XVI і початку XVII в. Про антаґонїзм до панів або унїятів, як у Маркевичевім вертепі, тут іще нема згадки. До конфлїкту приходить хиба з жидом, тай то сей конфлїкт більше гумористичний, нїж траґічний в роді тих, яких видовищем була правобічна Україна 1648—49 р. і нераз пізнїйше і яка в вертепі Маркевича доводить до замордованя жида Запорожцем. Жид у нашім вертепі ще вдає хороброго, заявляє, що готов пристати до козацької ватаги, що вміє стріляти, і тілько коли козак дав йому свій лук, він силкуєть ся стріляти на нього, а потім випихає його (мб. пяного, але сцена питя, так інтересно змальована в Маркевичевім вертепі, тут не заховала ся) геть із коршми. По якімось часї одначе козак вертає знов до коршми і побиває жидів булавою.

Сцена між козаком і жидом заховала ся декуди й доси в польській шопцї, хоч у скороченій і виблїдлій формі. В седлецкій шопцї гра починаєть ся виступом пана Пясецкого, який посварившн ся з жидом кличе козака: „Bracie kozaku, zabij Szmula!“ Козак кличе жида, а довідавши ся, що він музика, велить йому грати. Жид відмовляєть ся шабасом, та козак кричить: „Bat na żyda!“ Жид грає і співає відому пісеньку:

Lachciu, ciachciu, bim bom bom!
Jak pan każesz, tak ja grom.
Niech mie siabes nie winuje,
Co pan każesz, ja przyjmuje.

Козак запитує його, по що він сварить ся з його братом Пясецким, та жид відповідає: Aj waj, pan Piasecki taki rozbójnik. Jak mie uderził po lewego ucha, to ja sie usmarkal po samego bziucha. Козак хоче арештувати жида, та сей випрошуєть ся і козак відходить (Wisła VI, 566—567). Інтересно, що записач сеї шопки, д. Васілєвский у нотці додає увагу: „Kozak mówi po wielkorusku“, хоча промови козака наведено по польськи. Ще більше виблїдла роля козака в краківській шопцї, де вже з нашого Запорожця чи навіть Лїсовчика зробив ся московський козак, який у деяких варіянтах співає:

Wot ja kozak od Dunaju,
Schadzał, schadzaju, ne spraszaju,
Z naszu wiaru neperszaty,
Swoju dziubu gawaraty, —

а в иншім варіянтї співає відому українську, хоч попсовану пісеньку: „Козак конї напував, дзюба воду брала“ (Dr. J. Krupski, op. cit. 49—50). На співі й танцї козака з козачкою кінчить ся та сцена, яка в нашім текстї являєть ся справдї повною драматичної акції й гумору, а в вертепі Маркевича переходить у карикатуру і кінчить ся смертю жида, тоб то надихана духом гайдамацького часу з другої половини XVIII в.

7. Сцена між козаком і жидом у нашім вертепі перервана забавною карикатурою жидівської війни. Допавши до своїх рук козацьке оружє жид скликає инших жидів, орґанізує з них військо, вчить його стріляти та нагрожуєть ся вирубати в пень усіх козаків. Жиди гороїжать ся, поки прихід козака не нагнав їм такого страху, що вони поховали ся під лави. І ся сцена — відгук далеко давнїйшої гумористичної поеми, якої жерелом була аверсія жидів до оружя та до военної служби. Вішнєвский подає (Hist. literat. polskiej VII, 161), що коло р. 1606 вийшла в Польщі поемка Wyprawa żydowska na wojnę, яка пізнїйше часто була передруковувана. Чи вона ідентична з польсько-руською віршею „O woini zydowskiey“, яку опублїкував проф. Грушевський із рукописного співанника 1719 р.[1]) що містить

[1]) М. Грушевський, Сьпіванник з початку XVIII в. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XV, 13—16).

ся тепер в рукописній збірцї о. Петрушевича в Нар. Домі у Львові? Ся вірша важна для нас тому, бо деякі її строфи майже дословно перейшли в текст нашої вертепної драми, хоч і в перекладї з польської на ломану руську мову. І так нашому: „Ну, ставайте до шаху, не робіте страху“ відповідають слова польської вірші: „Stanęli do szyku, narobili krzyku“. Нашим віршам про жидівське уоружене відповідають анальоґічні рядки польської вірші:

Szmul do bandolaty,
Srul do pystolaty,
A rabin za karabin,
Hyrsz do muszketa.

Коли в нашій драмі „перший жид“ командує „А ти Іцик бери бичик“, то в польській вірші Іцик виступає як „поручик“. „Давідкі“, якого в нашій драмі висилають на гору, щоб пильнував, чи не видно козаків, має собі предка в тім „Зусю з зятем“ польської вірші, що

patrali wszędzie,
Na straży stoiali,
Woyska pilnowali,
Ledwie powciekali
Na ynsze mieysce.

Правда, автор нашої драми покористував ся віршею досить свобідно, впровадив на сцену забавний вибір старшини та ще забавнїйшу жидівську муштру і закінчив усю фарсу не так траґічно, як вона кінчить ся в вірші, де один „голий служалець“ чи чура побиває жидів, в тім числї й рабіна, на смерть.

Сцена з жидівською війною в нашім вертепі мусїла дуже подобати ся невибагливій публицї XVIII віку, коли в сїдлецькій шопцї ще й доси заховав ся її відгук, але вже з драматичної форми перемінений назад на епічну, тай то досить уривкову. В піснї, яку там співають жид і Сура, говорить ся з разу про Лейзо́ра, що на дїравім мостї поломав собі кости, а потім іде ось яке:

Wyjechali w pole, w pole,
Stanęli w dole,
A tam se robili
Karabiny z gliny.
Ty Mośku daj prośku,
Ty Śmulu daj kulu,

Będziem ścielali,
Będziem zabijali:
Pif, paf, puf!
Trafiła kula Szmula w brzuch! (Wisła VI, 567).

У шопцї з Ловіча заховав ся також слїд сцени з жидівською війною і також уже не в драматичній, а в епічній формі, але там ся сцена пішла вже з иншого, пізнїйшого жерела, в якому до теми про жидівську війну поприставали старі мандровані анекдоти. Тут жид для розвеселеня публїки оповідає ломаною польщиною ріжні анекдоти про жидів і між иншим ось що про жидівського мессію:

W roku pięć tysiąców dwieście troje
Narodził się wielkie Mesyjosz,
Po całego świata wywijosz.
Jak on sobie narodził,
To zaraz po świecie chodził.

Далї описано його убранє, його похід, при чім у текстї очевидно щось забуто, так що уступ про війну починаєть ся без звязку з попереднїм словами:

A te młode wierszbowie,
To mieli pistolecie, bagnecie.
Ny, jak oni zobaczyli krzaki,
To mówili, że idą wojaki.
To jak dali z ogniem z motowidło,
To tak padli, gdybi bidło.
To wszystko pchli i muchy
Pliwali we krwi po same brzuchy.
To jak ten wielkiego Mesyjosz krziknął:
„Hop, hop, dzieci, na morze!“
To oni wszyscy hul hul w tatarkę. (Wisła VII, 521).

Ще перед опублїкованєм тексту ловіцької шопки я помістив був у тій самій Wiśle (VI, 263—278) статю „Wojna żydowska“, в якій зібрав досить рукописного і друкованого матеріялу для вияснення мандрівки тих мотивів, що війшли в отсю сцену. Пізнїйше в тій же „Wiśle“ і в инших фолькльорних часописях були опублїковані ще деякі цінні причинки до сеї теми, так що нове обробленє сеї статї моглоб довести до тривкійших і загальнїйших заключень, як се було можливе менї в р. 1892. Згадаю між иншим наше людове оповіданє про жидівську війну (Етноґ. Збірник VI, 231—234) та віршову пере-

рібку Руданського, де епізод про гречку війшов у жартливий опис подорожі жидів до Єрусалима (Твори Ст. Руданського, І, 50—51).

8. Сцена, як козак розбиває жидівське ополчене, в нашій вертепній драмі звязана до купи з анекдотою про те, як жиди зо страху перед козаком видають себе за монахів. Ся сцена й доси живе в устах нашого люду; згадаю тут її артистичну переробку в одній співомовці Руданського пз. Базиляни (Твори III, 63—64), де устна традиція до тої міри живо передає отсю вертепну сцену, що й там жиди видають себе за почаївських Василіян. Правда, у Руданського козак демаскує жидів, коли на питане, хто у них ігумен? вони, не знаючи очевидно, що таке ігумен, обертають ся один до одного з жидівським запитанем „Вус зуїт ер? Ігумен?“ А в вертепі сцена йде далї і розбиваєть ся на тім, що жаден жид не хоче добровільно йти до козака, щоб той ізміряв його своєю булавою. І ся сцена мабуть має якихось лїтературних попередників у богатій гуманістично-протестантській лїтературі фацецій, та на разї я не можу вказати її старших свояків. Прозове оповіданє з уст люду див. Вѣнокъ 1847, II, стор. 358—360.

9. Поки перейдемо до дальшого епізоду нашої драми, не від річи буде зупинити ся троха при одній появі, що творить характерну прикмету польсько-руського вертепа. Маю тут на думцї дефіляду репрезентантів ріжних суспільних верстов і ріжних національностий у вертепній драмі. Вже висше, при характеристицї старої грецької комедії, а потім орієнтальної лялькової гри була піднесена та її замітна прикмета, що в ній мов у калейдоскопі пересувають ся найріжнїйші типи суспільні та національні, кождий промовляє своєю власною мовою, своїм жарґоном, виявляє свої питомі — звісно, доведені до карикатури уподобаня, віруваня та привички. Подібне явище, хоч може не на таку широку скалю, бачимо і в західно европейських лялькових грах. Не диво, що стрічаємо його й на польсько-руській теріторії і то майже рівночасно з першими звістками про появу у нас скоморохів. Певна річ, слїди скоморосьских, звичайно імпровізованих лялькових комедій не заховали ся в лїтературі; в Московщинї дожила до наших днїв в устах люду одинока лялькова комедія „Петрушка“, про яку нам доведеть ся говорити ще далї. Але в старій польській лїтературі маємо безіменні твори, в яких дуже легко добачити вплив скомороських концептів, спеціяльно карикатуроване ріжних верстов

і ріжних націй. Сюди належить ціла літературна ґрупа тзв. Sowizdrzała. Ся ґрупа, тоб то збірка більш або менше масних анекдот, нанизаних довкола особи Sowizdrzała, блазня і штукаря, прийшла в XVI в. до Польщі з Німеччини, де центральним героєм, докола якого зґрупували ся ті анекдоти, зробив ся з початку того віку Till Eulenspiegel, назва дословно перекладена на польське Sowizdrzał, відси на руське Совѣст-дралъ. Не місце тут роздивляти спеціяльно сю цікаву паросль старої мандрованої літератури, яка ще і в західній Европі не гаразд прослїджена і своїм корінем сягає в глибину середнїх віків, до Франції, Італїї та Арабів. Зазначу лише, що в Польщі XVI—XVII віків ся лїтература була дуже розповсюджена і люблена; німецький первовзір Sowizdrzała перероблювано та збогачувано що раз новими концептами; „baśnie sowizdrzalskie“ та „koncepty sowizdrzalskie“ війшли в приказку, черпали свої матеріяли не лише з книжкових фацецій старших гуманїстів в роді Поджія, Бебеля, Морлїнї і т. п., але і з пригод та відгуків дійсного гулящого та ріжнобарвного житя в Польщі. З тих книжечок, яких найбільша часть щезла безслїдно або заховала ся десь у якихось уривках, а в найлїпшім разї в унїкатах по великих біблїотеках, заслугує на мою думку особливої уваги книжечка видана 1614 р. пз. Różność nacyi z ich własnościami, під побічним титулом: Fraszki Sowizdrzała nowego. Сю книжечку згадує Вішневский у своїй Historyi lit. polskiej, т. VII, але на жаль не цитує з неї анї одного рядка і не подає, де і в чиїх руках бачив її. Догадую ся, що в нїй мали б ми найстарший відомий доси прототип зведеня в одно скоморохських концептів про ріжні нації в польській літературі, прототип тих пізнїйших польських колядок, де ріжні нації, більше-менше гумористично схарактеризовані, збирають ся довкола жолобка Ісусового. З тих пісень лиш одна війшла до польських популярних кантичок (Kantyczki III, ст. 17—20), що починаєть ся словами „Do nóg twoich się zbliżamy, upadamy“; нам доведеть ся ще вернути ся до неї, а тут згадаємо лише, що виведено в нїй ось які нації: Мазур, Русин, Литвин (не Білорус), Москаль, Węgrzyn (властиво Словак), Німець, Голяндець, Італїєць, Еспанець, Француз, Циган, Жид і Латинник. Характерна руська пісня, належна до сеї катеґорії, заховала ся в однім школярськім рукописі XVIII в., переданім д. Б. Заклинським для біблїотеки Наук. Тов. імени Шевченка; подаємо тут її у цілости:

Ѱалъм на рожъдество Їс Хрстово рожъниxъ именъ, пѹнъкътовъ зъ дарами зложоне оѓ. 1738.

1. Возъвеселѣм' сѧ, а не смѹтѣмъ сѧ
Днес непрестанне, вси хрстиѧне:
Бѯ намъ родилъ сѧ
Й пеленами повилъ сѧ.
2. Ѹ Вифлеемѣ, ѹбогомъ домѣ
Оу Єссеѡвомъ й въ Давидовомъ Бѓъ намъ і т. д.
3. Во ѧслеxъ лежитъ, свѣтъ въ рѹкаxъ деръжитъ,
Недомыслимый, непостыжимый, который въродылъ сѧ...
4. Всѣмъ треба знати, же то зъ выдълаты
Сътворителъ нн҃ѣ лежитъ на сѣнѣ, Бѯ намъ...
5. Аггелы сты҃и дн҃ес дают̑ъ знати,
Аби шли пастырые Бга витаты, которыи вьродилъ сѧ...
6. Въ полѹнощи нн҃ѣ, съталой годынѣ
Тѹди пастырі бѣгли к ѧзкинѣ.
7. Коз'ма з' Демѧномъ предъ Хрстомъ паномъ
Подъ самымъ даxомъ сталы со страxомъ, где Бѓъ і т. д.
8. Але Мыкыта самъ Бга выта
При ѧслеxъ ставъши, кѹчемъкѹ знѧвъши, где Бѓъ і т. д.
9. Савъка зъ Юxимомъ, зъ своимъ побратымом'
Скоро приспѣли, заразъ запѣли: Бѯ намъ...
10. По веръвеныци несѹтъ женъцѣ,
Карѣй с Тарасомъ тамъ поютъ гласомъ: Бѯ...
11. А Стасъ зъ Борисомъ вѣгъли тамъ лѣсомъ, где Бѯ...
12. Иремко доломъ кѹпъно зъ Антономъ
Оу едъной лѹдѣ плили ажъ тѹдѣ, где Бѓъ...
13. Анъдрѹxъ йс Костемъ былъ въ Бѓа гостемъ:
Чого жадали, й дочекали, же Бѓъ і т. д.
14. Романъ йзъ Гнатомъ, йзъ своимъ братомъ
Плили лѹдею, Єфрадъ рѣкою, де Бѓъ...
15. Черезъ мѹравъкѹ въчынылы кладъкѹ
Назаръ с Каръною подъ храмыною, где Бѓъ...
16. Йлько йзъ Грицемъ ѧкъ едънымъ лицемъ
Хрстѹ предъстали й заспѣвали: Бѯ намъ...
17. Гаврыло вѣчъкѹ ѡслови сѣчъкѹ,
А Стаxъ полови принѣсъ ѡслови, где Бѯ...
18. Макѯимъ йзъ Стецъкомъ йзъ третым' Мацком'
Прѹтъко вѣгали, ажъ полѧгали. Бѯ намъ...
19. Йко подъданй ѹсѣ Йваны
Ровъѧтъ мосточокъ черезъ поточокъ, где Бѯ...

20. Тѹды рибаки бѣгли по раки,
Всѣ по плотицѣ дали владицѣ, который вродилъ сѧ...
21. Еремѣй зъ Гапономъ воли с' припономъ
Немаю' годыны, якъ вели инѣ, где Бъ̃...
22. Остапъ й Мокърѣй й третый Кѹпърѣй,
Якимъ йзъ Стецъкомъ йз' третимъ Мацъкомъ
Неслы барана до Хр̃ста пана.
23. Пилипъ зъ Макаромъ прийшли изъ даромъ:
Два хлѣбы възѧли, Бг̃ѹ подали, который вродилъ сѧ...
24. Дмитеръ хитренъко прибѣглъ прѹт'ненко,
Ставъши въ порога—ѡбачилъ Бога, который...
25. Такъ тежъ и Лѹчъка, мѹдъраѧ штѹчъка,
Бѣдѣ зъ далека Бога чл̃овека, который і т. д.
26. Млады й стари, ѹсѣ пекари
Йдѹтъ з орачѣ, печѹтъ колачи.
27. Іѡсифови по перогови
Невѣсты[1]) дали, бы ѡглѧдали, где Бъ̃...
28. Блисъко ѹ дверецъ продае перецъ —
Маръда стоѧла й продавала.
29. Дрѹгаѧ Досѧ спекъла поросѧ,
Нѣмъ Бг̃а въздрѣла, поросѧ зъзѣла, который...
30. Вы небожата, ѹсѣ хлопъчата,
Къ Бг̃ѹ спѣшѣтъ сѧ й присмотрѣтъ сѧ, где Бг̃ъ...
31. Зъ радосты ѡны черъцѣ покълоны
Нй̃ѣ зложѣте, къ Бг̃ѹ бѣжѣте, который...
32. Ви тежъ черънычъки ѹ черевички
Обѹйте ноги з радости многы, же Бг̃ъ...
33. Кѹшънѧрѣ фѹтъро абы на ютъро
Было готово, кажетъ Бг̃ъ слово, который...
34. Кравъцѣ пристан'те всѣ стриховати[2]),
Самъ Бг̃ъ роботѹ рачитъ вамъ дати, который...
35. Ковалѣ гвѣзъдѧ з'робѣте съ копѹ,
Жебы побыты тамътѹю шопѹ, где Бг̃ъ...
36. Ґонътѧрѣ ґонъты й латъ додайте,
Й тѹю шопѹ вси побывайте, где Бг̃ъ...
37. Столѧрѣ дверѣ прѹтъко готѹйте,
Я вы слюсарѣ тамъ приправълѧйте где Бъ̃...
38. Оуѣ сьницарѣ кѹпно зъ малѧри
До той шопы рокѣтъ ѡлътари, где Бг̃ъ...

---

[1]) В рукоп. невѣстѣ. [2]) В рукоп. ситри ховати.

39. Склярѣ ѡбълоны до шопы ѡны
Поприправъляйте, честь Бг҃у дайте, который...
40. Котлярѣ пан'ви, бодънарѣ станви
Прутъко робѣте й тамъ бѣжѣте, где Бг҃ъ...
41. Римарѣ оузъды й хомутыны
Привезли къ Бг҃у, немашъ годїны.
42. Оусѣ стелъмахи, робѣтъ лекътыкы
Для предъвѣчънаго Бг҃а владыки, который...
43. Шевъцѣ с цоботы въсѣ поспѣшайте,
Хр҃ста рожденна вси вихваляйте, который...
44. Я вы музыки скрипъки возъмѣте,
И Хр҃ста Бг҃а розъвеселѣте, который...
45. Ганъчарѣ такъже бѣжѣте зъ горъшъкы[1])
Й въси оузърите Бг҃а хочъ[2]) трошки, который...
46. Я теслѣ яслѣ красно зъложѣте,
И такъ ся Бг҃у всѣ прислужите, который...
47. Цупърунъ й Мина привезъли вина
Тоей годины ажъ до храмыны, где Бг҃ъ...
48. Данъко морозомъ драпъястымъ возомъ
Привѣзъ горѣлъки чтыри барилъки, где Бг҃ъ...
49. Федъко с' Прокопомъ бѣгли ѡкопомъ
Й ледъво лѣзлы, бо рѣпу гризлы, где Бг҃ъ.
50. Я Маръко ледомъ прутъше изъ медомъ,
Й такъ бѣгали, ажъ полягали, где Бг҃ъ...
51. Б'се берегами Ѿстапъ за намы
Бѣзъ пива бочъку къ тому ѡтрочъку, где Бг҃...
52. Не чини смѣху на твою бътѣху,
Грай, жебы мыло, въ дуды, Курило! Бг҃ъ намъ
53. Дяки не з даромъ, йзъ калямаромъ
Къ Бг҃у спѣшѣте й напишѣте: же Бг҃ъ...
54. Я ты Матѣю грай въ шоломѣю,
Ялъбо въ фуяръку, ставъши оу яръку: Бг҃ъ намъ...
55. Ѿлеѯо, з мало, лекше хтѣй граты,
Будутъ пасътири оусѣ скакати, где Бг҃ъ...
56. Тебе, Киричe, самъ Гс҃дь кличе,
Я ты кличъ Гурий, бери й суръми! Бг҃ъ намъ...
57. Хочъ ѡ холоду, подътеръ бороду
Макарий оупрѣвъ, нѣмъ Бг҃а оузрѣвъ, который...
58. Богу йхъ доли, рѣзники зъ Боли
Рѣжутъ теля̀та оу сий ст҃а, где Бг҃ъ...

[1]) Рукоп. зъ горъшъки бѣжѣте. [2]) Рукоп. хочъ Бг҃а.

59. Стасъ й Даныло привезъли пиво,
Горѣлъки флѧшъкȣ, просѧтъ ѡ ласкȣ, который...
60. Нечипоръ зъ Маномъ предъ Хрстомъ паномъ
Грайте въ сопѣлъкȣ пючи горѣлкȣ, где Бг...
61. Я ты сѧдъ въ ножокъ й заграй въ рожокъ,
Климе тихенъко, тилько красненько: Бгъ...
62. Я ти Василю ꙋ тȣю филю
Рачъ примишълѧты, якъ маютъ граты: Бгъ намъ...
63. Зътѧмивъ ѡ Бозѣ, ставъ на залозѣ
Козакъ из' рогом передъ порогомъ, где Бгъ...
64. Такъ же Лѧхъ зъ лȣкомъ прийхалъ съ фȣкомъ,
Мимо залогȣ вътысъ сѧ ко Богȣ, где Бгъ...
65. Велъможи пани, Греки зъ Римлѧни
Чесьно вьходилы-й навѣдылы, где Бгъ...
66. Венъгри й Нѣмъцй яко ѿмѣнъцы
З' далека ставъши, не довѣрѧвъши, же Бгъ...
67. Махомитѧне яко погане
Янѣ витали, анѣ видали, где Бгъ...
68. Правъда, Мирѧне й Яравълѧне
Йишлъли помалȣ й далї хвалȣ.
69. Але Волохи вѣры не трохи,
З Мȣн'тѧны стали й заспѣвали, где Бгъ...
70. Серъбы зъ Болъгары, перъскїе цари
До ногъ ꙋпадаютъ, тое спѣваютъ: Бгъ намъ...
71. Й ведълȣгъ твари ѿдаютъ дары,
Що котърий маетъ, тое ѿпадлетъ, где Бгъ...
72. Я мы йдѣмо й ѿдадѣмо
Томȣ ѡфѣрȣ: любовъ й вѣрȣ.
73. Дайже, ѡ Боже, всѣмъ тебе знаты
Й на небесехъ близъ тебе статы!
Бгъ намъ родилъ сѧ,
Й пеленами повилъ сѧ.

Отся „псальма" — один із найінтереснійших витворів нашого віршованя XVIII в.[1]). Мова вказує на карпатське Підгіре або Покуте як місце її зложеня (слова такі як „бербениця", „жентиця", „облона", „станви", такі звороти, як „вчинили кладку", „шоломія" в значіню трімбіти (Schalmei), згадки про таких ремесників, як ґонтярі, усе те вказує на наші підгірські сторони

[1]) Віршу сю я читав в рукописній збірці з Полтавщини з другого десятоліття XVIII в., супроти того її треба датувати мабуть кінцем XVII в. — *Ред.*

з їх годівлею овець і деревляним промислом; згадка про Цупруна і Мину, що „привезли вина“, натякає на торговельні зносини з Угорщиною, яких останок живе й доси і розвиваєть ся на нових основах у Синевідську.

Дата написана в титулї „Псальми“ — можна мати деякий сумнїв, чи читати 1738 чи 1758 — не полишає одначе нїякого сумнїву що до того, що се твір зложений найпізнїйше в половинї XVIII в. А його зміст і будова в порівнаню з польською колядкою „Do nóg twoich się zbliżamy“ говорять зовсїм виразно про звязок нашої „псальми“ з вертепом. Досить згадати такі характеристики, як „козак із рогом“, що живцем нагадує театральну ремарку в діяльозї згаданім Крашевським; Лях із луком нагадує козака з сагайдаком у нашім вертепі. Певна річ, можна сумнївати ся, чи отся колядка була докладною переробкою якоїсь затраченої вертепної гри і чи справдї була у нас у XVIII в. вертепна гра з такою масою дієвих осіб; але про звязок сеї вірші з вертепом, про те, що сцени вертепної драми послужили імпульсом для фантазії автора вірші, не може бути сумнїву. Візьміть хоча би характерне ґруповане дієвих фіґур по парі, що так відповідає технїцї вертепної драми, яка задля сього навіть із „законних“ трьох царів іноді робить двох звязаних дротом у одну ґрупу. Візьміть забавні епізоди з Досею, що в ожиданю Бога з'їла печене порося, приготоване очевидно на його привитане, з Марфою, що біля Христової шопи продає табаку, — се концепти далеко більше вертепні, скомороські, ніж духовні, колядкові.

А коли се так, то наша „псальма“ робить ся інтересним документом, який сьвідчить про значну популярність вертепа вже в першій половинї XVIII в. в нашім краю, про богацтво виводжених у ньому фіґур і про богацтво побутових сцен, близьких і любих народній фантазії. Маємо тут сьвідоцтво, що і в тім підгірськім вертепі виступав козак і що між ним і Ляхом відбувала ся якась комічно-драматична сцена: козак стояв на сторожі біля Христової шопи і мабуть не хотів пускати Ляха, який аж по словній а може й активній перепалцї „з фуком мимо залогу“ дотискаєть ся до шопи. Інтересна в нашій псальмі згадка про Волохів і їх сильну віру, — безсумнївний слід близького сусїдства автора псальми з Волохами. Не менше цікавий брак Москаля і Литвина в реєстрі народів, приводжених до вертепа, — знак, що коли „псальма“ була відгуком вертепної драми, то ся драма мала будову відмінну від тих,

які доховали ся до нашого часу. І се знов можна вважати доказом богацтва репертуару вертепних драм у половині XVIII в., якого велять догадувати ся й ті скупі останки, що заховали ся доси в устах галицького простолюдя по ріжних закутках нашого краю.

Не від річи буде додати тут, що замилуванє до виводженя репрезентантів ріжних народностий, так само як і ріжних суспільних верстов, се одна з віковічних характеристичних прикмет людової комедії взагалї, а лялькового театру спеціяльно. В старих грецьких і латинських мімічних штуках отакі карикатури ріжних народностий та провінціялів ріжних закутків займали визначне місце. В репертуарі латинського міма Ляберія були фарси „Ґетульці“, „Ґаллійці“, „Кретенці“, „Етрусцянки“, у Помпонія „Кампанці“, „Заальпейські Ґаллї“, „Вояки з Помотіни“ (Reich, Der Mimus I, 636). Се замилуванє перейшло на орієнтальну драму Караґеца, де особливо в сьмішних ролях виступають Вірмени і Жиди, сї остатнї висьміювані вже за часів Христа в грецьких та александрійських мімічних сценах (тамже 577).

10. Отсей екскурс нехай буде вступом до огляду дальшої сцени нашого вертепа, де виступає Литвин, властиво Білорус. Він виступає в веселім настрою: в снї почув ангельські співи, бачив золотий дощ, та прокинувши ся на радощах наїв ся кутї, да так, „што мало не скруцїл ся“. Він презабавно силкуєть ся „поскакаць“, погуляць“, затягає пісню, та тутже кутя в животї бунтуєть ся, він паде знесилений на землю, кидаєть ся, стогне та просить покликати йому лїкаря. Отся сцена інтересна для нас головно тому, бо зберегла ся незалежно від нашого тексту в копії чи радше в перерібцї в рукописній збірцї з р. 1771—76, опублїкованій д. В. Перетцом[1]). Ся сценка сплетена в тім рукописї з уривком якоїсь иншої вертепної гри, де виступає пастух зі своїм сином Кубою і мовить:

Хвалажъ Богу, що ми ся до вертепа допитали!
Треба, сн҃у Кубо, щобъ ми що новорожденому подаровали.
Хвалажъ Богу, що нашъ пастускій подарунок принятій!
Треба нам еще, сн҃у Кубо, и погуляти. (Співає).
Пасли пастухи край долини свинѣ,
А не знали о своєи лихои годинѣ.

Пастух висилає свого сина Кубу до череди, а сам лягає спочити. Надходить Циган і мовить:

[1]) В. Н. Перетцъ, Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра I—VII, Спб. 1905, ст. 14—16.

А не тутъ тобѣ, стара собако, лежати!
Подобно тобѣ треба за товаромъ ганяти.
А то стара собака лежачи прѣе!
Добре, що на тебе вѣтеръ не вѣе.
Ось я тебе нагрію,
Як сам умію!
Ковендара на три лѣса!
На другій бѣкъ оберни ся!

Циган бє пастуха, сей кричить і кличе сина Кубу, та тут сцена уриваєть ся і в дальшім уривку виступає Литвин. Його промова, дуже зближена до тої, яку маємо в нашім тексті, подана в рукописі д. Перетца в двох варіянтах. Наводжу тут другий, просторійший і менше поплутаний (op. cit. ст. 16):

Гудуць, ах гудуць, истинно гудуць!
Гето, кажуть, ангелы паюць.
Гето, кажуць, Христосъ народѣлся,
Гето, кажуть, ввесь мир звеселив ся.
О ціепер нам всіо жраць,
Ніе переставаць!
Що то я сеи ночи зо сну пробудѣл ся,
И золотїй дощикъ с небесъ спустив ся.
А я на гетое самъ дивив ся,
Якъ ухопивъ куцѣ з радощѣ,
То ажъ сам трохи не розсѣв ся.
О ціеперъ нам пѣць та гуляць!
О ціеперь нам Христа прославляць.
О ціеперъ намъ по бару̂ ходзѣцъ,
О ціепер нам рожкѣ солѣць[1])!
О ціеперъ намъ погуляць,
А етую куцюхну поціерацъ-рацъ-рацъ!

Тут його раптом нападає хороба і він у обох варіянтах говорить:

Ахъ беда, панове людзіе,
Не ведаю, што з мене будзіе!
Ахъ поглядзѣць,
Якои бабки албо якого лїекара ко мне приведзѣць!

Отсей варіянт — інтересний причинок до історії тексту нашої вертепної драми. В рукописі він має титул „Интермедій

[1]) В рукоп. тут сопѣць, але в першім вар. солѣць; рожкѣ знач. рижики.

на рожество Христово“ і був переписаний в Гущи (Гійщу?) 1771 р. дяком Іваном Даниловичем. Назву „інтермедій“ додав мабуть сам Данилович до того зшитка двох уривків, що містять ся під сим титулом. Можливо зрештою, що титул належав до першого уривка, де виступає пастух із сином, а потім Циган; сей уривок мав, як показує ремарка в рукописї, продовженє далї, в затраченій части рукопису; завдяки тому, що в уривку виступає Циган, копіст перервавши властивий текст інтермедії, ввернув туди вертепну сцену між Литвином і Циганом. Сю сцену він списав якось безладно, може з памяти, початковий монольоґ Литвина повторяєть ся два рази, один рядок „теперъ пѣць та гуляць“ вставлено в уста Литвина зовсім не до ладу в хвилї, коли він утїкає від Циганових побоїв, тай білоруська мова досить зукраїнщена, дзєканє декуди заховано, декуди нема. Текст монольоґа в головному згідний з нашим, але повнїйший, а докладна дата, коли Данилович почав робити свою копію, показує нам, що коло р. 1771 ся гра була популярною в околиці Гійща, а се позволяє нам посунути дату повстаня нашого вертепа на документальній підставі о 10 літ далї в зад по за дату нашої копії.

Фіґура Литвина, наївно-добродушного, простакуватого, забобонного і легковірного, та притім не позбавленого дотепу, була здавна улюбленою темою польсько-білоруських інтермедій. Збірку таких інтермедій із одного рукопису петербурської Публ. бібліотеки, колись Залуских у Варшаві, опублїкував проф. Брікнер у XVII томі Archiv für slavische Philologie; в такім самім характері виступає Литвин і в українських та московських інтермедіях опублїкованих Тіхонравовим[1]) та Перетцом (Къ исторіи польскаго и русскаго нар. театра I—VII, стор. 5—11).

Відгук сеї сцени з Литвином заховав ся й доси в білоруськім вертепі. Ще в 80-их роках мин. віку д. Вл. Ос—цкий записав, хоч і незовсїм докладно, сю сценку з уст білоруських волочобників (мандрованих колядників) і опублїкував її 1883 р. в 102 числї „Новостей“, відки її передрукував Драгоманов у „Кіев. Стар.“ за грудень 1883 в. стор. 553—552[2]). Опові-

[1]) Н. Тихонравовъ, Лѣтописи русской литературы и древ ности. Москва 1859, т. II, стор. 38—40, інтермедія українського походженя.

[2]) Відси вона перейшла в укр. збірне виданє М. Драгоманов, Розвідки, т. I, 151—152.

дає ся там, що на сцену (в вертепній грі) являє ся білоруський мужик з підвязаним животом і стогне: „Авей, авей, вох, вох! вох! Вот, мої паночки, быў я у пана Барановського на куцьи, да якъ подъѣў куцьи, дакъ ня могу сопци. Што моя Ульяна ни робила, и горщокъ на пупѣ становила, да и тое ня помогло, да яще горшь прилягло. Порадзили мнѣ галасу, купервасу да бурачнаго квасу, моху, чортополоху и єще нѣчяго (забыў ся) троху, — усьо гето зелья сколоциць та выпиць. Зробиў я и геся — ня помогло, яще горшь прилягло. Вотъ кабъ нашоў ся докторочекъ да полячиў мой животочекъ, — оддаў бы яму и торбочку или мяшочекъ“ [1]). Деяку залежність сього монольоґа від нашого видно від першого разу, та в новочаснім вертепі дальша композиція троха відмінна, бо замісь Цигана хорого лїчить — зрештою таким самим способом — мандрований лїкар шарлятан.

11. Хорий Литвин кличе лїкаря. На сцену вбігає Циганчук, кличе свойого батька, який береть ся вилїчити хорого. Лїчить його досить простим способом — бійкою, від якої хорий зриваєть ся і втїкає. Ся сцена, здавалось би, навязує безпосередно до польських інтермедій з початку XVII в., на які звернув увагу др. Віндакевич [2]). Правда, всї вони (їх три) мають те спільне між собою, що виводять на сцену вченого лїкаря старого типу, отже в однїй він зоветь ся Apoticarius, у другій Alchemista, а в третїй по просту Доктор. Усї вони туманять селян, Альхиміст у додатку ще обкрадає свого пацієнта, а доктор без потреби виривае йому зуб. Варто зазначити троха анальоґічну, але значно комічнїйшу сцену з лїкарем у однїй руській інтермедії, опублїкованій Тіхонравовим (Ист. рус. лит. II, стор. 39), де голодному Циганови раз за разом снить ся ковбаса, він зриваєть ся з ліжка і біжить за нею, та переконавши ся, що се мара, знов лягає. Підчас одного такого пробудженя виходить на сцену лїкар-Німець і запитує Цигана по латинї:

Doles forsan? Ita-ne?
Циган. Мы єсмы бѣдные цыгане

---

[1]) В. Перетцъ, Къ исторіи польскаго и русскаго нар. театра I—VII, стор. 17, пор. йогож Кукольный театръ въ Россіи стор. 54; П. О. Морозовъ, Исторія русскаго театра до конца XVIII столѣтія, С.-Петербургъ 1889, стор. 86.

[2]) St. Windakiewicz, Teatr ludowy w dawnej Polsce, Kraków, 1902, стор. 174—175.

Коликій день хлѣба не ѣли,
Отчего вси почти и животы помлѣлы.

І далї розмовляють — Циган про їду, а лїкар про свої ліки. Нарештї Циган у розпуцї показує на рот, а лїкар розуміє, що його болить зуб і виривае йому зуба, за що Циган люто побиває його. До сих інтермедій близше підходить той уривок сцени з Литвином, що опублїкував д. Вл. Ос—цкий у „Новостях“. Тут на крик хорого Литвина входить „доктор шарлятан і питає Литвина, що йому стало ся. Литвин відповідає: „А вотъ, паночекъ, нестравность, бурченья, рѣзачка, обенбанило, якъ Антонову козу“. Лїкар велить йому лягти і запитує, як йому на імя. Литвин відповідає: Мацей. Тодї лїкар бє його палицею і приговорює: „Поцей, пане Мацей!“ Мацей зриваєть ся, лїкар утїкає що духу, а Литвин грозить ся йому в слїд: „А лихо твоей мацери! Напоцѣў, намацѣў, да й самъ къ чорту поляцѣў! Вотъ кабъ догнаў, вотъ бы у плечки нагрукотаў!“ [1]) Близша до нашого тексту анальоґічна сцена в польській радомській шопцї, де ролю лїкаря грає Абрамко, цирулик. Він наближаєть ся до мужика Амброзія, що власне набрав позаушників від свого кума, і запитує його, що йому таке, чи не полїчити б його?

Ambroży, O, wi pan Jabrom, sto rubli bym odzałował,
Zeby mi pan Jabrom a dobrze posmarował.

Жид іде і намочує палець у оковитї, потім натирає мужика і примовляє:

Z midłem, smarowidłem,
Z bańkiem i z pijawkiem.

Натерши його з обох боків підтягає його в гору і ставить на ноги, заявляючи, що він уже „на половину“ здоровійший і жадаючи заплати. Та мужик замісь заплати лає і бє його (Wisła VIII, 285). Слїд тої сцени — побитий мужик дає себе жидови натерти і платить за се три злоті й чотири гроші — маємо в шопцї з Волї Ґуловскої (Wisła VI, 577). Та й тут, як бачимо, лїкарем ніде не виступає Циган; можливо, що сю переміну роль треба вважати випливом місцевих обставин: у тих сторонах, де повстав наш вертеп, Циган жило богато; вони виступали і виступають доси залюбки в ролї знахорів, лїкарів та ветеринарів. В характері ворожки виступає Циганка в другій

[1]) В. Перетцъ, Къ исторіи п. и р. нар. театра I—VII, ст. 17.

інтерлюдії Довгалевскдго (вид. Кіевск. Стар. стор. 95); Циган тут виступає переважно як специяліст від коний, і до сеї теми нам доведеть ся ще вернути ся.

12. В сцені Литвина з Циганом варто піднести ще автохарактеристику Цигана в монольоэї, яким попереджена його розмова з Литвином. У тім варіянті нашої сцени, який опублікував д. В.Перетц, Циган також виступає як лікар і так само буками проганяє Литвина, але там нема тої автохарактеристики, так як нема й Циганчука, що в нашім тексті сповняє при старім Цигані ролю аґента-наганяча та помічника. Отже інтересну паралелю до тої автохарактеристики маємо в одній інтерлюдії, опублікованій Тіхонравовим (Proludium secundum, Лѣтоп. р. лит. II, 38). Наведу тут сей монольоґ, реститууючи по троха його українську мову, попсовану копістом-Великорусом:

Циган.

Чхабей! Чхабей! Чхабей! Ха, ха, ха!
Се ж і я панове, до вас завитав!
Ходив-бродив, а тут таки на нічліг зостав.
Бідна моя головонька! Якая то моя хорошая урода!
Як то мнї било од Юшенка пановане і вигода!
Як же то било нас і не шановати?
Наше то діло, діти, замки кувати,
Людий ошукувати!
Тай заданчата мої не послїднеє ремесло мают,
Бо кури красти, дітий манити добре уже знают.
А як би солонинку альбо поросятинку хоть би под небесами знали,
І відтуль би якколвек уже обкрасти сéбе догадали.
А кому цоворожить о щастю і приході — нехай пойде до моеї Солохи,
Обголить его добрі, хоть не поможе пї трохи.
Бачит ся, і заданчата і Солоха і я доброе маем ремесло,
Но побачилиб ви і сами, панове, толко не добрі їх занесло.
Сподіваю ся, що за промислом усї розошли ся,
А чень би па сало альбо ковбасу чи не здобули ся.
Бо вже бідниї жаданчата третїй день не їли,
Трохи з голоду зовсім не омлїли.
Я би й сам натрепав ся хоч собачини,
Коли нема поросятини альбо солонини.

Як бачимо, в обох монольоґах той сам Циган, ласий на їду і на легкий заробіток, самохвалько, злодійкуватий, брехливий і ворожбит, та при тім обі характеристики майже зовсім неза-

лежні одна від одної, черпають самостійно зі спільної — не скажу, чи житєвої обсервації, чи літературної традиції. Чи мав наш Циган яких старших протопластів у польській літературі XVI—XVII в., сього не можу сказати. Не забуваймо, що Цигани появили ся в Польщі і на Руси не ранїйше XV в., отже треба було досить часу, поки тип Цигана в людовій традиції зложив ся в таку тривку форму, в якій його бачимо в обох наших сценах. У польських вертепних грах не маємо зовсїм сеї характеристики; Циган виступає тут виключно як мандрований провідник ведмедя, який за його наказом виконує деякі штуки:

Anu mysiu borowy, pokłoń się temu panu,
Da tobie na sukmanu.
Anu mysiu borowy, pokłoń się tej pani,
Da tobie na sukmani. (?)
Anu mysiu borowy, pokaż jak chłopy
Na pańszczyznu chadzali. (Медвідь порушаеть ся лїниво)
Anu mysiu borowy, pokaż jak chłopy
Z pańszczyzny chadzali! (Медвідь утїкае що духу).
(Wisła X, 480).

Замісь характеристики Цигана польські шопкарі співають відповідну строфку з колядки:

Cygan bieży z dary swymi
Za drugimi:
„Furdyt sołonynka
Dla bożoho synka!
Gdiaż pryudi dzia Kulina,
Pereskoczyt i dolina
Do Betlejem (Kantyczki III, 19).

До характеристики Цигана належать і циганські фрази. Як бачимо, в польській колядцї не лишилось їх майже анї слїду, тут Циган говорить ломаною руською мовою. Зовсїм не те в наших інтермедіях і вертепах. Наш текст вкладає в уста Циганчука циганські фрази:

Sułduste parte,
Rekularte parte!

А бючи Литвина оба Цигани домішують до нїби лїкарської формули циганські фрази, такі як Diach tiary! Bundżosa dżama! А по доконаній операції старий Циган знов затинає по циганськи:

Na trindy, kuryndy,
Na purpory banda.

На скілько тут вірно передано циганську мову і що значать ті слова, не беру ся вияснювати. Зазначу лише, що в уривку інтермедії, опублікованої д. Перетцом із рукопису Ів. Даниловича з р. 1771, маємо також одну циганську фразу: „Батура се на корвиле шадритю", що має бути немов початок якоїсь ворожби. Найпильнійше до циганського говору прислухав ся мабуть Довгалевьский, у якого стрічаємо по циганському цілі вірші, прим. у 5 інтерлюдії:

Чхаве кирики чивасе,
Родя намелеш на мураві назе,
Леной хархали намандро (Вид. К. Ст. 103).

Або в другій воскресній інтерлюдії, де читаємо: „Чхаве на мурди прокуренди, на хрля вдере дати" (стор. 109).

Та крім сих циганських фраз наші сцени характеризують Цигана ще й спеціяльними піснями. Ті пісні без виїмка українські. В нашім вертепнім тексті вони цинїчно-гумористичні, а в тексті опублікованім В. Перетцом Циган співає з'їдливий дотинок на Циган, відомий і доси в устах нашого люду:

Чемъ цигане не ореш?
Бо плужка не маю.
Тилько в мене плужка —
За поясом пужка.

В устах нашого народа (в Завалові біля Підгаєц) я чув такий варіянт сеї пісні:

Чом Цигани не орют?
Бо плугів не мают.
Таки вони хлїб їдят,
Хоч конї міняют.
Чом Циганки не прядут?
Бо не вміют прясти,
Лише ходят по під цлоти,
Де б сорочку вкрасти.

Зазначу нарештї, що при всїй непідхлїбній характеристицї, яку надано Циганови в нашім вертепі, він усе таки являєть ся немов героєм драми. Два рази він здобував побіди над иншими персонажами і немов то „учить їх розуму": раз лїчачи буками недотепного Литвина, а другий раз проганяючи Москаля, якому

відбирає вкрадену кобилу. Чи се зроблено припадково, чи може автор нашої драми хотів справді сим способом висловити глубшу, розумієть ся, в скоморoськім дусї держану думку, що для осягненя побіди та успіха в житю мало самої глупоти та безхарактерности, але треба ще резолютности, певности самого себе та крихти дотепу? Подібна фільозофія лежить на днї більшої части лялькових драм.

13. Нам лишаєть ся ще одна сцена нашого вертепа, о скілько проста своєю будовою, о стілько інтересна з культурного і лїтературного погляду. На сцену в'їздить Москаль на кобилї і співає московську пісню, з разу на сьвітські мотиви, потім вплїтає ремінїсценції з вифлеємської різнї і кінчить згадкою про лошатко, що розбрикало ся і він не може зловити його. Він трубить, щоб звабити його, та тут вбігає Циганчук, пізнає під Москалем свою кобилу, яку їм хтось украв на ярмарку, і кличе батька. Батько також пізнає свою кобилу, оба Цигани не дбаючи на Москалеві вибріхуваня стягають його з кобили і виштуркують за сцену. Сам виступ Москаля на конї велить нам шукати звязку сеї сцени з московською ляльковою драмою. Ми вже згадували, що Ровінский у своїй працї „Русскія народныя картинки“, т. V, стор. 211—227 признав згадану Олеаріем лялькову комедію з р. 1633 за тотожну з захованою доси великоруською ляльковою комедією „Петрушка“. Не маючи під рукою коштовної книги і ще коштовнїйшого атласа малюнків, виданого Ровінским, подаємо тут зміст першої сцени тої комедії, переповіданої у працї д. В. Перетца „Кукольный театръ въ Россіи“ стор. 82—83. Штука починаєть ся грою на катаринцї, якій від часу до часу за сценою вторує Петрушка своїм голосом. Потім він вискакує на сцену і здоровить ся з публїкою:

Здравствуйте, господа!
Я пришелъ сюда
Изъ Гостинаго двора
Наниматься въ повара —
Рябчиковъ жарить,
По карманамъ шарить.

Далї йде розмова з катаринкаром, з жінкою Петрушки Пелагеєю або Пигасією; Петрушка танцює з нею а потім вигонює її зі сцени. Приходить Циган і продає йому коня. Власне ся сцена змальована на рисунку, який з натури намалював і потім помістив у своїм описї Олеарій. Петрушка оглядає коня то

з переду то з заду, торгає його то за вуха, то за хвіст, при чім кінь брикаєть ся і бє його копитами на велику радість глядачів. Петрушка торгуєть ся з Циганом і по довгім торзї купує коня і Циган відходить геть. Петрушка сїдає на сьвіжо купленого коня і пускаєть ся гуляти на нїм приспівуючи, та кінь знов брикаєть ся, бє Петрушку то передом то задом і нарештї скидає його з себе і втїкає. Сцена, як бачимо, з драматичного погляду значно прімітивнїйша від нашої, хоча має спільні з нею комічні оглядини коня, тільки що в нашім вертепі змінили ся ролї акторів: на кони сидить Москаль, а Циган оглядає коня і доказує, що то „його вірная скотина“. Надто Москаля у нашій сценї не скидає кінь, а стягає з коня Циган із сином і гонять штурканцями зі сцени не слухаючи його брехень про те, що що він дістав сього коня в дарунку.

Чи є між тими двома сценами дещо спільного? Не вважаючи на подібність кінських оглядин, що творять основне ядро обох сих сцен можна б подекуди сумнївати ся що до їх ґенетичного звязку, як би не одна обставина: сцени з кіньми в ляльковім вертепі і в інтермедіях у західній Европі дуже рідкі: д. Перетц, для якого західне походженє „Петрушки“ не підлягає сумнївови, не може одначе для сеї сцени знайти в західноевропейськім репертуарі нїякої паралелї окрім одної сцени в ляльковім „Фаустї“, де „героєм являєть ся Гансвурст“ (ст. 90). Та д. Перетц забуває, що тип Гансвурста витворив ся правдоподібно аж у другій половинї XVII в.; найстарше певне сьвідоцтво про виставлюванє лялькового „Фавста“ з Ганствурстом, презентованого Михайлом Данилом Траєм у Лїнебурзї, сягає 1666 року (Rehm, op. cit. 188), а др. Райх висловив дуже правдоподібну догадку, що сей тип, хоч, розумієть ся, спорідненний з італїйським Пульчінельом і французьким Полїшінелем, витворив ся одначе незалежно від нього — власне під впливом орієнтального Караґеца, принесеного в першій половинї XVII в. до Німеччини через Росію і Польщу (H. Reich, Der Mimus II, 690). Правда, він не знає наведених вище мною фактів, які підносять правдоподібність сеї гіпотези, не знає (бодай не цитує) сьвідоцтв Олеарія та Фалїбоґовского, з яких виринає думка про мандрівку скоморохів зі сходу на захід у другій половинї XVI і першій XVII в., про богату скомороську поезію в Польщі тогож часу і про її звязок з драматичними виставами. Але він звертає увагу ще на одну характерну появу, на „сцену на двох ногах“, себто на той описаний і зрисований Олеарієм

theatrum portativum, який появив ся в Німеччині коло половини XVII в. Показуєть ся, що ся форма сцени, яку скоморох носить і уряджує на власній особі чи то при помочи спідниці напятої на обруч, чи при помочи маленької будки, в яку він улазить горішною частиною тїла, стоячи при тім на ногах, з давна відома і популярна на сході, в Китаю (Reich op. cit. 691, нота, пор. Kürschner, China, Leipzig, 1901). В Китаю, в Макао та Сінґапурі бачив ті вистави „китайських Петрушок" росийський подорожник Всеволод Крестовский і описуючи їх у своїй статї „Искусство на дальнемъ Востокѣ" (Художественный Журналъ, 1881, ч. 2, ст. 264—265) заявляє ось що: „У нас затвердила ся думка, що сей рід театральних видовищ появив ся в Россії в пізнім історичнім часї, аж по Петрі Великім, а саму назву Петрушки виводять від італїйського Пєро (д. В. Перетц, від якого беремо сей цитат, показує охоту виводити сю назву від імени відомого Педрілля, що виступає в еспанських драмах про Дон Жуана — в француських та італїйських перерібках він зоветь ся Leporello) і Пульчінелїв. Хто бачив те саме в Китаї, тому вільно буде сумнївати ся про правдивість сього погляду". Д. Крестовский запевняє, що китайська гра, з виємком деяких відмін спричинених ґеоґрафічним положенєм, „майже слово в слово тотожна з росийським Петрушкою" (пор. В. Перетцъ, Кукольный театръ въ Россіи, стор. 91—92). Він ще менше був би вагав ся, колиб був знав, що вертепної сценерії, яка би так докладно відповідало російському Петрущі, в західно-европейських грах Пульчінелля та Гансвурста тепер зовсїм нема і що сама форма рухомого лялькового театру вказує на її повстанє в степовій Азії, отже на захід від Китаю, серед кочовиків, що живуть без столів і стільців і загалом без деревляних меблїв, без яких не обходить ся ніяка лялькова вистава в Европі. Відси і то в давнїм часї зайшла ся форма до Китаю, а також через Россію та Польщу на захід. Незнанєм того широкого розповсюдженя лялькового театру в середнїй Азії (про нього див. Rehm, Das Buch der Marionetten, стор. 11—42, 89—102) подіктовані й арґументи д. В. Перетца против погляду Крестовского, і для того я й не буду вдавати ся в їх розбір. Зазначу лише, що власне сцени з конем (мулом, ослом, верблюдом), на якім виїздить на сцену герой лялькової драми і якого оглядини, продаж, віднайденє творять головний пункт комізму, попадають ся дуже часто в репертуарі Караґеца. Др. Райх указує слїди таких сцен-

уже в старогрецькім та византійським мімічнім театрі (op. cit. ст. 37).

Що гру з „Петрушкою“ треба вважати скорше принесеною зі сходу, ніж із заходу, за сим промовляє на мою думку ще й ся обставина, що навіяні нею сцени з кіньми зустрічають ся власне в українських інтермедіях та вертепних драмах досить часто, а в західній комічній драмі дуже рідко. Пригадаю, що в Маркевичевім вертепі на кони виїздить на сцену Циган, який так само як і в Петрушці бажає продати свою шкапу і вихвалює її дотепними віршами:

Криця не лошиця! [1])
Кремень не кобила!
Як біжить, аж дрижить!
Як впаде, то й лежить.

Кобила паде, а за нею й Циган; він видобуваєть ся з під неї, клине її, а потім знов приймаєть ся хвалити:

А тут то суча кобила брикуча!
Хоч ребра в єї й дуже видно,
Та всеж за год вона роздобріє:
Коли жива буде,
Боятимуть ся люде. (Маркевич 46—47).

Сцена, як бачимо, в цілости близша до сцени з Петрушкою, ніж сцена в нашім вертепі. Анальоґічну сцену маємо в пятій прелюдії, опублікованій Тіхонравовим (Лѣтописи русской литерат. II, 52), де Грек бажає купити коня, два Цигани в'їздять на конях і кричать:

На хлавдары, на прокурати,
Чи тобі то треба коня продати?
Грек: Мой будет купить, моей тепер коня треба.
Циг.: Уже що коні! Завезут тебе до медвежого неба,
До чорта під хвіст, там добре продавати.
Грек: Добра, там моя треба на ярмарка.
Циг.: Безпечно уж заведет тебе сія парка.

Далї Грек оглядає коний, торгуєть ся з Циганами, платить, а потім ще раз оглядаючи коний відриває одній клячі хвіст.

---

[1]) Що сей зворот не книжкова видумка, а взятий з устної традиції, доказує факт, що на Покутю та на Буковинї ще й доси дражнять Циганів, здибаних на ярмарці, поговіркою: „Гей, Цигане, міняй кріцу за лошіцу“.

Гумористичне торгованє кобили маємо також у однїй інтермедії Довгалевского, де комізм лежить у тім, що купує кобилу жид, продає Волох, а за товмача між ними служить Грек, і всї три не розуміють докладно инших мов крім своєї (Довгалевскій, Рождеств. интерлюдіи, стор. 102—103). В польських шопках, коли не помиляю ся, анї одної подібної сцени нема, — не знаходжу їй паралєлї і в старших польських інтермедіях, і се також може служити вказівкою, що маємо тут дїло не з західним, а зі східним впливом.

(Конець буде).

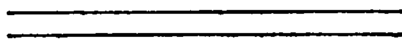

РИТМІКА
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

III.

Музикально-сінтактична стопа.

(Відношенє тактів музичних до ґруп силябічних. — Огляд найбільш уживаних форм музикально-сінтактичної стопи. — Пісенна акцентуация. — Аналїза пісенної строфи. — Порівнанє музикально-сінтактичних стіп із стопами старогрецької просодичної поезиї. — Спорідненє української людової ритміки із складочисловою версифікациєю давних Індийців та Іранців. — Акцентуацийний прінціп і складочисленє в старо-римській поезиї; сатурнїйський стих. — Схожість в ритмічних основах середновічної латинської поезиї з українськими народними піснями).

Силябічну ґрупу, получену з відповідною фразою мельодиї зовемо пісенним колїном, або музикально-сінтактичною стопою. Визначуванє ґруп силябічних в тексті залежить від подїлу мельодиї на фрази музичні, відділені від себе природним віддихом, павзою або спочинком, що приводить за собою цезуру серед стиха і сходить ся з сінтактичним уґрупованєм частий реченя, так, що витворені тим способом силябічні ґрупи мають значінє сінтактичних стіп.

Як результат довговікового розвою укр. людової ритміки з'являєсь витворенє ріжних форм музикально-сінтактичної стопи із сталим розміром і сталою внутрішною орґанїзациєю.

Найменча що до розміру є трискладова ґрупа. Один або два

склади, що з відповідною низкою тонів мельодиї становлять про себе окрему цілість, можна подибати хиба в приспівках, стало повторюваних при кождім стиху чи строфі. Найбільша одноцільна ґрупа, що відповідає одноцільній фразї мельодиї, єсть семискладова. Як рідкий виїмок стрічаємо часом одноцільну 8-складову ґрупу, що з'являєсь в стихах замість двох ґруп 4+4 або 5+3. Розмір ґруп силябічних обертаєсь затим меже 3-ма а 7-ма складами. Внутрішна орґанїзация ґрупи силябічної залежить від ритмічного устрою відповідної фрази музичної. Мельодия показує також найкраще, чи ґрупа силябічна становить сама про себе стих, чи входить в склад двоколїнного або триколїнного стиха. Конець стиха є завсїгди зазначений в мельодиї будьто протяжностию тонів, будьто павзою, будьто відповідним фразованєм. Ґрупа уміщена на початку або в серединї стиха відповідає звичайно одному тактови музичному; наконечна ґрупа стиха найчастійше визначена є протяжностию відповідної фрази музичної, що обіймає два або й три такти.

Та коли приноровленє тактової системи з математичною докладностию можливе хиба в інструментальній музицї, то на дїлї продукованє всяких музичних творів, особливо вокальних, майже завсїгди получене з нарушуванєм математичної рівности тактів[1]); докладне визначуванє усїх сильних і слабих частий тактів, усїх першорядних і другорядних іктів ритмічних зводило-б музичну продукцию до автоматичного механїзму. Як-же зважимо, що укр. народна музика розвинула ся майже виключно як вокальна, в полученю із поетичним словом, то й не подивуємо, що тактова система виплекана головно на інструментальній музицї в приноровленю до української пісенної мельодиї мусить підлягати певним модифікациям, які ідуть головно в двох напрямах. І так: короткі розмірно мельодиї великого числа українських нар. пісень виказують у свойому складї полученє ріжнородних тактів. Причина такого мішаня тактів лежить у тісній орґанїчній звязи поезиї і музики в народній піснї; коли поетична думка зароджуєсь разом із музичною формою як одна цїлість, то мельодия в першій строфі формує ся відповідно до слів, такти що до розміру нагинають ся до ґруп силябічних і їх положеня; (ми вже висше зазначили, що окінченя пісенних стихів визначують ся більшою протяжностию відповідних тонів мельодиї); се й потягає за собою мішанє ріжно-

[1]) Не говоримо тут про танкові і маршові мельодиї, що мають специяльне призначенє нормувати ритмічні рухи більшого гурту людий.

родних тактів. Отся нерозривна звязь мельодиї з поетичним словом впливає також на внутрішну орґанїзацию тактів: звісна річ, що в сучасній тактовій системі найсильнїйший ікт ритмічний визначує завсїгди початок такту, відтак аж до самого кінця слабне сила акцентів, що чергують ся сильнїйші із слабшими, творячи неначе ломану лїнію. Ось як з'ображують учені відношенє тактових частий до себе по силї акценту, означуючи цифрою 1. найслабший акцент:

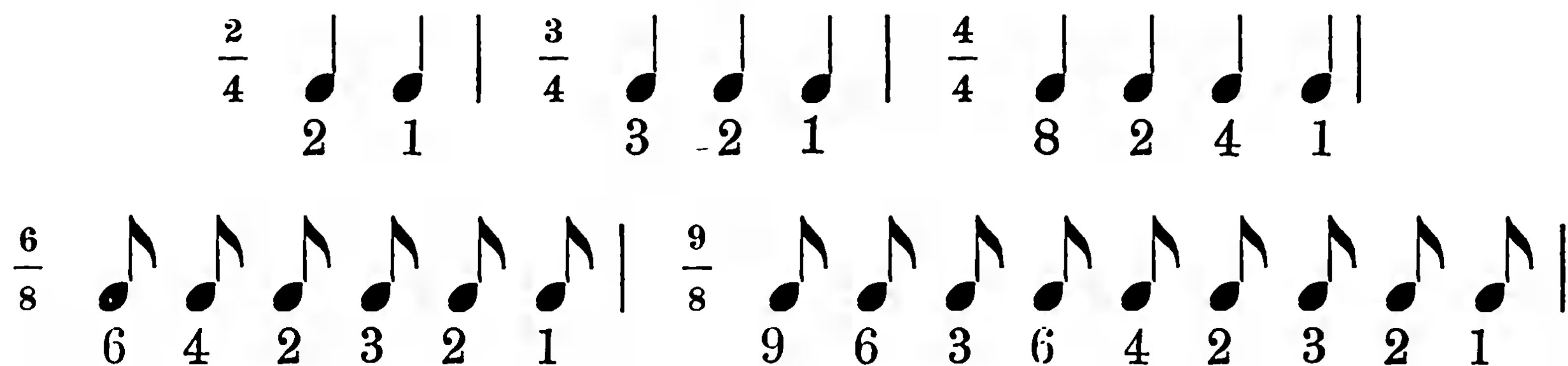

Таке визначуванє сильнїйших і слабших частий такту не єсть правилом в укр. народних піснях, які дуже часто виказують зовсім відвернений порядок в розміщеню ритмічних іктів; дуже часто всупереч тактовій системі найсильнїйший наголос паде на середину або конець такту; се дїє ся майже правильно в римових окінченях пісенних колїн.

Найвиразнїйше визначують ся ритмічні ікти в піснях танкового характеру, що їх мельодиї укладають ся в такт $^2/_4$. Томуж при читаню текстів шумок і коломийок відчуваєть ся декуди трохаїчна сканзия, наголошуванє непаристих складів, хоч сего прояву неможна підносити до значіня необхідного правила, і зовсїм хибною єсть теза (подибувана навіть в граматиках укр. руської мови), будьто би коломийкові стихи построєні були трохеями: музикальна ритміка укр. народних пісень дуже значно ріжнить ся від того устрою, який надають віршам тонїчні стопи. Щоби се доказати, треба прослїдити звязь, яка заходить меже тактами музичними а ґрупами силябічними, меже іктами ритмічними та протяжностию і висотою тонів мельодиї, а граматичними наголосами тексту.

Отсе-ж викажемо, в яких комбінациях лучать ся поодинокі ґрупи силябічні з музичними тактами, творячи разом пісенні колїна, або музикально-сінтактичні стопи.

Т р и с к л а д о в а ґрупа силябічна в получеӈю з тактом $^2/_4$ творить ось які форми музикально-сінтактичної стопи[1]):

---

[1]) Такт, о котрий саме розходить ся, означуємо лежачим хрестиком.

1) $\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♩ |.
Ой на го- рі | там дерец,
Нема біль-ше | лиш одец.
(Кольберґ Pokucie II. ч. 36).

2) $\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ | ♩ ♪ ♪ |
Вербо- ва я | дощеч- ка
По нїй ходит | Насточка (Ibid. ч. 80).

3) $\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♩ ♪ |
Де ти і- деш | не- вісто
До Кра- кова | на місто.
(Зап. Ф. К. від Ос. Роздольського пов. Кросно).

Першу форму (анапестичну) подибаємо часто в шумкових і коломийкових мельодиях, де вона витворюєсь через стягненє двох вісїмок в одну чвертку; на чвертці-ж і спочиває головний наголос, хоч вона лежить на слабій части такту:

А я с п ю́, | менї снит сї
Моя души | веселит сї
А я встала, | тей нема́,
Болит мене | г о л о в а́. (Етноґр. Збір. XI. с. 41).

При трохаїчній сканзиї, найзвичайнїйшій в укр. народних піснях, непаристі ґрупи, отже й 3-складові мають звичайно наголос на послїдному складї, причім стихи або й ґрупи лучать ся односкладовим римом:

$\frac{2}{4}$ ♪‿♪ ♪‿♪ | ♪ ♪ ♩ |
Чом чом | не прийшов,
Як ще місяць | не зійшов,
Тодї тебе | принесло,
Як сонечко | ізійшло.
(Лисенко: 9 десяток ч. 9).

Рідше розмірно подибуємо 3-складову ґрупу, що відповідає дактилїчній фіґурі такту $^2/_4$:

$\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ | ♩ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪ ♪ | ♩ ♪ ♪ |
Ой дів- чина горлиця, до ко- зака горнеть ся
(Єдлічка: Собр. Малор. пѣс. II. ст. 33. Порівн. Лисенко 7 десяток ч. 9: Ой летїла | горлиця).

Така форма трискладової ґрупи з'являє ся часто в веснянках (Шорів. Кольберґ Pokucie I. ст. 154—186).

Виїмково лишень стрічаємо в укр. народ. піснях трету сінкопову фіґуру із трискладовою ґрупою: звичайно се пісні чужого походженя або такі, що склали ся під чужими впливами мельодий угорських (чардаші), словацьких, польських (краковяки) або чеських. Найчастійше з'являєсь сінкопова фіґура в касарняних піснях, що визначують ся макаронїчним, псованим язиком та порноґрафічним змістом[1]) і в лемківських співанках.

Такт $^4/_4$ в получе용 з трискладовою ґрупою виказує ось яку форму: ♩ ♩ 𝅗𝅥, причім третий склад звичайно визначений сильнійшим акцентом, як перший:

2/4 ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪ ♪ | 4/4 ♩ ♩ 𝅗𝅥 |

Ой не жалуй | мо- я ми- ла | що я пю

(Зап. Ф. К. Так само: Пила пила | Немирівна | на́ меду́).

Така-ж муз.-сінт. стопа з продовженєм першої чвертки:

4/4 ♩ ♩ ♩ ♩ | ♩. ♪ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ | ♩. ♪ 𝅗𝅥 |

Ой ти зо- ро ве- чірна- я попід чорну хмару йдеш.

(Ф. Колесса: Наша Дума, збірник укр. нар. пісень с. 22).

Часами акцент граматичний в суперечности до ритмічних іктів з'являєсь на передпослїдному складї:

Ой ходила | дївчинонька | по лузї,
Та носила | біле дитє | на руцї.
Пішла вна сьи | до батенька | радити,
Та що-ж менї | з тим дитьитком | робити?

(Етноґр. Збір. XI. с. 134).

Бачимо, що граматичний наголос хитає ся тут між трема послїдними складами.

Трискладова ґрупа силяб. в полученю з тактом $^3/_4$ одержує слабший наголос на першім а сильнїйший на третім складї; сей послїдний наголос становить основу односкладового риму, н. пр.:

2/4 ♪ ♪ ♪ ♪ | 4/4 ♪ ♪ ♩ 𝅗𝅥 | 3/4 ♩ ♩ ♪ ♪ | ♪ ♪ 𝅗𝅥 |

Посї- ю я пшениченьку, посї- ю я два лани,
Ой як менї Бог зародит, я поставлю два стоги.

(Етноґр. Збір. XI. с. 243).

---

[1]) Зовсїм анальоґічна поява, як салдатські піснї на Українї.

Таксамо:

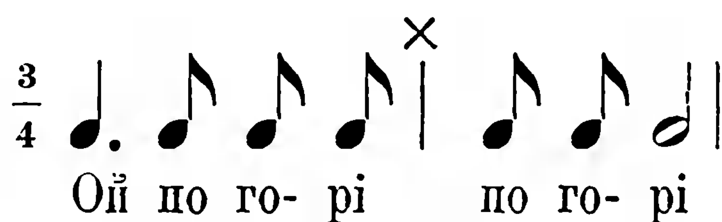

(Лисенко: 5. десят. ч. 3).

Подибаємо трискладову ґрупу також в полученю з тактом $^3/_8$, причім кождому складови відповідає $^1/_8$:

Бодай сї | когут знудив
Що мене | рано збудив,
Як зачьпв | коко- тати,
Мусїлам | рано встати. (Етн. Збір. XI. с. 73).

Сильний ікт ритмічний визначує перший склад 3-складової ґрупи, хоч тон, відповідаючий третому складови ґрупи своєю відносною висотою притягає до себе частїйше граматичний наголос, як се бачимо із слїдуючих стихів:

Причини | Боже ночи
На мої | чорні очи.

Чотироскладова ґрупа силябічна відповідає найчастїйше тактови $^2/_4$, причім на кождий склад припадає $^1/_8$:

Ой покі я | була ма- ла,
Колисала | мене мама
То в колисцї | то в коробцї,
Тепер мене | любят хлопцї.

(Етноґраф. Збір. XI. с. 45).

Ритм мельодиї, визначуючи перший і третий склад кождої ґрупи сильним іктом, потягає за собою неправильну акцентуацию слів (покí, мáла, мéне, тéпер), а в довших словах побіч головного наголосу визначуєсь другий, побічний; нераз оба наголоси фіктивні:

Кóробóчка | торкотїла,
А я спати | не хотїла.

Можна замітити при співі, що ікт третої вісїмки буває сильнїйший від першого ікту; часто обі ґрупи стиха лучать ся з собою двоскладовим римом:

А в Марѝсї | білі пѝсї
Як не вѝйриш, | подивѝ сї
(Етноґр. Збір. XI. с. 77).

Незгідність ритмічних іктів з граматичними наголосами лагодить ся часто тим способом, що положенє неакцентованих тонів на скалї видвигає їх супроти сусїдних акцентованих тонів, заводячи згоду меже наголосом мельодичним і граматичним:

(Етноґр. Збір. XI. с. 196).

Таку саму службу сповняють сінкопи (уживані залюбки в коломийках), що трохаїчну сканзию переміняють на ямбічну:

(Кольберґ Pokucie II. ч. 68).

Бачимо з того, що навіть в піснях з танковим характером веде ся постійна борба меже абстрактним ритмом а непокірним словесним материялом, і що граматичні наголоси спроваджують часто в мельодиї ікти на слабші части такту.

Коли двом тактам $^2/_4$ відповідає одна 4-складова ґрупа, на кождий склад припадає $^1/_4$; ритмічні ікти визначують перший і третий склад:

Та̀м на го- рі кали- на
Там стоя- ла дївчина,
Цьвіт кали- ну ломала,
На ко- зака моргала.

(Етноґр. Збірн. XI. с. 287).

Подібний устрій ритмічний одержує 4-складова ґрупа в полученю з тактом $^4/_4$, причім ритм мельодиї визначує перший і третий склад ґрупи:

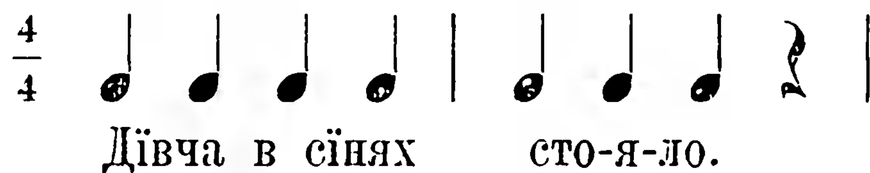

(Наша Дума ст. 36).

Такт $^4/_4$ накидає 4-складовій ґрупі силябічній також ось який устрій ритмічний:

(Лисенко 1. десят. ч. 2).

Перша половина другого такту має анапестичну форму, причім трета чвертка, як положена на сильній части такту, задержує теж відповідний ікт, томуж і наголос наконечних слів в дальших строфах хитає ся між сими двома послїдними складами.

Коли 4-складова ґрупа відповідає тактови $^3/_4$, мельодия звичайно визначує слабшим акцентом перший, а сильнїйшим третий склад ґрупи:

(Наша Дума с. 27.
Таксамо: Пливе чо́вен | води по́вен.
Лисенко 7. дес. ч. 7, Таксамо 6. дес. ч. 2, 9. дес. ч. 1, 4).

Рідко стрічаємо при сїй комбінациї иньше розміщене наголосів.

Подибаємо також ось яку відміну наведеної форми:

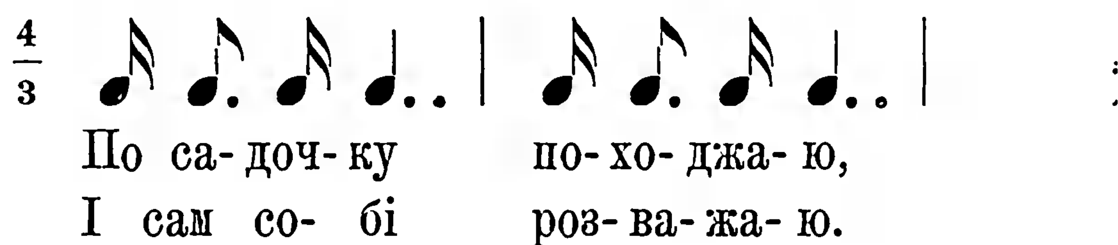

(Етноґр. Збір. XI. с. 283).

Отсї сінкопи, що суть радше проявом індивідуальної натури, відбитєм розмаху, завзяття і темпераменту не у всіх співаків однакового, незвичайно характеристичні особливо через те, що нарушують природний ритм мельодиї в суперечности до граматичних

наголосів тексту, який в читаню виказує радше трохаїчну сканзию.

Коли дві 4-складові ґрупи відповідають двом тактам $^3/_4$, то лишень в доволї рідких випадках цезура в тексті не сходить ся з границею межи тактами. Та порівнуючи варіянти пісень можна майже завсїгди віднайти первовзори, в яких поділ мельодиї на фрази зглядно такти сходить ся докладно з подїлом стиха на ґрупи, н. пр.:

Прийшов Василь | до вдо- воньки | та на вече- роньку

(Етноґр. Збір. XI, с. 222).

Мабуть не помилимо ся, коли за старший і первіснїйший будемо уважати отсей вариянт:

Прийшов Василь | до вдо-вонь-ки, | по- ма- гай Біг сер- це,

(ibid. с. 223).

Такт $^3/_4$ з'являєсь на місци первіснїйшого такту $^2/_4$ особливо при кінци стихів пісенних, витворившись в наслїдок визначуваня наконечних іктів більшою протяжностию відповідних тонів.

В укр. народ. піснях рідко подибаємо такт $^3/_8$, а ще рідше одному тактови $^3/_8$ відповідає 4-складова ґрупа; в такім разї одна вісімка роздроблюєсь на дві шіснайцятки, що стоять на початку або на кінци такту; в обох разах визначуєсь наголосом найчастїйше передпослїдний склад ґрупи.

Появу таких форм треба віднести до чужих впливів, іменно польських.

Ой слу-жи-ла На-стї в па-на,
Штири ро- ки не від- да- на.

(Кольберґ Pokucie II. ч. 58).

Цит же ми- ла, цит же ми- ла, не ту- жи за мно- ю,
Ти згу- би- ла, а я знай-шов де-вит за то- бо- ю.

(Ibid. ч. 73).

Се очевидно коломийковий розмір переведений на такт $^3/_8$ (може під впливом польської мазурки).

Два такти $^3/_8$ відповідають звичайно 4-скл. ґрупі, причім ритмічні ікти визначують сильно непаристі склади, як у висше наведеній пісні: „Бодай сї | когут знудив“.

Получене 4-скт. ґрупи з тактом $^6/_8$ (зглядно $^3/_8+^3/_8$) з'являєсь в найновійших мельодиях і то мабуть під чужими впливами. Коли в старинних мельодиях колядкових і весїльних такт $^6/_8$ з'являєсь давним, споконвічним, то нема сумнїву, що в значнім числї укр. мельодий сей такт витворив ся із первісного $^2/_4$, а такт $^9/_8$ із первісного $^3/_4$.

Основу до такої переміни дала улюблена в декотрих сторонах, особливо на прикарпатськім Підгірю форма сінкопи:

Чо- го пчо- ли не йдут в поле, чо- го не ро- ят ся,
Чом дївчата не любят ся, чом хлопцїв бо- ят ся.

(Від проф. Івасюка з Буковини зап. Ф. К.).

Таким способом коломийкова мельодия переходить врештї на такт $^6/_8$, (зглядно $^3/_8+^3/_8$), як се виказує зіставлене отсих двох варіянтів одної піснї:

А.

Ий пі- шов Іва- сенько та в поле о- ра- ти,

Та на- ка- зав Ка- те- ри- нї ї- сти ві- но- шати.

Б.

Пі- шов Василь тей о- ра- ти, зріо- рав до- ро- гу,
Випріг воли на по- луд не, сам пі- шов до до- му.

(Кольберґ Pokucie II. ч. 43 і 44).

Нема сумнїву, що мельодия Б. витворила ся під впливом сінкоп, які й розбили первісний коломийковий ритм.

П'ятискладова ґрупа силяб. творить із тактом $^4/_4$ найчастїйше ось яке получене:

По той бік го- ра,
По сей бік го- ра.

(Лисенко 6. дес. ч. 5).

Ритмічний наголос визначує непаристі склади, акцентуючи найсильнїйше пятий склад ґрупи, що припадає під трету чвертку. Пятискладові ґрупи з таким розміщенєм наголосів лучать ся односкладовим римом.

Подибаємо також ось яке зіставленє 5-скл. ґрупи з тактом $^4/_4$:

Ей ви ка- воч- ки, тей ви во- ро- ноч- ки...
Ей ви жов-ня- ри, тей ви мо- ло- ді- ї...

(Зап. Др. Ів. Колесса в с. Ходовичах Стрийського пов.).

Таксамо:

Óй ти дівчи́но | ти горда та пишна

(Етноґр. Збір. XI. ст. 29).

Ге́й ходит блу́дит | козак по долинї

(Ibid ст. 279),

Ритмічні ікти визначують перший і четвертий склад ґрупи.

Пятискладова ґрупа в получeню з тактом $^3/_4$ одержує наголос на непаристих складах; найсильнїйший наголос спочиває на пя тому складї і єсть підставою односкладового риму:

Ой ти дів- чи- но
як роже- вий цьвіт,
За- вя-за-лась ми
мо- ло- до- му сьвіт.

Таксамо:

Óй бре мо́ре бре́, | си́п шинка́рко ще́.

(Лисенко 4. дес. ч. 1).

Доволї рідко можна подибати такт $^2/_4$ в получeню з 5-скл ґрупою; в такім разї одна вісїмка розвязує ся на дві шіснайцятки; коли шіснайцятки стоять перед вісїмкою (в границях одного такту), наголос мельодич. визначує завсїгди вісїмку:

Ой плє-шу плє-шу, зна- ю до ко- го,

Дасть менї дружечка пів зо- ло- то- го.

(Кольберґ Pokucie I. ч. 178).

(Кольберґ Pokucie II. ч. 92).

Пятискладова ґрупа відповідає тактови $^6/_8$ найчастійше в колядках, весільних і приколискових піснях, причім ікт ритмічний паде на перший і четвертий склад. Що до внутрішної орґанізациї такту $^6/_8$ можна виказати два взори:

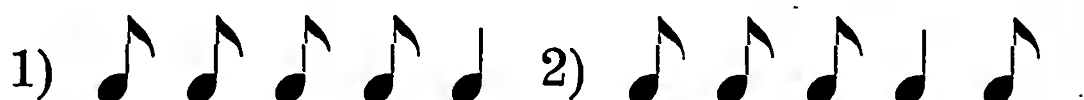

З першим взором лучить ся звичайно неправильне розміщенє наконечних наголосів ґрупи, коли визначенє мельодиєю третього або послїдного тону притягає до себе граматичний наголос в суперечности до ритмічного ікту; так буває найчастше в колядках:

Другий взорець визначує сильним іктом передпослїдний склад ґрупи, становлячи тим способом основу двоскладового риму:

(Етноґр. Збір. XI. с. 3).

Го́дить ся замітити, що в кождім такті другий ікт є сильнїйший від першого в суперечности до тактової системи. Отсю другу форму муз.-сінт. стопи в такті $^6/_8$ подибаємо часто в любовних піснях:

Ой знати зна́ти, | хто хого лю́бит

Таксамо:

Ой там за лї́сом | за дубино́ю
Сидів голубко | з голубиною (Ibid. с. 157).

---

[1]) Етноґр. Збір. XI. с. 15. Порівн. колядки ibid. с. 1—18; н. пр.:
Здибав сї місїць | та з дрібним дощом
...Все попід луги | все калинові.

Порівн. весільні ibid. с. 170 ч. 14; с. 168, ч. 3; колискові ibid. с. 38—39.

Пятискладова ґрупа лучить ся деколи із двома або й трема тактами $^{3}/_{8}$. В збірниках укр. нар. пісень часто можна подибати такти $^{6}/_{8}$ і $^{9}/_{8}$ розложені на такт $^{3}/_{8}$. Такі такти лучать ся ґрупами по два і три у фрази музич., яким відповідають ґрупи тексту:

Ой на-сту- па- є та чор-на хма- ра,

став дощ на- кра- пать.

(Лисенко 4. дес. с. 1).

Ритмічний устрій першого і другого коліна пісенного подібний як при такті $^{6}/_{8}$; ікти паристих тактів домінують над непаристими, притягаючи до себе граматичні наголоси в окінченях фраз.

В третій ґрупі, що відповідає трем тактам, ритмічні ікти визначують непаристі склади, особливо послїдний, римовий. (Така муз.-сінт. стопа нагадує своїм устроєм висше обговорену форму із трема іктами: а́ звідси́ гора̋).

Таке-ж розміщенє наголосів на непаристих складах виказує 5-скл. ґрупа також в полученю з тактом $^{6}/_{4}$, що розпадаєсь на три части: $^{2}/_{4}+^{2}/_{4}+^{2}/_{4}$.

$\frac{4}{4}$ ... $\frac{6}{4}$ ...

Ко- пав же я та кри-ни-чень-ку в ви-шне- вім са-ду.

(Лисенко 5. дес. ч. 7. Такс. 3. дес. ч. 1).

Шестискладова ґрупа силяб. в коломийкових стихах відповідає двом тактам $^{2}/_{4}$:

$\frac{2}{4}$

Від ко- ли мин ма- ма би- ла, від то- гди сын бо- ю,
Ці- лу ніч-ку на роз- мо- ві з па-руб-ка- ми сто- ю.

При такій формі ритмічній визначені іктами три непаристі склади ґрупи: та коли два перші акценти відповідно до вимогів тексту можуть змінити своє положенє, то послїдний ікт, що спо-

чиває на першій чвертці послїдного такту, завсїгди непорушний; що до сили стоїть він до попередних іктів в такім самім відношеню, як чвертка до вісїмки що до протяжности.

Спондаїчна форма послїдного такту визначує постійне місце для граматичного наголосу на передпослїдному складї 6-складової ґрупи; через те коломийкові стихи лучать ся правильно двоскладовим римом.

В гагілках, шумках і в иньших піснях танкового характеру 6-складова ґрупа, відповідаюча двом тактам $^{2}/_{4}$, дїлить ся на дві рівні части, причім ритм мельодиї визначує сильними іктами третий і шестий склад:

І	шу-мить		і	гу-	де
Дріб-ний до-			щик	і-	де
...Бу-де би-			ти	ме-	не
...Бо чорт му-			жа	не-	се
...По-гу-ля-			ю	з	вами.

Такі-ж получення:

По-	лю-	била	ко-	ва-	ля
Та	не-	до-	ля	мо-	я
Я-ж	га-	дала	ку-	че-	рявий,
Аж	і	чу-	ба	не-	ма.

(Лисенко 9. дес. ч. 10).

Наведені приміри виказують, що иноді дві 4-складові або й 3-складові ґрупи бувають в шумках заступлені одною 6-складовою ґрупою, яка відповідає двом тактам $^{2}/_{4}$ анапестичного укладу. Колїна такої форми лучать ся звичайно односкладовим римом. Такт $^{4}/_{4}$, якому відповідає 6-складова ґрупа, пригадує уґруповансм чверток і вісїмок та розміщенєм ритмічних іктів другу половину коломийкового стиха:

Ой і не сте- ли ся хре- ща- тий бар-він-ку

(Лисенко І. дес. ч. 5).

Ритм мельодиї, як бачимо, акцентує непаристі склади ґрупи, але найвиразнїйше визначує пятий склад, що припадає під трету

чвертку: якраз таке розміщенє наголосів незгідне із тактовою системою. Правильний наголос на передпослїдних складах ґруп потягає за собою двоскладові рими:

Бо моя пригóда | козацькая врóда.

Стрічаємо також ось яке розміщенє наголосів в такті $^4/_4$, якому відповідає 6-скл. ґрупа:

Ци ра- да ти ма- ти, що нас двоє в ха- тї?
Тобі-м си- ну ра- да, бо-с мо- я ди- ти- на.

(Етноґр. Збір. XI. с. 301).

Характеристичне єсть в сій піснї не лиш перенесенє головного ікту із сильної части такту на слабу (на що вплинули безперечно граматичні акценти), але й зіставленє двох акцентів побіч себе.

Шестискладова ґрупа лучить ся також з двома тактами $^4/_4$, виказуючи ось який устрій ритмічний[1]):

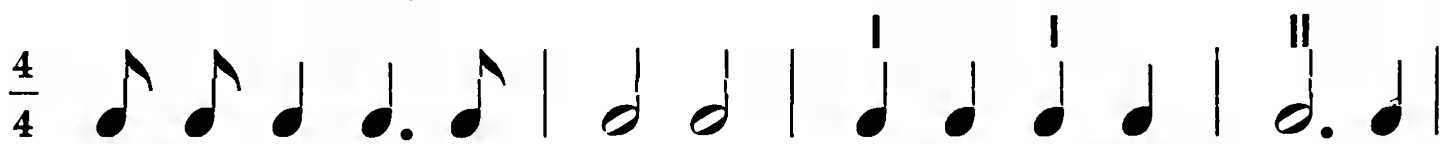

Та не- ма гірш нї- ко- му, як тій си- ро- ти- нї,
Нїхто не при- гор- не
при ли-хій го- ди- нї.

(Лисенко 3. дес. ч. 8).

Ритмічні ікти визначують правильно непаристі склади 6-складової ґрупи; як же граматичний наголос розходить ся з ритмічним іктом, знаходить звичайно підпору у відносній висотї відповідного тону.

Коли 6-складова ґрупа відповідає тактови $^3/_4$, припадає на кождий склад одна вісїмка:

Ой мо- ло- да вдо-ва
Си- на й оже- ни- ла.

(Етноґр. Збір. XI. с. 299).

Хоч ритм мельодиї звичайно плине трохеями, то дуже часто під впливом граматичних наголосів ритмічні ікти зміняють своє положенє:

---

[1]) В першім тактї з'являєсь знова зіставленє двох наголосів побіч себе, що визначують третий і четвертий склад ґрупи: так буває завсїгди, коли анапестична фіґура ♪ ♪ ♩ занимає першу половину такту $^4/_4$.

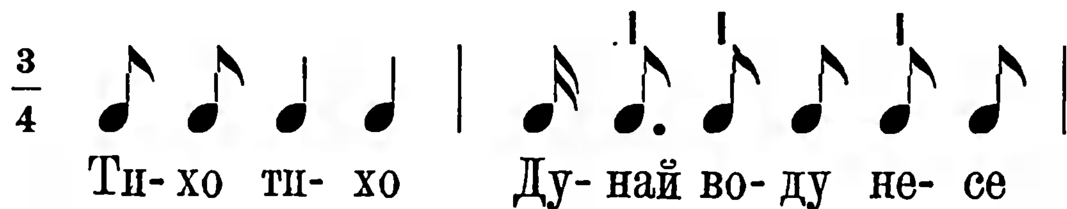

Ти- хо ти- хо Ду- най во- ду не- се

(Етноґр. Збір. с. 293).

Шестискладова ґрупа, відповідаюча двом тактам $^3/_4$ творить ось які получення:

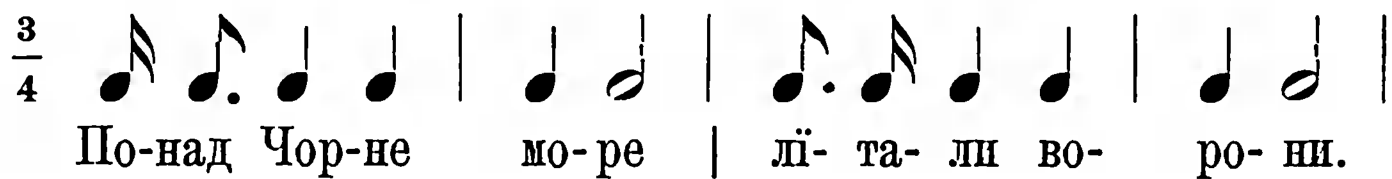

По-над Чор-не мо-ре | лї- та- ли во- ро- ни.

(Етноґр. Збір. XI. с. 264. Такс. ibid. с. 241, ч. 3; с. 232, ч. 4).

Ритм мельодиї визначує іктами непаристі склади ґрупи.

Полученє 6-складової ґрупи з двома тактами $^3/_4$ особливо часто подибаємо при 14-складових стихах: 4+4+6.

Ай у Льво-ві в край-нїм до- мі но- ви- на сї ста-ла

Сча-ру- ва- ла Ма- ру-сень-ка вдо- ви- но- го Йва-на.

(Етноґр. Збір. XI. с. 289).

Сильний наголос спочиває на третому і пятому складї; найслабше визначений іктом перший склад ґрупи. Бачимо, що оба стихи однакового складу, та мельодия першого укладає ся в такт $^3/_4$, другого в такт $^2/_4$; притім насуваєть ся здогад, що друга форма первіснїйша і що з неї витворила ся перша форма через продовженє третої вісїмки у чвертку; сей прояв має основу у визначуваню сильнїйшим наголосом передпослїдного складу в ґрупах силябічних укр. народних пісень.

Шестискладова ґрупа з'являє ся також в полученю з тактом $^6/_4$, який виказує подїл на три рівні части:

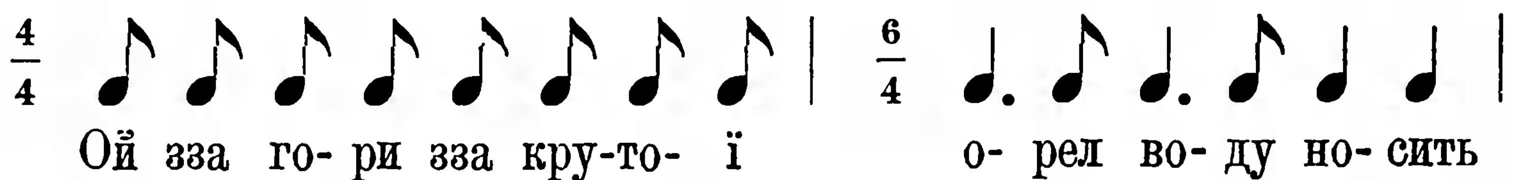

Ой зза го- ри зза кру-то- ї о- рел во- ду но- сить

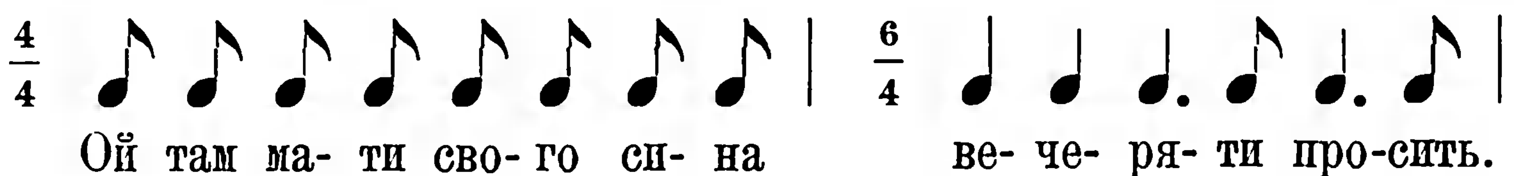

Ой там ма- ти сво- го си- на ве- че- ря- ти про-сить.

(Лисенко 8. дес. ч. 6. Такт $^4/_4$ в першій половинї стиха виказує у свойому складї $^2/_4+^2/_4$ згідно з ґрупами силябічними 4+4).

Коли такт $^6/_4$ розпадаєсь на дві рівні части, тоді в кождій половині заходять такі-ж комбінациї, як у такті $^3/_4$:

(Лисенко З. дес. ч. 5).

Семискладова ґрупа силяб. лучить ся звичайно з двома або й трема тактами. Коли двом тактам $^3/_4$ відповідає 7-складова ґрупа, сильнїйшими іктами визначені є третий і шестий склад ґрупи:

(Етн. Зб. XI. с. 223. Таксамо ibid. с. 203, ч. 2; с. 259, ч. 5. а).

Двом тактам $^6/_8$ відповідає 7-складова ґрупа найчастїйше в приколискових мельодиях;

(Етноґр. Зб. XI. с. 38).

Хоча ритмічні ікти визначують перший, четвертий і шестий склад наконечної ґрупи, то граматичний наголос сходить ся правильно лишень на передпослїдному складї з ритмічним іктом, що є сильнїйший від попередних і потягає за собою двоскладові рими.

Рідко подибуваний такт $^9/_8$ лучить ся із 7-складовою ґрупою, з'являючи правильний подїл на три части $^3/_8+^3/_8+^3/_8$, причім першій третинї відповідає звичайно трискладова ґрупа, а другим двом чотироскладова:

(Етноґр. Збір. XI. с. 175).

Однакож цезура в отсих семискладових стихах весільних пісень зміняє часто своє положенє так, що стихи роблять вражінє одноцільних ґруп[1]).

При такті $^9/_8$ ритмічні ікти визначують перший, четвертий, а найсильнїйше шестий склад семискладової ґрупи.

Такти $^5/_4$ і $^7/_4$ витворюють ся часто із тактів $^4/_4$ і $^6/_4$ через продовженє (tenuto) одної з чверток; згадані такти мають звичайно зложений характер, отже:

$$^5/_4 = {}^2/_4 + {}^3/_4 \text{ або } {}^3/_4 + {}^2/_4$$
$$^7/_4 = {}^4/_4 + {}^3/_4 \text{ або } {}^3/_4 + {}^4/_4$$

Та ту- ман я- ром та ту- ман я- ром, мо- роз до- ли- но-ю[2]).

Що до розміщеня ритмічних іктів заходять при тактах $^5/_4$ і $^7/_4$ такі самі комбінациї, як при тактах $^2/_4$, $^4/_4$ і $^3/_4$.

Отсе обговорили ми лиш найголовнїйші, і найбільш уживані форми муз.-сінтактичних стіп, не маючи спроможности вичерпати усего їх богацтва і ріжнородности в отсему короткому огляді. Годить ся ще в тій звязи звернути увагу на відношенє акцентів граматичних до мельодичних.

При співаню укр. народних пісень можна зауважити, що в римованих словах, а також в серединї пісенних стихів з'являє ся під впливом мельодиї дуже часто хибне наголошуванє, як у висше наведеній весільній пісні:

вітро́ньку, личе́нько, оче́ньках, воло́ска, поголо́ска.

Та незгідність граматичного наголосу із мельодичним вигладжує ся у співі, затирає ся інтересом мельодиї так, що не разить нашого уха неправильне наголошуванє слів, як ко́зак, дївчи́на, чорнобрива́я, розмово́нька; такі неправильні наголоси, що загально вдомашнили ся в українських пісенних римах, доказують, що мельодия єсть у піснї домінуючим елементом та що текст нагинає ся до мельодиї усюди, де лиш мельодия приняла неподвижні форми.

На сьому місцї треба нам пояснити визначуванє мельодиєю двох і трех наголосів в одному слові.

---

[1]) Порівн. весільні ibid. с. 188, ч. 66; с. 167, ч. 1; с. 168, ч. 3.
[2]) Лисенко 8. дес. ч. 7.

Українсько-руський наголос є безмежно-рухомий, в ріжних словах має ріжне місце і паде на ріжні склади звукові і на ріжні частиці словотворні; в укр.-руській мові подибають ся слова акцентовані навіть на 6-му і 7-му складі від кінця; словом: нема так близького анї так далекого складу, щоб не міг бути відзначений акцентом[1]).

У словах більше як двоскладових учуваємо кромі головного ще й другорядні, слабші акценти, що можуть визначувати склади доголосні (коли попереджають склад з головним акцентом) або поголосні, (коли наступають по складї акцентованім); перші сильнїйші, — другі слабші.

Найсильнїйший з другорядних доголосних акцентів визначує перший доголосний склад; меже поголосними складами, коли їх є два або більше, найсильнїйше звучить останнїй склад слова[2]).

Отсї слабші по силї другорядні і третьорядні акценти особливо сильно виступають при співаню народних пісень.

Про силу другорядних акцентів переконує нас найкраще зіставленє таких двох стихів, з котрих один кінчить ся двома або трема словами, а другий одним:

...Ти козаче | мо́лоди́й || Займи воли | до́ води́
...Отам отам | на́ ріцї || Любє Гандзю | па́ничі́
...У червоних | ка́танка́х || Везут Гандзю | на́ санка́х

(Кольберґ Pokucie III).

Бачимо, що відношенє другорядних акцентів до першорядних в словах: мо́лодий, паничі, катанках є таке саме, як в осібних словах: до води, на ріцї, на санках.

Найчастїйше з'являють ся отсї слабші акценти в три- чотиро- і пятискладових словах, що або творять самостійні ґрупи силябічні, або входять в склад більших ґруп, н. пр.:

...Сина димка | дробинками || А червона | ка́чільцьо́м
А ніхто сї так не любит, || Як нас двоє | з Ва́сильцьо́м.

(Етноґр. Збір. XI. с. 88).

---

1) Охримович, Про наголос в укр. рус. мові ст. 2—8.

Безмежно рухомий наголос виказують ще й отсї мови: великоруська, білоруська, сербська, болгарська, полабська, литовська, староіндийська. Нерухомий наголос є в мові польській (на передпослїдному складї) чеській (на першому складї) і француській (на останньому складї слова).

2) Op. cit. ст. 8—10.

...Ой хто хоче | мо́лоде́нький | на сьвікі жити,
Най сї не дасть | ко́заче́нькам | ой підмовйити.
...Покинь мати | та гуляти, || Та будемо | ґаздува́ти.
...Годї годї | вже орати || Ма́рия́нку | збйткува́ти.
...Та на минї | молоденькім | ку́черики вют сї
...Ой щоби сї | во́роже́ньки | не здога́дува́ли
...Вікричьйла-м | на волики | цабе воли, цабе!

(Кольберґ Pokucie III).

...Ой надїхав | козак мо́лоде́нький,
Під ним заржав | колик во́роне́нький.

(Етноґр. Збір. XI).

...Ґосподаречку | тай Семе́ночку́
Ой підведи-ж ти | бай голо́вочку́
Я погляни-ж ти | я в квати́рочку́
...Де вна їх прала | на край Ду́ная́
...Гой носї з собов | ба й по тру́бочцї́
...Правє всеночне | за ґоспо́дарьй́
...Правє службочку | за чельи́дочку́
...Бувай здорова | ґо́сподинечко
...Сїдлай ми коня | того мо́царя́.
...Одну ми раґість | срібний пе́рстене́ць,
Другу ми раґість | па́вяни́й вінец
Трету-ж ми раґість | зо́лоти́й шаєц.
...Як ягодочка | ґречна па́нночка́
Ґречна панночка | тай Мару́шечка́
...Яж сї паркани | по́розсипа́ли
Яж сї жидове | за́дивова́ли
...Чим би не чим би | пе́репрости́ти
...А жучиха | мо́лоде́нька || На нї суконї | дзе́лене́нька.

(Кольберґ Pokucie I).

По- ві- шу я колп- сочку
В темнім лїсї на ли- почку
...Я в тоненькі пеле- ночки
Я в єдвабні кита- йочки
...Ой де хата теплень- кая
Де ди- тина малень- кая.
На дрібнії сирітоньки

(Етноґр. Збір. XI. с. 39.

...А мій милий | невеличкий | лиш пéлехатéнький
...Ой того я | хлопцьи любю | що в кáпелюшинї
...Ой забрала | вода лавки | тей пéрекладóчки.

(Етноґр. Збір. XI).

Головний наголос для відріжненя від побічного зазначуємо грубшим письмом, хоч у співі тая ріжниця дуже часто затирає ся а часами другорядні акценти бувають навіть сильнїйше визначувані мельодиєю як головні.

Дуже рідко подибаємо в українських народних піснях 6- і 7-складові слова, хотяй 6- і 7-складові ґрупи дуже часто входять в склад українського пісенного стиха. В таких довших словах виступають звичайно доголосні і поголосні наголоси побіч головного:

Тво-ї дво-ри | му-ро-ва-ні | по-роз-ва-лю-ва-ні,
Тво-ї ко-нї | во-ро-ні-ї | по-роз-про-ду-ва-ні
Тво-ї во-зи | ко-ва-ні-ї | по-роз-та-чу-ва-ні
Тво-ї ку-фи | мід го-рів-ка | роз-пе-чьи-та-ні-ї
Тво-я че-лїдь | пре-пиш-на-я | по-роз-прав-лю-ва-на.

(В память вечерниць Т. Шевченка. Краків 1890. Пять лицарських пісень із рукоп. збірки Ів. Колесси).

Такі довші слова в звичайній мові мають свій ритм, який у пісні виступає ще виразнїйше:

Бігме би-м тї | пéренóчувáла
Коби я сї | зрáди нé боялa.

(Етноґр. Збір. XI).

Найчастїйше однакож ритм мельодиї накидає 6-складовим словам свою акцентуацию, що зовсїм не сходить ся з граматичними наголосами, як в отсих коломийках:

...Ой що-ж бо то | за зїлєчко | пéрекóтипóле,
Ой що-ж бо то | за парубок | що бородов коле.
...Ой який ти | мій миленький | нéпомийркований,
Моє личко | від неділї | нéпоцюлювáне. Ibid,

Виминанє довших 6- і 7-складових слів в українській народній поезиї треба собі пояснити мабуть трудностию у годженю граматичних наголосів з мельодичними.

Часто навіть 4-складові слова носять на собі у піснях два ікти ритмічні — оба незгідні з граматичними наголосами; се діє ся особливо часто в здрібнілих та в поетичних формах і висловах які в прозї приходять дуже рідко (або й зовсім нї); через те не разить так незгідне з духом укр. акцентуациї наголошуванє тих слів у піснях, н. пр.:

Маю братчика | на óженíчку
Маю сестричку | на вíдданéчку

(Кольберґ Pokucie I.).

...Ві-до-кри-ла | кі-тайóч-ку, | тай сї поди- вила
Він до своï | дíвчинóньки | до-ро-ги пи- та-є.
...Єго ма-ти | стáренькá-я | в голо-ву си взьила.

(В память вечерниць Т. Ш—ка).

...Поверни коньом | поверни сивим | на моє пóдверéнько
...Здибав дíвчинóньку | бідну сúрітóньку.

(Етноґр. Збір. XI.).

В піснях з повільним темпо мельодичний наголос визначує ся взагалї слабше; нераз поміж поодинокими тонами фрази, яким відповідають склади ґрупи силябічної зовсім затирає ся ріжниця що до мельодичного наголосу. Та при співаню піснї, учуваємо неначе сильнїйші мельодичні наголоси на тонах, що відповідають акцентованим складам тексту: се тому, що наше ухо привикло в звичайній бесїдї учувати на тих складах акценти.

Він-чу- є- мо тї щіскім здо- рó- вім,

гой дай Бо- же!

Щіскім здоровім тай ци́м рождество́м, гой дай Боже!
Тай цим рождеством цим нови́м ро́ком „ „ „
Прибутком добрим, тай віко́м до́вгим „ „ „
Вінцем дзеленцем, кра́щим мо́лодце́м „ „ „

(Кольберґ Pokucie I. ч. 11).

З наведеного приміру бачимо, що розміщенє акцентів є в кождім рядку сеї колядки иньше. Пісні новійшої формациї виказують далеко правильнїйше розміщенє наголосів в окінченях пісенних стихів а в слїд за тим іде й консеквентне уживанє риму протягом усеї пісні, як показує отсей примір:

Плини плини, сиве пюрце, долїв за водов,
А я собі молоденька човном за тобов.
Приплинемо, сиве пюрце, на жовтий пісок,
А там собі засьпіваєм усїх сьпіванок.
Ой маю я срібний перстїнь, пущу по горі,
Ой маю я три сестрички в чужі сторонї.
Ой маю я три сестрички, а четвертий брат,
Скажу їх си закликати в яблінковий сад. і т. д.

(Етн. Зб. XI. ст. 156).

Словесна строфа сеї пісні складає ся із двох триколїнних стихів, получених односкладовим римом. Кождий стих обіймає дві чотироскладові і одну пятискладову ґрупу силябічну що містять разом 13 складів. Отсе схема словесної строфи:

$$2\ [4+4+5^1]$$ [1])

Кожда ґрупа силябічна відповідає осібній фразї музичній, отже і строфа мельодична обіймає 6 колїн; вони укладають ся

[1]) Мала одинка над 5 означає положенєримового наголосу на першім складі від кінця.

в два гіпотактично получені реченя музичні, яким відповідають два стихи тексту. Отся схема ілюструє розмір і уклад фраз музичних мельодиї по тактам:

$$^{2}/_{4}+^{2}/_{4}+^{4}/_{4}$$
$$^{3}/_{4}+^{2}/_{4}+^{4}/_{4}$$

Ритм мельодиї визначує непаристі склади в тексті, та дуже часто ритмічні ікти незгоджують ся з граматичними наголосами (у́ тихи́ї) або накидають слову два наголоси, часом оба невластиві (за́зуле́нька). Отсю незгідність ритмічних іктів з граматичними наголосами лагодить мельодия тим способом, що в суперечности до ритмічних іктів видвигає тони, відповідаючі правильним граматичним наголосам у тексті через положенє на голосовій скалї, сінкопи і додаткові тони або й експрессию; тим способом ослаблюєть ся в мельодиї сила правильних ритмічних іктів, так, що їх незгідність із граматичними наголосами стає менче замітною.

Годить ся при тім зауважити, що сінкопи, тенута і експрессия тонів часто уживають ся в міру потреби тексту.

Отсим і проявляєсь борба живого материялу словесного із абстрактним понятєм музичного такту. Один лишень римовий наголос в окінченях стихів сходить ся правильно з ритмічним іктом і каденцияльним продовженєм.

Коли порівняємо з собою силябічні ґрупи, що припадають під один такт мельодиї протягом усеї пісні, переконаємо ся, що мимо сталого ритму мельодиї виказують вони доволї ріжнородне розміщенє граматич. акцентів. Отже нема бесїди про тонїчні стопи в устрою пісенного тексту, хотяй мельодия потягає за собою і в словах змаганє до ритмічної скансиї.

На основі аналїзи музикально-сінтактичних стіп у звязи з пісенною акцентуациєю, доходимо до висновку, що колїно пісенне т. є. такт музичний або ґрупа тактів в полученю з ґрупою силябічною не лиш що замикає собою скінчену фразу мельодичну і скінчене слово або й часть реченя т. є. стопу сінтактичну, але має також свою строго означену внутрішну орґанїзацию: сталe розміщенє вартостий нотових з відповідними складами ґрупи силябічної і визначенє мельодиєю одного, двох а в довших ґрупах трех акцентів, що притягають до себе граматичні наголоси слів. А що музична форма анальоґічних колїн від першого до послїдного стиха пісні всюди однакова, то набирають вони значіня ритмічних стіп, з яких складає ся український пісенний стих. Отсї колїна пісенні

мають богато подібности до стіп грецької мелічної поезиї, в якій таксамо кождий склад у віршу лучить ся із нотою означеної вартости, а ґрупа складів, т. є. стопа — із тактом музичним що виказує сталий порядок вартостий нотових і ритмічних іктів.

Та коли коліна українського стиха пісенного можна звати музикально-сінтактичними стопами і вони відділюють ся в тексті і мельодиї цезурою від сусідних, — то грецька стопа не єсть заразом сінтактичною одиницею а границя меже стопами може перерізувати слово по середині.

Грецькі стопи також що до обєму є меньші: найбільш уживані стопи — трохеї, ямби, дактилї, анапести, спондеї містять по 2—3 склади, тимчасом як українські нар. пісні виказують 3- 4- 5- 6- і 7-складові ґрупи, які відповідають радше грецьким метрам, т. є. більшим, зложеним тактам; впрочім при складаню грецьких віршів не входило в рахубу число складів, так як в українських народних піснях.

Що до правильного розміщеня іктів ритмічних, то грецька мелічна поезия більше підходить до сучасної тактової системи; в українських народних піснях ікти ритмічні нївелює часто сама мельодия, визначуючи граматичні, особливо римові наголоси протяжностию або відносною висотою відповідних тонів; сей мельодичний наголос пересуває часто точку тяжкости на конець пісенних колїн чи тактів — в суперечности до тактової системи.

Завдяки квантітативности самоголосів грецькі склади представляють собою вартости нотові одноморові і двоморові, а рівномірні ґрупи таких складів навіть відірвані від мельодиї заховують тактовий розмір. В українських народних піснях лишень мельодия надає ґрупам силябічним тактовий устрій, при чім ікти ритмічні чи взагалї мельодичні акценти притягають до себе граматичні наголоси. Та коли при співі одні і другі наголоси дуже часто не сходять ся з собою, то в текстах пісенних, відірваних від мельодиї, не бачимо правильного чергованя граматичних наголосів, або т. зв. тонїчних стіп, а коли вони й з'являють ся декуди в наслїдок згідности мельодичних і граматичних наголосів, то в кождім разї не становлять основи української народної ритміки.

Коли ґрупи силябічні в полученю з тактами мельодиї і виказують деяку анальоґію до грецьких стіп, — то розглянувши будову і склад пісенних колїн переконуємось, що з того погляду українська людова ритміка диспонує може навіть більшою ріжнородностию і богацтвом форм, як грецька метрика.

Українська народна пісня лучить у собі елементи складочислової і акцентуацийної версифікациї[1]), послугуючись притім невичерпаними засобами музикальної ритміки і мельодичного фразованя, від чого власне залежить внутрішна орґанізация пісенних колін та їх симетричний уклад в стихи і строфи.

Уже Сокальський звернув увагу на близьку анальоґію, яка заходить між словянськими пісенними формами а складочисловою версифікациєю давних Індийців та Іранців.

Новійші досліди Р. Вестфаля над Ведами і Зендавестою[2]) можуть лишень потверджувати виводи Сокальського.

У Ведах, як і в словянських народних піснях, мельодия становила ритмічні рамці для словесної строфи, визначуючи двоколінні і триколінні низки ритмічні (коля): діметри і тріметри (які відповіднійше буде називати просто стихами). Тріметри можуть бути каталектичні в одну силябу. Та лиш послїдне колїно кождого стиха має означену просодию, т. є. сталий порядок довгих і коротких складів; в першій половинї діметру і в перших двох колїнах тріметру виступає лишень складочисловий прінціп. Колїна є чотироскладові, а лиш в кінци каталектичного тріметру з'являєсь трискладове колїно.

Отсе три форми ведийських стихів:

1, ... | ◡ – ◡ – (діметер)
2. . . . . | . . . . | ◡ – ◡ – (тріметер)
3. . . . . | . . . . | ◡ – ⏓ (каталект. тріметер)

Кожде колїно пісенне відділене строгою цезурою від попередного і слїдуючого. Навіть слова, що містять ся в поодиноких колїнах, творять про себе сінтактичні стопи. Абстрагуючи від просодичного закінченя стихів, хтож не догляне близького спорідненя висше наведених форм ведийського стиха із отсими стихами українських народних пісень:

[1]) З одної сторони визначуванє ґруп силябічних і стихів по числу складів, з другої тенденция до годженя ритмічних іктів з граматичними наголосами особливо при кінци стихів і рими.

[2]) Allgemeine Metrik der indogermanischen und semitischeu Völker auf Grundlage der vergleichenden Sprachwissenschaft. Berlin 1893, ст. 40—55.

1)

Вийди вийди, кострубоньку,
Стану з тобов до слюбоньку.

(Етноґр. Збір. XI. с. 24).

2)

Ой хо- ди- ла си- ва па- ва, по до- ли- ні.

(Ibid. с. 214, ч. 4).

3)

Ой крикну- ли два ле- бе- ді на во- ді,
При-кли-ка- ли мо- ло-день-ку ід со- бі.

(Кольберґ Pokucie I. ч. 113).

Ведийська поезия таксамо як словянська народна пісня незнає стихічних метрів, які подибаємо в епосї і драматичнім діяльоґу Греків, — лишень строфи. Р. Вестфаль розріжняє дві форми ведийських строф:

1) три-чотири-пять однородних стихів лучать ся в строфу;

2) ріжнородні стихи: діметри і тріметри лучать ся в строфу.

Іранська Авеста пізнїйшого походженя як Веди, єсть писана в більшій части прозою. Пісні Авести, дуже близько споріднені із ведийськими, виказують ті самі стихи і ті самі получення стихів у строфи. Що до ритмічної будови вірші Авести підходять іще більше від ведийських до словянських народних пісень через те, що навіть в окінченях не виказують просодиї, а лиш складочисловий словий прінціп. Що до черговання ритмічних іктів Вестфаль приймає для стихів Авести трохаїчну сканзию незалежну анї від квантітативности анї від наголосу граматичного.

Складочисловий прінціп проявляєсь також в староримській поезиї до виступленя Лївія Андроніка. По новійшим дослїдам учених (Вестфаль, Ґлєдіч, Келлєр і др.) версифікация давних італїйських народів була акцентуацийна; вона розвивала ся на тих самих основах, що й поезия давних Ґерманців.

Та уже в найдавнійших останках староримської поезиї проглядає виразно складочисловий прінціп, як виказує отсей уривок пісні-молитви до Марса, що її наводить Катон (De re rustica):

Mars pater, te precor
quaesoque uti sies | volens propitius
mihi, domo | familiaeque nostrae.
Quoius rei ergo
agrum, terram | fundumque meum
suovetaurilia | circumagi iussi,
uti tu morbos | visos invisosque,
viduertatem | vastitudinemque,
calamitatem | intemperiasque
prohibessis, defendas | averruncesque і пр.

Поділ на стихи і коля, який заводить Вестфаль[1]) на основі льоґічного складу речень, виказує переважно 5- і 6-складові стопи сінтактичні.

Доволї правильними, одномірними стопами сінтактичними зложена також отся пісня до Юпітера, наведена у Вестфаля[2]) за Катоном (De re rustica):

Iupiter Dapalis | quod tibi fieri | oportet in domo
familia mea | culignam vini dapi
eius rei ergo | macte illace dape | pollucenda esto.

Ще більшу правильність у складочисленю і розміщеню цезур виказує сатурнійський стих, у чім переконують нас отсї приміри[3]):

Fundit, fugat prosternit | maximas legiones.
Magnum numerum triumphat | hostibus devictis.
Ferunt pulcras creterrás | aureas lepistas.
Novem Iovis concordes | filiae sorores.

Сатурнійський стих розпадає ся на два коля-півстихи; в кождім півстисї чотири ікти ритмічні визначують довгі склади[4]):

Summás opés qui régúm | régiás refrégít

---

1) Allgemeine Metrik c. 223.
2) Ibid. c. 225.
3) Ibid. c. 229. 4) Ibid. c. 230.

Якнебудь будемо дивити ся на розміщенє ритмічних іктів — висше наведені стихи сатурнїйські виказують правильний розмір, однакове число складів (13) з цезурою по семому складї (7+6).

Висше обговорений взір уважає Вестфаль за первісну, вульґарну форму співаного сатурнїйського стиха, побіч якої виступає також розширена форма (8+6).

Turdis edacibus dolos | compares amicos.
consulto producit eum, | quo sit impudentior[3]).

О. Келлєр замічає, що добре збудований сатурнїйських стих має побіч головної цезури ще й другу побічну, яка ділить перший півстих на дві части:

Dabunt malum ¦ Metelli || Naevio poëtae.

По думцї Ґлєдіча (Metrik der Griechen und Römer mit einem Anhang über die Musik der Griechen 1890) — ритм сатурнїйського стиха не вяжеть ся квантітативностию складів; сатурнїйський стих визначуєсь трохаїчним ритмом з чотирма іктами в кождім півстисї, що можуть по собі наступати неперегороджені неакцентованими складами[4]).

Dábunt málum Métellí | Naévió poétaé.
Eorum séctam séctuntúr | multi mórtálés.

Так понятий сатурнїйський стих виказує велику схожість із нашим коломийковим стихом і підходить подекуди під ритмічну схему коломийкової мельодиї:

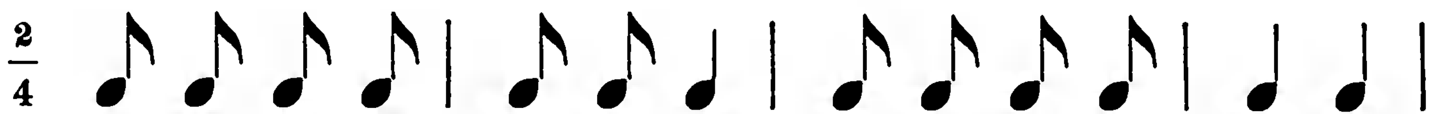

З виступленєм Лївія Андронїка приймає ся в римській поезиї квантітативна метрика Греків, але в часї упадку повертає римська поезия знов до акцентуацийної версифікациї (що може

[3]) Ibid. c. 231.
[4]) Ibid. c. 233; таким способом повстають т. зв. асінартетичні стихи.

й удержувала ся в людовій римській поезиї силою давної традициї). Найбільш любленим розміром в римській людовій поезиї був трохаїчний тетраметер, в якім зложені були пісні жовнїрів, співані при триюмфальнім вході Цезаря (передані Светонієм):

Urbani, servate uxores | moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti—hic sumpsisti mutuum[1]).

Пісні жовнїрів з часів Авреліяна доказують, що римська поезия в тім часї дійсно не вяже ся вже квантітативностию складів, бо навіть короткий акцентований склад може виповняти сильну часть такту.

Mílle mílle mílle | décollávimús,
únus hŏmo mílle | décollávimùs.
. . . .
tántum víni hăbet némo,
quántum fúdit sánguinís[2]).

Отже єсть то зовсїм певний факт, що людова пісня в західнім цїсарстві коло р. 300 була вже акцентуацийна. Учені поети і граматики не звертають на неї уваги; одна лишень галузь поетичної літератури закинула давні основи квантітативної метрики і звернулась до акцентуацийної людової поезиї, — а се гимнодия християнської церкви. На лад народних пісень зложені отсї строфи гимнів св. Амврозия;

Réx aetérne dŏminé
rerúm creátor ómniúm,
qui ĕras ánte saéculá
sempér cum pătre fíliús.

Apparêbit rĕpentína
dĭes mágna dŏminĭ
fúr obscúra vĕlut nócte
ímprovísos óccupáns[3]).

В отсих строфах побіч правильного розміщеня акцентів без огляду на квантітативність складів кидаєть ся в очи також складо-

[1]) Ibid. c. 234. [2]) Ibid. c. 235. [3]) Ibid. c. 237.

числовий прінціп, на який не звернув уваги Вестфаль. Стихи першої строфи визначають ся правильною цезурою по 5-му складі (з виїмкою першого стиха), виказуючи ось який склад: 5+3, подібно як в укр. народ. пісні:

Сьвіти місяцю | в вулицю,
А ти зірнице | в ворота,
Бо йде до слюбу | сирота[1]).

Ритмічна схема другої строфи 2 [4+4+4+3] така-ж, як в укр. нар. пісні:

Посїю я | пшениченьку, || посїю | два́ лани́,
І зберу я | пшениченьку, || та накладу | два́ стоги́[2]).

Несхожість ікту ритмічного з граматичним наголосом допускаєсь лиш в початку стиха (rerúm, sempér) — але згідність обох наголосів в окінченях стихів з'являєсь необхідним правилом і то не лиш в релїґійних гимнах складаних латинською мовою але також в середновічній поезиї романських народів (Еспанців, Французів, Італїйців), що розвиваєсь також на основах акцентуацийної версифікациї.

Такий самий процес зовсїм незалежно від західно-европейських впливів проявляєсь також в візантийській поезиї, що принявши акцентуацийну основу стає складочисловою; уже байки Бабрія виказують правильну згідність граматичного і ритмічного наголосу в окінченях стихів, хоч сей автор держить ся ще основ старинної метрики.

Отсе схема холїямбу, в якім Візантийцї, закинувши квантітативний прінціп, складали дидактичні вірші:

⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑́ ⏑[3])

Акцентуацийна версифікация, заводячи згоду між ритмічними і граматичними наголосами в окінченях стихів, привела за собою витворенє риму, що попереджений ассонанциями з'явив ся насамперед в поезиї Еспанців.

---

1) Етноґр. Збір. XI. с. 176.
2) Кольберґ Pokucie II. ч. 109.
3) Вестфаль Allgem. Metrik с. 244.

Поява правильного риму в укр. народній поезиї належить також до пізнійшої фази в розвою ритмічности, як се бачимо на старинних колядках, що виказують свобідний рим.

Хоча ритмічні форми укр. народної поезиї розвивали ся до XVII ст. незалежно від західно-европейських впливів (о скілько се можна сконстатувати, мимо того в будові українських народних пісень і латинських середновічних гимнів религійних заходить майже буквальна схожість; викажемо се докладнійше в пятій главі сеї праці.

До історії участи галицьких Русинів

У словяньскім конґресї в Празї 1848 р.

Подав **Іван Созанський.**

Одним із найцікавійших епізодів в політичнім житю галицьких Русинів в зараню наданої австрійським правительством конституції була їх участь на першім словяньскім з'їздї, що зачав ся в Празї дня 31 мая 1848 р.

Справу союза австрійських Словян обговорювали Шафарик та Єлячіч ще з початком цьвітня 1848 р. у Віднї, де в ту пору зустрічали ся депутації словяньских народів — Чехів, Поляків, Хорвато-Сербів. З кінцем цьвітня т. р. виринула рівночасно й у Чехів і у Хорватів гадка скликати з'їзд словяньских народів в Празї. Головна заслуга в зреалїзованю тої гадки була по сторонї Чехів, які в тому часї стояли культурно найвище з усїх австрійських Словян. Конечність такого з'їзду викликали ріжні причини, головно загальна небезпека, яка грозила словяньским народам Австрії зі сторони Нїмців та Мадярів. Нїмецький парлямент у Франкфуртї поставив постулят, аби Чехія, Морава та иньші словяньскі землї Австрії злучили ся з нїмецькими краями в одну державу. Сї обставини казали призадуматись словяньским народам над собою. За дозволом австрійського правительства завязав ся з кінцем цьвітня в Празї тимчасовий комітет, зложений з ріжних Словян, переважно з чеських патріотів та видав 1 мая 1848 р. друковану відозву до всїх словяньских народів, що підлягали австрійському урядови.

У тій відозві сказано, що причиною довговічних нещасть, які спадали на словяньску родину, була недостача тіснїйшої

орґанїзації між словянськими народами; тепер одначе пізнали, що вони дїти одної матери, що вони братя! Настав час свободи, спав тяжкий тягар неволї і для словянських народів настала пора, коли можна висловити, розміркувати та утвердити те все, що для них корисне. Комітет вказував на те, що Нїмцї скликали парлямент до Франкфурту, аби радити над спільною злукою своєї народности та поставили постулят, щоби Австрія зі всїми краями крім Угорщини приступила до нїмецького союза. За сим постулятом Нїмцїв йде не лишень небезпека для цїлости австрійської держави, але через зреалїзоване нїмецьких змагань пропала би єдність та самостійність словянських народів. Обовязок усїх Словян боронити того, що для них найсьвятїйше, а до того потрібна злука і спільне порозуміне усїх словянських народів. Тому най усї Словяни вишлють людий, що мають довіре у свойого народа, на з'їзд до Праги, аби спільно нарадити ся над тим, що в тих преважних часах треба робити...[1]).

[1]) Пор. відозву, якої текст з огляду на її біблїоґрафічну рідкість у нас подаємо понизше в цїлости. Користуємось тим екземпляром, який прислав Якову Головацькому його приятель, член скликуючого комітету, Кароль В. Зап. Сама відозва така:

Slowané, Bratří!

Kdo z nás nepohledne se žalostí na minulost naši? A kohož tajno, že to, co jsme přetrpěli, stalo se w našem nepowědomí a rozdrobenosti, dělící bratry ode bratří? Ale po dlouhých wěkách, w nichž zapomněli jsme jedni na druhé, w nichž tolikeré něstěstí na hlawy naše sesypalo se, přišli jsme k tomu poznání, že jsme jedno — že jsme bratří. Přichwátili časowé důležití, jenž oswobodili národy a sňali s nich břímě, pod jehož tíží stonali; časowé tito sňali břímě na mnoze i s nás, a my teď to, co jsme již ode dáwna cítili, můžeme wyslowiti, to, co k prospěchu našemu slouží, rozwážiti a uzawírati. Národy ewropejské usrozumíwají a sjednocují se, Němci powolali ku sjednocení swému do Frankfurtu parlament, kterýž na tom stojí, aby jemu mocnářstwi Rakouské ze swé neodwislosti tolik ustoupilo kolik toho k jednotě Německé potřeba, a aby mocnářstwi se wšemi zeměmi mimo-Uherskými do nowé Německé říše se wtělilo Takowý krok zrušil by netoliko jednotu Rakouska, ale i spojení a samostatnost kmenů Slowanských, jichžto národnost by se tím w nebezpečenstwí uwedla. Na nás jest, abychom toho co nám nejswětějšího statečně hájili; přišelť čas, abychom i my Slowané usrozuměli se a sjednotili úmysly swé. A protož ke mnohým žádostem, zaslaným k nám z rozličných krajin Slowanských, radostně přiwolujíce činíme pozwání ku wšem Slowanům Rakouského mocnářstwí a wyzýwáme wšecky muže, důwěru národu mající, kterýmž na obecném prospěchu našem záleží, shromážditi se

Таку відозву прислав комітет і Головній Руській Раді у Львові. Якжеж прийняла наша найвища політична інстанція сей поклик „братів-Словян“?

„Получивши тотъ отзывъ, — пише один із членів „Ради“ та вибраний нею делеґат — собралась „Русская Рада“ на засѣданіе, щобы рѣшити: кого на тотъ конгресъ выслати? Увѣдавши отъ правительства, що конгресъ тотъ истинно позволенъ, постановила „Рада“ на томъ засѣданіи выслати въ Прагу трехъ делегатôвъ...“ [1]).

В тодішнім знов орґані галицьких Русинів читаємо в справі словянського конґресу в Празї такий комунікат:

„Еще въ тôй (семе засїдане „Ради“ з дня 15 мая) и наступающей тайнôй радѣ зъ дня 16-го т. м. раджено о высланю посланникôвъ зъ рады Головнои на соборъ славяньскій до Праги Ческои. Поневажъ тамъ посланникы всѣхъ славяньскыхъ народôвъ въ державѣ Австрійскôй мешкающихъ для нарадженя ся надъ вспôльными ихъ потребами мали ся зôбрати, а нашъ нарôдъ рускый другымъ славяньскымъ народамъ мало є знаный, и доси ôдъ чужосторонныхъ то за часть польского, то за часть россійского народа неправо бувъ уважаный и абы ôдъ неспріяющихъ рускôй справѣ, котри на той соборъ зъ Галиціи мали ѣхати, инакше не булисьмо выставлени, якъ правда вымагає: осудила рада головна за рѣчь потребну, абысьмо и мы Русины передъ другыми Славянами яко нарôдъ выступили, и абы пôслати на той соборъ посланникôвъ зъ народу Руского, и поручивши тоє посланництво честнымъ своимъ членамъ Іоаннови Борысѣкевичови заступникови предсѣдателя рады, Григорію Ґі-

---

w staroslawné slowanské Praze České ke dni 31. Máje t. r., kdežto bychom společně w poradu wzali wšecko to, co prospěch národa našeho žádá a co za důležitých těchto časůw činiti máme. Chtějíli jiní Slowané mimo mocnářstwi naše žijící nás přítomností swou poctili, budou nám hostmi srdečně witanými. W Praze dne 1. Máje 1848. Josef Matyáš hrabě z Thunu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíř z Neuberka, Paweł Josef Šafařík, Karol Malisz, członek deputacyi polskiéj, Frant. Palacký, Wáclaw Hanka, Ludewít Štúr, Jan Petr Jordan, J. Erazim Wocel Karel Wladislaw Zap, Dr. F. Lad. Rieger, Witalis Grzybowski, Wáclaw Štulc, Michail Panić, Karel Maria baron Villani, Karel Jaromir Erben, Dr. Fr, Miklošić. Dr. Ant. Jaroslaw Bek, Fr. Mat. Klácel. Později se připsali (рук.): Iiří Lubomirski, Stefan Aranitskij, Dr. Jan Dvoráček, Jan Dobrzański, Vinc. hrabě Waldštein, Maksim Papič protopresbyter, Bedřich hrabě Rummerskich, Hanuš hr. Kolowrat Krokowský.

[1]) Пор. Записки Алексея Заклинского, ст. 46.

нѣльевичови Крилошанину Перемыскому, и Алексею Заклѣньскому вывчившему Богословіє, дали имъ письмо завѣрительноє и инструкцію, якси во всѣхъ обрадахъ и урудованяхъ поступати, и особливе ôдозвы рады нашои зъ дня 10 Мая тримати ся маютъ..." [1]).

В сій „інструкції" чи там „повновласти" [2]) писали начальники Головної Ради, що з радістю приймили поклик на конґрес, згадали про моральний та матеріяльний занепад свого народа,

---

[1]) Зоря Галицка 1848, ч. 9, уступ: „О дѣланю Головнои Рады рускои вô Львовѣ". На сім місци згадаємо коротенько, яке становище заняли Поляки супроти словянського конґресу. З записок Земялковского виходить, що Поляки приняли проєкт з'їзду спершу цілком неприхильно, а їх депутація, яка прибула до Відня, аби предложити правительству свої постуляти, де були в тій самій цїли делеґати иньших Словян та де, як вище сказано, виринула гадка тїснїйшої орґанїзації між Словянами, видячи між Словянами аж надто великі симпатії до Австрії, з другої сторони невгамовану ненависть до Мадярів, що ладили ся до повстаня, рішила не брати участи в з'їзді. Тоді Чехи звернули ся до Русинів. Ті не відмовили участи. „...Widząc rada narodowa gotowość Śto-Jurców do udania się na zjazd praski, postanowiła wysłać także ze swej strony reprezentantów do Pragi, lecz bez szczególnego upoważnienia i tylko jako prywatnych, by nie zostawić Ruteńcom wolnego pola do popisywania się kłamstwami, jakiemi się odznaczali od samego początku swego istnienia. Posłano więc szczególnie Rusinów prawdziwych, wiernych wspólnej matce, by zdradę Śto Jurców w tem jaśniejszem wykazać świetle. Pojechali więc Cięglewicz, Eunarowicz, Dobrzański, Chojecki, Siemiński, Sawczyński, Puzyna, Stecki, Lubomirski i inni, podczas gdy Śto-Jurcy wysłali Zaklińskiego, Borysiekiewicza i ks. Ginielewicza" (Pamiętn. Ziemiałkowskiego, Cz II, ст. 31—2). Отже отся псевдо-руська депутація виїхала до Праги з повновластю заступати на конґресі руський народ (Записки Заклинского, op. cit., стор. 50). З посеред тих „Русинів" Каспер Ценґлевіч виступав на конґресі завзято против домагань властивої руської депутації (Зоря, 1884, ч. 4, статя дра Франка: „Польске повстанє въ Галичинѣ 1846 р."). Скоро після конґресу в Празї деякі з тої псевдо-руської депутації завязали „Руский Собор", який положив собі за задачу паралїжувати роботу „Головної Руської Ради" (Огоновскій, Ист. лит. р. II, вôдд. 1, ст. 24—5). Инакше ставили ся супроти словянського конґресу Поляки з під „заборів". Ті приймили поклик Чехів з незвичайною симпатією.

[2]) Інструкцією називає поданий нами документ (додаток I) Куземський в письмі до Йосифа Левицького (додаток II), хоч такої назви в буквальнім розуміню до того документу не можна прикласти. Сей документ — то властиво повновласть. Що до інструкції, якої мали тримати ся делеґати „Головної Ради", то їх обовязувала, що зрештою зазначено і в наведенім висше комунїкаті, відозва „Ради" з дня 10 мая

висловили надію, що тепер, коли настав час свободи у злуці з другими Словянами, настане краща доля і для галицьких Русинів та заявили, що посилають на конґрес трьох делеґатів, яким дають повновласть до „всѣхъ дѣланій непротивлящихъ ся цѣлости Пан'ства Австрійского и виреченной отъ насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбурскому Дому нашимъ конституційнимъ свободамъ и милой намъ завше Народности нашей“[1]).

1848 р. Наведемо з тої відозви найесенціональнійші точки, якими мусіли водити ся на нарадах конґресу в Празї руські делеґати.

„Мы Русини Галицки належимо до великого руского народу, котрый ôднимъ говоритъ язикомъ й 15 мілѣонôвъ выноситъ, зъ котрого пôлтретя мілѣона землю Галицку замешкує. Той нарôдъ былъ колись самодѣльный, рôвнался въ славѣ найможнѣйшимъ народамъ Европы, малъ свôй письменный языкъ, свои власніи уставы, своихъ власныхъ князѣвъ; однимъ словомъ: былъ въ добрôмъ бытью, заможнымъ и сильнымъ. Черезъ непріязніи судьбы и рôзни політични нещастя розпалъся поволи той великій нарôдъ, стратилъ свою самодѣльнôсть, своихъ князѣвъ и прійшолъ пôдъ чуже панованье...

а) Первымъ заданьемъ нашимъ буде заховати вѣру и поставити на рôвни обрядокъ нашъ и права Церкви и Священникôвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкôвъ.

б) Розвитати и взносити нарôднôсть нашу во всѣхъ єи частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, запроваджуеньемъ єго въ школахъ низшихъ и вижшихъ, выдаваньемъ письмъ часовыхъ, утримованьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инными до щепу славяньского належащими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языцѣ рускôмъ, и усильнымъ стараньемъ впровадити и на рôвни поставити языкъ нашъ зъ инними въ урядахъ публічнихъ и т. д.

в) Будемъ чувати надъ нашими правами конституційними, розпôзнавати потребы народу нашого, и поправленя быту нашого на дорозѣ конституційнôй шукати, а права наши ôдъ всякои напасти и оскорбленя стале и силне хоронити.

О тôмъ то всемъ васъ Братя Русини! свѣдомыхъ чинимъ, й упоминаємъ, абыс'те такъ, якъ доси, незломную вѣру заховали нашому Найяснѣйшому Цѣсареви и Королеви конституційному Фердинанду I, въ тôмъ сил'номъ переконаню, що пôдъ можнымъ заступленьемъ Австріи права наши и народнôсть наша укрѣпити ся и силы свои розвинути могутъ.— При тôмъ васъ уважныхъ робимъ, що такъ якъ съ одной стороны святымъ нашимъ обовязкомъ буде права, нарôднôсть нашу напротивъ всѣхъ замахôвъ такъ домовыхъ якъ чужосторонныхъ силне и стале боронити: такъ съ другои стороны самъ Богъ, и право людскости наказує, абисьмо напротивъ тыхъ, котри попри насъ также ся о своє добро и свою нарôднôсть старають, жадной ненависти въ сердцяхъ нашихъ не живили, но якъ щири сусѣди однои землѣ взгодѣ и єдности жили“ (пор. Зоря Галицка 1848, ч. 1).

[1]) Пор. Додаток, II.

Та крім трьох делеґатів: Борисикевича, Гинелевича та Заклинського, вибраних з посеред членів „Головної Ради“, мав їхати на конґрес ще й четвертий делеґат, а то з коломийського округа. Подані нами при кінці документи кажуть нам здогадувати ся, що в сїй справі була навіть акція між „Головною Радою“ і деякими дїяльнїйшими людьми згаданого округа. Одначе ся акція не принесла жадного результату. Справу трактували деякі круги не конче серіозно. Письмом з дня 23 мая 1848 р. повідомляв Куземський Йосифа Левицького, а через него иньших дїячів про рішенє „Ради“ у Львові в справі висланя і вибору трьох делеґатів; що до вибору четвертого писав: „Подаю Вамъ тоє до вѣдомости, абисте взяли под розвагу, чи нуждно буде при томъ складѣ до вижреченнихъ трохъ посланниковъ єще и четвертого прилучити“. І хоча Левицький прихилявсь до сеї останньої гадки Куземського, одначе справа скінчила ся на нічім [1]).

Зовсїм инакше прийняв справу вибору четвертого делеґата Яков Головацький, тодї капелян в Хмелеві залїщицького деканату[2]). Він скоро потім, як дістав лист і відозву від приятеля Запа, постарав ся, що 16 мая 1848 р. вибрано о. Тадея Вірського, пароха з Попельник на делеґата до Праги. Ось що писав Головацький в тій справі до брата Петра: „Чехи зôзвали до себе на раду на 31 Мая 848 всѣхъ Словенъ, щобы всѣмъ Словенамъ спôльно порозумѣтися, звязатися напротивъ бюрократіи, котра нинѣ вже неправныхъ, бунтôвничихъ способôвъ доберає, абы своє пнованье удержати, перетворити Австрію въ паньство Словенске свободне, вôдъ жаднои чужои политики независле, залагодити интереси всѣхъ словенскихъ племенъ и пр. Отъ що дѣєся — дай Боже щобы гараздъ повелося, тамъ и наша надѣя, наше спасеніе... братъ брату не дасть загибнути. Бувъ ємъ того тижня на Покутью, и тамъ обрали Священники одного посла на раду Словенскую Отця Вѣрского (изъ Попелникъ) лишь *незнаючи Консисторъ позволитъ Ємупоѣхати туди*[3]). Виборцї Вірського внесли просьбу до львів-

[1]) Порівн. додаток II і III.

[2]) *Schematismus* universi venerabilis Cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro Anno Dom. 1848, стр. 203.

[3]) Курсив наш. Лист Як. до Петра Головацького переховуєть ся між перепискою останнього в бібліотецї „Народного Дома“ у Львові. Має дату 25/10 мая 1848 р. Кореспонденція Петра Головацького ще нескатальо-

ської консисторії, аби позволила йому виїхати на конґрес та з невідомої нам причини той делеґат на конґрес не виїхав[1]). Виїхали тільки три делеґати вибрані „Головною Радою“. Перед від'їздом представили ся вони ґубернаторови ґр. Стадіону, від якого дістали письмо до намісника Праги, що вони, а ніхто иньший являють ся властивими заступниками руського народа[2]).

З тим і відправили ся в дорогу.

ДОДАТКИ[3]).

I.

Братѧ Славѧне!

Радостно прыймылисьмо, мы жители землѣ Галицкои рѹского щепѹ отъ Васъ возваніє на Соборъ Славѧнъ въ старожитной Празѣ Ческой. Зъ ѹсердіємъ подаємъ Вамъ рѹкѹ до всполнои справы нашой черезъ подѣли и нещастѧ ѹтисненной Славѧн'ской родины.

Може найбôлше зъ всѣхъ вытерпѣлисьмо мы Русины, бо черезъ нещастніи судьбы такесьмо подпали, що неможемъ сѧ так як други Славѧне значновъ похвалити письменностевъ. Мова наша занедбана, и чимъ разъ бôлше оставленна, а родъ наш въ смѹтномъ убожествѣ матеріал'номъ и дѹховномъ доси остаєсѧ. Аж теперь засвитало намъ ясноє свободи сон'це, пробѹдилисьмосѧ до нового житѧ и ялисьмосѧ огрѣвати блаженною гадкою въ той красной надѣи, що и мы тепер по тѧжкихъ подвигахъ зъ пожиткомъ розвинемъ любѹю Народность Рускѹю. Но так як Вы Братѧ и мы хочемъ въ соєдиненіи зъ Державовъ Австрійсковъ надаль подносити народни сыли и розвывати свободы и щастливость народа нашого. Але чѹємо то добре, що не осѧгнемъ нашои цѣли и не охоронимъ сѧ отъ обстоѧтел'ствъ намъ непрыязныхъ єслы останемъ одособенны одъ дрѹгихъ Славен'скихш народовъ.

Длѧ того Братѧ Славѧне державы Австрійской желаємъ и мы по-

ґована. Вище поданий фраґмент переповідає лист Кароля Запа до Якова Головацького (пор. додаток IV).

[1]) Пор. додаток V.

[2]) Записки Ал. Заклинского, стр. 47.

[3]) Усї документи, які публїкую, тепер в бібліотеці „Народного Дома“ у Львові, між паперами Якова Головацького. Перші три (I, II, III) — се копії, які зладив Йосиф Левицький, парох в Заболотові, писаний на аркуші білого паперу. Останнїй документ (V) — се брулїон писаний рукою Як. Головацького. З того всього скатальоґовано тільки лист Запа і відовву комітету.

лꙋчити и порозꙋмѣтм сѧ съ Вамы на достойномъ Соборѣ Пражскомъ, и посилаємъ з нашой рады рꙋскои нашихъ членовъ: Іоанна Борисьекієвича, застꙋпника предсѣдателѧ рады, Григоріѧ Гінилевича, Доктора Богословіѧ, и Алеѯеѧ Заклин'ского, Академѣка Лвовского, абы з Вами обрадовали над всем що длѧ добра Славѧн'скихъ Народовъ потреба, и як намъ въ томъ важномъ часѣ одродженѧ народного дѣлати принележитъ. Тымъ нашимъ посланникамъ даємо полномощництво до всѣхъ дѣланій не противлѧщихъ сѧ цѣлости Пан'ства Австрійского и виреченной отъ насъ вѣрности ко Великодержавномꙋ Габсбꙋрскомꙋ Домꙋ нашимъ конститꙋційнимъ свободамъ и милой нам завше Народности нашей; а Васъ молимъ, абысте ихъ радо прыймили и при Вашихъ обрадахъ въ которихъ правость и любовъ братнѧ бꙋде предводити, и о нашой доли приязно погадати зволили.

Въ Лвовѣ днѧ 21-о Маꙗ 1848.

II.

Всечестныи Братіѧ!

На Ваше письмо изъ днѧ 19/7 Мая т. г. отповѣдаю именемъ рады нашой:

Хотѧс'мосѧ попередъ не порозꙋмѣли — однакожъ згодилисьмосѧ въ намѣренію касател'но посланництва до Праги.

Рада наша узнала быти добрымъ и потребнымъ выслати изъ среди себе трехъ членовъ, котрибы на пражскомъ соборѣ Славѧнъ насъ Рꙋсиновъ галицкихъ застꙋпили.

Избралисьмо до того честнихъ Господиновъ: Борисѣкьевича, Ґінелевича из Перемишлѧ, и Заклин'ского, яко Академѣка.

Далисьмо имъ Інстрꙋкцію, которой отписъ тꙋтъ длѧ Вѣдомости Вашей прилꙋчаю. Здаємы сѧ, же избранны Посланникы бꙋдꙋтъ в'станѣ, по данной имъ Інстрꙋкціи насъ Рꙋсиновъ годно застꙋпати. Кошта дороги по 200 fl. ср. длѧ каждого, принѧла рада наша на себе.

И мы гадали, що добре бы было, абы ще болше кто ѣхавъ до Праги; у кон'ци урадилис'мо трехъ послати.

Подаю Вамъ тоє до вѣдомости, абисте взѧли под розвагꙋ, чи нꙋждно бꙋде при томъ складѣ до вижреченнихъ трохъ посланниковъ єще и четвертого прилꙋчити.

Вашихъ честій истинный Дрꙋгъ Кꙋзіемскій.

Лвовъ днѧ 23/11 Мая 848.

Ч. Отца І. Левіцкого прошꙋ тоє письмо Честнымъ: Сокꙋльскомꙋ, Головацкомꙋ и Кобрин'скомꙋ удѣлити.

III.

Мылій Братчикꙋ!

Тꙋю вижнаписаннꙋю Вѣдомöсть нинѣ ôдобравємъ з' Почти и поспѣшаю Тобѣ з ꙋдѣленіємъ! Въ коротцѣ вспѣмнꙋ: же вчєра кондꙋкторъ Ілкіевичь, братъ нашого ꙋсопшого Издателѧ приповѣстей рꙋскихъ, казавъ минѣ, що помѧнꙋтій Соборъ в Празѣ на 7-го Червца отложеній! Если тоє правда, бо сегодне всѣ Часописьма читавємъ, и нѣгдемъ того не находивъ — то бысмо мали доста часꙋ вибрати и вислати и четвертого Достойного і розꙋмного посланника. — Тамъ справа наша великꙋю подпорꙋ одержати може. Сегодне дав'ємъ о томъ ꙋ[вѣ]домленіє Отцꙋ Сокꙋлскомꙋ, абы зѣ[з]вавъ рештꙋ добрихъ людей, абысмосѧ зѣхали в Коломиѣ па Понедѣлок!

Прошꙋ и я Тебе Братчикꙋ, колибись мавъ часъ поспѣши, а мꙋдрꙋ бесѣдꙋ поговоримъ! — Прощай ми брате, щомъ Тобѣ так довго задержавъ Историю Маркієвича. Маловъ рыбковъ можна Великꙋю ꙋловити! Тай Шꙋринец а Профессоръ Прокопчиць, дꙋже собѣ возлюбивъ тꙋю Историю, мꙋсѣв-ємъ Рꙋсинови пожичити, аби его ꙋтвердити! —

Єсли бꙋдешъ в Станѣславѣ не забꙋдь го отвѣдати, а бꙋдешъ сѧ томꙋ радꙋвати! Истинный рꙋсинъ! Дасть Богъ по С. Вознесеніи бꙋдеш тꙋю доро[го]цѣннꙋю Историю мати ꙋ себе на столѣ. Цѣлꙋю Тѧ сердечным желаніємъ Братолюбіѧ

Твôй Дрꙋгъ и Братъ Іосипъ Левіцкій.

Заболотôвъ днѧ 27-о Мая 848.

IV.

Лист Кар. Запа до Якова Головацького[1]).

Milý Príteli!

Píšu krátce, ale wěc důležitá! Z přiložené proklamaci uwidíš, oč se jedná. Porozumění Slowanůw wšech k obránění se proti německé bürokracii, která nyní pomalu již na nelegalní, revoluční půdu se stawí, a swé panowání nikterak z ruky swé pustiti nechce, zabezpečení interessů každého slowanského štěpu zwlášť, společná obrana, proměnění Řakouska westát Slowanský, swobodný, od žádné cizí politiky nezáwislý! To naše swatá uloha. Starej se, aby z Wašich lidí co nejwíce sem do Prahy přijeli, neboť Halicko-Ruské záležitosti potřebují zwláště statných obránců. Nebespečenstwí při tom žádné, císař dal konstituci,

[1]) Пор. Катальоґ кореспонденції Як. Головацького в Бібліотеці „Нар. Дома“ у Львові, ч. 1247. Лист пис. на 1 ст. 4^{0}, виексп. в Праги 6/V, до Тлустого прислано 11/V 1848.

a jakou si uděláme, takowou budem mít. Co dal nám Čechům, to musí i wšem ostatním Slowanům dát, o to se postaráme.

Twůj upř. př. Karel Wlad. Zap.

W Praze 3. kwětna[1]) 1848.

Адр. Prag

Sr. Hochwürden Herrn
Jakob Głowacki Grich. kathol. Pfarrer
Pr. Tłuste. in Chmielowa
Czortkower Kreis in Galizien.

V.

Высокоприподобное Митрополитеско-Духовное Правленіе гр. к.

На день 31-ый Мая с. р. собирается въ Столичномъ городѣ Ческой земли Празѣ общій Соборъ Словянъ Австрійскому владѣнію подвластныхъ, на которомъ имѣютъ бути въ силѣ конституціи намъ Милостивѣйшимъ Императоромъ и Королемъ наданой всѣ дѣла, тыкающіи ся Словянъ Австрійскихъ вообще и всякаго Словянского племени сукроме розважены и узаконены. Nижеподписавшіи ся узнавая важность сего времени сердечно желаютъ имѣти участь въ томъ всеобщемъ Слов. соборѣ, для заступленія дѣлъ, тыкающихся нашой Галицко-рускои вѣры, языка и народности, и всѣхъ природныхъ правъ передъ лицемъ Славянскихъ посланниковъ. Того ради обрали по всеобщему согласію ниже подписавшіи ся Чест. Отца Ѳадея Вѣрского гр. к. капеллана изъ Попелникъ, имѣя полное довѣріе, къ Его ревности о всеобщее благо Галицкихъ Русиновъ, котрый изъ ревности къ свому народови жертвуетъ своимъ собственнымъ иждивеніемъ отбыть сее важное посланничество. Ниже подписавшіися просимо Найпревел. гр. к. консисторію о соизволеніе сему Мужеви отдалитися отъ своего пастырскаго прихода, отдавая тую обязанность сосѣдному Отцу Колянковскому, Парохови Тучапскому. Призаносимо прозьбу, щобы тое желаніе наше въ найкоротшее время исполнено було.

Въ Рожновѣ дня 19-го Мая 1848 р.

Я. Головацкій, Іоаннъ Антоневичь, Іоасафъ Кобринскій, Николай Терлецкій, Денисъ Бурачинскій.

---

[1]) Треба розуміти 3 мая.

Рукописи Софійської катедри в Київі.

Огляд **Сергія Маслова.**

(Н. И. Петровъ. Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Кіевѣ. Выпускъ III. Библіотека Кіево-Софійскаго собора, Москва, 1904. IV+307+LVIII стор.).

Рукописні богацтва м. Київа сконцентровані головно в отсих закладах: в Центральнім Архіві, в біблїотецї духовної академії й заложеного при нїй Церковно-археольоґічного музея, в біблїотецї Софійської катедри, Лаври, духовного семінара, по части в біблїотецї унїверситету сьв. Володимира. Що тикаєть ся опису місцевих рукописних колєкцій, то справа стоїть так: рукописи унїверситетської біблїотеки поки що не описані, документи центрального архіва порядкує й описує архівний перзональ, що правда, дуже повільно; в лїпшім положенню знайшли ся рукописні збірки в біблїотеках духовних, над яких описом багато попрацював професор духовної академії Мик. Петров.

Свою дїяльність в тім напрямі зачав д. Петров іще в сїмдесятих роках м. ст. В 1874—77 рр. в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи" появило ся його „Описаніе рукописей Церковно-археологическаго музея при Кіевской Духовной Академіи". За якийсь час стали виходити в сьвіт випуски другої широкої працї д. Петрова — „Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ". В першім випуску тої працї (М. 1892) д. Петров подав огляд рукописних зборів Макарія Булгакова й Мілецького монастиря, що входять у склад біблїотеки духовної академії, а також рукописів Братського монастиря й духовного

семінара. В дальшім випуску (М. 1897) він подав опис рукописів К. Печ. лаври, монастирів — Михайлівського, Пустинно-Миколаївського, Видубицького, Фльорівського й Десятинної церкви. Вкінці, в виданім недавно третім випуску своєї праці (М. 1904) д. Петров подав опис рукописів Київо-Софійської катедри. Виймаючи з праць д. Петрова дані що до числа рукописів в ріжних бібліотеках, дістанемо отсю таблицю розкладу київських рукописів по місцевим книгозборам:

В Церк.-археол. музею є ркп.	670	разом при дух. акад.	858
„ бібліотеці Почаївської Лаври	50[1]		
„ „ Макарія Булгакова	106		
„ „ Мілецького мон.	32		
„ „ Софійської катедри			734
„ „ К. Печ. лаври			415
„ „ духовного семінара . . .			141
„ „ Михайлівського мон. . . .			132
„ „ Пустинно-Миколаївського мон.			15
„ „ Видубицького мон.			6
„ „ Фльорівського „			5
„ „ Брацького „			5
„ „ Десятинної церкви			3[2])

Третій випуск праці д. Петрова містить в собі, як згадано висше, опис рукописів Софійської катедри. В переднім слові до книжки находимо коротку історію сеї рукописної збірки. Початок до неї положив Петро Могила, що відібрав в 1633 р. Київо-Софійську катедру від уніятів. Пізнійше бібліотека доповнювала ся більшими або меньшими набутками. Так, в 1786 р. до бібліотеки перейшли рукописи знесеного Київо-Межигірського мон.; дальше передано сюди рукописи чигиринського епископа Іринея Фальковського († 1823) в числі 82

---

[1]) Рукописи Почаївської Лаври, що входять у склад бібліотеки Церк.-арх. музея, описані в 1881 р. д. В. Березіним і в огляди д. Петрова не війшли. Число рукописів Почаївської лаври взяли ми з опису д. Березіна.

[2]) Треба зазначити, що ся таблиця не дає докладного образу розкладу рукописів по місцевим бібліотекам, бо зібрані в ній цифри належать до ріжних років в протягу значного відступу часу. Особливо треба поправити цифру рукописів, що зберігають ся в Церк. арх. музею, бо той збір доповнюєть ся що року новими набутками. Рукописи, що приходили до музею по виході Опису д. Петрова (се-б то від цьвітня 1877 р.), описували ся свого часу в річних „Извѣстіяхъ“ й „Отчетахъ Церковно-археологическаго Общества при Кіевской Дух. Академіи“.

нумерів; в 1838 р. бібліотека збогатила ся рукописами митроп. Евгена Болховітінова, переданими сюди, відповідно до завіщання їх збирача, в числї 346 нумерів. Від 1838 р. до пізнїйшого часу набутки були незначні; всього прибуло за той час до 66 чисел. Під теперішню хвилю є в Київо-Софійській бібліотецї всього до 734 рукописів, писаних головно славяно-руською й латинською мовою. Найстарша з рукописів не сягає дальше як к. XV, або поч. XVI ст.; найбільше рукописів належить до часу від к. XIV до поч. XIX ст.

Між софійськими рукописами є не мало документів, що належать до історії Північних країв, одначе головна вага колекції містить ся в рукописах, що відносять ся до місцевої історії. Приступаючи до огляду змісту книжки д. Петрова, ми маємо на воцї тільки ті останнї документи.

Опис софійських рукописів розпадаєть ся на 16 розділів ріжного змісту.

В I роздїлї, присьвяченім бібліоґрафії, зібрано значне число катальоґів, що становлять цінний матеріял для історії бібліотек Софійської катедри, духовної академії, Київо-печерської лаври, Михайлівського мон., духовного семінара, харківської колеґії й деяких приватних бібліотек з к. XVIII — поч. XIX ст. (ч. 6—17)[1].

В II розділї, „Сьвяте письмо“, для нас інтересні: ч. 28 — Євангеліє з 1-ої пол. XVI ст. з дописками, що дотикають історії Київо-Межигірського мон. 1580—1594 рр. ч. 35 — Напрестольне Євангеліє з дописною С. Палія 27 червня 1709р. ч. 43 — Апокаліпсіс в українськім перекладї, ркп. XIX ст.

Розділ III обіймає рукописи, що належать до богослуження й обрядів. З нього зазначимо: ч. 60 — служебник і требник архієрейський 1632 р. із підписом Петра Могили, ч. 65 — архієрейський чиновник, написаний за приказом еп. Діонїсія Балабана в 1650 р. ч. 127 — Четверта мудрость мусика, ркп. з 2-ої пол. XVII ст. з такою заміткою: Б малѣй Россіи сіє в'чинися на посрамленіє бе^в^душныхъ вісланій орган'ски^х^ рим'ски^х^. ймии же мнѧся хвалу приносити Бгу во храмѣ Гдни.

В IV розділї, присьвяченім творам отців і старинних учителів церкви, найінтереснїйші: Ч. 132 — збірник, що містить в собі бесіди й житє Макарія Єгипетського й ин. статї, зладжений по благословенню Лазаря Барановича послушником Новго-

[1]) Числа зазначені всюди з опису д. Петрова.

род-Сіверського Спаського мон. в 1672 р., ч. 134 — збірник, що містить в собі: 1) житє й бесіди Макарія Єгипетського, перекладені на „чисту славено-росийську мову“ еп. Іринеєм Фальковським в 1817 р. з виленського видання 1627 р., 2) старинний синодик Київо-Михайлівського мон., ч. 138 — писання Єфрема Сіріна, перекладені на славянську мову по благословенню Лазаря Барановича. Ч. 147 — Слова Івана Лїствичника й иньших отцїв на поученнє інокам з дописко́ю печерського архімандрита Йоасафа Кроковського. Ч. 154 — Пандекти Антіоха з 2-ої пол. XVII ст. з доданнєм на кінцї скарги до гетьмана бувшого ігумена Ніжинського мон. Йосифа на бувшого ніжинського полковника Журахівського й ин., що очернили його перед київським митрополитом. Ч. 156 — Виклад віри й Діялектика Івана Дамаскина, з оповіданнєм Андрія Курбського про Дамаскина, ркп. з к. XVI — поч. XVII ст. з написом Петра Могили. Ч. 167 — Збірник слів сьв. отців з 1-ої четв. XVII ст., що належав до Межигірського мон. Ч. 168 — Торжественник з к. XVI—XVII ст., що належав до мон. Крупецького Батуринського. Ч. 169 — збірник з 1-ої четв. XVII ст., що містить в собі поясненнє Апокаліпсіса Андрія Кесарійського й ин. статї, з яких зазначимо: Катехізіс 1600, виданий С. Ґолубевим в IV т. Чт. Общ. Нестора лѣтоп.; мови школярів на Різдво й Великдень в 1618 р. по руськи й по польськи, видані К. Харламповичом в брошурі „Къ исторіи зап. русс. просвѣщенія“ Вильно, 1897; посланіє Кирила Люкаріса до кн. Богдана Оґинського 1620 р.; статю Про правдиву церкву, видану С. Ґолубевим в Арх. Ю. З. Россіи; промову з поздоровленнєм архіепископови на Великдень, виголошену в 1638 р. в Печерськім монастирі; статю Мелетія Піґаса Діалогъ албо розмова о вѣрѣ, прислану в 1602 р. кн. К. Острожському, видану І. Малишевським в книзї „Алекс. патріархъ Мелетій Пигасъ“, II. К. 1872. стор. 49—83.

Розділ V, присьвячений духовним письменникам і проповідникам, містить між ин. отсї рукописи: Ч. 170 — деякі твори Теодозія Печерського в копії поч. XIX ст. Ч. 175 — збірник з поч. XIX ст., що між ин. містить в собі Білоцерківську „Розмову Йоанїкія Ґалятовського. Ч. 180 — збірник, уложений в 1670 р. решитилівським (Полт. ґуб.) сьвященником Симеоном Могилою п. з.: Наȣка христіян'ская зъ Єѵглїя вькорот'цѣ з'ложо́ная, въ ко́ж'дȣю неде́лю и̂ празники́ Госпо̂скія и̂ Бо́гома́терныя; на ȣве́сь цѣлый рокъ. ба́р'зо про́стою мо́вою и̂ дїяле́к'томъ.

йжъ и напростѣшему человѣкови снадно понятая... У долї на картках рукопису йде підпис сина автора збірника, сьвященника Өед. Могили, 1713 р., з завіщаннєм свойому синови й внукови зберігати сей рукопис. У доповненнє до опису д. Петрова подамо декільки звісток про сей інтересний рукопис. У передмові „Ко ласкавому чител'нику" автор пояснює, чому він написав книжку простонародньою мовою, запевнює, що в книжці нема ні одної, навіть зовсїм незначної єреси, бо він вистерігав ся покористувати ся чужими авторами й кінчить молитвою за з'єднаннє віри:

Не розумѣй собѣ того чителнику милый: Їж' бы то самая учител'ная Єvтлская книга: (: простою барзо мовою:) зложена: для якой ѿ себѣ гордынѣ або высокоумія: яко бы пониж'ючи авторовъ стых прешлых: которых мы теп[ере][1])шные (: могу смѣле речи:) бруховое быдло: якъ нбо ѿд землѣ далеко не тыл'ко ѿд добрых дѣлъ; але на'паче и ѿд дарованї[й] духа стго ѿдстоймо: Й за ледво що годны и имена вспомянути. Але для того самого; и коро[тко] и мовою нзыкт простою преложилося: Йж бы [въ] церквѣ Бжой: вшелякий и на'простѣ'ший человѣ[къ] моглъ що колвекъ, ведлугъ довцйпу своего пон[яти]и въ Єvглїи того дня читаном зрозумѣти: и к [по]жит'ку своему душевному слово хво привлащ[ити] не ѿдходячи порожне ѿд дому бжго . . . . . . не для реторовъ: а нѣ для философов: а нѣ для, астролїокговъ: а нѣ для жадных ин'ших завыхляных лъбовъ: хс снъ бжїй, во плот члчую ѿбол'кся: и волею страст претерпѣв'ший распятся: во адъ сошедший, моцъ дѣмон'скую сокрушив'ший, въ третїй день воскресъ: И члка въ першой вѣчной ра'ской роскоши на свободѣ поставивъ: Але всѣм спол'не вѣчный животъ даровавъ, вѣрующим во имя его... А понеаж, всѣх нас заровно и еднаково хс гдь: вѣрных своих ласкою своею и милосердїем даровав'ший удостойлъ. Прето и слово Бжїе: наука хва спасителя нашего: душев'ный покармъ: всѣм з' вырозумѣньем: ѿдкрыто простою мовою: Повин'на быт, в церквѣ бжой, ѿд пастыра и учителя проповѣдан'на: Йж бы з гола, и на'подлѣ'ший въ розумѣ могъ зрозумѣти и пожиткова'ти: бо широкая а узловатая мова: рѣдкий пожиток члку приносит. Але простая и короткая, а до того з' вырозумѣнем ѿдкрытая: в прудком часѣ: всѣ ѿб'ширные ар'кгумен'та, и завыхляные мовы загортуетъ. И двома або трома словы корот'кими: барзо

[1]) Квадратовими скобками зазначені ті місця, які бракують в рукопису й доповнені з контексту.

много словъ может в' собѣ зам'кнути . . . А же теж на спаціях: Главъ: и нѣкоторых зачалъ не положилося: А то мало що потребно: Поневаж жадной герезѣи и на'меншой тугъ не маешъ: А нѣ авторовъ чужихъ не вкидано у вытлумаченю: И отвшем их, яко не потребных баснотворцовъ одлучано и отмѣно: Бо кгдыж зъ жадными геретиками, рѣдко даст богъ будем сваритися: Чого и не прагнем: Але прагнем и ха ба усердно просим; о соединеніе вѣры хвы: и вѣчную жизнь полуцити, со всѣми стыми угодив'шими господевѣ: Аминь.

Здрав'ству гсдѣ читѣл'нику милый: и моего окаян'ства въ дѣлѣ сем трудив'шагося: въ мтвах своих ха ради прошу не препоминѣ: Паче всѣх недосто'ныи рабъ хвъ: Іерей, Семіонъ Тимофѣевич рукою грѣшною.

Хоч по заголовку збірник рішетилівського сьвященника можна зачислити до учительних Євангелій, то в самій річи, крім поучень на неділї й сьвята, є в ньому статї иньшого змісту, пр. житє й „приповѣсти“ Івана Милостивого, житий Марії Маґдалени, Марії Єгипетської, Симеона сотника, Алексія чоловіка божого, Евстафія Плакиди, Йоасафа Царевича й иньших (деякі зі житий взяті зі Żywoty Świętych Скарґи), чуда пресьв. Богородиці над недужими й мерцями, духовне лікарство на помішаннє думок й ин. Збірник писаний читкою й гарною скорописю XVII ст.; тільки в поученнях, що містять в собі пояснення евангельського читання, подаваний на початку евангельский текст писаний звичайно півуставом. Два евангельські тексти з того рукопису: притча про блудного сина й притча про багатого й Лазаря, видані П. Житецьким в статї „О переводахъ евангелія на малорусскій языкъ“ в „Изв. втор. отд. Ак. Наукъ“, т. X (1906), кн. 4, ст. 54—57.

З иньших рукописів V-го роздїлу зазначимо: ч. 182 — збірник з половини XVIII ст., що містить в собі Катехізіс Сим. Полоцького й Келейну літопись Дм. Ростовського. Ч. 183—184 — Поучення Дм. Ростовського. Ч. 185 — збірник 2-ої пол. XVIII ст., де між иньшими маємо епінікіон про полтавську побіду Теофана Прокоповича, прощальні вірші Степана Яворського до своїх книг, деякі слова Дм. Ростовського. Ч. 186 — збірник віршів Дм. Ростовського, Варлаама Ясинського, Степана Яворського, Величковського, Максимовича й ин., листи Лазаря Барановича й ин. Деякі статї з того збірника видав В. Перетц в рецензії на книжку д. Петрова („Университетскія Из-

вѣстія“, 1905. IV, стор. 31—34)[1]. Ч. 190 — Слово Ґеорґія Кониського в день уродин Катерини II, 1767 р. Ч. 192 — збірник з к. XVIII ст. із трактатом студента Г. С. Сковороди: Silenus Acibiadis сирѣчь Ікона Алкивіадская 1776 р. Ч. 195 — збірник з виписками з творів Теофана Прокоповича й траґедокомедією Ґеорґія Кониського „О воскресеніи мертвыхъ“. Ч. 196—215 — збірники бесід Іринея Фальковського, виголошених в ріжних місцях: в Київо-Михайлівськім мон., в Смоленську, Ярославлю й ин., від 1785 до 1822 р. ч. 217 — збірник промов, бесід, віршів, листів, написаних в 1794—1806 рр. учителем київської академії Микитою Соколовським. ч. 218 — збірник з 1-ої четвер. XIX ст., що містить в собі історичну розвідку про доґматичне богослове учителя київської Академії Сильвестра Суходольського; лист Вольтера до учителів церкви й богословів з відповідю на нього Ґеорґія Кониського; слово на новий 1813 р., виголошене в Київо-Печ. Лаврі з нагоди подій 1812 р.; слово Степ. Семяновського над домовиною протоерея Івана Леванди 1814 р.; ода на приїзд до Київа царя Александра І, зложена в київській академії.

В VI розділі, — церковні й цивільні закони й законознавство, зазначимо: ч. 221 — Кормча з серед. XVI ст. з дописками на краях з 1-ої пол. XVII ст., зверненими против католицтва й против браків тодішнього українського суспільного житя ч. 235 — збірник, що містить в собі між ин. бесіди протоерея Івана Леванди до митрополита Гаврила Банулеско-Бодони 1801 й 1802 рр. Ч. 240 — Литовський статут в руськім перекладі з к. XVIII ст. Ч. 245 — збірник, що містить між ин. статі Степана Яворського: завіщанне 1721 р., відповідь Сорбонській колеґії 1718 р., лист до Петра Великого 1722 р.

В VII розділі містять ся рукописи по загальній сьвітській й церковній історії. Між ними найінтереснійші: ч. 250—252 Келейна літопись Дм. Ростовського в копіях XVIII ст. Ч. 260 — хронольоґічні таблиці з виказом сонішних і місячних кругів від 5500 до 7245 р., рукопис з к. XVII ст. Від 1588 р. йде коротка літопись України, писана Йосифом Кроковським й доведена до 1712 р. вкл. Ч. 261 — хронольоґічний твір з виказом деяких подій української історії до 1696 р. вкл., рукопис к. XVII ст. Ч. 262 — такий самий твір з літописю української історії, що кінчить ся 1712 р. Ч. 264 —

[1]) Взагалі, згадана рецензія баґата вимками з Софійських рукописів.

Лунник, 1735 р., що являєть ся відновленнєм лунника, зладженого „чтнымъ старушкомъ їеромонахомъ Сильвестромъ“ в Київо-Печ. мон. в 1662 р. й переписаного там в 1677 р. Ч. 273 — Прольоґ від вересня до лютого, писаний в с. Сербах (Подільськ. г.) при к. XVI ст. Ч. 275 — поучення, вибрані з друкованого Прольоґа в Миргородськім полку 1736 р. Ч. 276 — Короткий церковний Прольоґ, зібраний еп. Іринеєм Фальковським. Ч. 277 — Мартирольоґ за січень-март, уложений тим самим автором. Ч. 278 — Житиа й подвиги сьвятих від марта до серпня, рукопис з 2-ої пол. XVII ст., написаний українською мовою. Більша частина житий перекладена з Żywoty Świętych Скарґи. Ч. 279 — такий самий рукопис житий і подвигів сьвятих. У доповненнє до опису д. Петрова замітимо, що в обох рукописах текст житий - однаковий, одначе в другім пропущено багато з додаткових оповідань, які подані в першім. Щоб показати, о скільки наші житиа залежні від Скарґи, наводимо початок житиа Алексія чол. бож. паралєльно з польським текстом:

Рукопис 278 к. 33—33 відв.

Был в риме мұж побожный именем евфимиианъ сенатор великий, который мѣлъ три тисячи слуг поясы золотые и едвабные шаты носячих, дѣтей жадных не мѣл маючи жону неплодную, а был чл҃вкъ велми добрий. три столы завжды в дому своем готовалъ, которие вдовами, сиротами, перехожими, убогими и хорими wсажал. А сам ажъ w девятой годинѣ з мнихами подорожными wбѣдовал. А коли ся ден трафил иж так много убогих мѣти не моглъ, и менше милосердия показал, падши на твар свою перед гд҃ем бг҃ом мовил. негоден есми ходит по земли гд҃а бг҃а моего...

Żywoty świętych. W Poznaniu 1702, T. II. Str. 998.

Był w Rzymie mąż pobożny imieniem Euphemianus, senator wielki, ktory miał trzy tyśiąc sług, pasy złote y iedwabne szaty noszących. Dzieći żadnych nie miał, maiąc żonę niepłodną, a był czlowiek dobry. trzy stoły zawżdy w domu swym [gotował][1]) ktore wdowami, śierotami, pielgrzymami, y vbogiemi, i chorymi osadzał. a sam aż o dźiewiątey godźinie z mnichami podrożnemi obiadował. A gdy się dźień trafił iż tak wiele vbogich mieć nie mogł, y mniey miłośierdźia pokazał: padszy na twarz swoią przed Panem Bogiem mowił: nie godźienem chodzić po źiemi P. Boga mego...

[1]) Того слова в тексті правдоподібно з причини недогляду складача нема. Ми вставили його з контексту.

Ч. 280 — Житин сьвятих від вересня до лютого, рукопис із к. XVII ст.; більша частина житий перекладена зі Скарґи.

В VIII розділї зібрані рукописи, до української сьвітської історії. Між ними зазначимо: Ч. 309 — збірник з 1-ої пол. XVIII ст., що містить між ин. Густинську лїтопись 1670 р. Ч. 310 — Хронїка Теодосія Сафоновича 1672 р. в рукопису 1-ої четвер. XIX ст. зі замітками про її жерела м. Евгенія. Ч. 311 — збірник, писаний в 1732—33 р., що містить копії Сінопсіса Інокентія Ґізеля 1680 р. й Апокрізіса 1597 р. Ч. 312 — Описаніе краткое о Малой Россіи, доведене до 1734 р., рукопис з 2-ої пол. XVIII ст. Ч. 313 — той самий твір в копії XIX ст. Ч. 314 — Исторія россійскаго народа, уложена на підставі руських і польських істориків в 1764 р. на благословенне митр. Арсена Могилянського. Ч. 315 — Исторія россійскаго албо славенскаго народа, переписана в Київо-Печерській лаврі 1778 р. Ч. 341 — збірник з початку XIX ст., що містить між ин. статї Теофана Прокоповича: повість про вступленне на престол Анни Іванівни, трактат про „Камень вѣры“, реєстр російських царів і лист Степана Яворського против богословських думок Теофана Прокоповича 1719 р.

В IX розділї, посьвяченім церковній історії, зазначимо: ч. 367 — власноручні записки Петра Могили, видані С. Ґолубєвим в „Архивѣ Ю. З. Россіи“, ч. I, т. VII. Ч. 375 — синодик Межигірського монастиря, зачатий в 1625 р. й доведений до к. XVII ст.; на початку синодика уміщена статя про відновленне Межигірського мон. в 1599—1612 рр. Із вписаних до синодика родів зазначимо роди: Петра Могили, патріярха Йоакима Савелова, Памви Беринди, гетьманів і полковників запорожських й ин. Ч. 380 — катальоґ російських архієреїв з додатком при кінцї відповідей Теофана Прокоповича й Степана Яворського Сорбоннї. Ч. 381 — збірник з к. XVIII ст., що містить між ин. лїтопись константинопольських і російських царів і патріярхів по 1696 р., зі заміткою м. Евгенія про приналежність лїтописи до Дм. Ростовського. Ч. 382 — збірник з к. XVIII або поч. XIX ст., що містить: звістки про монастирі трьох українських ґуберній; реєстр царських грамот, що зберігають ся в Київо-Печ. лаврі; реєстри ректорів і префектів київської академії, зроблені в 1805 р.;

коротку звістку про харківську колеґію; реєстр наставників і ректорів Братського мон. до 1773 р. і т. и. Ч. 396 — автобіоґрафічні звістки про житє Іринея Фальковського за 1784—86 рр. Ч. 397 — коротка біоґрафія Іринея Фальковського († 1823) з реєстром рукописів, що зістали ся по нім, зроблена з поручення митр. Евгенія. Ч. 399 — Біоґрафія Евгенія Болховітінова з 1834 і 1835 рр. Ч. 409 — опис катедральної сьвятософійської ризниці, зладжений в 1740—48 рр. Ч. 410 — те саме з 1750 р. Ч. 411 — короткий опис маєтків Київо-Михайлівського мон., зладжений в 1701 і 1736 рр. Ч. 412 — книга приходів і розходів Межигірського мон. за 1752—1754 рр. Ч. 414 — інструкція друкарні Київо-Печер. лаври від митрополита Евгена.

В X розділї — історично-юридичні акти й документи, найінтереснійші отсї: ч. 429 — збірник з 2-ої пол. XVIII ст., що містить в собі копії з московських актів, які дотикають України. Тут знаходимо: відписи й листи київського воєводи П. В. Шереметєва, листи Дорошенка, митр. Йосифа Тукальського, чолобитнї запорожських козаків, документи в справі участи еп. Методія Филимоновича в зрадї Бруховецького, посланія московського патріярха Йоасафа на Україну, лист Лазаря Барановича до патріярха Йоасафа й ин. По думцї д. Петрова ті відписи були зроблені з поручення Григорія Полетики, що займав ся збираннєм матеріялів для історії України. Ч. 430 — акти до українських справ, скопійовані в Москві в архіві колеґії заграничних справ для м. Евгенія. Тут зібрано багато інтересних документів до історії України з 2-ої пол. XVII й 1-ої пол. XVIII ст. Ч. 434 — збірка указів й ин., між ними копії 20 листів Петра I до Степана Яворського 1703 — 1720рр. Ч. 435 — копія кореспонденції чернигівських архієпископів з ріжними особами з 1720—1740 рр. разом з деякими листами Теофана Прокоповича й Степана Яворського. Ч. 436 — записна книга листів, що виходили від новгородського еп. Теофана Прокоповича до ріжних осіб в 1728—1729 рр. Ч. 438 — збірка грамот й указів від 1685 до 1764 р., прийшла від митр. Евгенія; тут подибуємо грамоти, дані київській академії; універсали й листи гетьмана Мазепи; укази синода, вислані на Україну (між иньшим — указ київському митрополитови Рафаілови Заборовському 1744 р. про те, щоби на Україні не відділяти церковного вінчання від т. зв. „веселья“); декілька петиций, висланих з України на імя Екатерини II і т. д. Ч. 439 —

збірка грамот й указів разом з иньшими статями 1724—1765 рр., прийшла від митр. Евгенія; тут є синодальні укази київським архієпископам Варлаамови Вонатовичови й Рафаілови Заборовському, митр. Арсенієви Могилянському; два ордери гр. Румянцова малоросійській колеґії й ин. Ч. 440 — збірка грамот й указів 1723—1769 рр., що прийшла від м. Евгенія; тут зібрані деякі зі синодальних указів, присланих на Україну, донесення синодови київського митрополита Тимотея Щербацького й ин. Ч. 443 — копія офіціяльного представлення, висланого в 1768 р. митрополитом Арсенієм Могилянським в комісію уложенія. Ч. 444 — кореспонденція Арсенія Могилянського з 1767—1768 рр.; всього 276 листів. Ч. 445 — акти до історії київської академії XVII—XVIII ст. Ч. 447 — збірка документів до переслідовань уніатами православних. Чч. 448—449 — збірка указів й иньших актів Миколаївського Пустинно Медвидівського мон. з 2-ої пол. XVIII ст. Тут між ин. є документи до скасовання Запорожської Січи 1774—75 рр. Чч. 450—452 — збірки грамот й указів від 1686 до 1785 р., зроблені Самійлом Миславським. В них є цілий ряд синодальних указів; декілька рішень малоросійської колеґії; представлення українських церков комісії уложенія; декілька царських указів і гетьманських універсалів й ин. Ч. 459 — збірник, що містить між ин. документи до історії київської духовної академії і харківської колеґії. Ч. 463 — збірник, уложений м. Евгенієм. Тут м. ин. посланіє Стєпана Яворського в справі доґматичних похибок Теофана Прокоповича 1718, думка Теофана про шлюбні розводи й ин.

XI розділ обіймає рукописи по полємічному й порівняному богословю. Тут зазначимо ряд полємічних творів з к. XVI і 1-ої пол. XVII ст. в пізнійших копіях; дальше: Ч. 486 — Przestroga prawowiernym czytaiącym Apokryphy, написана в 1678 р. проф. київськ. академії о. Зосимом Сонїкевичом; ориґінальний бруліон автора. Твір сей, по словам д. Петрова, незвісний і невиданий. Ч. 487 — те саме переписане на чисто. Ч. 488 — збірник з 2-ої пол. XVII ст., що містить документи до історії унії. Ч. 489 — Tractatus de processione Spiritus Sancti a solo Patre, autore Adamo Zernikaw, Baturini a. 1682, рукопис з пол. XVIII ст. Ч. 490 — Vita Zernikawii per ipsum conscripta, рукопис з 2-ої пол. XVIII ст. Ч. 493 — „Истинная вѣра“, полємічний твір Товії Петрашки Гуторовича, руко-

пис з поч. XVIII ст., брулїон автора; на незаписаній сторонї рукопису уміщена копія епітафії Паісія Ліґаріда, передрукована д. Петровим вповнї. Ч. 494 — збірник церковно-історичних і полїтичних статей до місцевої історії з 2-ої пол. XVII та 1-ої пол. XVIII ст. Ч. 499 — збірник з 2-ої пол. XVIII ст., що містить статї Дм. Ростовського, статї про латинські єреси, виписки з Треноса, Лїтоса, Ключа Разумѣнія, стихиру Ґеорґія Кониського, поучительне слово І. Леванди 1705 р. й ин. Ч. 510 — Розвідка про бринську віру й ин. статї Дм. Ростовського; рукопис з поч. XVIII ст. Ч. 512 — твір Теофана Прокоповича про антихриста.

В XII роздїлї зібрані рукописи до основного, доґматичного, пастирського, морального богословя й до аскетики. З рукописів того роздїлу зазначимо отсї: ч. 531 — Катехізіс Лаврентія Зизанїя з передним словом про диспуту автора з московськими справщиками, півуставний рукопис XVIII ст. Той самий Катехізіс містить ся в збірнику ч. 532. Чч. 534—542 — цїлий ряд богословських трактатів латинською мовою викладаних в якихось католицьких колеґіях. Чч. 543—570 — богословські трактати латинською мовою, в дусї православної церкви, які вийшли переважно з київської академії. Чч. 573—575 — Записки Іринея Фальковського, що тикають ся викладання богословя в київській академії в 1795—1803 рр. й приватного житя автора. Ч. 577 — „Наука краткихъ вопросовъ и отвѣтовъ катехизическихъ“ Симеона Полоцького, рукопис з к. XVII — поч. XVIII ст. Ч. 578 — збірник 1640-х рр., що містить між ин.: статю „Вказъ“ 1597 р., яку д. Петров уважає можливим приймати за школярську пробу Конашевича-Сагайдачного; слово в недїлю перед Різдвом Леонтія Карповича; декілька поучень, писаних українською мовою. На жаль, сей інтересний рукопис пропав зі Софійської біблїотеки; принайменьше В. Перетц у згаданій висше працї говорить, що в осени 1901 р., тільки три місяцї після того, як д. Петров покінчив свої роботи коло опису Софійської біблїотеки, не вважаючи на енерґічні пошукування, рукопису ч. 578 не вдало ся найти (op. cit. ст. 37). Ч. 579 — збірник, що містить між ин. посланіє філядельфійського митроп. до Гавриїла про сїм церковних тайн, перекладене в 1603 р. в Дерманськім мон. Ч. 583 — латино-уніятський збірник з 2-ої пол. XVIII ст. з житиями вибраних сьвятих, українською лїтературною мовою. Ч. 595 — збірник з 2-ої пол. XVII ст., що містить „Алфавитъ Духовный“ Ісаії

Копинського, посланія александрійського патріярха Кирила Люкаріса на Україну й ин. Ч. 597 (так само 598) — „Путь спасенный“ єромонаха батуринського монастиря Макарія Осницького, дарований Мазепі в 1687 р. Ч. 599 — „Царскій путь Креста Господня“ Івана Максимовича 1709 р. в копії поч. XIX ст. Ч. 604 — „Еженедѣльныя размышленія“ Іринея Фальковського від 1-го липня до 31 грудня 1786 р. Ч. 605 — збірник, що містить „размышленія ежедневныя“ Іринея Фальковського, писані в 1787 р., і молитви віршами.

В XIII розділї — фільософія, поданий цілий ряд фільософічних курсів, писаних по латинї й викладаних головно в київській академії XVII—XIX ст.

В XIV розділї зібрані рукописи до словесности. Тут вичислені ріжні піїтичні й реторичні збірники, писані переважно латинською мовою, що були в уживанню в місцевих єзуїтських і православних школах в XVII—XVIII ст. Зі загальної маси тих збірників зазначимо: ч. 653 — з прикладними мовами в честь Петра Могили, Сильвестра Коссова, Інокента Ґізеля, гетьмана Самійловича й ин. Ч. 666 — з панеґіриками Варлаамови Ясинському й Лазарю Барановичу. Ч. 667 — з панеґіриками Іванови Мазепі, Варлаамови Ясинському й ин. Ч. 693 — піїтичний збірник, що містить в собі Praecepta de arte poetica, викладані Ґеорґієм Кониським в 1746—47 р.; його траґедо-комедію про воскресеннє мертвих; ріжні піїтичні й риторичні твори Іринея Фальковського й його учеників. Ч. 698 — De arte poetica Теофана Прокоповича, копія руки Іринея Фальковського. З останнїх рукописів того розділу зазначимо ще ч. 707 — збірник, що належав до митр. Евгенія. В нїм подибуємо копію Енеїди Котляревського з таким заголовком: „Перецыганенная Енеида съ русскаго яз. на малороссійскій 1794 г. октября 11“. Ся копія публїкована в Чт. Общ. Нестора лѣтоп. кн. XV.

В розділах XV і XVI, присьвячених лїнґвістиці й фізико-математичним наукам, знаходимо мало інтересних рукописів. Крім праць Іринея Фальковського, зазначимо ч. 722 — Arithmetica et Mathematica, викладані у Львові в 1630-их рр.

При кінці опису поданий азбучний показчик.

Такий зміст книжки. Що тикаєть ся старанности праці д. Петрова, треба зазначити, що його опис непропорціональний і взагалї робить враженнє побіжного огляду. Деякі рукописи описані дуже старанно з докладним виказом статей пр. чч.

429, 430, 438, 450, 452. Иньші знов описані занадто коротко. Нпр. на підставі опису збірників чч. 180, 278, 279, 280 трудно виробити собі понятє про їх склад і мову. Поспіх роботи д. Петрова видний і в доданих до опису бібліоґрафічних вказівках, яких число можна було би значно побільшити. Одначе, не зважаючи на ті хиби, книжка д. Петрова, як ключ до рукописного відділу Софійської бібліотеки, є дуже корисним набутком в науковій літературі; д. Петрову не раз щиро подякують ті, кому приходить ся працювати в обсягу питань місцевої історії й письменства.

На закінченнє скажемо декілька слів про поміщеннє Київо-Софійської бібліотеки і про обставини, в яких приходить ся в ній працювати. Бібліотека уміщена в самій катедрі в двох кімнатах на хорах з правої сторони. Крім книжок і рукописів містить ся в бібліотеці декілька старих портретів, між ними портрет м. Евгенія, а також його стіл і крісло, передані сюди по його смерти. Для книжкового відділу бібліотеки є систематичний рукописний катальоґ, зладжений в половині минулого столітя. Для роботи в бібліотеці нема осібного поміщення; працювати приходить ся в однім із церковних добудовань, де в зимі й на початку весни температура повітря багато низша від нормальної, що сильно утруднює роботу, а для декого робить її просто неможливою. Не можна подумати, щоб, володіючи величезними багацтвами, Київо-Софійська катедра не була в стані зладити відповідне поміщеннє для бібліотеки, як то зробив недавно Михайлівський мон. В такім самім стані пробуває також бібліотека в Лаврі. Книжки й рукописи зберігають ся там в будинку дзвіниці, що вправді досить забезпечена від огню й иньших небезпек, одначе зовсім не відповідна для роботи. Хто хоче працювати там, той мусить користувати ся приватною кімнатою бібліотекаря, що, розуміеть ся, прикро для одного й другого.

ДОДАТКИ.

а) Ркп. Київо-Соф. № 129, $^{2}/_{2}$ XVII в. (Петровъ № 278).

к. 55. в то'же день [марта 24-го] ѡ невѣсте, котораꙗ двое дѣте' своихъ порѣзала, абы замужем была.

Поведает сты' поладиʼ, мовечи: слышал єсми то ѿ караблеʼника або ѿ перевозника ѡдного. ѡдного (мовит) часу плынучим нам на мори з людом не малым, которого єсми мѣл в корабли моем, иншие теды товариши мои выплынули морем добре: ѡдны до костентина поля, дрꙋгие до алеѯандрѣи, а иные инде: всим теды был вѣтръ погодны', ѡдно наш корабль зостал на ѡдном мѣстцꙋ, котори' през цалую дне' еі. не поступаючи ни мало. которому вѣтръ и парꙋсы не помогали ничого. И были єсмо в' великом фрасунку и тривозѣ, в чом почали єсмо ѿ гсда бга потребовати помочи, а вси сполечно стали єсмо на млтвѣ до вседержителя, рꙋки и ѻчи подносячи в небо, ѡ милосердие просили. в том теды при'де ѡгромны' голос, мовечи: выкин вон марїю, а корабль [к. 55 об.] добре по'де. Не разꙋмѣл єсми того, што то єст мариꙗ, нижъ єсми не вѣдал того, што ѡна была в корабли моем. и колисмося зновꙋ молили, зновꙋ сталсѧ голос ѡны': мовилом тобѣ выкин марїю, неха' згинет. Я ꙗ, зрозꙋмѣвши, почал єсми знагла взывати, мовечи: марїє! а ѡна се зараз на голос мо' ѡтозвала, в' ѡдном кꙋтѣ лежачи: што кажеш, пане? и привавши ей а на сторонꙋ ѿведши, реклъ єсми е': марие, сестро наминшаꙗ, потреба се тут каждомꙋ сповѣдати грѣхов своих, абы при нем невинные не гинули. И прето ꙗ ѡзна'мую тобѣ, иж для грѣхов моих великих абысте вси не гинули бы. Я ѡна, вздохнꙋвши велми тяжко, рече: ѡ заправды, пане мо' навꙋклире (так бо вѣмъ перевозника звано), ꙗм єст грѣшница над всих ѡкаяннѣ'шаꙗ, бѣда мнѣ мизерно', не маш бо вѣмъ того грѣха, которого бых не ꙋчинила. и так для моих грѣхов великих вы мусите гинут. Я по плачу великом на пытанє мое зновꙋ рече: ꙗм ѡкаяннаꙗ мужа мѣла и двое дѣте' з ним, ѡдномꙋ снꙋ ꙋже девет лѣт, а дрꙋгомꙋ пят лѣтъ. Потом ꙋмерлъ муж мо', зоставивши мене вдовою. И не подалекꙋ теды мене мешкалъ нѣꙗки' шляхтич, котрог єсми милуючи, хотѣла за него по'ти в стан малженски'. але ѡн всказал мнѣ, мовечи: не возмꙋ тебе з дѣтми, которих ховати не бꙋдꙋ. Я ꙗ, то ꙋслышавши, иж мене для дѣте' взяти не хочет, а ꙗ єг любячи велми (горе мнѣ ѡкаянно') позабивала єсми

ѡбое дѣти свои и ѡзна'мила есми то ѡномꙋ жо^{л}нерови. Ꙗле ѡ^{н}, довѣдавши сꙗ, што есми ꙋчинила, вскаэа^{л} ми, мовечи: живъ гд҃ь бг҃ъ нб^{с}ны', не хочꙋ еи николи. ꙗ̆ теды ꙋбоꙗвши сꙗ, абы мене не карано ѿ ꙋрꙗ^{ду}, [к. 56] ꙋтекла есми и тꙋ^{т} до ва^{с} в корабль невѣдоме ꙋбѣгла. Слышавши ꙗ҃ ѿ ѡнои невѣсты, не хотѣлъ есми всꙗко на море, еи выкинꙋ^{т}. Ꙗ ꙋмысливши то, каза^{л} есми со^{н}дали^{к} спꙋсти^{т} на море мовечи е': Ꙁна'же ѡ то^{м}, невѣсто, што ꙗ пе^{р}ве' вступлю з короблꙗ в то' со^{н}дале^{ц}, и если бы мои грѣхи де^{р}жали корабль велики', то ꙗ се зостанꙋ, а корабль з вами по'де^{т}; а если сꙗ те^{ж} на мѣ^{ст}цꙋ то^{м} стоꙗ^{т} бꙋде^{т}, ты те^{ж} также ꙋчини^{ш}. Ꙗ коли выстꙋпиле^{м} з кораблꙗ, котори' а ни сꙗ порꙋши^{л} з мѣстца. Ꙗле коли ѡна к са^{н}дале^{ц} вступила, зара^{з} ѡ^{н} сандале^{ц} ꙗко ѡлово потонꙋ^{л} з нею. И на ты^{х} корабль велики' побѣжа^{л} ꙗко напрꙋже', и што мѣли есмо еі҃. дне' плыти, перешлисмо то за три дни. Бг҃ꙋ нашемꙋ слава нн҃ѣ и завжды[1]).

в) Ркп. Київо-Соф. № 130, $^{2}/_{2}$ XVII в. (Петровъ № 279).

к. 157. в то̑ день (9-го мая) чꙋдо ст҃го николы, кото́рое сталосе в мѣ^{с}те киевѣ на добрикꙋ.

В мѣсте преславно^{м} Киевѣ, в зе^{м}ли роси'ско', бы^{л} чл҃вкъ нѣки', прозываемы' добрикъ, мꙋ^{ж} ве^{л}ми значны' и хр^{с}тиꙗни^{н} бл҃гочестивы'. то' теды мѣлъ великꙋю вѣрꙋ и любо^{в} кꙋ ст҃омꙋ и великомꙋ чꙋдотво^{р}цꙋ хр^{с}товомꙋ николѣ. Маючи в себе ѡдного половца в неволи пре^{з} много лѣтъ и ѡдного часꙋ до ѡного невол^{ь}ника своего пришե^{д}ши. рече емꙋ: поки маешъ в вѣзеню томъ седѣти? а чомꙋ мнѣ не даси за себе ѿкꙋпꙋ? на што полове^{ц}: если мене, мови^{т}, до зе^{м}ли мое' ѿпꙋстишъ, принесꙋ товѣ ѿкꙋпъ; а если де^{р}жа^{т} мене в себе бꙋде^{ш}, ѿкꙋпꙋ мѣ^{т} за мене не бꙋде^{ш}, бо ни ма^{ш}, хто бы сꙗ вложити и рꙋчити тꙋ^{т} за мене мѣлъ в земли вашо'. реклъ до него па^{н} его: дамъ тебе на порꙋкꙋ, если жедаешъ, ст҃омꙋ николѣ. Ꙗ полове^{ц}: ꙗ, мови^{т}, не знаю чл҃вка того. теды добрикъ, приве^{д}ши его до це^{р}кви, котораꙗ и до сего часꙋ стои^{т} на^{д} потоко^{м} по^{д} горою в киевѣ, [к. 157 об.] ꙋказа^{л} емꙋ ѡбра^{з} ст҃го николы, мовечи: если мене проси^{ш} ѡ то правдиве, же бы^{м} тебе томꙋ да^{л} на порꙋкꙋ, ꙋчиню то. а кꙗзе^{н} з радо^{ст}ю мови^{т}: все, што хочешъ, ꙋчиню. и ѡбѣцалъ емꙋ стадо кобы^{л} при-

[1]) Див. се оповідане в Пролозї під 19 марта. Із Пролога воно передруковане М. Халанским у його праці: „Великорусскія былины кіевскаго цикла", Варшава 1885, стор. 71—74.

гнати, велми веселы^м^ будучи и^ж^ его ωбразу ωному да^л^ на порuку. ѿ великаıа и горıачаıа вѣро блгочестивого и побожного хрстиıанского мужа! ѿ неволпливаıа надѣıа стите^л^ского ущенıа! и такъ ωны' му^ж^ добротливы', учынивши з ни^м^ скуточное слово а да^в^ши ему конıа, зброю и добрую ωдежу, пусти^л^ его до своеи земли, напоминаючи его, жебы сıа в словѣ свое^м^ устил: а если, мови^т^, в словѣ свое^м^ не устишъ, вѣда' то певне, ижъ не убѣгнешъ и нигдѣ не збуде^ш^ моцнои руки поручника твоего. на што ω^н^ неволникъ шлюбова^л^ ему ωхотне, а ѿехавши теды смѣıалъ сıа з пана своего добрика, мовечи: глупы' а шалены' русине, ижъ такъ ледачому а малевано' дощцѣ вѣришъ, и уже такъ мене ıако и ѿкупу не буде^ш^ видѣлъ николи. Я заехавши до своеи земли, повѣда^л^ то всему пога^н^ству на посмивиско рускои вѣри стои. што слышавши, вси сıа з того смѣıали, ıако шалени, не знаючи моцнои руки бжои и тежъ чудотво^р^ца хр^ст^ово^г^ [к. 158] николы. такъ превро^т^ному а го^р^дому ωному поганину наругаючомусıа з рускои вѣри, указа^л^ сıа ему неωмы^л^ны' а правдивы' помочникъ народу хрстиıа^н^ского, а^р^хиере' навы^с^шого пастыра хр^с^та бга ншего (а его поручникъ) сты' Николае пре^з^ со^н^ное видѣние и рече ему: знаеш ли мене? а полове^ц^: не знаю, мови^т^, хто есте^с^. Я сты': чому есте^с^ ωмешка^л^ з' ωкупо^м^ свои^м^? або не вѣдае^ш^, же^м^ ıа есть тво' поручникъ? а такъ напоминаю тебе, же бы^с^ еха^л^ до руси а ѿда^л^ за себе ωкупъ, а если того не учини^ш^, не мине^т^ тебе злое. мовивши то. зникну^л^. полове^ц^, дивуючисıа ωному видѣнию, не помалу трвожи^л^ се, але знову забы^л^, бо не два^л^ ω то бы на^м^нѣ'. потомъ днıа ω^л^ного ведлугъ звычаю своего, всѣдши на конıа, еха^л^ на поле. указа^л^ се ему та^м^ знову сты' николае велми грозно и, скинувши его з конıа, страфова^л^ и фукалъ его, мовечи: або не мови^л^ есми тобѣ, жебы^с^ еха^л^ до руси и ѿда^л^ ωному хри^с^толюбцови, за себе ωкупъ, а вы'де^ш^ з мое' поруки? бо еще тебе напоминаю абы^с^ се са^м^ над собою змилова^л^ а ѿда^л^ ωны' ѿкупъ: бо згола не ѿжалуешъ, што се тобѣ стане^т^. ω^н^ приеха^в^ [к. 158 об.] ші до дому а живучи в роскоши теле^с^но', ıако погани^н^, забы^л^ знову, розумѣючи, же то уже его ωминуло и з того ничого зло^г^ бы^т^ ему не мѣло. Пото^м^ незадо^л^го в то' же земли полове^ц^ко' з'ехали сıа вси кнжата и панове полове^ц^кие длıа нѣкоторои своеи головнои потребы, где те^ж^ и то' полове^ц^, котори' бы^л^ даны' на поруку светому николѣ, з иными приеха^л^. еще на кони сѣдıачого по^р^ве и почне его би^ти^ невидоме пере^д^ ωчима всего пога^н^ства сты' никола, мовечи: напомина^л^ есми тебе уже по два кро^т^, жебы^с^ ѿда^л^ за себе ѿкупъ, а мене выны^л^ с по-

р8ки, бо ѡны' р8сиⁿ всю свою надѣю на мене вложилъ, а ты, варварине превроᵀны', еще глупыᵐ его чинишъ и смѣешъ сѧ з моеи пор8ки, не боячисѧ суда бж҃го и караня. теды дивно было ѡнои муки всимъ гледячи, бо то ку горѣ ногами держачи нѣякаѧ сила била и мордовала его, то ѿ земли порваны' и ѡ землю биты', то ноги его до головы прихиливши д8бцами невидоме быᵈ сѣчены'. а ѡколо стоячие вси се розно розбѣгли и здалеку се того диву пригледали. и заледвѣ на полы мертвыᵐ зоставлеⁿ, а не скоро ѡны' биты', пришедши ку собѣ, повѣдаᵈ всиᵐ, што сѧ з ниᵐ дѣяло. ѡни то ѿ него зроз8мѣвши, карали его, мовечи: глупы' [к. 159] а недбалы' чл҃вче, видѣᵈ еси 8же по два кроᵀ зявление, а небачне поступуешъ. мы есмо роз8мѣли, же саᵐ ѿдалеᶜ сѧ кому на пор8ку, а ѡно ѿданъ естеᶜ р8скому бг҃ови. а ѡⁿ рече: не самому бг҃у, але слузѣ его. ѿповедали ему: або не вѣдаешъ, ижъ великъ бг҃ъ хрᶜтиянски' и дивные ѡ неᵐ повѣдаюᵀ речи, которие не тоᵈко саᵐ бг҃ъ чиниᵀ, але и слуги его ст҃ые. если вовѣмъ звѣтяᵛтво наᵈ р8сю мы ѡдержиᵐ, то за грѣхъ иˣ бг҃ъ на ниˣ допущаеᵀ, а бевъ допущеня бж҃его незвитяжени суᵀ николи; и если такъ 8порне ты чинишъ а ѡ҃купу за себе даᵀ не хочешъ, еᵈ ѿ наᶜ прочъ, абыᶜмо и мы при тобѣ невинне не згинули. тогды ѡⁿ, ѡздоровѣвши по ѡно' казни, зараᵛ справивши наряᵈ на киᵈка коне' и стадо ѿ стаᵈ кони' своиˣ вылучивши и еще наᵈ 8мову ѡ҃куп8 своего девяᵀ свириⁿ бѣлыˣ а десятого теᶻ бѣлого жеребца з ними, ѡному панови своему добрику и з челяᵈю своею пригнаᵈ до киева (бо быᵈ велми богаты'). а приехавши до киева, не ехавши до двор8 пана своего, где седѣлъ в везеню, але перве' до церкви ст҃го чудотворца николы, которому данъ быᵈ на поруку. скочивши с коня, при'де пѣшъ до двере' церковныхъ з великою скр8хою, женучи переᵈ собою [к. 159 об.] стадо кони' а мовечи: гᶜди, што 8же сѧ тобѣ 8ищаю, а ѿдаю тобѣ ѡк8пъ мо'. 8жеᶻ бол'ше' не морд8' мене и не гнѣва' сѧ, жеᵐ хотѣлъ тобѣ солгати. потоᵐ приехаᵈ до добрика, пана своего, которому все поряᵈне повѣдилъ, што сѧ з ниᵐ дѣяло. Я добрикъ, ѡное чудо 8слышавши, зараᵛ з великиᵐ страхомъ и радостю до церкви ст҃го прибѣжаᵈ а, переᵈ ѡбразоᵐ ст҃ителя хрᶜтова 8паᵈши, сердечне а 8мило со слезами мовиᵈ: что ти принесу или что ти воздаᵐ (велики' ст҃ителю бж҃и' николае) за все, што даровалъ еси мнѣ недосто'ному з таковыˣ безчиᶜленыˣ даровъ? але то тоᵈко приношу тобѣ: славлю милосердие твое и добродѣяние чудеᶜ твоих проповѣд8ю. а по мл҃твѣ, пришеᵈши в домъ сво', созваᵈ вси приятели свои, р8дъ и сусѣди, мовечи: веселите сѧ со мною,

др8зи и братія намилшие дякуючи гд҃8 бг҃у, котори’ чинит презъ, ст҃ыхъ своихъ таковые ч8да и показал млсть свою такую презъ великого ч8дотворца своего ст҃го николы, предстателя и ходота’ц8 нашего горячого. 8чинил тежъ ст҃ому николѣ велики’ празникъ, то ест бг҃омолие, всеночным стоянемъ и спѣванемъ вдячным приωздобил, д8ховным теж, сщ҃ником и инокомъ, и всему 8б8зтву го’ны’ ωбѣдъ справил и милстынею надѣлил. и мы теж [к. 160.] то, православные хрстияне, слышавши, ижъ се то дѣяло в земли нш҃о’ р8ско’, в ново насаженом виноградѣ хрстовомъ, дякуймо а бл҃годарим гд҃8 бг҃у и подвигнѣм ся на 8гожение его. также поревнуймо наслѣднику бж҃ем8, чудотворц8 хрстовому николаю, котори’ наслѣдовал творц8 своему и гд҃8 кротостию, покорою, 8божеством, чл҃вколюбием, постомъ и долготерпливостю. Мы теж, мовлю, такъ великого заступц8, помочника и хранителя нш҃его ст҃го николу, данного нам ω бг҃а, молитвами, трезвостю и всякою ст҃обливостю. также пѣсньми и пѣнми хвалебными и всякими 8чинки добрими ден то’ ст҃ы’ празнуючи, ωбходѣмо, абы теж и намъ был помочником и молитвеником во всяких бѣдах, скорбех и долегливостех наших на сем свѣте, а и в будущем ωном невыповеданых ωных нбсныхъ роскоше’ абыхмо млтвами его доступили и славили прест҃ую и животворящую троиц8, ωтца и сн҃а и ст҃го дх҃а[1]).

1) Однакова копія оповідання в ркп. Київо Соф. катедри № 129 кк. 201—204. Реєстр иньших копій і видань у книзї А. Георгієвскаго, „Кіево-Подольская церковь Николая Добраго“ К. 1892, стор. 3—5.

Полученнє Сяна з Дністром в ледовій добі.

Тимчасова звістка.

Подав др. Степан Рудницький.

Дослїди в підкарпатській части сточища Дністра, які я підприняв в 1904, а головно 1905 р., видали пару важних результатів, які хотів би я зазначити, заки вийде моя розвідка про сю часть сточища Дністра. Власне на просторі між Перемишлем, Добромилем, Самбором і Крукеничами знаходить ся в великих масах дилювіяльна рінь з ґляцияльним і карпатським материялом. Близші дослїди мої показали, що маємо тут дїло не з мореною північного ледівця, а виключно з флювіоґляцияльними відложенями. Розміщенє сеї ріни разом з иньшими цікавими обставинами сеї околиці доказує, що тутешнї гидроґрафічні відносини були в часї найбільшого обледенїня європейського континенту зовсім відмінні від нинїшних. Води Сяна плили від Перемишля на полудневий схід і лучили ся з водами Дністра. Доперва, коли Висла відділилась від великої річної системи північної Німеччини, Сян завернув в її область і дотепер здобуває постійно щораз більші простори нинїшнього Дністрового сточища тих околиць.

Miscellanea.

Справа поминання гетьманського імени на „переносї“.

Обсяг власти гетьмана України, так само як і його права і привілеї, нїде нїколи не були правно докладно сформуловані, як се було взагалї з цїлим українським внутрішним устроєм. Безперечно, що про ріжні того рода питання істнували в українськім суспільстві меньш або більш докладні понятя, вироблені фактичним станом річий та практикою. Цїлість же містила ся в формулї „права і вольности“ і під таким титулом увійшла вона в перші писані, так сказати, конституції — договорні статї з московським правительством, котрі опісля улягали ріжним змінам відповідно до ситуації України. Нема чого й казати, що й такий спеціяльний привілей гетьманський як напр. поминаннє його імени на т. зв. великім входї підчас служби Божої, теж нїде не був зазначений, а тимчасом він істнував.

Коли і як уложив ся той звичай, чи може ще тодї, як Богдан Хмельницький по побідї над Поляками в цїлій своїй славі та величи в'їхав до Київа, витаний духовенством, чи може пізнїйше, коли коло гетьманів сформував ся двір з певними церемонїями, а дальше — чи стало ся се на чийсь виразний наказ, чи може витворило ся поволї само собою — про те, як кажу, нїчого не звісно. Тимчасом такий звичай був і що найдивнїйше — удержав ся при звіснїй московській формалїстиці в титулятурі, яка на всякі суверенські привілеї „підданого“ певно дивила ся не дуже то прихильно. Він перетревав й реформи Петра I і лишив ся гетьманови до того часу, коли той вже не мав і тїни власти за собою. Ба, що більше, практика згадувати на „переносї“ гетьмана в 20-х рр. XVIII ст. була уважана за давну і таку ще сильну, що непошанованнє її грозило певного

рода процесом о „зраду держави“, як про се сьвідчать подані низше документи. Чого лучше? — проти попа який не згадав гетьманського імени підчас того обходу, виступив зі скаргою коренний Великорос, хоч український полковник, Ілля Пашків, та ще прихилив старшину подати від себе відповідну заяву в тій справі. Безперечно, як можна бачити з тих документів, то полковник зі стародубським намісником Сьмільницьким був не в ладах, отже користав з кождої нагоди, щоби свого противника знищити; та всеж таки він очевидно уважав провину підвладного намісникови попа великим атутом проти намісника, котрий так покірно виправдував ся перед гетьманом. Бачимо, що попа Филимона переслухувала комісія, але чи Єсимонтовський і Кутневський умисно були вислані для розслїдженя сеї справи, чи може були в Стародубі задля чого иньшого і тільки так при нагоді зарядили переслуханє згаданого попа — невідомо, як рівнож не знати, чи справа скінчила ся зізнаннєм Филимона. В кождім разї справа, як бачимо, інтересна.

I. Ясневелможний мосцѣ пане Гетмане, мнѣ милостивѣйший пане и великій добродѣю! Получилъ я висоцеповажній ясновелможности вашой панской универсалъ, по которому велено . . . .[1]) Гавріилу чернцу, которій правитъ за намѣстника в протопопіи стародубовской, чтоб онъ (ни подъ какимъ?) образомъ до отца Подкгурского протопопа стародубовского, который имѣетъ єхать при велможности вашой в Москву до єго императорского величества за войскового капеляна, не интересовалъ ся и нападковъ и озлобленій єму жадныхъ не чинилъ, а єсли онъ чернецъ Гавріилъ, чили другіє єму, отцу Подкгурскому, мѣли чинити якіє нападки и озлобленія, тобъ ихъ чернцовъ отъ єго, отца Подкгурского . . . .[2]) из конфузѣєю. Которій вашой панской велможности унѣверсалъ іспольняя, посилалъ для обявленія оного помянутому чернцу Гавріилу, и оной унѣверсалъ онъ Гавріилъ читалъ. А сего декамврія 31 дня в бытность мою и многихъ полковихъ и другихъ персонъ на литургіи Божественной в церкви соборной стародубовской, где в церкви былъ и помянутій Гаврило чернецъ, при церемоніи во время перенесенія пренайсвятѣйшихъ Христовихъ Тайнъ, служащій священикъ імени ясневелможности вашей не вспоминалъ, а вспоминалъ вмѣсто імени вашой вельможности імя єго, Гавріила чернца. О чемъ я слишачи зъ полчанами по должности с покорностію моєю велможности вашой доношу и притомъ себе особливому рейментарскому велможности вашой полѣцаю респектови и зостаю ясне-

[1]) і [2]) місце перегниле.

велможности вашой мнѣ милостивѣйшого пана и великого добродѣя покорнѣйшій слуга. Єго императорского величества войска запорожского полковникъ Илья Пашковъ. Дѣта: декемврія 31 д. року 1727.

II. 1727 року декаврія 31 дня. Мы нижей подписавшіє ся слишали, будучи в соборной церкви Рождества Христова на литургіи, что по обикновенію прежнему християнскому на переносѣ священникъ проситъ Бога за императора и за фамилію єго императорского величества и за другихъ духовнихъ и за ясневелможного пана гетмана. А вишеписаного числа въ оной церемоніи имя ясневелможного не упоминало ся, а вмѣсто того упоминалося імя нѣякось (!) Гаврила, намѣсника стародубовского, чернеца. Илья Пашковъ, полковникъ стародубовский. Өедоръ Данченко, хорунжий полку стародубовскій, полковий коммисаръ. Ігнат Данченко стародубовского полку полковий коммисаръ. Филипъ Данченко. Андрей Рубецъ. Іван Данченко. Мойсей Рубецъ. Іванъ Өровдяжка (? і ще один підпис не читкий).

III. Ясневелможний мосцѣ пане гетмане премилостивѣйший и великий добродѣю. Сего декабря 31 дня 727 року послѣ окончения лѣтургіи въ соборной Рождества Христова церкви, возвратившися я въ дворецъ архиерейскій стародубовскій извѣстился отъ певних людей, что полковникъ здещній Ілия Пашковъ, не престаючи злоукоренившаго ся въ немъ недоброхотства ко мнѣ, написалъ до вашей панской велможности, якоби я приказалъ викарію соборному Өилимону, божественную литургію отправлявшему, вишшеписаного числа, чтоб онъ імени вашей панской велможности на переносѣ не поминалъ; прето яко тоє єго, полковника писаниє єсть зложено на мене написанно, ибо я священнику ничего не приказивалъ, такъ покорнѣйше вашей панской велможности прошу, чтоб ихъ милость панъ Даниилъ Кутневский и панъ Афанасъ Єсимонтовский висланни отъ боку вашего рейментарского, священника Өилимона предъ себе сискали и о вишшеписанномъ, если який отъ мене єму или другому кому былъ приказъ, спросили, а по спросѣ отъ неправдивого полковника Пашкова писания, же єсть оно зложеноє, не вѣрячи, охранили мене й паки рабски прошу. Ясневелможности вашей премилостивѣйшого пана и великого добродѣя покорнѣйшій рабъ и недостойний богомолецъ Ієромонах Гавріилъ Смѣлницкій, намѣсникъ прот. Старод. m. p.

(На обороті)

IV. 1728 году генваря 1 числа. По сей суплѣцѣ допрашовалисмо священника отца Филимона, что минувшого 1727 году въ мѣсяци декабри 31 числѣ подчасъ служенія службу на переносѣ просилъ ли Бога за ясневелможного пана гетмана или нѣтъ. На что онъ, отецъ Филимонъ

отвѣствовалъ: что въ прошломъ 1727 году въ мѣсяци декаврии 31 числѣ служилъ онъ въ соборной стародубовской церкви службу и на переносѣ за ясневелможного пана гетмана Бога не просилъ для того, что запомяталъ. Да и тое подъ совѣстию своею іерейскою сказалъ, что не молить Бога за ясневелможного пана гетмана никто ему не заказовалъ, но онъ самъ запомнилъ, на чомъ подписалъ ся своею рукою Іеро: Филимонъ, викарій церкви соборной стародубовской.

Сї документи в ориґіналї переховують ся тепер в харківськім історичнім архіві під ч. 10787, п. з. Дѣло полку Стародубовского полковника Пашкова на протопопу Стародубовского Покгурского (очевидно—похибка — має бути Смѣлницкого) о невспоменовенiи обикновенно на переносѣ имени гетманского 1728 году генваря 5 дня. Декотрі з тих листів сильно надгнилі.

І. Джиджора.

Українська вірша про уманську різню.

Переглядаючи в бібл. кн. Чарториських у Кракові матеріяли до історії козаччини, подибав я між ин. інтересний варіянт української вірші про уманську різню в 1768 р., друкованого первісно дром Ів. Франком в „Житю і Слові“[1]) з рукопису бібл. Оссолїнських у Львові. Вірша, знайдена мною, ріжнить ся від висше згаданої тим, що майже в кождій стрічцї приходять більші або менші зміни, а в однім місци вона повнїйша від першої. На марґінесї рукопису стоїть така дописка: „na ten ton jak „Oj buw Sawa w . . .[2]).

Na Ukraini w Żabotyni swawilnyi[3]) kozaky
Oy prybrawszy[4]) komysznykow[5]) takiiż sobaky
I z sotnikom i z Gontoiu, szczo iest switu dywno,
Wyrizały panyw w Humani z Zydamy[6]) zarywno.
Czomuż[7]) Gonto tak newdiaczny[8]), dla jakiy[9]) pryczyny,
Szczoś wyrizaw u Humaniu[10]) do małoy dytyny.
W Tetyiewi takze miśti teież[11]) naradyły,
Krow Żydywsku wytoczywszy, po kistky brodyły.
I tak[12]) kudy powerneszsia[13]), to iest dosyt znakow[14]),
Bo z Łypowcia do Turbowa powno trupa szlakow.

---

[1]) Житє і Слово. Т. II, ст. 65—66. [2]) Письмо печитке. [3]) У Фр.: свивольнiі. [4]) вибравши. [5]) Запорожцїв. [6]) ...панів, жидів в Гуманї... [7]) Чемуж. [8]) невдячен. [9]) і з якой. [10]) всїх в Гуманю. [11]) тожеж. [12]) І як. [13]) повернуть ся. [14]) всюди знаком.

Czomuż[1]) wy tak bezumnyi[2]), z rozumu[3]) obrany,
Szczoste razom[4]) i z Żydamy porywnały[5]) Pany.
[Kołołyste, łupyłyste swiaszczennykom hławy
Dla porożnoy monastyra Motruńskoho sławy.
Hde ukłony swiatym Bozym, Nayczystszoy Diwycy
Cerkow monastyrska skaże, stril dan w obraz...[6])
Spytayte szcze, ne hłuchiste, ach łychii lude,
Za znewahu Sakramentow w deń sudny szczo bude?][7])
O ryzuny! O pohanci, jaku maiete wiru[8]),
Szczoste pry tom[9]) tak bohaćko wyhubyły myru[10]).
Ne dowhoste panowały, szczoś bolsze jak trydny,
Krow do Boha zawoławszy, stiahnuła wam[11]) złydny.
W Pobereżu[12]) i wu Lwowi prawdy sudom proklatyi[13]),
Zhynułyste neszczasływci[14]) jak myszy rudyi.
Znayteż kniazi, znayteż pany ciłoy Ukrainy,
Nerobite kozakamy mużyckii syny.
Jeszcze proszu, jeszcze molu, hlańte wy na Boha,
Nechay mużyk cipa hladyt ne oruża, roha.
I sełedcia nech ne nosyt, nechay znaiut chamy[15]),
Nechay swoich własnych panyw[16]) ne zowut Lachamy.

(Бібл. кн. Чарториських у Кракові, ркп. ч. 852, ст. 277—278).

Іван Кревецький.

Пастирський лист Ангеловича з 1799 р.

В „Галицько-руській бібліоґрафії за роки 1772—1800“ Ів. Ем. Левицького згадані лиш два пастирські листи перемиського епископа Антона Ангеловича: з 22 лютого 1796 р. і з 5 червня 1798 р.; у доповнене подаю тут заголовок третого листу Ангеловича з 29 червня 1799 р.:

---

[1]) Чемуж. [2]) ви такі безумні. [3]) в розумі. [4]) враз. [5]) викололи. [6]) письмо нечитке. [7]) вірші в скобках у дра Франка бракують. [8]) яка ваша віра. [9]) в Сьмілі. [10]) погубили мира. Дальше йдуть у дра Фр. чотири стрічки, яких у нас нема:

Не знаш Бога і сумленя, хамуцької (?) злості!
Буде ворон з собаками вам глодати кості.
Прийде той час незадовго, настане година:
Не зостане на Україні мужицька дитина.

[11]) Кров невинних пролитая стягне на вас... [12]) У Каменці. [13]) повно вас єсть всюди. [14]) Ви гинете нечистії. [15]) пани. [16]) Власних своїх, нехай панов... Тут у дра Франка зміст вірші наслідком иньшої інтерпункції вийшов зовсім инакший.

ANTONI ANGEŁŁOWICZ Z BOZEYŁASKI BISKUP PRZEMYSKI, SANOCKI, I SAMBORSKI, JEGO C. K. MOSCI AKTUALNY KONSYLIARZ... Dan w Przemyślu dnia 29. Czerwca 1799. Без місця і року друку [1799], fol.

Епископ повідомляє духовенство перемиськоі епархії, що „Nayiaśnieyszy Monarcha Nasz Cesarz Rzymski Franciszek II. mocą Nadworney Swoiey Kancellaryi Dekretu dnia 13. Maia. r. b. wypadłego, a przez Kraiowe Rządy dnia 21. Czerwca Nro 17.122 ze Lwowa Nam oznaymionego roskazac raczył, aby po wszystkich Państw Jego Parochiach trzydniowe Nabożenstwo... tak na podziękowanie Bogu za szczęśliwe dotąd zwycięzkiogo Jego oręża powodzenia: iako też dla uproszenia nadal Boskiego orężowi Jego błogosławienstwa, odprawiło się“. Епископ визначає на богослужене днї 6 – 8 ст. ст. серпня і напоминає, „aby przed zaczęciem onego Parochowie lud swoy do iak naynabożniey tegoż obchodzenia... stosowną do zamiaru Nauką pobudzili...“ — Лист маю у себе. *Ів. Крипякевич.*

Наукова хроніка.

Етноґрафія в західноевропейських часописях за рік 1904

з деякими доповненями за р. 1903.[1])

5. Часописи територіяльні (Landeskunde) й історичні.

Historische Zeitschrift, hrg. v. Sybel, XCII, XCIII, 1903, 1904. В річнику 93 уміщена статя Рацеля, Geschichte, Völkerkunde u. historische Perspektive.

Historische Vierteljahrschrift, VI, 1903, VII, 1904 (1). Бенно Гіллїґер, D. Schilling d. Volksrechte u. d. Wehrgeld (с. 175 і д., 453 і д.).

Archiv f. österreich Geschichte, 1902, XCII, 1903, XCIII.

Neues Archiv d. Gesells. f. ältere deutsche Geschichtskunde, XXVIII, 1903, XXIX, 1904. Бруно Круш, D. hlg. Florian u. sein Stift (339—392 і 567—617) — автор розслїджує початки леґенди і стрічає її слїди за Карла Великого (1903).

Mitteilungen d. Institutes für österreichische Geschichtsforschung, 1903, 1904. J. Philippi, Handwerk und Handel im deuts. Mittelalter (112—123): про походжене міських ремесел і про занятя. H. Schreuer, Zur böhmischen Verfassungsgeschichte (385—413), про Козьму, Некляна, Лїбушу, Пржемисла, Самона; автор звертаєть ся головно проти Брікнера. G. v. Belov, Zur Frage nach d. Ursprung d. ältesten deuts. Steuer (455—469): вимірене проти Біттнера (усе в р. 1904).

---

[1]) Див. початок в т. LXXI.

Deutsche Geschichtsblätter. Monatsschrift zur Förderung d. landgeschichtlichen Forschung... hrg. v. A. Tille, Gotha, 1904, V. Крім огляду музеїв, товариств і літератури уміщено і кілька статей, що підходять під рами нашого реферату. J. Pagel про Mediz. Kulturgeschichte (145 — 155), F. Mentz про Dialektwörterbücher u. ihre Bedeutung f. d. Historiker (169—188), H. Witte, Wendische Bevölkerungsreste im westl. Mecklemburg (219 — 234), Br. Caemmerer про Arnstädter Tauf- u. Familiennamen I (245—260, 296—314), M. Vancsa про Gesch. d. Besiedelung v. N. u. O.-Östereich (275—285), Sal. Frankfurter, Zur Limesforschung in Öst. (286—295).

Historisches Jahrbuch d. Görres-Gesellschaft, XXIV, 1903, XXV, 1904.

Revue des questions historique, 1903, (LXXIII, LXXIV). (73.) E. Cosquin, La légende du page de Saint Elisabeth de Portugal et le conte Indien des bons conseils (5—44). Автор доказує индийське походжене леґенди, що як казка прийшла до Европи, прибрала вид леґенди і знана у всяких змінах у Сх. Словян, Литовців, Болгарів і Суагелї, а привязана спеціяльно до сьв. Єлисавети по раз перший в 1562 в. в хроніцї Марка з Лїсбони. C. Callewaert, Le délit de christianisme dans les deux premiers siècles (18 — 33). P. Delahaye, Les légendes hagiographiques (56—122): автор дає характеристику і поділ леґенд на 1) офіціяльні процесові акти, 2) звістки очевидців, 3) оповіданя на основі документів, 4) історичні романи без великого істор. значіня, 5) видумки (як Acta S. Barlaam et Joasaph), 6) фальшовані леґенди. V. Ermoni, Manès et la manichéisme (337—366) — характеристика. Ferotin, Le véritable auteur de la „Peregrinatio Silvae“ la vierge espagnolo Ethécia (367—397).

Revue historique, 1903, LXXXI—III.

Forschungen u. Mitteilungen zur Geschichte Tirols u. Voralbergs hrg. v. M. Mayr, I Jhrg., Innsbruck 1904, 1, 2. Schönach, Zur Gesch. d. ältesten Hexenprozesse in T. Mayr, D. geschichtliche Grundlage d. Kaiser Max a. d. Martinswand. Mayr, Gebrauch d. Lastersteines in d. ältesten Strafrechtspflege Voralbergs. Klaar, Ein Bruchstück d. Nibelungensage.

Mitteilungen des Musealvereines für Krain... XVI, Laibach, 1904, I—VI, c. 222. Нема анї одної статї в обсягу антропольоґії, преісторії і етноґрафії. З иньших статей варта уваги праця О. В. Шміда, Über Entstehung u. Herausgabe der Bibel Dalmatins, (71—146, III—IV), написана на основі нового архівального матеріялу

і замітка дра Ahn-a про Eine „Neue Zeitung“ über Hans v. Senkovic u. den Rittmeister Lamberger (III—IV, 147—150), цікава тим, що приносить звістки про Лямберґера, героя словінської баляди „Pegam i Lambergar.

Monatsblatt d. Ver. f. Landeskunde v. N. Österreich, red. v. A. Mayer, Wien II 1904 u. 1905. F. Hasslinger пише Über einige ältere Grenzsteine in d. Umgebung v. Mödling (1—9), C. Drexler Über römische Funde zu Klosterneubung (145—153). Важна праця А. Дахлера, D. Bauernhaus in N. Öst. u. sein Ursprung (265—9), де подано доповненя до праці з 1897 р.

Mitteilungen d. Vereines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen, 1904, 1, 2, 3, 4. В. Шмідт, D. Zünfte auf d. Gebiete der Herren v. Rosenberg (442—457).

Z. d. Ferdinandeums f. Tirol u. Voralberg, 48, 1904: Ф. Штольц (Zur alttirolischen Ethnologie, 1894—1904) обговорює найновійші праці про найдавнійшу людність Ретів, Етрусків, Лїґурів. Ц. Інама подає Ein Brauch d. Widumstürmens in Tramin 1681 (357—360).

Z. d. deutschen Vereines f. d. Geschichte Mährens u. Schlesiens, hrg. v. Schober, VII, 1903, VIII, 1904. M. Simböck, D. Iglauer Sprachinsel u. ihre Besiedlung: звістки про число і тип людности, її імена, хати, звичаї і обряди, роди, весїлє, похорони, мова, перекази, кольонїзація і історія. Г. Вельцль, Brünn im XVI Jhrh.: про імена, станові відносини, доми і промисл. К. Берґер, Ein Rechtsvergleich vor d. Bärner Stadtrate im J. 1664 (с. 369). 1904. Берґер, Zur Hexen u. Vampyrglauben in Nordmähren. Гаусоттер, Zwei alte Turminschriften a. Rothenwald a. d. J. 1673 u. 1716.

Korespondenzblatt d. Vereines f. siebenbürgische Landeskunde, XXVI, 1903. J. Römer, Seit wann kennt man bei uns den Christbaum? — 1828 р. М. Шустер, Pflanzennamen a. Kleinschenk- u. Grosschenk: і їх уживанє в народнїй медицинї. J. Roth, Gespenstersagen a. Gross-Schenk (NN. 17—26): про чарівницї, скарби, вуж ссе вимя корові. М. Аунер, Volkstümliches a. Passbusch: заговори, проклони, піснї. Ф. Серафін, Zwei lateinische Passionslieder d. 14 Jhr. V. Roth, D. Frescomalereien im Chor d. Kirche zu Malmkrog.

Mitteilungen d. Ges. f. Salzburger Landeskunde, XLIII, XLIV, 1903, 1904. Інтересна стаття Г. Ваґнера, D. Dürrnberg bei Hallein, Kulturgesch. Abriss (27—78), з житя гірників, де окремий розділ присьвячено етноґрафії.

Steierische Zeits. f. Geschichte, Graz, I, 1904. Капфер, Bauwerke u. Strassen a. Alt-Graz.

Argo перестала виходити.

Carinthia, XCIV, 1904.

Zeits. d. Ver. f. Geschichte u. Alterthum Schlesiens, hrg. v. Dr. C. Grünhagen, XXXVII, XXXVIII, 1903, 1904. Breslau. (1903). Feit, Schwerttänze u. Fechtschulen in Schlesien, insbesondere in Breslau (176—233), від найдавнїйших часів до тепер. К. Вутке, Eine schlesische Magnatenehe d. XVI Jhr. (234—275): інтересна історія подружного житя Курцбаха. Schoenaich, Schlesische Grenzaltertümer (373—378): збирає з актів і хронїк звістки про звичаї при відграничуванню: об'їздка, кидане списів, палиць і и., тягане за ніс, бите по устах, бите в лице[1]), присяга з землею на голові, обходи в поле, надрізуванне дерева, граничні камінї і могили.

Württembergische Vierteljahrshefte f. Landesgeschichte, XIII, 1904, Stuttgart. B. Klaus, Zur Geschichte d. kirchlichen Verhältnisse d. ehemaligen Reichsstadt Schwäb. Gmünd u. d. von ihr abhängigen Gebietes (66—110, 168—186). W. Zündel, Jenisch in Pfedelbach (202—214): замітки про історію і стан тайної мови зв. Еніш. K. Obser, Ein Spruchgedicht über den Ellwanger Streit v. J. 1521 (305—18): опис і текст. Braun-Wetzel, d. Heidengraben bei Grabenstetten (345—373): має оборонний характер і походить з римських часів. Фромлєт, Hällische Dorfordnungen (383—405): громадські постанови, гром. власність, релїґійно-моральні обставини.

Neues Archiv f. Sächsische Geschichte u. Altertumskunde, hrg. v. Dr. H. Ermisch, XXIV, XXV, Dresden, 1903, 1904. (1903). Г. Ерміш, Ein Stadtbuch v. Döbeln (доходи, пригоди з поліцією). Ґ. Пляніц, Zur Heiratsgesch. d. Herzogin v. Rochlitz (м. ин. про виправу). Герман Міллер, Das Onomasticum mundi generale d. Dom. Joh. Lindner u seine Quellen — з цінними замітками про всїлякі міста. (1904). Деміяні, Sächsisches Edelzinn (305—314). В додатку поміщений зміст усїх дотеперішнїх томів.

Jahrbuch d. Gesell. f. lothringische Gesch. u. Altertumskunde, XVI, 1904. Продовжене і кінець працї Й. Кірха, D. Leproserien Lothringens, insbesondere d. Metzer L. S. Ladre bei Montigny (56—141). A. Doell, d. Aquadukt von Jony-aux-Arches u. d. römische Wasserleitung v. Gorze nach Metz (293—315). J. Keune описує Altertumsfunde a. d. Flur Sablon (316) подає 49 римських та 8 старохрист. написів і присьвячує пильну увагу гробам з паленими

---

[1]) Ще в XIX столїтю (1819) доховав ся звичай, що граничний камінь закладав хлопець, який діставав при тім удар в лице. Крім того відтинано волосє.

гробами і зі скелетами. Незвичайний інтерес має статя Р. Форрера, Keltische Numismatik d. Rhein- u. Donaulande (385—469), над якою одначе не можу задержувати ся. В відділї „Знахідки“ подав Е. Müsebeck Ein Schmuck-Verzeichniss a. d. 14 Jhr. (470—4), Форрер описав камінний молот з Fort-Saint-Blaise (474—3), а Keune описав знахідки в Мецу і Льотаринґії (477—484). Багато преісторичного матеріялу містить ся в справозданях.

Beiträge zur Geschichte d. Stadt Rostock, hrg. v. Ver. f. Altk., v. K. Koppmann, 1904, IV, 1. Цікаві Auszüge a. d. Swaren Tafel v. 1419—29 Коппманн'а і Luxusordnung f. d. Stadtdörfer v. J. 1421 (при весїлях). До тої самої теми належить і замітка Е. D., Die Treckel-Tonne d. Schumacher-Amts (111) з р. 1583—4.

Schriften d. Ver. f. d. Geschichte Leipzigs, VII, 1904. M. Näbe, D. vorgeschicht. Besiedelung d. Leipziger Gegend. Е. Крокер, Hans Pfriem im Märchen u. im Weihnachtsspiel.

Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Stadt Meissen, V, VI, 1903, 1904. (1903). W. Loose, Beiträge zur Meissner Geschichte з цікавими причинками про культурне житє (цехи, лазнї, плачене аліментів, музиканти, товариства стрільців і т. д. (1904). П. Кірбах, Urnenfunde am Riesensteine (N. 4). Е. Пешель, Eine Skizze d. prähist. Besiedlung d. Elbgeländes zwischen Meissen u. Riesa (ib.), Kauffungen, Ein Konkurenzkampf d. Meissner Apotheke mit einem Meissner Wundarzte a. d. J. 1685. Radestock, Zur Gesch. d. Tuchmacherhandwerks in Meissen.

Mitteil. d. Ver. f. Chemnitzer Gesch., XIII, 1904—1905. Р. Франке, Sitten u. Unsitten im kirchlicher Leben d. evangel. Sachsenlandes im Jhr. d. Reformation (1904) і Chronikalische Reimereien alter Kirchendiener v. Chemnitz (1903).

Archiv f. hessische Geschichte u. Altertumskunde за 1903 і 1904, ще не вийшов.

Zeits. d. Ver. f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde, XXIII, 1903, XXIV, 1904. (1903). J. Eichhorn, D. vor- u. frühgesch. Funde d. Graffschaft Camburg: знахідки м. ин. знаряди, прикраси і керaміка.

Hannowerische Geschichtsblätter, VI, 1903[1]). M. Heyne, Über d. Badewesen d. Mittelalters (47, I). Neueste Funde a. d. ältesten Göttingen (с. 92 і д.).

Brandenburgia, XII, 1903. K. Pötters, D. Wünschelrute: про її уживанє. Е. Лемке, Hohenzollern- u andere Fürsten in My-

[1]) З Z-schau, 108.

thenbildung: лише матеріял. О. Монке оголошує цілий ряд матеріялів і причинків про кпайпову поезію, діточі забави. про кидане сухих галузок на гроби самоубійників, про прислівя, про Spinnstuben, чудотворну силу води, народні ліки (з р. 1814). Е. Фр., Feuerstein Aberglaube (відновлює память). Гандтманн, Volkstümliches a. d. Umgebung v. Lenzen a. Elbe: звичаї на Зелені сьвята. Вінклер, Hof- u. Viehzeichen zu Rogaesen. А. Мік, Über steinzeitliche Gräber bei Suckow u. Jagow (6). В. Шуленбурґ, Altslavische Kulturzustände: все і вся, мітичні появи, сонце, місяць, блудні огники. Ґ. Селльо, D. Roland zu Perleberg u. andere märkische Rolande.

Hessenland, XVII, 1903. Fr. Seelig, All-Hessenland, d. Herz Mitteleuropas: про чеські племена і околиці.

Protocolle über d. Sitzungen d. Vereins f. d. gesch. Göttingens, III, 1903. Гоніґ, D. Feier d. Gildenwahl in G. (цікавий звичай). Гайне, D. deuts. Badewesen im MA. Ґ. Плятнер, Einiges über d. Volkssagen d. Göttinger Umgegend.

Zeitschrift d. histor. Gesel. f. d. Provinz Posen zugleich Z. d hist. G. f. d. Netzedistrikt zu Bromberg, hrg. von Dr. Rodgero Prümers, XVIII, XIX, 1903, 1904 (332+318). В 18 річнику статя Бранденбурґера про село Ґольдав (1—50) в 19 р. статя W. Bickerich'а, Zur Geschichte d. Buchdruckes u. Buchhandels zu Lissa (29 - 60), Andersch'а, D. Streit d. Schumachergewerke zu Meseritz u. Schwerin im 17 Jhr. (75 - 90), E. v. Schönfeldt'а, Aus bewegter Zeit (245—98, польське повстане в 1793 і 1794), які мають культурно-історичну вартість.

Historische Monatsblätter f. d. Prov. Posen, hrg. v. Dr. A. Warschauer, IV, V, Posen 1903, 1904 (192+202) містять дрібнійші статї, але за те частійше стрічаємо поміж ними й етноґрафічні замітки. В 4 річнику містить Kleinwächter польські пословиці (181—3), 5 річник приносить передовсім статю Кнопа, Beiträge zur Volkskunde d. Pr. Posen, I, II (38—42 і 124—127), в якій подано оповідання про лїсовиків і про церковні річи, дзвони з Ґембії, хрест з Пакоші, Матер Божу з Великого Славска і з Домбрувки і каплицю в Смоґульци. A. Koerth подає Allerlei Volksglauben aus d. plattdeutschen Teile unserer Provinz (149—155): обвиване дерев соломою на Різдво, заговори на біль ґолови (149), чарівниці спроваджують нещасте (150), зачароване (150—1), уроки (151), нар. медицина (152), про чарівниць і дїдьків (152—5), записуване дїдькови душу, за що дитина вхопить на зворі перші уродини, до того матиме наклін (154), свербить рука на гроші (155). В обсяг преісторії належить статя М. Вілько, D. präh. Gräberfeld bei Morakowo, Kr. Wongrowitz (21—24).

Monatsblätter, hrg. v. d. Gesells. f. Pommersche Gesch. u. Altertumskunde, XVII, 1903[1]). A. Stubenrauch описує Ein Flachgrab з урною і желїзним ножиком в Цахані (1), Цаддах скринковий гріб в Струсові (3), Гаас, Über d. Halbinsel Mönchgut: де подано м. ин. опис одїжи. Г. Бенцманн, D. Steine im Moor: дїдько хоче будувати в озері костел, одначе камінї западають ся, коли когути засьпівали (5). Шуманн, D. Handelsverbindungen Pommern mit d. Süden in vorgesch. Zeit (12).

Baltische Studien, видавані тим самим товариством, VII, 1903. Ф. Теценр, D. Virchenziner Eide: витяги з кашубської рукописи, що має вартість як причинок до пізнаня старших звичаїв.

Archiv f. Geschichte u. Altertumskunde von Oberfranken[2]), XXII, 1903. T. Meister, Aus d. Leben eines Bayreuther Lehrers з перед 200 літ, де згадуєть ся ріжнородний етноґрафічний матеріял.

Jahrbücher d. Ver. f. Meklemburgische Gesch. u. Alt-K., LXVIII, 1903. K. Möller, D. Amt d. Fuhrleute zu Rostock.

Zeits. d. Gesells. f. Schleswig-Holstein. Gesch., XXXIII. P. Ганзена, Zur Gesch. d. Besiedelung Dithmarschens.

Mitteilungen d. Oberhessischen Geschichtsvereines, XI, XII, 1902, 1903. (1902). Річник 1903 не містить нїчо для нас: занотувати може хиба статю А. Гепдінґа Zur Ortsgeschichte v. Grossen-Linden.

Braunschweigisches Magazin, VIII, 1903. O. Schütte, Spruchweisheit d. Buchbindergesellen, наводить приповідки з р. 1698—1717. Ґ. Ґассебраук, Volksleben in d. Stadt Braunschweig vor d. 30-j. Kriege: цікавий матеріял про людність, віруваня, чарівництво, соц. відносини, щоденне житє, звичаї і обичаї.

Quartalblätter d. historischen Ver. f. d. Grossh. Hessen, 1903. Дві статї В. Сольдана про преіст. знахідки (1—2), франконське цвинтарище (1—2), про передіс. домівки в Гессен (3—4). Гельмке дає справоздане про пер. розкопки, Ф. Кофлер про гроби з бронзової епохи з Baierseich. Богато звісток про розкопки. Згадаю ще статю А. Röschen, Muster alten Hufbeschlags.

Zeits. f. d. Gesch. d. Oberrheins, XVIII, 1903. Статї Подера і Ґінсбурґера про Жидів в Віллїнґені і статя Н. Альберта, Wetterläuten in Burgheim am Kaiserstuhl (c. 572), з р. 1572.

Neue Heidelberger Jahrbücher, XIII, 1904. M.

---

[1]) Zeitsch-schau, c. 106. [2]) Zeitsch-schau, c. 106.

Cantor, Hier. Cardanus. Ein wissensch. Lebensbild a. d. XVI Jhr. (131—143).

Beiträge zur sächs. Kirchengeschichte hrg. v. Dibelius u. Th. Brieger, 17, 1903, Leipzig 1904. O. Дібелїюс, Sächsische Kirchen-Gebete u. Lieder aus d. Kriegszeiten d. 17 u. 18 Jhr. (1904).

Dresdner Geschichtsblätter hrg. vom Verein f. Gesch. Dresdens, 1903, XII, 1904, XIII. O. Ріхтер, Aufwand eines Dresd. Brautpaares in d. Rokokozeit (1903). Fr. Lüdtke, D. Überlieferung u. Legende d. Schlacht bei Dresden 1813 (1904, N. 4), O. Mörsch, Mittelalt. Scheffelmass (ib.).

Mitteilungen d. Geschichts- u. Altertumsver. zu Leisnig 1904. Багато причинків до історії культури.

Mitteilungen d. deut. Gesel. zur Erforschung vaterländischer Sprache u. Altertümer in Leipzig, V, 1904.

Mitt. d. Altertumsvereins zu Plauen i. V., 1903—1904. Raab, Aufgebot, Romzug u. Türkensteuer im Vogtlande Ende d. 15 u. Anfang d. 16 Jh., F. Hellriegel, Aus den Akten: „Den Hofzug d. Maurer u. Zimmerleute betreffend".

Mitteil. vom Freiberger Altertumsverein, 1903, 1904. Кнебель, Rot-, Zinn- u. Glockengiesser Freibergs (1903), id. D. alten Fr. Badstuben u. ihre Bader (1904), Венґлер, Altägyptische Totenfiguren.

Jahrbuch d. historischen Vereins d. Kantons Glarus, 1903, 1904.

Historisches Neujahrsblatt hrg. v. Verein f. Gesch. u. Altertümer von Uri, auf d. J. 1904.

Revue historique Vaudoise, 1903, 1904.

Anzeiger f. schweizerische Geschichte, 1903, 1904.

Der Geschichtsfreund, Mitteilungen d. histor. Vereins der fünf Orte Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden u. Zug. LXIII, 1903. 1904 стаття J. Brandstetter'a, Beiträge zur schweiz. Ortsnamenkunde. D. O. Tschuggen.

Mitteilungen d. histor. Ver. d. Kantons Schwyz, 1903.

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, hrg. vom hist. V. d. Kant. Thurgau, 1903; 1904 статї J. Müller'a, Volkstümliches aus Tägerweilen i J. Thalmann'a, D. Bauernwohnung im mittlern Thurgau.

Züricher-Taschenbuch auf d. J. 1904, hrg. von d. Gesel. für Geschichtsfreunde, 27, 1904.

Obwaldner Geschichtsblätter, hrg. v. historisch-antiqua-

rischen Verein v. Obwalden, 1904: стаття E. Wymann'a, Exorzismen gegen d. Engerlinge.

Basler Z. f. Geschichte u. Altertumskunde, III, 1903, IV, 1904. (1903). Stückelberg, D. Kult d. hlg. Euphrosyna v. Basel.

33 Jahresbericht d. hist.-antiqu. Gesel. v. Graubünden 1903 містить статю Jecklin'a, уміщену також в Anzeiger für schw. Alt.-K.

Archiv d. histor. Ver. d. Kantons Bern, XVII, 1903, XVIII, 1904. (1903). Вельті, Rebweistum v. Twann: виногради були в Швайцарії вже в 8 столїтю. (1904). Mülinen, D. Glasgemälde von Rapperswyl, J. Wiedmyr-Stern, Archäologisches aus d. Oberaargau, Wiedmer, D. Grabhügel von Subingen.

Beiträge zur St. Gallischen Geschichte, St. Gallen, 1904. T. Schiess, D. Gesellenschiessen zu St. G. im Mai 1527.

Beiträge zur Gesch., Topographie u. Statistik d. Erzbisch. München-Freising, VIII, 1903. M. Фастлїнґер, D. Mirakelbuch v. Pürten (1—13): з IX або X ст. Й. Шлєхт, D. Altäre d. Freisinger Domes (14—56). Фастлінґер, D. Fr. Turmschatz unter Bischof Konrad v. Sentlinger (1314—22) (57—70): про знаряди і книжки. P. Гоффманн, Altbayer. Klosterkirchen a. Barock- u. Rokokozeit (287—329). A. Linsemayer, Wirtschaftliches a. d. ehemaligen Chorherrnstift Berchtesgaden (330-62): на основі домових книг з 17 і 18 столїтя.

Z. d. Aachener Geschichtsvereines, XXV, 1903, XXVI, 1904. (1903). E. Pauls, D. Heiligsprechung Karls d. Gr. u. seine kirchliche Verehrung bis zum Schluss d. XIII Jhr. (335-354).

Historisch-politische Blätter hrg. v. Binder u. Jocher, 1904. Stiglmayer, Vom hlg. Berge Athos u. a. Makedonien (11). Шмідт, D. häusliche Leben d. europ. Kulturvölker (134, III).

Quellen u. Forschungen a. italien. Archiven u. Bibliotheken, VI, 1903. B. Фріденбурґ, Ein Rotalus Familiae Leo X (53—71): з рук. Ват. Cod. Vat. lat. 8598 про двір папи в р. 1514—16. A. da Morto, Ordinamenti militari delle soldatesche dello stato Romano nel secolo XVI (72-133): про орґанїзацію і житє папського війська.

Mélanges d' archeol. et d. l' histoire, 1903. S. Gsell, Chapelle chret. d'Henschir-Akhrib (3—25), про старі катол. костели з 6—7 стол. Idem, Chronique archéol. africaine (273-317).

Oberbayer. Archiv f. Vaterl. Gesch., M. 1904, LII.

6. Часописи історично-літературні, фільольоґічні і педаґоґічні.

а) Часописи, присьвячені орієнталїстиці.

Beiträge zur Assyriologie u. semit. Sprachwissensch. Leipzig, 1904, V. Meissner, Neuarabische Geschichten a. d. Irag (переклад, поясненя і слівник).

Zeit. f. ägyptische Sprache u. Altertumskunde, Leipzig XL. Borchardt, Besoldungsverhältnisse von Priestern im mittl. Reich. (2).

Revue égyptologique publiée sus la direction de M. Eugène Revillait, 1904, XI (Paris, 114, 4⁰) містить докінчене статї H. Quérin'a, Sérmons inédits de Senouti (15—34), де опублїковано і переклад і працю. E. Revillout, Le Roman — thèse d'un philosophe nihiliste (34- 68).

Wiener Zeitschrift f. d. Kunde d. Morgenlandes, hrg. u. redig. v. J. Karabacek, P. Kretschmer, D. Müller, L. Reinisch, L. Schroeder, XVIII, Wien, 1904. N. Rhodokanakis, Eine äthiopische Zaubergebetrolle im Museum d. Stadt Wells (30 і д.): против злих духів, гимн до ангела Phânû'êl. L. H. Gray, Literary Studies of the Sanscrit Novel (39—58). I. Гертель, D. Ursprung d. indischen Dramas u. Epos (59- 83, 137 і д.). I. Кірсте, Hamsākhyāyikā (130—1): доповненя до статї Гертеля про мудрого лебедя (XVII, с. 349): з початку сьпівали ся епічні пісні одною особою; через те, що поодинокі частини віддавало ся иньшим особам повстала драматична форма. A. Гаффнер, Erinnerungen a. d. Orient (169—184): проґностики на поодинокі місяцї, проклони, означене пальців, вичислюване при помочи руки, забава камінними кульочками. W. Caland, Zur Atharvavedalitteratur (185—207). M. Schorr, D. Kohler-Peisersche Hammurabi-Übersetzung (208—240): лихе і з фільольоґічного боку, подібно як і з юридичного. R. Schmidt, Revanāradhyas Smaratattvaprakāsikā (261—279): опублїкований текст. L. H. Gray, Kai Lohrasp and Nebuchadnezar (291—8). T. Zachariae, Ein indischer Hochzeitsbrauch (299—306): по весїлю йдуть молоді ловити рибу в одїж; має се пророче значіне. A. Musil, Die Provincia Arabia von R. E. Brünnow, A. v. Domaszewski u. J. Euting (379—404).

Z. f. Assyriologie, XVII, XVIII, 1903, 1904 (Strassburg, hrg. v. C. Bezold, по 4 зошити). 1903. E. Conti Rossini, Canti popolari tigrai: абіссинські пісні в ориґіналї і в перекладї. Nöldeke Th., Indris, ein wahrheitsliebender Prophet im Koran: його прототипом може бути апостол Андрій. Gottheil, A Christian Bahira legend: дальша частина перекладу арабського тексту. Опперт, Jahwe, проти Делїча

і його інтерпретації вавилонських імен. Дайхес С., Talmudische u. midraschische Parallelen zum babylonischen Weltschöpfungsepos. 1904. G. Kewitsch, Zweifel a. d. astronomischen u. geometrischen Grundlage des 60-Systems (73—95): виступає проти системи 360 днів і думає, що перед мірянем було знане числене при помочи пальців. S. Daiches, Zur Erklärung des Hammurabi Codex (202—222). Rossini, Canti popolari tigrai (IV, 50—123, с. 320—386), продовжене. Крім того можна згадати про статю Гортена про книжку Фарабі і Бекера про повстане краю Ušr — і Harāg в Египті.

Ost- und West, 14, 1904. Wünsche, D. Astralbilder im poet. Schriftum d. A. T. (1). Кутна, D. Gestalten d. Bibel in d. bildenden Kunst (1). Segel, Gott, Welt u. Mensch im jüdischen Sprichwort (2). Bar-Ami, D. jüdische Volkslied (3). Segel, Glück u. Schicksal, Leben u. Tod im jüd. Sprichwörtern (6). Шорр, D. mosaische Gesetzgebung im Lichte d. Codex Hammurabi (7).

Nord und Süd, hrg. v. Landau, CX, 329, 330. Фішер, Talmud u. Urchristentum (329).

Monatschrift f. Geschichte u. Wissenschaft d. Judenthums hrg. v. Dr. M. Brann, 48, Neue Folge, 12, 1904. Caro, Zur Geschichte d. Reichsjudensteuer im 13 Jhr. (70—76), A. Büchler, D. Maultiere u. d. Wagen d. Patriarchen Jehuda (193—208), M. Löwy, D. Paulinische Lehre vom Gesetz (268—276, 321—7, 400—416). З нагоди книжки Міллера пише Feuchtwang замітки Moses u. Hammurabi (385—399). H. Vogelstein, Notwehr nach mosaisch-talmudischem Recht (514—553).

б) Часописи присьвячені клясичній фільольоґії.

Hermes, Zeits. f. class. Philologie hrg. v. Fr. Leo u. C. Robert, Berlin, XXXIX, 1904. O. Jergensen, D. Auftreten d. Götter in d. Büchern ι—μ der Odyssee (356—382). E. v. Stern, D. Mauerbau in Athen u. d. List d. Themistocles (542—562): автор доказує, що се була лише анекдота, яка стала популярна через неувагу Тукидіда. P. Stengel, Zu den griechischen Sacralaltertümern (611—617).

Beiträge zur alten Geschichte, hrg. v. Lehmann u. Kornemann, III, 1903, IV, 1904. (1903). E. Fries, Babylonische Feuerpost (с. 169 і д.). C. L., Babyl.-assyr. Fluchformel im griech. Gewande; зворот ἐξώλη καὶ γένος αὐτοῦ. F. Sarre, D. altorientalischen Feldzeichen: в звязи з тим стоїть, по думці автора, свастика. C. Fries, Griechisch-oriental. Untersuchungen: автор вказує на деякі паралелї: всезнаючий Протеус і Мардук, мите рук перед їдою і т. д. (1904).

Patsch, Arians Periplus Ponti Euxini. Казаров, Z. Religion d. alten Thraker. Веніґер, D. Hochfest d. Zeus in Olympia. Вестберґ, Z. Topographie d. Herodot. Продовжене студий Fries'a Feuerpost i Untersuchungen, де зібрані мітольоґічні паралелї.

Rheinisches Museum f. Philologie hrg. v. Buecheler u. H. Usener, Frankfurt a. M. 1904. 59. Groeger, D. Einfluss des *Ω* auf d. Composition d. Odyssee (1—33). E. Ріттерлїнґ, Epigraphische Beiträge zur röm. Gesch. (55 - 62, 186 — 199): каринтійські і панонські написи з часів Нерона. Oxé, Zur älteren Nomenklatur d. röm. Sklaven (108 - 140). B. Зелїнскі, Zu d. Sprichwörtern d. Römer (149—157, 316—7, 477—478, 605—8): продовжене, дані з всїляких авторів. W. v. Bissing, Zu Useners „Dreiheit" (160): паралеля з египетської рукописи 2 тисячлїтя пер. Хр. О. Гензе, D. Kostüm u. Maskenwechsel d. Chors in d. griech. Tragödie (170—185). C. Fries, Alexandrinische Untersuchungen (200—225). Автор доказує звязь між мотивами гелєнїзму і орієнтальними, передовсїм египетськими і розбирає піснї Манероса, грецьку поезію „Нарікане дївчини", мотив „двері для залюблених", плескане при сьпіві, в чім бачить вплив Єгипту. Mülder, *Ἕκτορος Ἀναίρεσις* (256—278). А. Радермахер, Baubo (311—3) — вказує звязь з сучасним Baybay, яким страшать дїтий, G. Knaack, Zum Margites (313—6): комічний епос Марґітес сягав часів римського цїсарства; автор подає розвій мотиву. L. Deubner, Zu den Funden vom Kotilon (473—476); з нагоди статї Куруніотеса. H. U., Klagen u. Lachen (625—6): жалоба, плач.

Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur hrg. v. J. Ilberg, VI (XI, XII), VII (XIII—XIV), 1903, 1904. (1903). W. Becher (Eine äsopische Fabel auf einem römischen Grabstein) доказує, що казка про лиса і бузька не має звязи з житєм померших. C. Fries подає паралелї до мотиву d. schwimmende Haupt. M. Meyer (D. Namenwitz 122—145); кладе більшу вагу на звукові прикмети і обговорює значіне анальоґії і естетичну, психольоґічну і символїчну сторону. A. Deissmann про d. Hellenisierung d. semitischen Monotheismus. К. Тіттель, D. Palast zu Knosos (м. ин. про стрій і казки про Мінотавра). Б. Шмідт, D. Selbstmord d. Greise v. Keos (с. 617 і д.): автор уважає се за пережиток і наводить паралелї. H. Blümner, D. Märchen v. Amor u. Psyche in d. deuts. Dichtkunst (c. 649 і д.). (1904, 1). E. Бетте, D. trojanischen Ausgrabungen u. d. Homerkritik (1—11). C. Hülsen, D. neuen Ausgrabungen auf d. Forum Romanum (23—45). R. Petsch, Chor u. Volk im antiken u. modernen Drama (57—79). E. Ляммерт, D. neuesten Forschungen auf antiken Schlachtfeldern in

Griechenland (112—134, 195—212, 252—279). Ф. Панцер, Dichtung u. bildende Kunst d. deuts. Mittelalters in ihren Wechselbeziehungen. Фр. Кунце, D. Legende v. d. guten Tochter in Wort u. Bild (280—300)[1]: автор подає розвій леґенди почавши від Валерія Максіма, обговорює варіянти (gesta Roman., сицил., еспанськ, анґл. баляди і и.) і допускає гадку Köhler'а, що тема (донька годує батька в вязниці своїм молоком) походить з Індії. В. Шмідт, A. d. antiken Mechanik (329—351): про Фільона з Виз., Герона з Алекс., що сконструували летючі автомати О. Ляденедорфф, Zum Märchen v. Amor u. Psyche (400): доповненя до праці Блімнера. Ільберґ, A d. antiken Medizin (401—423): жерела, метода і характер медиків головно Гіппократа, Ґалена, Сорана. В. Шмідт, D. griech. Roman. Gegenwärtiger Stand unserer Kenntniss über seinen Begriff u. Ursprung (465—85): те, що нині називаємо романом розложено на 4 роди, історичну, фільософічну, драматичну і мімічну прозу. Δραματικὸν διήγημα — се любовні оповіданя, знані в двох періодах: передсофістичний роман не був ще знаний Роде, лише пізнійший, що зачинаєть ся від р. 160 по Хр. R. Fritsche, D. Anfang d. Hellenentums (545—73, 609—34): автор обговорює культурні відносини, мітольоґію, поділ племен і відносини Геленів до Орієнту. K. Reuschel, D. Tannhäusersage (613—667): висказує ся проти мітольоґічного походженя. Fr. Marx, Philoktehefaistos (673—85): переказ про Ф. був лише відгуком міту про лемнійського Гефайста. H. Reich, D. König mit d. Dornenkrone. (1904, 2). G. Siefert, D. Mythologie d. Waldes (13—38): говорить ся про лісових духів. A. Bömer, Anstand u. Etikette nach d. Theorieen d. Humanisten (223—42, 249—85, 330—55, 361—90) Більша праця, в якій по черзі розглянено твори кількапайцятьох гуманістів XIV—XVI ст., латинські розмови учеників і правила звичайности (як вставанє, убиранє, чесанє, шмінкованє, парфумованє, одїж, прикраси, розмова, їда, гості).

Wiener Studien і Philologus будуть обговорені в дальшім огляді.

в) Часописи присьвячені індоґерманській фільольоґії і порівняній історії літератури.

Indogermanische Forschungen, XVI, B, 1904 (c. 532) XVII, 1904/5 (c. 507). Статя Р. Мерінґера, Wörter und Sachen

[1]) Про се пр. пор. статї Knaak'а в Z. f. vrgl. L., 1898, 450 і д. і Kretschmer'а в Z. f. d. d. A. XLIII, 151 і д.

[2]) Докладнійше гл. G. Paris, Legendes du Moyen Age, Par. 1903, і Е. Шмідт, Charakteristiken, 1901.

(XVI, 101—196 і XVII, 100–165) буде обговорена окремо, так само, як статя Шрадера, Über Bezeichnungen d. Heiratsverwandschaft bei bei den indogerm. Völkern (XVII, 11–35). З иньших статей лишаєть ся до запотованя: Hübschmann, D. altarmenischen Ortsnamen (197—190), C. Uhlenbeck, D. Vertretung der Tenues aspiratae im Slavischen (93—99), Hermann, Beiträge zu den indg. Hochzeitsgebräuchen (373—387) і Schütte G., Die Schöpfungssage in Deutschland u. im Norden (444—457). Герман забирає голос з нагоди студій Шрадера і Schrödtera, D. Hochzeitsgebräuche d. Esten u. einiger anderer finnisch-ugrischer Völkerschaften im Vergleich mit denen der indogermanischen Völker" і вказує на сю обставину, що подібні звичаї стрічають ся не тільки у індоевропейських і фінських народів. Автор наводить цілий ряд паралель з житя иньших народів (пр. Мексиканців) і подає деякі доповненя до питаня про становище жінки, подружє дітий, здержанє від полових зносин по весїлю і про дївочі ярмарки та вибір судженої. За усї ті замітки треба авторови дуже дякувати: шкода лише, що автор не знає праць Вовка (Les rites et usages, Свадбарскитѣ обреди...); тодї-б знайшов не одно те, чого тепер не може зрозуміти.

Anzeiger f. indogerm. Sprach- u. Altertumskunde, 1904 — бібліоґрафічний відділ.

Zeitschrtft f. d. vrgleichende Sprachforschung auf d. Gebiete d. indogerm. Sprachen, hrg. v. E. Kuhn u. J. Schmidt, Band XXXVIII, Gütersloh, 1904. J. Franck, Zur Form u. Bedeutung von pflegen (132—140). P. Kretschmer, Xerxes und Artaxerxes (140—146). E. Швицер, Etymologisches u. grammatisches (146—150) м. ин. adulter, stuprum і bacchanal, lupanar. Hatzidakis Zur Chronologie d. gr. Lautgesetze u. zur Sprachfrage d. alten Macedonier (150—154): автор доказує, що Македонцї були грецького походженя. Edwin W. Fay, Prometheus in India (154—5): Māthava O. Lagercrantz, Eine Wortgruppe bei Verrius Flaccus (170—176): androna andrare. Його-ж, Latein. Worterklärungen (177—189): bubulcus-subulcus, calua-черен-пугар (κελέβη), grunda-suggrunda. Педерзен, Zu d. lykischen Inschriften (189—207): напис на гробі. Статї Nillson'а, Льоренца, Бернекера, Сольмзена і Шурміна надїємо ся обговорити окремо.

Beiträge zur Kunde d. indogerman. Sprachen 1903, 1904, XXVII. XXVIII. 1903. Wiedemann, Etymologien (індоґерм. назви свояцтва і назви груди). A. Torp, Phrygisches. E. Nachmanson, Rhodische Beiträge. 1. ἀγαϑαῖ τύχαι. (1904).

Zeits. f. keltische Philologie, hrg. v. Kuno Meyer u. L. C.

Stern, Halle a. S., 1904, V, 1, 2, 1905, 3. Ch. Plummer, Some new light on the Brendan legend (1, 124—141), H. Gaidoz, Sainte Onenne (142 - 147), причинок до кельтийської ґаґіоґрафії. St., Zwei Tierfabeln bei Dafyda ab Gwilym (416—7), цїкаві тим, що Кельти не знають зьвіринного епоса. L. C Stern, D. Märchen von Étain (522 —540), одна з найстарших індийських казок з XI століття. Idem, Ossianische Gedichte aus Caithness (550—565).

Revue celtique, XXIV, 1903. Whitley Stokes, The battle of Allen: староірнийське оповідане з рук. 15 ст. Seymour de Ricci, Notes d'onomastiques pyrénéennes: вичислює імена богів і осіб з Corpus inscr. lat. XIII, Anderson одно оповідане, і його Pennaid Adam. J. Loth, Les douze jours supplémentaires des Bretons et les douze jours des Germains et des Indous і до того праця S. Ricci.

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen u. Litteraturen, CXII, CXIII, 1904. 112. А. Копп кінчить опис і витяги збірки пісень (D. Osnabrüksche Liederhandschrift v. J. 1575 (24). Больте, D. indische Redefigur Yathā-samkhya (d. h. der Zahl, d. Reihe nach) in europäischer Dichtung, 265—276: автор наводить латинські, французькі, анґлїйські і нїмецькі приміри. J. Wackernell, Eine neue Handschrift d. altdeuts. Passionsspiele in Tirol (130—132): з XVI ст. E. Köppel, Eulenspiegel in England (133): до двох даних прибуває третя з р. 1600. Л. Йордан, Eine weitere Quelle d. Sachsenkriegs im Ogier (135—144). Він-же, Quellen u. Komposition v. Herzog Ernst (328—343): автор доказує, що поема спочиває на правдиво історичній події, лише середня, друга частина відповідає шестій подорожі Сіндбада до Єрусалима. Ф. Розенберґ, „D. Schlimm hlg. Vitalis" v. Got. Keller u. „Thaïs" v. A. France (366—384) 113. І. Больте, D. ältesten Fassungen d. Schwankes vom Kuhliede (17—30): автор наводить вірші Regneurs'a de Wael (De vacca), Г. Фольца (Von einem Kw. dieb) з XVI ст. і Eyring'a (з 1601) і подає короткий розвій анекдоти, яку опрацював м. ин. Ганс Сакс в одній драмі. Л. Йордан, Quellen und Komposition von Eustache le Moine nebst Analyse d. Trubert u. Nachweis d. Existenz mehrerer Robin Hood-Balladen (66—100): важна студія до історії староанґлїйського роману і до його відносин до нїмецького і романського. H. Bradley, The Song of the Nine Magic Herbs (Neunkräutersegen) (144—5). Статя Fr. v. d. Leyen, Zur Entstehung d Märchens (249—269) повинна бути обговорена окремо. E. K. Blümml, Volkslied-Miszellen (270—296) публїкує цїлий ряд пісень з старих рукописів, наводить численні варіянти та дає кілька причинків до взаємин між штучною і народною поезією і про вплив нар. пісень на Ґ. Гауптмана і Лянґбайна. Ґ. Бухнер, Beiträge zur „Gesch. d. sieben weisen Meister" доповнює свою

давнійшу статю витягами з париської рук. N. 8506, Cod. lat. 3855 (бібл. Мацаріна), Egerton N. 2258 і бібл Mazz. N. 588[1]). C. Haag, Antoine de la Sale u. d. ihm zugeschriebenen Werke (101—135 і 315—351). В відділї бібліоґрафії варта уваги статя P. Petsch'a, Neue Literatur zur germanischen Volkskunde (159–177).

Zeitschrift f. vrgl. Litg., буде обговорена в дальшім огляді.

Studien zur vrgl. Literaturgeschichte, hrg. von Dr. M. Koch, IV, Berlin, 1904. H. v. Lessel, Untersuchungen über Anastasius Grüns „Pfaff von Kahlenberg“ (1—48); обговорені м. ин. середновічні жерела, анекдоти і оповіданя зі збірки Нітарда (1550): про перші фіялки (18), про голого хлопа (19), пяний хлоп перебраний за монаха (20), анекдот про те, що хтось робить другого глухим (21, приходить у Ґурнїцкого), „ein Lied, das ihn nicht nennt“ (22), сподиї за церковну хоругов (23), анекдота про черепи (апокрифічна ан., гл. Ebeling, Zur Gesch. d. Hofnarren, с. 13, 14). P. Toldo дає VI, VII і VIII розділ „Leben u. Wunder d. Heiligen im Mittelalter“ і обговорює небесні візії [49—77; як появляєть ся Христос і святі), Христос і жінки, голуб післанцем (62 і д.), олень з хрестом (63), листи з неба зраджують гріх (70 і д.), сила сьвятих (71), сходити за житя до пекла (75 і д.), духи вертають (75)], вэнесенє і лїтанє по воздусї (77—80) а вкінци невидимість, відпорність тїла проти битя і ран і одеревінє (80—85). Усюди побіч християнських леґенд поставлені клясичні, индийські і иньші погляди. A. Neumann, Hebbels Ballade „Liebeszauber“ u. seine Quelle (86—100). W. Moestue, Neue Quellen zu Uhlands nordischen Gedichten (101–3). E. Stemplinger, Horazische Motive in der Flucht d. Zeit (104—115). A. K. Tielo, Aus Otto Gildemeisters Jugend-Übersetzungen (289—294): недруковані переклади народнїх пісень (з еспанського, португальського, староанґлїйського і новогрецького). A. Кінненберґ [d. Sage v. Robert dem Teufel in Deutschland u. ihre Stellung gegenüber der Faustsage (308—333)] доказує, що між переказом про Фавста і про Роберта нема найменьшої звязи. Тарцель дає в статї Neuere Bearbeitungen d. Sage v. Robert dem Teufel (334 і д.) доповненя до давнїйшої студиї, оголошеної як 14 зошит Forschungen zur neueren Litg., Мункера (1900) п. з. „D. Sage von Robert d. Teufel in neueren d. Dichtungen in Meyerbeers Oper“. S. Fraenkel (387—8) наводить паралєлю до Бокачієвої історії про три перстенї з твору Ta'ālibī.

Mitteilungen d. Litauischen literar. Gesellschaft

[1]) Се доповнює статю Г. Фішера, Beiträge і т. д., Greifswald, 1902.

Heft 25 (1900), 26 (1901), 27/8 (1902—3). 1900. Lemcke, Ein Beitrag zur Volkskunde Littauens (70—75): автор описує литовські предмети берлінського музея. 1901. A. Bezzenberger, Fünf Dainamelodien (174—9). Януляітіс, Dainos (179 —189): 15 пісень з Падубізен. І. Концевич, переклад литовської казки (Abenteuer eines Dummen, 204—208). 1902—3. Януляітіс, Malavenu dainos (270—298): пісні IV, 74—124. А. Куршат, Ein Ausflug nach dem russischen Litauen (312—328).

г) Часописи присьвячені романській фільольоґії.

Z. f. französische Sprache u. Literatur, hrg. v. Dr. D. Behrens, Berlin, 1903, 1904, XXV. XXVI. 1903. B A. Byland, D. Patois der „Mélanges Vaudois" Louis Favrat's подано кілька оповідань і анекдотів, в 5 і 7 зошиті бібліоґрафію діялектольоґічних студій у Франції в р. 1892—1902. 1904. J. Haas, Über d. Anfänge d. Naturschilderung im franz. Roman (1—69). На більшу увагу заслугує статя К. Ґлязера, D. Mass- u. Gewichtsbezeichnungen d. Französischen (95—220), причинок до лексікоґрафії і пізнаня переміи поодиноких термінів, в якім використано величезний матеріял і обговорено усї означеня мір і ваг. Памяти Ґастона Парі присьвячена статя M. Minckwitz'a (261—88). Другий віддїл подає докладну бібліоґрафію (1—299), м. ин. численні праці про пісню про Роляида (145 — 163).

Zeits. f. romanische Philologie буде обговорена в дальшім огляді.

Romania, XXXII, XXXIII, 1903, 1904. (1903). J. Popovici, Les noms des Roumains de l'Istrie: істрійські Румуни називають ся тепер славянським іменем Vlah; з початку 19 ст. уживало ся імя Rimgliani; назви Чічі і Чічібері вийшли від Славян. P. Meyer, Recettes médicales en provençal: витяги з рук. XIII ст. G. Kittredge, The Chanson du comte Herniquin: Вальтер Скотт довідав ся про ню з Richard sans Peur. A. Герберт, A new Manuscript of Adgar's Mary-Legends: з XIII ст. F. Lot, La Mesnie Hellequin et le Comte Ernequin de Boulogne — не стоять зі собою в жадній звязи. Ґ. Парі, Le cycle de la „gageure". Автор збирає варіянти оповідання про заклад мужа про невинність його жінки, доказує, що первісно мова йшла про сестру і догадує ся, що тема прийшла зі Сходу. (1904). A. Delboulle, Mots obscures et rares de l'ancienne langue française.

Revue de philologie française et de littérature p. p. L. Clédat, XVII, XVIII, 1903, 1904. (1903). E. Casse et E. Chaminade, Vieilles chansons patoises du Périgord: побіч тексту і переклад 27 пісень.

Revue des langues romanes, XLVI, 1903, XLVII, 1904. G. Bertoni, Noterelle provenzali (житє сьв. Марґарети) і В. Шішмарев, Vie provençale de S. Margherite: по рукописи XIV ст.

Berliner Beiträge zur german. u. romanischen Philologie, veröf. v. Dr. E. Ebering, XXVII, German. Abt., N. 14. Otto Auer, Über einige Dramen Nathaniel Lee's mit besonderer Berücksichtigung seiner Beziehung zum französ. heroisch-galanten Roman. Berlin 1904 (c. 1—103).

Erlanger Beiträge zur englischen Philologie v. vrgl. Literaturgesch. hrg. v. H. Varnhagen, Erlangen, 1904, XVI.

Romanische Forschungen, XVI, Heft, 1—3, 1904. Передовсім може нас тут заінтересувати ширша праця Ф. Кравса, Die Volkskunde in den Jahren 1897—1902, Berichte über Neuerscheinungen (c. 151—320), що служить продовженєм його „Allgemeine Methodik der Volkskunde" (Kritische Jahresberichte über die Fortschritte der roman. Philol. IV) де до спілки з померши́м Шерманом обговорено літературу з років 1890—1897. Нова праця Кравса значно перевисшає першу богацтвом матеріялу, але не ріжнить -ся нічим способом критикованя. Дуже добре зробив автор, змінюючи заголовок Methodik на звичайний „Berichte", через що не потребуємо ставити до книжки за великих вимогів, а з другого боку не можемо її відмовити методичности. У Кравса використана богато зах. евр. література, а попри се також і славянська, специяльно-ж полуднево славянська. На жаль треба піднести, що про український фольклор не богато знайдеть ся у нього: поза творами Ю. Яворського не знає автор нічого більше, навіть видавництв Наукового Тов. ім. Шевченка. Сподїємо ся, що се стало ся лише з технїчних причин і що дальший огляд принесе звістки і про нашу етноґрафію. З иньших статей варті уваги праці A. Andrae, Das Weiterleben alter Fablios, Lais, Legenden und anderer alter Stoffe (321—353), Jordan'a L., Über Entstehung und Entwickelung des altfranzösischen Epos (354—370), які ще будуть обговорені. Max Gross займаєть ся найстаршою французькою римованою хронїкою „Estorie des Engles" в статї Geffrei Gaimar. Die Komposition seiner Reimchronik und sein Verhältniss zu den Quellen (1—136). O. Nobiling дає „Vierzeilen aus dem brasilianischen Staate St. Paulo", де побіч тексту описаний і діялект (137—150). M. Huber публікує по раз перший „Visio Monachi de Eynsham" (641—733), що дає дальші причинки до численної літератури про хожденія по пеклї, чистилищи і небі. Автор заповідає про се окрему студію.

д) Часописи з обсягу ґерманїстики і анґлїстики

Z. f. deut. Altertum 1904, 47 (35). Franck, Überlieferung d. Hildebrandliedes (1—55). Мух ідентіфікує Undensakre в оповіданю у Saxo з Унтерсберґом (67—72). Вінтерфельд, Rythmen u. Sequenzen Studien (73—100, 321—399) м. и. важнїйша для нас частина „західноевропейське сьвідоцтво про ὕμνος ἀκαθιστος грецької церкви" в рукописї цюрихської біблїотеки. Boer, Finnsage u. Nibelungensage (125—160): автор каже м. ин., що не знайшов найменьшого слїду мітичних переказів. Zwierzina, Bruchstücke v. Flecks Floire (161—182), відкриті в Фрауенсфельдї, Blöte, I, D. Schwanenritterpassus in einem Brief des Guido von Beizoches (185—191), з XIII столїтя. Гаґен, Untersuchungen über Kiot. III. (203—224), теольоґічне знане в Парсівалї, слїду арабської науки, до історії Сходу, Парсіваль і переказ про сьвященика Івана. Бернт, Teschener Bruchstück einer mhd. Spruchhandschrift (237—241), з 14 столїтя. K. Schiffmann, Bruchstücke v. Philipps Marienleben (242—6) з бенедиктинського монастиря сьв. Павла в Каринтії з XIV ст., зближуєть ся до тексту віденської надворної бібл. (2799). Meissner, D. Geschichte vom Ritter Tiodel u. seiner ungetreuen Frau (247—267): автор доказує, що Tiodelssaga годить ся докладно з 4 оповіданєм в Strengleikar, а тим самим з lai de Bisclavret Marie de France; самі верзії оброблюють тему: жінка зраджує чоловіка, що бігає час від часу вовкулаком. Zwierzina і Еллїнек, Erec u. Lancelot (267—271). Ґрінберґер дає тепер нові доповненя до своєї давнїйшої працї D. nordischen Völker bei Jordanes (272—276). Schönbach, Bruchstück des Jüdel (277—280) з бібл. в Зейтенштеттен. F. Vogt, Bruchstück einer niederd. Handschrift des Freidank (284—289). E. S. дає поправки Zur Kritik des Linzer Entechrists (289—290). E. Schröder, D. Epilog der Eneide (291—301). J. Wiegang описує і публїкує Ein Iweinfragment aus Sigmaringen (301—304). Е. Мартін дає Eine lateinische Quelle d. deut. Minnesangs (319—320), а то твір Андрія „capelanus regius Francorum„ „De amore" з 12 ст. Боне, Zwei Bruchstücke mittelhd. Gedichte (421—430). Автор описує і видає фраґменти епоса з Вірцбурґа і фраґменти поезій Ернста. Dieterich J., De Henrico (431—446), Schönach, Brünner Fragment d. Strickers Karl d. Gr. (446—8). Річник 1903 буде обговорений пізнїйше.

Anzeiger f. d. Alt. u. d. Lit., 1903, 1904, приносить цїлий ряд реценsій і дрібних заміток, м. ин. кореспонденцію Ґрімма.

Z. f. deuts. Philologie, 1904. R. Priebsch, Aus deuts. Handschriften d. kön. Bibl. zu Brüssel (58—86 і 371—387); в продовженю працї описано між иньшим деякі проповіди і трактати Eckhart'a, вірш про 7 болїв Божої Матери (81—86), Gevatter Tod (371—2)

і пасії про Дороту (375—384) та Катерину (384—387). Цікавий матеріял містить ся в посланію Еберліна, опублікованім A. Götze (Ein Sendbrief Eberlings v. Günzburg, 145—153). A. Hauffen присьвячує дві статї культурно-історичним відносинам в часї реформації (Zu den reimdichtungen d. Johannes Nas, 154—172 і 445—472) і обговорює деякі незнані твори Наса, Centurii, Anatomia Lutheranismi, перерібки евангельських духовних пісень і Ecclesia militans, що мають вартість і для етноґрафа. R. C. Boer дає статю Kritik der Voluspá (289—370), E. Petzet, Bruchstücke einer Handschrift d. Jüngeren Titurel (433—445), з 14 столїтя, з гейдельберґської рукописи, J. Knepper, Eine alte Verdeutschung lateinischer Sprichwörter (128—133 і 387—390) в 16 столїтя.

Beiträge zur Geschichte d. deuts. Sprache u. Literatur. Unter Mitwirkung von Her. Paul u. W. Braune hrg. v. Ed. Siewers. Halle a. S. 1903, 1904, XXVIII, XXIX. 1903. E. Sievers, Zum Beowulf. M. Niemeyer, D. Iweinfragment C. 1904. O. Freiberg, D. Quelle des Eckenliedes (1—79): автор добачує французький вплив і догадуєть ся, що франц. прозове оповіданє з XIV ст. „Le Chevalier du Papegau“ спочиває на затраченім фран. оповіданю, з якого вийшла також пісня про Дітріха. F. Vetter, Über d. zwei angeblich 1522 aufgeführten Fastnachtspiele Niklaus Manuels (80—117): аналїза обох творів. G. Ehrismann, Zur althochdeut. Literatur (118—126): автор доказує, що твір „De Henrico“ треба зачисляти до кінця 10 ст. або до початків 11. Sievers [Zum Beawulf (305—331)] звертає ся против виводів Траутмана і виказує його самовільний спосіб трактованя теми. Юнк B., D. Überlieferung v. Rudolfs v. Ems Alexander (369—469): автор обговорює, порівнує, а в части і видає нову рукопись брюссельської біблїотеки, через що вартість монахійського тексту захитана. B. Гельтен, Zu den altostniederfränkischen Psalmenfragmenten den Lipsius'schen Glossen u. s. w. (470—478). В справі Беовульфа забирає Sievers іще раз голос (560—576).

Z. f. d. Wortforschung hrg. v. Fr. Kluge, V, Strassburg 1903/4 (345), VI, 1904/5. 1903. Matthias, Wielands Aufsatz: Demoiselle oder Fräulein (23—58). Seidenadel E., Frauenzimmer (59—98). Chrismann G., Dutzen u. Ihrzen im Mittelalter (127—220), докінченє поважної праці, що друкуєть ся від першого річника. E. Wülfing, Spieltage (278). Штрекель (Köse, Käser, Kosch, 279—286) доказує, що нїм. слово „Köse“ (Gestell zum Trocknen d. Feldfrüchte) славянського походженя, подібно як і слово Kosch. В статї розкинено богато иньших етимольоґічних заміток. 1904. Kluyver, Marzipan (59—68): слово від назви візантійської монети; як подає К. Кант в Zur bösen

Sieben (98—99) приходить сей термін вже в р. 1562 як імя карти до граня. Фельдман, Modewörter d. 18 Jhr. (101—118, 299—353). Мікколя виводить імя Німець з Nemetes (372—3).

Jahrbuch d. Vereins. f. niederd. Sprachforschung, XXIX, 1903. R. Sprenger, Versuch eines Quedlinburger Idiotikons: між иньшим діточі рими, пословиці, забави і т. д.

Korrespondenzblatt d. Ver. f. niederd. Sprachf., XXIV, 1903. Ф. Шульц і Вальтер, Symbolische Anwendung d. Kusses. Статї Voigt'a, Walther'a і Pfaff'a про Panteleonsfest (28/7). E. Schröder, Bankrese: причинки до 16 історії Ейленшпіґеля. Sprenger, Öfele i Borchling, Zeichen d. Todes. Sprenger, Zum Volksaberglauben (ворожити, чи вийде ся замуж). E. Schüddekopf, Zur Anfrage N. 3 in XXIV, S. 61: наводить паралелї по пісні „Es ging ein Mädchen in d. Stadt d. Äpfel zu verkaufen“.

Zeitsch. f. hochdeut. Mundarten, hrg. v. O. Heilig und Phil. Lenz, IV, V. Heidelberg, 1903, 1904. (1903). В. Унзельд, Schwäbische Sprichwörter u. Redensarten: мужеські лайки. Г. Вебер, Kinderreime a. Eichstädt u. Umgebung: 28 чисел. О. Мейзінґер, Lexikalische Beiträge a. Rappenau: людова етимольоґія, поговірки. 1904. H. Klenz, Zu „Goldschmieds Junge“: кілька доповнень. G. Schöner, Spezialidiotikon d. Sprachschatzes v. Eschenrod (Oberhessen) де наведено м. ин. гарну збірку прізвищ, імен власних, ґеоґрафічних і т. д. В. Унзельд подає продовжене збірки „Schwäbische Spr. u. Red. (25—29).

Zeitschrift d. allg. deut. Sprachvereines, hrg. v Oskar Streicher, 1903, 1904 (Berlin), XVIII, XIX. (1904). E. Behaghel, D. Glück. Die Wandlungen u. d. Auffassung u. Benennung (конець), 3—10). К. Ґомолїнскі, Milieu (33—37, 72—75). M. Böhm, Dorpater Studentendeutsch (68—72, 99—103): богато слів перенято з російського. Körholz, D. Katze im Sack kaufen (177), з забобонів.

Göthejahrbuch, XXIV, 1903, XXV, 1904. (1903). Е. Лїпманн, Sagengeschichtliches zur Helena: Тертулїян і т. д. (217—9). E. Hoffmann-Krayer, Zu Göthes Gedicht „Muth“, зворот нар. пісні „Krach Herz u. brich nit“.

Chronik d. Wiener Göthe-Vereines, red. v. R. Payer v. Thurn, XVIII.

Euphorion 1904, XI. Euphorion дає все богато місця етноґрафії, одначе сей річник приносить значно більше, як звичайно. K. Drescher (Noch einmal der „Hürnen Seufried“ des Hans Sachs, 1—22) забирає голос з нагоди студії п-ї Стеффен (X, 505 і д.) і відкидає її результати. A. Hauffen продовжує свої Fischart-Studien

і обговорює тепер духовні пісні і псальми (VII, 22). Фішарт написав 36 дух. пісень між тим найбільше псальмів; автор показує, що він тримав ся старих взірців, німецьких і латинських і виловлює усе особисте і оріґіналбне (22—65). A. Jeitteles публікує „Drei volkstümliche historische Lieder“ (81—90), а то пісню про Фридриха Великого і Івана з Непомук та похвальну пісню Марії з згадкою про М. Тересу і Йосифа. S. Hock описує збірку летучих листків з Мінхен в статї Österreichische Türkenlieder (1788 - 1790) (90—103). M. Мурко доказує в статї „Eine Jacob Grimm fälschlich zugeschriebene Rezension serbischer Volkslieder“ (106—120), що автором рецензії другої части Караджіча був Копітар (Wien. Allg. Litz., 1816, N. 20, 21). O. Clemen подає середновічну любовну пісню з 15 або 16 столїтя з рукописи мійської бібліотеки з Цвікау (141- 2). K. Enders, Zur Geschichte des Gaudeamus igitur (381—406). A. Kopp дає доповненя до своєї статї (VIII, 353 і д), Deutsch. Volks- u. Studentenlied (503—515). Вкінци статя Вендрота, Hondorff als eine Quelle d. Faustbuches (701—5).

Abhandlungen hrg. v. d. Gesell. f. deuts. Sprache in Zürich, 1904, X.

Germanistische Abhandlungen hrg. v. Fr. Vogt. Breslau 1904, Heft 21, 22, 23. 21. J. Klapper, D. St. Galler Spiel von der Kindheit Jesu (1—129): автор публікує текст, обговорює вітчину, час повстаня рукописи і оріґіналу і подає лїтературно-історичні розслїди про жерела твору. 22. J. Wiegand, Stilistische Untersuchungen zum König Rother (XI+209). Дуже гарна студія, в якій м. ин. представлено усї фіґури і тропи. 23. W. Arndt, D. Personennamen d. deut. Schauspiele d. Mittelalters (X+113): м. ин. імена дїдьків, а далї імена Жидів, рицарів, королїв, жовнїрів, хлопів і иньших станів з оглядом на їх походженє.

Anglia, XXVII, 1904. Er. A. Cock, Interpretations und Emendations of Early English Texts. III (218—237). W. Heuser, With an and an J. (283—329): надруковано 4 церковні пісні з 14 столїтя, в яких змальовані деякі моменти з житя Христа в епічно-лїричнім тонї. В статї Ave Maria (320—330) публікує той сам автор пісні про Марію з XIV ст. Eleanor Prescott Hammond, Lydgate and the Duchess of Gloucester (381—398). Grienberger, Zu den Inschriften des Clermonter Runenkästchens (436—449). O. Ріттер оголошує Zwei unbekannte Fassungen des Sir John Barleycorn (450—2) в рук. балтійського музея. Дуже цікава праця J. J. Dickenmann'a, D. Nahrungswesen in England vom 12 bis 15 Jhr. (453—515) написана на основі середноанґлїйських жерел. Автор входить в подробиці але спеціяльнїйше

обговорює уживанє і приладженє мяса, яєць, ростинних страв і коріня та напитків. Можна сподівати ся, що автор розпочав отсим серію подібних праць і що дасть з обсягу анґлійської історії культури подібну книжку, як Гайне з обсягу німецької (D. deut. Nahrungswesen, Leip. 1901). E. Wülfing, D. Bild u. die bildliche Verneinung im Land-Troy-Book (555—89): зібрані образи з анґл. оброблення троянської війни з XIV—XV ст. До того прошу порівнати статю Hein'a „Über d. bildliche Verneinung in d. mittelengl. Poesie“ (Anglia XV).

Englische Studien, XXXIV, 1904 (456). Фолькльорови тим разом не пощастило ся.

Jahrbuch d. deuts. Shakespeare-Gessellschaft.. hrg. v. A. Brandl u. W. Keller, XL, Berlin 1904. З поміж статей, що часто входять в обсяг фолькльору і історії культури, заслугує на увагу передовсїм студія M. Gothein, D. Frau im englischen Drama vor Sh. (1—50); авторка зачинає від жіночих типів в містеріях, анекдотах і найстарших комедіях, а далї переходить до часів перед Шекспіром, заглядаючи всюди і до його творів. Поодинокі типи і мотиви представлені в звязи з продуктами иньших народів і часів, прим. жінка „Kupplerin“, мотив про перебиранє (34 і д), чарівниці, мотив невинности і т. д. H. Reich, D. Mann mit dem Eselskopf. Ein Mimodrama vom klassischen Altertum verfolgt bis auf Sh. (108—129): дуже цїнна розвідка. A. Брандль подає звістки про Englische Komödianten in Frankfurt a. M. (229—231).

e) Педаґоґічні часописи.

Zeitschrift f. deutschen Unterricht, hrg. v. O. Lyon, XVIII. A. Denecke, Sittengeschichtliches a. Abraham a Santa Clara (104—123): житє Віденців не дуже гарно представлено. A. Andrae, Zu Goethes „Zauberlehrling“ (141—2): автор подає кілька німецьких оповідань про чарівників. K. Müller, Wenn d. Himmel wär Papier (142—3): подані нові доповненя, м. ин. новогрецька і сербська пісня. A. Andrae, Zu F. W. Webers Gedicht „Andre, denen Leid geschehen“ (209—216) — до теми: мати вертає по смерти до дїтий наводить автор паралелї з нар. поезії. B. Hoffmann, Volksetymologisches von d. deutsch franz. Grenze (246—251). J. Küffner, Morgen ist auch ein Tag (273): паралелї до (XVI, 709 і XVII, 530) тої пословиці. G. Fuchs, D. Weltpreis d. Teufels. Ein Beitrag zur Faustlit. (330—2): дїдька ошукано. A. Andrae, „Spuckaberglaube“ bei Heine u. sonst (333—4): наведено ряд даних з старих і нових часописий. Ваґлер, Zur Übersetzungsliteratur (339—342): автор дає доповненя до статї Ґрінвальда в Z. f. d. d. U. 1902, 601 і д. K. Warmuth, D. deuts.

Volkstum (398—403): з нагоди книжки Meyer-а подана характеристика Німців. P. Weizsäcker, Zu d. Redensart „Viel Geschrei u. wenig Wolle“ (413—4); автор цитує замітку з Менцеля, Gesch. d. Deuts. 5 Aufl., 229, де пословицю причеплено до дідька. R. Laube, Eine Schilderung d. Hoffeste im Nibelungenliede (462-487 і 566—581): культурно-історична студія. Г. Віллерт, Über bildliche Ausdrücke (506—510) м. ин. про die böse Sieben. K. Sprenger, C. Arndt über d. Tellsage (518—519). P. Weizsäcker, Sage u. Geschichte in G. Schwabs Mahl zu Heidelberg (591—595). A. Heinze, Familienlegenden (604—6): леґенди для виясненя назвиск і думка Нїчше про його польське походженє. A Wünsche, D. Tierwelt im Bilderschmucke d. alttestam. poetischen Schrifttums (634—653, 704—719 і 764—785): докладний збір матеріялу. G. Pflugk, D. Kukuck im deuts. Volkslied (720—728): автор наводить м. ин. одну українську пісню (Зелена діброво...) на доказ, що у Славян голос зазулї сумнїйший.

Zeit f. österreichische Gymnasien, LIV, 1903, LV, 1904. (1903). К. Шіффманн, Heldensage u. Namengebung (193—200): автор обговорює історію ґерманських імен. P. Мерінґер, Zur indogerm. Altertumskunde (385—401): з нагоди Reallexikon Шрадера. E. Fait, Reiseeindrücke u. Kulturbilder a. Makedonien u. Altserbien (865—89). (1904). Кукуля, D. angebliche Jahrtausendfeier d. Dianatempels v. Ephesos Калїнка, Troia. Цірнґаст, Über d. Wachstum d. Schüler.

Blätter f. d. Gymnasialschulwesen, München, XL, 1904, XLI, 1904.

D. humanistische Gymnasium, Heidelb., XV, 1904.

Gymnasium, Paderborn, XXII, 1904.

Lehrproben u. Lehrgänge a. d. Praxis d. Gymn. und Realschulen, Halle, 1904.

Pädagogische Blätter, hrg. v. Muthesius, 1904 містять статю Schiele, Brauch u. Spiel in Lied u. Reim.

D. deutsche Schule, VIII, 1904.

Monatsblätter f. höhere Schulen, III, 1904.

D. praktische Schulmann, LIII, містить статю J. Sahr'a D. Volkslied im Wendepunkte unserer Literatur um 1773.

Pädagogische Blätter v. Kehr, hrg. v. Muthesius, 1904.

Pädagogische Studien, XXV, 1904.

7. Часописи мішаного змісту (етноґрафія, ґеоґрафія, історія, фільольоґія, історія культури).

Iduna. Monatschrift f. Volkstum u. Kunst. Forts. d. deuts. Zeits. Begründet u. herausgegeben v. E. Wachler. VI, 1903—4.

Weimar 1904. R. Francé, D. Fall d. deuts. Heidentums (5—14). Ф. Фішбах, Beitrag zur Deutung d. Legenden im Harz u. Riesengebirge (52—3). Böhmel, Bauernhochzeiten d. Werragaues bei Berka mit ihren Nachklängen german. Vorzeit (298—303, 402—4, 456-9, 517—22). D. Feuer im german. Brauchtume (508—513). Edda... ihre Heimat u. ihre Beziehung zu unsern Harzfestspielen (396—401). Антімаґус, Mysterien u. Dämonomagie (433—9). R. Francé, D. Wurzeln d. deuts. Aberglaubens (481—7). Фішбах, Schöpfungsmythus d. Edda (504—7).

Mitteilungen d. deut. Ges. f. Natur u. Völkerkunde Ostasiens, IX (H. 1—3), 1904. Koganei містить статю Über d. Urbewohner v. Japan, Шіллер, Japanische Geschenksitten.

Globus, LXXXV—VI, 1904. 85. Антропольоґія заступлена слабо, бо тільки одною статею Lehmann-Nitsche, D. dunklen Hautflecke d. Neugeborenen bei Indianern u. Mulatten (297—301). Більше статей присьвячено преісторії: Lustig, D. Trichtengruben von Zoptenberge in Schlesien (85—89), Альсберґ, D. ältesten Spuren d. Menschen in Australien (109—112) з третичної епохи або з переходової до ділювіюм, Mehlis, Eine zweite neolitische Ansiedelung im Hasslocher Walde u. ihre Keramik (189—190) і його, D. Nekropole im Benzenloch bei Neustadt a. H. (388), Гаґен, D. ält. Spuren d. Menschen in Australien (256—7) з нагоди праць Альсберґа, Кребс, Streitfragen urgeschichtlicher Bautechnik (293—4, каміньоломи), Шмідт, D. Frage nach d. Bedeutung d. Fussabdrücke d. austral. Tertiärmenschen (323), до статї Альсберґа. Найбільше статей етноґрафічного змісту: з тих одну Кайндль, D. Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhomet am Pruth (281—289), обговорю окремо. З иньших вичисляю тільки самостійні, поминаючи короткі реферуючі замітки, між ними і про збірку билїн Ончукова (380) і Ґуляєва (392). А. Вінтер дає переклади трьох російських причитаній в статї Totenklagen d. Russen (388—9), Тецнер описує житє і бутє Хорватів (D. Kroaten, 21—26, 37—42), а спеціяльно їх культурне житє, заговори, доми, одїж, деякі звичаї (весїлє, похорони [лишати страву на гробах, плачки], Різдво й иньші сьвята, забави, посестримство), моральні погляди і устну словесність. Коротка але богата змістом статя F. v. Gabnay'a, Ungarische Kinderspiele (42—45, 60—63) — більшість забав можемо подибати у всіляких иньших народів, переважно навіть в тій самій формі; у автора находимо опис забави в кружальце (Kreisel), що знана приміром загально на віденськім бруку, в пінцґа, а далї такі забави: кидати кульочками в отвір, підбивати ґузики або гроші в ямку, проца (Tschuisl), виробляювати бика з кісточок, гука, пускати орла, носити вітрівку (Windradl), фуркальце

(Dreher), небо і земля, виробляти птахів, кораблї, бавити ся в розбійників і жандарма, купця і коня, вовка і вівцю, в пилку; вкінци описує і обговорює автор практичні забавки. H. Klose представляє Industrie u. Gewerbe in Togo (69—73, 89—93). Енґельгардт докінчує статю Eine Reise durch d. Land der Mwele u. Esum, Kamerun (73—77) a Gentz Beiträge zur Kenntniss d. südwestafrikanischen Völkerschaften (79—82), Raum пише Über angebliche Götzen am Kilimandžaro (101—105). Давід Über d. Pygmäen am oberen Ituri (117—9), Філїппі, Über d. Nationalität d. Südamerikaner, insbesondere Chilenen (116—7). Loof про Erdhütten in Holstein (169—170), Bielenstein про Kochen u. Kesselhaken d. alten Letten (181—3), Gentz про Ovambos (205—8), Fehlinger про Tepecano Indianer (292 — 3), Seler про Archäologische Untersuchungen in Costa-Rica (233—9), Фішер про Eine altmexikanische Steinfigur (345—8).

86. Вичисляю лише праці поважнійші і інтереснїйші. Позаевропейськими народами займають ся статї Гуттера, Völkergrupierung in Kamerun, Гаґена (24—30) D. Gajos auf Sumatra, Гана, Neues über d. Kurden (31—32), Шмідта про ткацтво (Aus d. Ergebnissen meiner Expedition in das Schinguquellgebiett, 119—125), Niehus'a Zuckerfabrikation d. indischen Bauern (167—171), Давіда, Notizen über d. Pygmäen d. Ituriwaldes (193—198), Леспера, D. Baluë- oder Rumpiberge u. ihre Bewohner (337 і д.). Ch. Henning розслїджує d. Sumerische Grundlage d. vorderasiatischen Schöpfungssage (46—49, 58—61), Meyer подає Neue Mitteilungen über Nephrit (53—5), Ґольдціґер наводить деякі Orientalische Baulegenden (95—96). Між иньшим стрічаємо тут леґенду про короля, якому судить ся аж тодї вернути ся на престол, коли возьме золотий хліб з желїзного престола. Король служить за пастуха і бере раз жовтавий хлїб на желїзній лопаті: так сповнюєть ся пророцтво. K. v. Steinen ілюструє Ausgrabungen am Valenciasee (101 - 108), Preuss дає статю D. Ursprung d. Menschenopfer in Mexiko (108—119), Krämer оцїнює Wert d. Südseekeulen f. Völkerbeziehungen, Лявфер, Religiöse, Toleranz in China (219—220). До нас належить справоздане Кайндля про найновійші праці з обсягу етноґрафії в Галичині, Королївстві польськім і на Україні. В обсяг славянської етноґрафії входить стаття Тецнера, Zur Volkskunde der Serben (85 91), в якій обговорено стрій, знаряди, дім і народню поезію Сербів. A. Mayr обговорює D. vorgeschichtlichen Denkmäler v. Sardinien (133—137), Ґільберт O., Babylons Gestirndienst (225—31), Вайнберґ дає статю Prähistorische Feuersteine u. d. neolitische Mensch in Baltisch-Russland (231 —236) і D. Syrjänische Pam-Kultus (259—261). T. Preuss містить

розвідку D. Ursprung d. Religion u. Kunst на основі мексиканського матеріялу (321—327, 355 363, 375—9, 388—392).

Der ferne Osten, Illustrirte Z. zur Verbreitung d. Kenntniss d. Kultur u. d. Verhältnisse Ostasiens, hrg. v. C. Fink, Shanghai 1904, II, 1903 - 1904. Статї входять в обсяг історії культури в найширшім значіню того слова: побіч того богато етноґрафічних заміток і перекладів з орієнтальних лїтератур. П. Отто подає Einiges über chinesische Lieder aus d. Zeit d. Dynastie Sung (16—17), з р. 420—79 по Хр. Про хінську музику пише T. Richard (101—113), про хінські вахлярі E. Ruhstrat (121—2).

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeit. f. fin.-ugr. Sprach- u. Volkskunde nebst Anzeiger... hrg. v. E. Setälä u K. Krohn, Helsingfors, Leipzig 1903, 1904, 6 зошитів. Anzeiger приносить докладну біблїоґрадію за 1901 рік (1903, I, II) і статю Й. Гурта, Über die Bleskauer Esten oder d. sogenannten Setukesen (1903, III, 185—205), в якій описано жите і буте Естонців Псковської ґубернії (релїґія, обряди, школа, одїж, прикраси, будівлї, занята, пожите, народня творчість, музика, характер, моральність). Самі розслїди містять довші, самостійні працї, які переважно дотикають етноґрафії. Krohn доказує в статї „Die Freierei der Himmelsrichter", що сей гарний епізод Калевали не має в собі нїчого мітичного і являє ся лише простою поетичною видумкою, що могла повстати між 14 а 16 столїтєм. Grotenfelt Kustawi зіставляє естонську Kalevipoeg і фінську пісню про Куллєрво з ґерманським циклем про Германариха і доходить до результату, що Фінцї запозичили тему у Ґерманцїв. (D. Sagen v. Hermanarich u. Kullervo, ib. 45—61). Setälä дає початок інтересної статї Kullervo — Hamlet (61—97), де подано поки що огляд жерел і верзій Гамлєта. Річник 1904 приносить 3 статї Крона, що усї займають ся Калевалою: D. Geburt Väinämöinens (11—19), D. Fundorte d. epischen Gesänge d. Kalevala (112—117) з мапою і Väi... Ritterspruch u. Abschied (118—133). Вкінци лишаєть ся до занотовання статя Salminen Väinö, D. Bedeutuog D. E. Europaeus in d. Geschichte d. Einsammlung finnischer Volkspoesie (134—150).

Alemannia. Z. f. alem. u. fränkische Geschichte, Volkskunde, Kunst u. Sprache, hrg. v. F. Pfaff, Freiburg i Br., IV, V, 1903, 1904. (1903). P. Beck, D. Husaren-Menzel (152—160): житєпись визначного військового начальника з часів Марії Тереси і його популярність в народній поезії. L. Sütterlin оголошує рукописну збірку з XVIII ст. з рецептами проти всяких недуг (пропасницї, уроків, жовтачки, кольок, кашлю і и.). Культурно-історичний інтерес мають статї R. Krebs'a, D. Weistümer d. Gotteshauses u. d. Gotteshausleute v. Amorbach (192

—242) і M. Thamm'a, Hachberger Hofordnungen d. XVI Jhr. (242—261). (1904). Інтересна статя Е. Бльохера, A. d. Sprachleben d. Wallis (83—114), з якої виходить, що понятє нарід і мова не покривають ся і що студіованє мішаних діялєктів заслугувалоби на більшу увагу. Остаєть ся до занотованя конець праці Thamm'a (115—130), коротка замітка Пфаффа, Zur Volkskunde in Baden (159—160).

Forschungen zur deutschen Landes- u. Volkskunde, hrg. v. Dr. Kirchhoff, XV, 1904 (Stuttgart). Статї ґеоґрафічного змісту.

Beiträge zur Landes- u. Volkskunde in Elsass-Lothringen, Strassburg, XXIX, 1904.

Archiv f. Kulturgeschichte, hrg. v. Steinhausen, II, 1904. P. Dahms, D. Beizjagd in Altpreussen (1—19). W. Friedensburg, D. italien. Priesters u. Theol. Vinc. Laurefizi Reise durch Deutschland, d. Niederlande u. England (1613) (26—37): збірка заміток про тодїшнє житє, куренє тютюну. Й. Кнеппер, Ein deuts. Jesuit als medizinischer Satiriker (38—59): замітка про культурно-історичне значінє твору v. Baldes Medicinae gloria per satiras XXII asserta (1651).

D. Kultur. Zeits. f. Wissenschaft, Literatur u. Kunst, hrg. v. d. Leogesells., 1903, IV. A. Ціммерманн, Über Stil u. Wesen d. deuts. Legende (113—121). A. Сальцер, D. Symbolik in d. deuts. Mariendichtungen d. MA. (178—188): відчит.

Umschau, 1904, VIII.

8. Часописи, присьвячені студіям релїґії і теольоґії.

Archiv f. Religionswissenschaft hrg. v. Dieterich u. T. Achelis, Leipzig 1904. Почавши від 7 тому прибрав Архів иньшу форму зверха і в середині. Новий редактор А. Дітеріх зібрав у вступі в коротких словах задачі зреформованої часописи, що стає від тепер орґаном „коаліції фільольоґів, етнольоґів (антропольоґів), фольклористів і теольоґів" і має причинити ся до висьвітленя пізнаня форм релїґійного думаня, поодиноких мітольоґій, а передовсїм до вияснення початків орієнтальних і клясичних релїґій і їх звязи та відносин з христіянською релїґією і з релїґійними поглядами сучасних народів. Задля тої цїли утворено окрему рубрику справоздань, в яких має ся подавати сучасний стан фільольоґії і етнольоґії поодиноких племінних і язикових ґруп. Славянську нар. релїґію обговорюватиме Яворський, російську Дайбнер. Автор накликує далї до згоди між заступниками поодиноких дисциплїн а в справі становища фольклору триматиме ся поглядів, висказаних в I томі „Hessische Blätter f. Volks." (с. 169). О скілько бачимо з першого тому, виповнює редакція совісно приобіцяну за-

дачу: зміст значно поглублено. Небіщик Г. Узенер умістив дві дуже поважні студії; в першій з них „Mythologie“ (6—32) дає автор критику дотеперішних розслідів мітольоґії і мітольоґізованя і зачеркує задачі і форми нинїшного трактованя того самого предмету. Звертаючи передовсім увагу, що цїла мітольоґія вийшла тільки з нашої уяви з огляду на природу, радить її автор розслїджувати на широкім тлї душевних станів і культурно-історичних прояв, промовляє тому рішучо за тим, щоби не відділювати її від житя і не запускати ся в фільософоване, бо воно ніде не може більше пошкодити, як тут, а передовсім щоб не трактувати окремо релїґійних поглядів, а окремо сам культ і релїґійні інституції та щоб не робити ріжниць між релїґією і „забобонами“, церквою та забобонними практиками. Цїнні також замітки автора про головні види релїґійних поглядів і про відносини релїґії до науки. Друга статя Heilige Handlung (281—339) присьвячена цїкавій справі повставаня поодиноких обрядів; початок їх корінить ся в натурі людській, що хоче усе видїти і не вдоволяєть ся самою вірою. В тій статї обговорює автор початок і значінє посьвяченя води, римських борб званих „Caterva“ і переказу про упадок Іліону. J. Wellhausen, Zwei Rechtsritten bei den Hebräern (33—41): намащуванє оливою, покриванє плащем на означенє власности. Ґ. Віссова, D. Anfänge d. römischen Larenkultes (42—57). Г. Гольцманн, Sakramentliches im Neuen Testament (58—69): містичні елементи. Levis R. Farnell, Sociological hypotheses concerning the position of women in ancient religion (70—94). R. Wünsch, Ein Dankopfer an Asklepios (95—116): жертвованє когута (109). Гр. Каро, Altkretische Kultstätten (115—156): автор описує на основі розкопок місця і форми ахайського культу. J. J. M. de Groot, Wu Tsung's Persecution of Buddhism (157—168). C. H. Becker, Panislamismus (169—192): се тенденція не орґанїзація. T. Nöldeke, Sieben Brunnen (340—344): почитанє сїмох кирниць доховало ся до нинї. L. H. Gray, The Double Nature of the Iranian Archangels (345—372). A. Jülicher, D. geistlichen Ehen in d. alten Kirche (373—386): автор подає доповненя до студії Г. Ахеліса „Virgines subintroductae“. R. Reitzenstein, Zum Asclepius d. Pseudo-Apuleius (393—411). H. Osthoff, Etymol. Beiträge zur Mythologie u. Relionsgeschichte (412—418): етимольоґія слова *Πρίαπος* від *Πρί-*[h]*απος* (себто „хто має з переду великого“). В. Г. Рошер, Über Ursprung u. Bedeutung des *βοῦς ἕβδομος* (419 444): з нагоди працї Штенґеля в Гермесї (1903, 567 ff). Л. Радермâхер, St. Phokas (445—452): автор зіставляє погляд про охоронну силу Фоки від бурі в грецькій леґендї з VI ст. з ґерманським віруванєм в Klabautermann. K. Sapper, Religiöse Gebräuche und

Anschauungen d. Kekchi-Indianer (453—470). В відділї оглядів уміщено огляд вавил. і асирийської релїґії Бецольда, індійської Ольденберґа, египетської Wiedemann'a і огляд релїґійних поглядів т. зв. диких народів Preuss'a, Anckermann'a і Juynboll'a.

Zeitschrift f. d. alttestamentliche Wissenschaft, hrg. v. D. B. Stade, 1903, 1904, XXIV, XXV. (1903). Matthes, D. Sühnegedanke bei den Sühnopfern проти Фольца. Прейшен, Doeg als Inkubant, zur Erklärung von 1 Sam. 21, 8. Stade B., Streiflichter auf d. Enstehung d. jetzigen Gestalt d. altt. Prophetenschriften. Idem, D. Mythus vom Paradies Gen. 2, 3 u. d. Zeit seiner Einwanderung in Israel. Krauss G., D. Legende d. Königs Manasse — проти Нестле, який відповідає в статї Zum ehernen Maultier d. M.; тою ж темою займаеть ся його доповнене Zum Baal Tetramorphos. Algyogyi-Hirsch оголошує статю Über d. angebliche Vorkommen d. biblischen Gottesnamen Jahve in altbabyl. Inschen. 1904. M. Löhr, Threni III. u. d. jeremianische Autorschaft d. Buches d. Klagelieder (1—16). Mathews, D. Dekalog (17—41). Автор доказує, що він належить до часів королїв і пророків і представляє збірку законів. Ґаль А., Parallelen zum alten Testament aus E. Littmanns Neuarabische Volkspoesie (41—44). Al. Zillessen, Israel in Darstellung u. Beurteilung Deuterojesajas (40—55) (251—295). Wildeboer подає доповнення до статї Matheus'a (D. Datierung d. Dekaloges (296—300). Позпаньскі C., Zur Fall d. biblischen Völker (301—8).

Zeitschrift f. wissenschaftliche Theologie... hrg. v. A. Hilgenfeld, XLVII, 1904, Leipzig. M. Нікольский, Jākhîn u. Bōāz (I. Reg. 7, 21) (1—20). J. Dräseke, Zu Scotus Erigena. Bemerkungen u. Mitteilungen (121—130): з нагоди працї Бриліянтова. В Вебер, D. Composition d. Weisheit Salomo's (145—169): складаеть ся з трьох частий; першу з них можна би назвати есхатольоґічною книгою, другу книгою мудрости (без кінця), третю книжкою про Божий спосіб кармя (без початку): четверта частина про ідолів вставлена в третю. А. Гільґенфельд, D. Königssohn d. Perle (229—241) грецький гимн оріентального походження. M Pohlenz, D. griechische Philosophie im Dienste d. christlichen Auferstehungslehre (241—250). Г. Гільґенфельд, Giwargis Warda (269 —272): збірка духовних пісень сирійських Несторіян. Fr. Görres, Neue Beiträge zur Gesch. d. 40-jährigen Waffenstillstandes zwischen d. Christentum u. d. antiken Staat seit 260 (381—398). К Беґрix, D. Messiasbild d. Ezechiel (433—461) A. Klöpper, D. Offenbarung d. verborgenen Mysteriums Gottes (525—544). А. Гільґенфельд, Pseudo-Clemens in moderner Façon (545—566): з нагоди працї Вайца.

Z. f. d. neutestamentliche Wissenschaft u. d. Kunde

d. Urchristentums hrg. v. Dr. E. Preuschen, IV, V, 1903 1904. (1903). Usener, Geburt u. Kindheit Christi: розвій історії. Vischer E., D. Zahl 666 Apoc. 13, 18: число не символїчне, лише відповідає дійсности. Що інституція пресвитерів не повстала в Египтї, лише пристала до готової вже на місци, доказують Strack M. L. (D. Müllerinnung in Alexandrien, з нагоди написи, 217 – 204 пер. Хр. з словом *πρεσβύτερον)* і Гаушільдт, (*Πρεσβύτεροι* in Ägypten in 1—3 Jhr. u. Chr.). Нестле E., D. süsse Geruch als Erweis d. Geistes. Вільріх Г, Zur Versuchung Jesu: Mt. 4, 8 і д., Lc. 4, 5 і д., тільки варіянт давнїйшого перського леґендового мотиву; Христос займив тільки місце перського короля. 1904. W. Bousset, D. Wiedererkennungs-Fabelin den pseudoklementinischen Schriften, den Menächmen des Plautus u. Schakespeares Komödie der Irrungen (18—27). E. Шварц, D. verfluchte Feigenbaum (80—84) лише порівнане. Вішер і P. Corssen, Die Entstehung d. Zahl 666 (84—88). Гольцманн, D. Abendmahl im Urchristentum (89—120). H. Waitz, Simon Magus in d. altchrist. Literatur (121—143): історичний підклад і розвій поглядів. G. Klein, Zur Erläuterung d. Evangelien d. Talmud u. Midrasch (144—153): автор наводить паралелї до тем і місць 1) Христос жених, 2) пророцтво що до збуреня Єрусалима і ссохле дерево фіґове, 3) Христос між двома розбійниками, 4) незшитий плащ Христа і Мойсеєва одїж, 5) Іван вішує Мессію, 6) хрест Христа, 7) покуса. J. A. Cramer, D. erste Apologie Justins (154—162, 178—190) реконструкція первісного тексту. G. Krüger, D. getaufte Löwe, примітки до Tert. bapt. 17 і Hieronym, de vir. ill. 7. W. Wrede, Zur Messiaserkenntnis d. Dämonen bei Markus (169—177) відповідає Вейсови (D. älteste Evang., 141—146) K Lincke, Simon Petrus u. Joh. Markus (191 - 203). C. Clemen, Miszellen zu den Paulusakten (228 247). Денк, Camellus: 1. Kamel, 2. Schiffstau (Matth. 19, 23) (256—7). C. Bruston, La tête égorgée et le chiffre 666 (258 – 61). E. Гольцманн, Noch ein Wort zur Ausgiessung d. Kelches beim Abendmahl (264). F. Spitta, Beiträge zur Erklärung der Synoptiker (303 – 326), хрест Христа огнем, початок евангелія сьв. Марка, голос з неба при хрестї (Лука, 3, 22), голуб при хрестї Ісуса, звірі в історії спокуси Христа. C. Conybeare, Dialogus de Christi die natali (327—334), переклад з вірменського. П. Вендлянд, *Σωτηρ*, eine religionsgesch. Untersuchung (335—353), Wrede, Zur Heilung d. Gelähmten (Марк, 2, 1) (354 – 8). Idem, Zum Thema „Menschensohn“ (359—360).

Zeits. f. katholiscne Theologie, XXVII, XXVIII, 1903, 1904. (1903). Гэркльоц, D. Kreuz im latein Monogramm Christi. Ніллес M., Aus Iberien u. Georgien; d. hlg. Rock і його популяр-

ність в Росії. Е. Міхаель, Zu Theologie d Grallegende: реферат з Вольфрама ф. Ешенбах „Parzival“. (1904). Fanck, D. Malereien d. Katakomben Roms (2). Кнеллер, Z. Gesch d. Gebetläutens. Наґль, D. Religion d. Kuttäer. Паулюс, D. Reue in d deuts. Erbauungsges. d. ausgehenden MA. (3 4). Fonck, D. sonnenumgränzte u. sternenbekränzte Weib in d. Apokalypse (4). Шпальдаль, D. Stellung d. griech.-russischen Kirche z. Lehre v. d. unbefleckten Empfängniss (4).

Theologische Studien u. Kritiken, Gotha (hrg. Haupt, u. Kautzsch, LXXVI, LXXVII, 1903, 1904). (1904). Бебе, D. Anfänge d. nationalen Jahweglaubens.

Zeits. f. Kirchengeschichte, 1904.

Revue d'histoire et de littérat. religieuse, VIII, 1903. P. Lejay, Le sabbat juif et les poètes latins (305—335). F. Cumont, La polemique de l'Ambrosiaster contre les païens (417—410): розділи Adversus paganos і De fato з Quaest. Vet. et Nov. Test. (Patrol. lat. XXXV, ol. 2343) є гарними причинками до пізнаня поганської релїґії 5 столїтя.

Biblische Z, Freiberg, II, 1904. Микетта, D. literar.-hist. u. rel. gesch. Bedeutung d. ägypt. Eigennamen d. Josephsgesch. (2).

Der Katholik, hrg. v. J. M. Raich, LXXXIII, LXXXIV, 1903, 1904. (1903). Religiöse Volksbräuche im Bistum Augsburg. Дуже важна праця, де обговорені звичаї і обряди при хрестї, заручинах, при смерти і похоронах (додавати т. зв. гріш Бенедикта до гробу, комашня), при будові і посьвяченю дому, приміції і т. д. Не меньше цїкава праця „Hagiologisches a. Alt Livland“, що тягне ся через оба річники. Strohe, Religiöser Sinn in schweren Zeiten (1665—7) в часї чуми. (1904). Наґль, Z. bibl. Urgeschichte. Sieger, D. Buch Tobias u. d. Märchen v. d. dankbaren Toten. Франц, Wie man dem Volke im 15 Jhr. über d. Ablass predigte.

Theologische Quartalschrift, LXXXV, LXXXVI, 1903, 1904 (1903). Кірш, D. warscheinliche Zeitalter d. hl. Cäcilia: проти нього виступає далї Келльнер. (1904). D. Buch Tobias und d. Archikar-Sage.

Theologisch-praktische Monatsschrift, Passau, XIV, 1904. Лїппль, D. Gesetzgesammlung d Königs Hammurabi v. Bebel і його-ж, D. „Babel-Bibel“-Streit.

Oriens-Christianus, hrg. v. A. Baumstark, III, IV, 1903, 1904. (1903). Vetter, D. armenischen Apokryphen Apostoleakten — текст порівнаний з грецьким. Т. Шерманн, D. griech. Kyprianosgebete: оголошує текст а у вступі дуже богатий теольоґ. і фолькльорний матеріял.

Der christliche Orient, red. v. R. Lepsius, V, 1904. Stundistenprozesse (7) і Хрістофільос, Ein Blatt a. d. Gesch. d. Stundisten in Russland (8).

Archiv f. kathol. Kirchenrecht, 1903 (83), 1904 (84). А. Ляmперт, D. Herkunft d. Inquisitionsprozesses (552—5): з нагоди праці Р. Шміда. С. Блявель, D. Übertritt d. Langobarden zum Christentum. Bis zur Okkupation Italiens (577—619): вандрівки Л., їх релїґійні погляди, вплив христіянства на моральність.

Deuts. Z. f. Kirchenrecht, XII, XIII, 1903, 1904.

Zisterzienser-Chronik, red. v. Müller, XV, 1903, XVI, 1904. (1903). Schreiblmayr P., D. Fest d. hl. Alberich. Müller G., D. Offizium d. drei letzten Tage in d. Karwoche in d. älteren Zeit. (гимни). Idem, D. Namenänderung im Kloster (від 17 ст.).

Studien u. Mitteil. a. d. Benediktiner u. d. Zisterzienorden, XXIV, 1903, XXV, 1904. Busam, Fidelis, D. S. Benediktinusmedaille. Дольберґ Л., D. Statuten d. Cisterzienser wider Taufen u. Gevatterstehen. О. Штарк, Ein Stück mittealt. Klosterlebens (391—402): про щоденне житє в кляшторі в XV ст. Vivell, D. liturg. u. gesang. Reform. d. hl. Gregor. d. Gr.

Analecta Bollandiana, ed. Carolus d. Smedt, XXII, 1903, XXIII, 1904. (1903). Delehaye H., S. Melaniae iunioris acta graeca, де богато етноґрафічного матеріялу. Idem, S. Barlaam martyr à Antioche: тексти і паралелї: горюче кадило і вугле не спалили В. руки. Poncelet A., La vie de S. Catharinae virginis et martyris translatio et miracula Rotomagensia saec. XI. (1904). H. Delehaye, L'hagiographique de Salone d'après les dernières découvertes archéol. (5—18) з нагоди Буліча. Idem, Castor et Pollux dans les légendes hag.

Archiv f. Reformationsgeschichte. Texte u. Untersuchungen, hrg. v. W. Friedensburg, I, 1, Berlin 1904. Інтересна може бути студія Kalkhoff'a, D. Vermittlungspolitik des Erasmus u. sein Anteil an den Reformationszeit (1—83).

9. Збірники (виданя наукових товариств) і бібліоґрафія.

Sitzungsberichte d. phil.-histor. Klasse d. kais. Ak. d. Wiss. 148 Band, Wien, 1904. 1) Bratke, Epilegomena zur Wiener Ausgabe der Altercatio legis inter Simonem Judaeum et Theophilum Christianum (1—199+1 табл.). Обговорене рукописий і жерел, дані про автора. 2) A. E. Schönbach, Mitteilungen aus altdeut. Handschriften. VIII. Seitenstettner Bruchstücke d. jüngeren Titurell

(1—14). Текст і порівнаня. 4) J. Kelle, Untersuchungen über d. Offendiculum d. Honorius (1—44) і відносини того твору до німецьких поезій Gehugde і Pfaffenleben. 5) L. Reinisch, Der Dschäbärtidialekt der Somalisprache (1 і д.). Матеріял зібраний помершим ученим Гейном; в додатку 14 текстів з німецьким перекладом: 2) викуп полонених, 3) про пустого чоловіка, 4) про дурну жінку, що убила власну дитину, 5) як у Сомалїв осьвідчають любов („Ходи до мене! Добре; хочу, щоб ти сповнила 4 річи! Добре. Хочу, щоби мені було вільно брати тебе за грудь і за задок, зносити ся з тобою і щоб ти згодила ся на те! Добре — відказує вона", с. 95), 6) Про волосе, 7) Радість з уродженя сина. (Погляд, з яким стрічаємо ся і у цивілїзованих). 8) Про діти, що заблудили, 9) Смерть тому, хто хотів звести жінку. 10) Порноґрафічне представлене першого coitus. 15) Звичаї при танци, 16 і д. Весільні і танечні пісні. Дальше казки: 1) Чоловік, малпа, пантера і вуж; 2) Шакаль і малпа; 3) Глупий невільник палить одїж, за те, що з'їла масло (с. 40); 4) Сумніви в істноване бога, 5) Подружє неважне, бо муж не має penis'a. 6) Wiesner, Ein neuer Beitrag zur Geschichte d. Papieres (1—26). 7) Schönbach, Beiträge zur Erklärung altd. Dichtwerke. III, D. Sprüche d. Bruder Wernher, I (1—90), 38 пословиць і прислів'їв.

Denkschriften d. kaiserl. Akademie d. Wiss. Phil.-histor. Klasse. 50 B., Wien 1904 (с. 182+44+89+123) містять чотири статї, з яких дві, статя Яґіча, Kirchenslawisch-böhmische Glossen saec. XI—XII, і статя Штрекеля Zur slawischen Lehnwörterkunde, будуть обговорені окремо. Праця E. Sellin'a, Tell Taanek подає справоздане з розкопок в Палестині. В 21 роздїлї описує автор історію і положене місцевости, поодинокі місця розкопок і знахідки, гроби в печерах і скелях і зіставляє в 3 останнїх роздїлах культурно-історичні результати (кераміка, знаряди, будівлї, цвинтарища, зміст писаних табличок), історичні і релїґійно-історичні (вівтарі, ідоли, амулєти). В додатку знаходимо 15 таблиць з численними фотоґрафічними зниммками.

Abhandlungen d. kön. Gesel. d. Wissenschaften zu Göttingen. Phil. hist. Klasse. Neue Folge. 1900—1904, Band III—VIII. В зазначених томах уміщено слїдуючі більші студиї. III, N. 2, Marquardt J., Erānšahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenaci. Mit historisch-krit. Kommentar u. topogr. Exkursen, 4⁰ 1901, с. 358. III. N. 3. H. Achelis, Die Martyrologien, ihre Geschichte u. ihr Wert, VIII—247. 1900. IV. N. 2. Schulten A., D. Mosaikkarte von Madaba u. ihr Verhältniss zu den ältesten Karten u. Beschreibungen d. hlgen Landes. 1900, с. 121, IV 6. Lüders H. Über

d. Grantharecension des Mahābhārata. (Epische Studien I), 1901. V. N. 3. Neuarabische Volkspoesie ges. u. übers. v. Enno Littmann 1901, c. 159. V. N. 5. Schulze Vieh., Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, 1904, c. 647. VI N. 3. Möller Herm. Ein hochdeutsches u. zwei niederdeut. Lieder von 1563—1565 aus d. siebenjährigen nordischen Kriege. Mit einem Anhang: Deutsche Lieder aus der Grafenfehde. 1902. c. 67 (Гальмштадська пісня з р. 1563, Любецька з 1564 і Фалькенберґська з 1565; в додатку пісня „von Fünen" 1535 і Dennmarcker Lied 1536). VII. N. 2. Wilmanns W, D. Untergang d. Nibelunge in alter Sage u. Dichtung, 1903, c. 43. VIII Meyer W., Die Legende d. h. Albanus, d. Protomartyr Angliae in Texten vor Beda, 1904, c. 81.

Abhandlungen, Mathem. physik. Klasse, I—IV, 1900—1904.

Abhandlungen d. histor. Klasse d. kön. bayerischen Akad. d. Wissenschaften, XXIII Band, I, II, Abt., München, 1903, 1904. Перший відділ містить статю B. Riehl'a, Gesch. d. Stein- u. Holzplastik in Ober-Bayern vom 12 bis zur Mitte des 15 Jhr. 1—76 і статю S. Riezler'a, Kriegstagebücher aus dem legistischen Hauptquartier 1620 (77—210). Другий відділ приносить 3 статї, L. v. Rockinger, Deutschenspiegel, sogenannter Schwabenspiegel, Bertholds v. Regensburg deut. Predigten in ihrem Verhältnisse zu einander (211—300), Палеоґрафічні досліди Traube і B. Riehl, D. Münchener Plastik in d. Wende vom Mittelalter zur Renaissance (389—471).

Abhandl. d. mathemat.-physik.-Klasse, XXII, I, II. 1903, 1904.

Abhandlungen d. sächsischen Gesells. Hist. phil. Kl. 1904. K. Meister, Beiträge zur griech. Epigraphik. III. Ein Kapitel a. d. altgr. Pfandrecht (2—7). Ґельцер, D. wiederaufgefundene Codex d. hl. Klemens u. andere auf d. Patriarchat Achrida bezügliche Akk. Sammlungen (41—110). Бруґман, Demonstrativpronomina d. indogerm. Sprachen. Eine bedeutungsgesch. Untersuchung[1]).

Abhandlungen... Math.-phys. Klasse, XXIII—XXVII, (27) O. Фішер, D. Gang d. Menschen.

Schriften d. physikal. ökonom. Gesel. zu Königsberg in Pr. 1903, 1904, 44, 45 Band. Реферат дра Адльоффа, Über das Gebiss im Lichte d. Entwicklungslehre (1904, — 55).

Atti della Reale Accad. dei Lincei, Rendiconti,

[1]) Попередні річники будуть обговорені в дальшім огляді.

Class. di scienze fisiche, mat. e naturali, XIII. Roma 1904, 2 томи, приносять статї з обсягу ґеольоґії, палеонтольоґії, зоольоґії і спорідненних наук. За сей рік нема нїчого до занотованя.

Rendiconti della reale Accademia dei Lincei, XIII, Roma, 1904.

Allgemeines Literaturblatt, hrg. v. Schnürer, XIII, 1904. Рецензії м. ин. на Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. XLV—LVI, Матер. до укр. етнольоґії, V, Етноґраф. Збірник, XII (Кайндль, 50—52, 451—2). Збірник істор.-фільос. V—VII (id., 452—3).

10. Музеї.

Jahresbericht d. städtischen Museum Carolino-Augusteum in Salzburg, 1904, дає докладне справоздане і спис новонабутих річий.

4 Jahresbericht d. Gesel. zur Gründung u. Förderung d. Museums f. weibliche Handarbeiten in Wien, Wien 1903 містить крім справозданя статю B. Матаї D. weibliche Handarbeit in d. Gegenwart (21—26).

S. Jahr.. 1904 приносить розвідку M. Grossmann'а D. Farbensinn u. seine Bedeutung in Erwerbsleben (26—36).

Kaiser Franz-J.-Museum f. Kunst u. Gewerbe in Troppau. Jahresbericht f. d. J. 1904 u. 1905, нові набутки.

XCI Jahresb. d. steiermärkischen Landesmuseums Johanneum über d. J. 1902, Graz 1903.

XCII. J.. f. d. J. 1903, Gr. 1904, XCIII J., f. d. J. 1904, Gr. 1905 приносять докладні справозданя м. ин. і з розкопок переважно з римських часів.

62 Jahres-Bericht d. Museum Francisko-Carolinum, Nebst d. 56 Lief. d. Beiträge zur Landeskunde v. Östereich ob d. Enns. Linz 1904. F. Krackowitzer, D. Sammelbände a d. Reformationszeit im Landes-Archiv zu Linz (1—97): бібліоґрафічне зіставлене. H. Ubell, Zur Ikonographie d. Florianslegende (1—22).

Anzeiger d. german. Nationalmuseums, 1904, I—IV. Крім справоздань стрічаємо тут під окремою паґінацією Mitteilungen a. d. G. NM. (c. 1—198). Тут уміщена передовсїм дуже добра і богато ілюстрована розвідка O. Lauffer'а, D. Bauernstuben d. german. Museums (1—37, 143—195); подібного характеру є і статя H. Stegmann'а, D. Holzmöbel d. Germ. Mus. (45—70), 101—120.

43 Bericht des Schleswig-Holsteinischen Museums Vaterländischer Altertümer bei d. Univ. Kiel, hrg.

v. J. Mestorf, Kiel 1904 (с. 30). Крім опису нових предметів, уміщена стати J. Mestorf, Wohnstätten der älteren neolitischen Periode in der Kieler Főhrde (9 - 30), де ґеольоґічну частину обробив Ц. А. Вебер а преісторичну Месторф.

Musée Neuchâtelois, Recueil d'histoire nationale et d'archéologie, 1903, 1904.

Berichte über die öffentl. Sammlungen im Museums- u. Bibliot. Gebäude u. im Stadthaus 1903/1904, St. Gallen 1904. Містить катальоґ історичного збору.

Бібліоґрафія

(рецензії й справоздання).

Władysław Olechnowicz — Cmentarzysko w Nowosiłkach (pow. Włodzimirski, gub. Wołyńska) (Materyały antropol.-archeologiczne i etnograficzne, VI, с. 3—12).

Karol Hadaczek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru (ib. с. 27—35).

Йогож Światowit. Szkic archeologiczny (ibid. т. VII, с. 114—121).

Вл. Олехнович перепровадив розкопки 56 могил в Новосїлках, на північний захід від Володимира. Цвинтарище займає величезний простір і було колись покрите густим, дубовим лїсом, через що могли могили лїпше доховати ся. Найвисші з них доходять до двох метрів висоти і містять в собі людські скелєти на старанно вигладженім днї. Усї скелєти були уложені в напрямі зі сходу на захід, головами на схід, а руки лежали всюди випростувані вздовж скелєтів. В денекотрих ямах полишили ся слїди домовин, роблених з дубових дощок. З предметів винайдено тільки самі вироби металеві і то переважно ковтки і перстенї досить простої роботи. Усї знахідки бронзові (тільки один желїзний ніж, довгий на 12 цм. і оправлений в деревляну окладку) характеристичні для останньої передісторичної епохи. Дослїдник зачисляє сї похорони до епохи славянської, коло VII столїтя по Христї. Цвинтарище вказує на досить густу і численну людність Була вона безперечно не кочова і спокійна, бо не бачимо нїде оружя. Тип людности довгоголовий: се вже впадає в око і без помірів. Черепи зарисовані мягко і лагідно, мають невисоке, легко вигнуте чоло і трохи видовжену потилицю; костий ярмових майже не слїдно. Головний показчик черепа виносить у мужчин

75·5, у жінок 75·0 і вагаєть ся між 70 і 82, при чім на 81 і 82 припадає лиш по однім черепі. З иньших номірів, які представлені у автора в окремій таблици, виносили: дол. широкість чола пересічно 98 у мущин, 94 у жінок (між 91—105 і 90—98), широкість лиця 134 м. і 220 ж. (126—138, 117- 124), довгість лиця 93 м. і 81 ж. (75—96 і 79—86), довгість носа 53 м. 48 ж. (45—64 і 42—54), широкість 25 м. 24 ж. 21—30 і 20—26), широкість ями очий 38 м. 37 ж. (35—40 і 36—38), а високість 33 м. і 29 ж. (31—37 і 27—31).

Результати сих розкопок дають іще один доказ на те, що на нашій територіï жила в початках славянської епохи довгоголова раса, яка потім пішла дальше на північ уступаючи чим раз більше місця расі короткоголовій, що нинї переважає у Славян, а передовсім у Славян східньої територіï. І нинїшня людність Новосілки вже короткоголова в показчиком около 83. Дотеперішні дані антропольоґіï не можуть ще дати певноï відповіди на питанє, які були відносини довгоголовоï раси до короткоголовоï і де була ïï вітчина. Не можемо також сказати цілком рішучо, який був первісний славянський тип, бо на усе маємо за мало фактів, тому що цілі простори остають ще нерозслїджені або дуже мало розслїджені. Так як тепер річ стоïть, можемо сказати, що між Славянами були оба типи, довгоголовий і короткоголовий, з котрих перший знаний з старинних черепів, переважно українських, а другий, про який маємо дані і з старинноï епохи, служить характеристичною признакою нинїшних Славян. Те саме, ще в більшій части можна сказати про Українців, а властиво про українську територію, де найбільше винайдено довгоголових черепів, хоч нинїшня людність майже виключно короткоголова. Питанє про первісний славянський тип, а тим самим і український можна буде мабуть аж тодї порішити, коли знати-мемо щось докладнїйшого про карпатську і підкарпатську територію, яка являєть ся нинї осередком короткоголовости. Нинї підносить ся показчик Українців і Поляків в міру зближеня до Карпат[1]): дуже можливо, що і в старинї громадила ся короткоголова раса коло Карпатських гір. На се вказують навіть до певноï міри деякі факти. Так примір найблизші сусіди Волинян з тоï самоï епохи, що Новосільчани, виказують трохи вже низший показчик. З. Рутковский, що розслїджував гроби в повітах плоцькім, рипіньским і плонськім дістав пересічний показчик 71·94, при чім

[1]) Potkański, op. cit. c. 255, J. Majer i Kopernicki, Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej, Kraków 1876, стор. 143. Цілий матеріял зіставлений у Olechnowicz'a, Charakterystyka antropologiczna ludności gub. Lubelskiej, z dodatkiem uwag o wskaźnikach głównych u Słowian na północ i wschód od Karpat zamieszkałych, Zbiór wiad. do antr. kraj. 1893, XVII, стр. 25—37.

найвисший виносив 76·19, а найнизший 64·87 [1]). При помірах черепів з XVIII ст. виносив вже головний показчик пересічно 81·49, а на 20 черепів було 55% короткоголових.

Праця Гадачка являєть ся дальшим етапом в веденю студій і дослїдів над галицьким Поділєм, яке від давна звернуло на себе увагу археольоґів і антропольоґів. Працї Кіркора, а спеціяльно його річні справозданя з археольоґічних екскурзій, дослїди Ґржеґоржевского, Коперницкого [2]) і Оссовского [3]) виказали, що подільська територія була вже в неолїтї досить густо заселена, а ще густїйше в часї бронзової епохи. З останної доби неолїту маємо цїлий ряд осель з мальованою керамікою, що стоїть в звязи з подібною керамікою Буковини і України. Осель з мальованою керамікою дуже богато; особливо часто стрічають ся в Борщівськім повітї, по дослїдам Гадачка майже в кождім селї.

Розвідка автора не приносить богато нового: се лише дрібні замітки і розслїди, які він поробив в р. 1900, перепроваджуючи дослїди в околицях Михалкова в цїли вияснення загадки золотих скарбів. 1) Між Волківцями і Мельницею перекопав автор насип і знайшов в нїм останки паленої глини і відщипки з креміня, що вказували б на епоху перед мальованою керамікою. Се одна лише пізнїйше неолїтична оселя. Усї иньші містили вироби з мальованої глини. 2) На Ганчарисї подибав автор богато подібних начинь і натрафив на слїди глиняної підлоги. На иньшім місци викопав гарно гладжений камінний топір, камінне долітце і фраґменти посуд. 3) В мільницьких балках стрічають ся також слїди кераміки. 4) Останки кераміки на горбку, званім Верх Города коло Устя сьвідчать про велику неолїтичну оселю. 5) На Царинї коло Филипковець побіч полинялих фраґментів мальованої посуди видобув автор і гладжене камінне долітце. 6) Городище кудринецьке було також замешкане в епосї неолїтичнїй і то досить густо. Мальований орнамент має бути трохи відмінний від орнаментики більчецьких начинь і пригадує денеколи меандр. 7) Коло Боришковець надибано рівнож начиня і кремінні топори. 8) Коло Капустинець виднїє передісторичне городище з керамікою, що пригадує кераміку неслухівської Грабарки. Між знахідками маємо новий примірник двояка (подана репродукція) в цїлости

---

[1]) Leon Rutkowski, Charakterystyka antropologiczna ludności wiejskiej płońskiego i sąsiednich powiatów. Mater. ant. arch. 1901, V, стор. 25.

[2]) I. Kopernicki, Poszukiwania archeol. w Horodnicy i Dalsze posz. Zbiór wiad. do antr. kr. II, 1878, VIII, 1884.

[3]) Ossowski, Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej, ibid. 1890, XIV, 1891, XV, 1892, XVI, 1895, XVIII.

і останки розбитого, мисочка помальована зверху і збанок з слідами брунатно-червоної барви.

В додатку подано кілька звісток про оселї християнської ери, які деколи називають славянськими (коло Білки, на Хриплові і коло Кудринець). До них належать і знахідки михалківські. В р. 1897 натрафив автор в Михалкові на два гроби з трьома скелетами, що лежали головами звернені на пол. захід і захід. На однім черепі віднайшли ся останки діядеми зі срібних простокутних бляшок, який можна б порівнати з витебськими прикрасами ремінного поясу, подибаними в могилї з епохи VII—X ст. по Хр. Коло Мільниці при дорозї, що веде до Ольховець, відкопано перед кількома роками кілька скелетів з всїлякими дорогоцінностями, як перстені, ковтки, нараменники і т. и. Скелети мали лежати випростувані, звернені головами на захід. Один ковток подібний до ковтків з Божиковець і иньших, що правдоподібно (як догадуєть ся автор) повстали під впливом ранньовізантийської золотарської штуки.

В другій статї тойже автор піддає ревізії погляди про неавтентичність винайденого в Збручи Сьвятовида і стараєть ся, як сам каже на стор. 114: „rozprószyć wszelkie wątpienia i wyznaczyć posągowi wśród zabytków przeddziejowych należące mu się dostojne miejsce“ на основі археольоґічного матеріялу, на який нїхто з попереднїх учених не звертав уваги, та ставить три докази в користь автентичности памятки, не звертаючи при тім більшої уваги на иньші признаки. Погляд автора, виглядає, при всїх анальоґіях, дуже неправдоподібно, так, що ми і на дальше мусимо уважати Сьвятовида фальсифікатом на рівнї з прильвицькими памятками і иньшими подібними відкритями романтичної епохи і її відзвуків в другій половинї XIX столїтя.

Автор об'яснює і реконструє Сьвятовида при помочи грецької і римської археольоґії, припускаючи, що клясичний вплив міг дістатись і до Галичини, коли дещо з нього бачимо на балканськім півострові. „Ідея памятки мусїла повстати в східній Европі, може доперва в віках римського цїсарства, але в кождім разї в епосї, коли ще поганська релїґія західних Римлян і східних Греків била живим живчиком і могла в парі з висшою культурою зробити також свій вплив на варварських сусїдів“ (с. 119). Хоч як ся гадка принадна, все таки не можна її приймити, бо не маємо нїяких доказів на означенє клясичного релїґійного впливу на руські племена. Давнїйші мрії і здогади на ту тему уступили вже давно місце тверезому поглядови. Фальсифіковані жерела або видумки хронїстів не можуть тут цїлком рішати і бути доказом на близькість греко-римського релїґійного культу з славянським. Зрештою навіть, коли б сей вплив і істнував, то все таки не дуже можливо, щоби славянського Сьвятовида окружено самими атлянтами, харитами і взагалї

божеськими істотами, зібраними автором з усіх сторін греко-римського сьвіта в одну гармонійну цілість для звеличаня поваги славянського Сьвятовида, хиба, що се зробив... новійший різьбар, який знав ся більше на класичній штуці і переводив свою роботу на її взірцях.

Наперед збиває автор два меньше важні, на його гадку закиди, що до автентичности Сьвятовида: 1) Памятка безперечно старинна, бо видно на нім особливу поволоку, яку стрічаємо тільки на камінях, що довше лежать під водою. 2) Не має нічого до річи, що викована вона з каміня а не з дерева, якби се повинно бути з огляду на сьвідоцтва хронїк, які знають лише про деревляні славянські статуї, бо на нім видно очевидні сліди, що його робила рука, вправлена до робленя долотом тільки в дереві.

Се одначе меньше важне: головним доказом автентичности служить „різьба і предмет, який вона представляє, що тїсно вяжуть ся зі знаними европейськими памятками певної епохи“ (с 115). Сама вже форма різьби пригадує старинні герми, що могли мати більше голов і представляти злучених разом богів мужеських і жіночих. Форму потрійної герми мала напр. Гекате, з якою має Сьвятовид кілька спільних черт, як прим. те, що головам, накритим одним капелюхом, відповідають цілі особи, виковані на стовпі і що подібно як на Гекатах появляють ся Харити, танцюючи довкола статуї, побравшись за руки, так само на Сьвятовидї видно фіґури, що держать ся за руки. Се вказує „на велике споріднене Сьвятовида з творами старинної різьби і заразом дає ту певність, що тільки в звязи з класичною мітольоґією можна б дійти значіня представлених фіґур“(с. 116).

Так теж автор і робить. Типова мужеська фіґура з величезним мечем має пригадувати кінних героїв, яким покланяли ся жителї Малої Азії і Балканського півострову на рівні з найвисшими богами. Друга фіґура мусить бути жіноча, бо на се вказують груди, так само і третя з малою чаркою, коли у першої бачимо ріг. Сї атрибути пригадують матрональні богинї Геру, Деметеру, Кібелю і Гестію. Четверта фіґура мабуть мужеська. Чотири малі фіґурки в середнім рядї нагадують Харити або иньші богинї, як Німфи, Гори, між якими стрічаємо і божків як Пана, Сіленів і Сатирів. Долїшні фіґури відповідають Атлянтам.

Вкінци розглядає автор иньші винаходжені фіґури, між иньшими „баби“ східної Европи і вказує на ріжниції між описом Сьвятовида в хронїції Saxo Grammaticus'а і нашою памяткою, справедливо остерігаючи перед ідентіфікованєм обох памяток. Чи арґумент автора про схожість круглого капелюха на Сьвятовиді з нинїшними капелюхами, уживаними в східній Галичинї видержує критику, не хочу рішати, згадаю тільки, що галицькі капелюхи, особливо в підгірських околицях, спроваджують ся дуже часто з заходу, напр. з Моравії. *З. Кузеля.*

Г. Барацъ, Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, имѣющія отношеніе къ евреямъ и еврейству. I. Два разсказа Кіево-Печерскаго Патерика (Кіевская Старина 1906, книжка за март і цьвітень, стор. 298—311).

Що досліди над Печерським Патериком можуть дати не мало результатів важних не лише з тїсно історичного, але і з лїтературного та культурно-історичного погляду, се признає безсумнївним усякий, хто читав сю інтересну память нашого письменства. На жаль, учені доси дуже не богато зробили для визисканя сього коштовного матеріялу. Досить буде сказати, що ми не маємо й доси повного критичного виданя тексту Патерика зі зводом варіянтів у ріжних його редакціях, а проби визисканя того тексту для наукової цїли були доси дуже скупі (працї Яковлева, Абрамова), або досить дилєтантські (принагідні уваги Малишевського і ин.). До таких менше щасливих проб належить і отся статя д. Бараца, що виступає як перший нумер довшої серії розвідок. Бажаючи, щоб дальші нумери були основнїйші і більше переконували, ми присьвятимо тут кілька уваг отсьому першому.

Вже сам початок статї, де автор зазначує вихідну точку своїх пошукувань, насуває з погляду наукової методи деякі сумнїви. Автор навязуючи до теперішнїх російських відносин згадує про недавнє признанє в Росії державним актом свободи сумлїня і додає ось яку рефлєксію: „Чтобы живѣе сознавать все значеніе этого акта, достаточно лишъ вспомнить, какъ жестоко и безпощадно святое начало вѣротерпимости и религіозной свободы попиралось въ нашемъ отечествѣ въ прежнія времена, особенно въ отношеніи къ еврейскому народу. Массу вопіющихъ фактовъ насилія надъ религіозными убѣжденіями евреевъ старыя скрижали хранятъ въ преданіяхъ нѣмыхъ“.

Отже поперед усього ся вступна рефлєксія зовсїм не на місцї перед отсею першою розвідкою д. Бараца, в якій нїде нема мови нї про яке насильство в старій Руси над Жидами, а навпаки, тих Жидів представлено як хитрих конспіраторів, що тайною пропаґандою підкопують ся під християнство. Треба ж мати почутє такту і не викликувати примари „вопіющихъ фактовъ“ там, де ще може нїяких фактів нема, а ті, що є, може „вопіють“ про щось зовсїм противне. А по друге де то, в котрій релїґії д. Барац знайшов „святое начало вѣротерпимости и религіозной свободы“? Новочасному історикови троха соромно канонїзувати се „начало“, що основно противить ся всїм релїґіям опертим на канонї і пропаґанді і про яке знаємо документально, що воно нїде й нїколи не було „сьвяте“, тілько все і всюди було політичне, подіктоване чисто сьвітськими, суспільно політичними, а не релїґійними і не церковними

інтересами, які навпаки все і всюди перли людий до „війни за Бога“, до нарушуваня свободи совісти иньших людий задля ширеня таких, а не иньших релїґійних поглядів і вірувань.

По такім публїцистично-траґічнім вступі досить забавно виглядають ті два факти, які на перший виступ подає д Барац. Бачите, в Несторовім Житію препод. Теодосія, що займає чільне місце в Печерськім Патерицї, знаходимо ось яку відомість: сьв. Теодосій мав звичай нераз потайки вставати в ночи і крадькома заходити до Жидів та сперечати ся з ними про Христа. Він докоряв їм і допікав називаючи їх відступниками і беззаконними і бажав, щоб його вбили за визнаванє Христа.

Чи се факт релїґійної нетолеранції до Жидів у старій Руси? Беручи голо річ так, як вона оповідана в Патерицї, зовсїм не виглядає на се. Живуть собі в Києві Жиди і сходять ся ночами для своїх релїґійних практик; Теодозій „потайно“ (бо як монахови з манастиря йому не можна явно) ходить до них на диспути і силкуєть ся провокувати їх. Ті зусиля зрештою не доводять нї до чого і Жиди в житю Теодозія не грають нїякої ролї. Значить ся, можна би дослїджувати далї натякнені в тім оповіданю відносини, але не зараз витягати з нього фантастичні висновки. Ба, як би не проф. Малишевський! А сей покійний професор — бистра голова, зараз догадав ся, що ті часті нічні проходи сьв. Теодозія до міста (з досить віддаленого Печерська) „совпадали съ какими то религіозними собраніями у самыхъ евреевъ, что вѣроятно на этихъ собраніяхъ бывали не одни евреи, но и русскіе и что вѣроятно Ѳеодосій и являлся на религіозныя собранія евреевъ именно съ цѣлью изобличить послѣднихъ въ ихъ замыслахъ противъ христіянства и спасать русскихъ христіянъ отъ іудейскихъ обольщеній“. Серіозний історик задовольнив ся б сконстатованем, що такі висновки, се роздуванє мухи до розміру слона. Д. Барац також констатує, що таке поясненє сього уступу житія „не только лишено всякой положительной основы, но недопустимо и по логическимъ основаніямъ“. Д. Барац іде навіть далї і доказує „дрібно та рівно“, чому се неможливе і неправдоподібне, хоча сї докази переважно льоґічні конструкції, які в історії, як відомо, не мають великого кредиту. Але д. Барац іде далї і замісь невірного толкованя Малишевського дає своє, на мою думку так само невірне, а бодай так само неумотивоване. Річ була буцїм то така, „что какъ во время игумена Ѳеодосія, такъ и до и послѣ него евреевъ на Руси всячески побуждали къ массовому переходу въ христіанство, для чего прибѣгали нерѣдко и къ средствамъ прямого принужденія. Естественно, что приневоленные крещенцы оставались втайнѣ іудеями, а при первой возможности и открыто отступались отъ христіанства... Естественно предположить, что у насъ вѣроотступниковъ по обнаруженіи ихъ вины отправляли

въ монастыри къ духовному начальству для увѣщеванія и вразумленія. Такихъ то наружно-обращенныхъ въ христіанство евреевъ, по всей вѣроятности, набралось не мало и въ Кіево-Печерской Лаврѣ, гдѣ они, надо полагать, по ночамъ сходились для совершенія молитвъ и іудейскихъ обрядовъ вѣры. И вотъ за этими то притворными христіанами, продолжавшими скрытно оставать ся евреями, бл. Өеодосій и имѣлъ бдительнѣйшій надзоръ. Не довѣряя монастырской братіи, онъ вставалъ много разъ ночью и самолично, тайно отъ всѣхъ исходилъ (изъ своихъ покоевъ) къ сосланнымъ въ монастырь для исправленія неискреннимъ конвертатамъ, препирался съ ними, укоряя и стыдя ихъ какъ отступниковъ и измѣнниковъ христіанству, при чемъ дѣйствительно рисковалъ подвергать ся какимъ либо со стороны ихъ оскорбительнымъ дѣйствіямъ" (ст. 301).

Не треба більше льоґічного зусиля, ніж ужив д. Барац на опрокинене здогадів Малишевського, щоб опрокинути й його власні. Поперед усього житіє не говорить ні про якихъ нещирих конвертітів, а про Жидів sans phrase, не говорить ні про які „оскорбленія", на які міг бути наражений Теодозій при своїх нічних візитах, але про мучеництво, якого він сам бажав, у всякім разї на тій основі, що Жиди були силою, були свобідні, а не арештанти інтерновані в манастирі на покутї. А далї не маємо ніякого сьвідоцтва, щоб у старій Руси навертано Жидів силою на христіянство, щоб у Печерськім манастирі жило більше число Жидів на покутї. Все те фантастичні гіпотези подіктовані апріорною думкою — віднайти в старій Руси релїґійну нетолеранцію до Жидів. На доказ д. Барац цитує одну ухвалу константинопольського собору з р. 786 про Жидів, що з нечистими цїлями (без примусу!) пристають на христіянство, але факти, яких йому треба, знаходить аж у Еспанії. Міг їх набрати до схочу ще й з Італії, з Німеччини, з Франції, але все се анї крихітички не доказувало б, що так само було і в Київі. Навпаки, маємо сьвідоцтва і історичні і лїтературні, з яких можемо догадувати ся істнованя в старій, домонгольській Руси сильної пропаґанди жидівства, якої основою мусїла бути дуже значна полїтична толеранція Жидів. Памятки староруської полемічної антижидівської лїтератури, такі як Толкова Палея та книга Казф сьвідчать про те, що наші полемісти чи то при помочи грецьких взірців, чи безпосередно при помочи жидівських рабінів дуже глубоко вникали в суть тальмудичної доктріни, далеко глубше і явнійше, ніж на заходї.

Та що там заходити так далеко. Досить буде сказати одно: д. Барац коментує і критикує Патерик не бачивши його на очи. Він цитує текст не по жадному виданю анї рукопису, тільки по переповідцї Малишевського. Він не знає й такого, для кождого, хто займаєть ся сею ма-

терією, неминучого факту, що Несторове житіє Теодосія — твір неоріґінальний, а перерібка Житія Сави Осьвященного, що отже власне сей „факт“ причіплений досить недоладно і без консеквенцій до житія Теодосія, може бути й зовсім не факт, а чужа, на иньшім місці і серед иньших обставин зложена леґенда, яких приклади маємо і в житію Константина Солунського і в иньших старих житіях. З такими річами треба поводити ся як з товченим склом: анї оглянеш ся, як покалічить.

Другий факт староруськоі релїґійної нетолеранції віднайшов д. Барац при помочи того самого браку наукової методи і тої самої псевдораціоналїстичної, апріорною тенденцією подіктованої інтерпретації в леґенді про Никиту Затворника В тій леґенді оповідаєть ся, що Никита, родом Киянин, ставши монахом, по якімось часї забажав бути пророком і ясновидцем і попросив ся в затвор, себто в одиноку замуровану келїю. Там він швидко почув у собі дар пророцтва, та дивним особливо показало ся, що вмів на память увесь старий заповіт і всї жидівські книги, а про новий і говорити не хотів. Монахи швидко пізнали, що то якась нечиста справа, вигнали з нього біса і знов перевели його до спільної келїї. І щож показало ся: Никита запитуваний про свою премудрість почав клясти ся, що ніколи не читав жидівських книг і взагалї навіть читати не вміє, і тілько потім печерські отцї ледво навчили його читати. Д. Барац не задає собі навіть питаня, на скілько се оповідане — дійсно історія, а на скілько леґенда, але зараз же дає свій виклад: маємо тут діло з тайною пропаґандою жидівства серед печерських монахів. Никита знов показуєть ся Жидом-конвертітом запертим у манастир, а ангел, який ніби то показуєть ся йому в затворі, се якийсь жидівський учитель. Не вдаю ся близше в переповідане деталїв сего поясненя — воно зовсїм недоладне і позбавлене льоґіки, а ніби паралєлї, які д. Барац цитує знов таки з західно-европейської лїтератури, зовсїм сюди не належать і нічого не пояснюють і не доказують. Д. Барац очевидно не знає оповіданя про ту неписьменну бабусю, що занедужавши тяжко почала нараз вправно говорити по грецьки і по латинї, хоч уперед ніколи не вміла тих язиків, а потім показало ся, що вона в своїй молодости довгі літа служила у якогось професора-фільолога, що мав звичай у своїм кабінетї голосно читати грецьких і латинських авторів, яких наслухала ся дівчина не розуміючи їх, а в хоробливім станї її мозок почав механічно репродукувати ті слова. Таких фактів сучасна медицина знає тисячі; їх треба знати й історикови, що вдаєть ся в інтерпретоване леґенд, щоб не довело ся з таких очевидно патольоґічних фактів (їх у всяких патериках дуже богато) робити сьвідоцтва про релїґійні стїснюваня та насильства, яких на правду могло й зовсїм не бути. *Ів. Франко.*

K. Dieterich, Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus (Byzantinische Zeitschrift, 1904, стор. 53—72).

Епічні пісні про Діґеніса Акріта повстали в Візантії в половині середновічної епохи на основі історичних подій, що відіграли ся около X столїтя в Малій Азії[1]). Цикль про Діґеніса Акріта був дуже популярний, так що вийшов і поза границї краю і знайшов відгомін в деяких творах великоруської і полудневославянської епіки[2]) і в прозовій літературі, даючи початок староруській повісти „Дѣяніе и житіе Девгеніево Акрита". В Греції піддали скоро епічні пісні всїляким змінам і перемінам[3]) і викликали з другого боку ряд коротших пісень і баляд, яких богато позаписували етноґрафи. Одначе при всїй великій вазї предмету і скількости матеріялу не підіймив ся до тепер ніхто зібрати усе в цїлість, а передовсїм вияснити звязь і відносини поодиноких пісень і баляд між собою і між головним епічним циклем і розібрати ті мотиви, які в них приходять. Тому ставив се вже Крумбахер за задачу будучности, при чім звертав також увагу на народню словесність Славян і на звязь деяких мотивів з мотивами, знаними з иньших творів народньої поезії, а передовсїм з баляд.

Дітеріх констатує велике богатство новогрецьких народнїх пісень, які можна уважати ремінїсценціями поодиноких характеристичних епізодів, одначе знов вказує на недостачу дослїдів. До тепер зіставлено пісні про сина Андроніка, про схоплене Евдокії, про замок Діґеніса, про борбу Діґеніса з Хароном, про смерть Евдокії і про Порфірія в збірниках Пассова, Сакеллярія, Шмідта, Леґрана, Йоаннїдіса і Ляґарда[4]).

[1]) K. Krumbacher, Gesch. der byz. Lit., II вид., 1897, стор. 827—832.

[2]) Веселовскій, Отрывки византійскаго эпоса въ русскомъ Вѣстн. Европы, 1875, Апрѣль, стр. 750—775; idem, Beiträge zur Erklärung des russischen Heldenepos, Archiv f. slav. Phil. III, 1879, c. 549—593. Про поодинокі мотиви з Девґенія в пол. слав. епіцї прошу порівнати відповідні роздїли працї Халанского, Южно-слав. сказанія о Мар. Кралевичѣ, де розбирають ся пісні про пірване жінки Марка і мої замітки в розвідцї про Матвія.

[3]) Прим. пор. Georg Wartenberg, Das mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritis. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Lessinggymnasiums zu Berlin. Ostern 1897. Поему видали в французькім переводї C. Sathas et E. Legrand (Lex exploits de Digénis Akritas. Paris 1875).

[4]) Обробітка деяких з них і переклад в працї Г. Дестуниса, Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣкового періода. Спб. 1883, стр. 1—127.

Поодинокі мотиви зістали ся в більшости необроблені, тому добре зробив автор, що займив ся обробленем одного з найпопулярнійших мотивів.

Се мотив про схоплене судженої, що приходить частійше в піснях про Діґеніса. Автор збирає усі пісні, в яких приходить мотив про розлуку мужа і жінки і ділить їх на три ґрупи; перша обіймає пісні, що обговорюють схоплене і увільнене жінки, друга пісні про схоплене і увільнене мужа, третя пісні про добровільну розлуку мужа з жінкою і про його поворот.

До першої ґрупи належить шість пісень, які автор порівнує зі собою. Через порівнане доходить він до результату, що варіянт Фардіса опирає ся на варіянті Пассова, який виразно доховав свою приналежність до Діґенівського циклю іменем Ἀκρίτας. Дальше порівнане виказало, що і иньші пісні, а іменно „Ἡ ἁρπαγή“, ὁ Γιανναχός звязані з тим же циклем поодинокими епізодами, з яких можна зреконструувати первісну форму, коли взяти іще кипрську пісню Сакеллярія ὁ Διγενής (τὰ Κυπριακά, II, N. 3). Як видно з зіставлень автора належать усі ті пісні до циклю Девґенія, одначе відбігають від поеми в деяких мотивах, а навіть між собою виказують значні ріжниці. Пісня кипрська (Сакел.) і трапезунтська (Pass. 440) творять при тім старшу ґрупу, як пісні Пассова і Фардіса: в першій ґрупі доховали ся цілком ясні відгомони поеми і саме імя героя: Акріт і Девґеній, в другій се забуло ся, а місце Девґенія займає Константин або Яннакос. Обі ґрупи ріжнять ся також способом відзисканя жінки: в першій уживає ся підступу, в другій сили. Обі ґрупи лучать ся епізодом розмови з конем і іще кількома мотивами.

Подія, що лежить в основі пісень першої ґрупи, оповідає про схоплене жінки або любки Девґенія Маврами чи Сараценами. Герой довідує ся при роботі про се від пташини вістунки, вишукує жінку, дає себе їй пізнати при наливаню вина, бере її на коня і утікає з нею до дому, перебувши щасливо погоню. Цілий сей перебіг стрічаємо в італійських піснях про чорного Сарацена і в словинських балядах про Матвія і в полуднево-славянських піснях про Марка Кралєвича й Арабку. Обговоривши се в части на иньшім місци, констатую тут лише, що новогрецькі версії підходять більше до італійсько-словинських, ніж до полуднево-славянських: можливо дуже, що ся схожість не цілком припадкова. Поодинокі мотиви обговорених автором пісень знаходять також дуже гарні паралелі в славянській, а навіть і ґерманській епічній поезії. Дещо з того було вже підчеркнено проф. Веселовским; я звертаю приміром увагу на місце, де пташка дає знати героєви про його нещастє. Характеристичне також місце про стрічу героя в винограднику, що має паралелї в піснях про Сарацена в італійських балядах і оповіданях про Соломона, а цілком не знане в самій поемі. Варто також зазначити велику

схожість між новогрецькими піснями і балядою про виратоване жінки Матвієм що до утечі: герой принаджує жінку недалеко коня, щоби могти її лекше схопити. В італійських і пол.-слав. балядах се місце оброблено цілком инакше, а у Сербів воно не має навіть найменьшої схожости. Згадка про відпочинок на зеленій сїножати зближує сї новогрецькі піснї з пол.-славянськими верзіями про Матвія, але їх продовжене, а власне місце про сон героя, або про його страх що до змія і про його боротьбу з ним перед самим приходом погонї нагадує дуже мотиви німецької епіки (A. Henrici, Das deutsche Heldenbuch, Kürschner Nationalliteratur, c. 53—55). Чи пісня Яннаракіса (Κρητικὰ ᾄσματα N. 126, „Ἡ λυγερὴ προδομένη“) дійсно належить до Акрітового циклю, се не остаєть ся певним. Схожість кількох стрічок і сама згадка про Сараценів і Маврів за мало рішаючі.

В дотеперішнїх піснях мова йшла про відзискане упроваджено́ї любки (чи жінки): сей мотив затер ся потім, а упровадженим став мущина. До сього циклю належать піснї у Пассова N. 449, Сакеллярія, II, N. 13, Яннаракіса N. 265 і Леґрана (Recueil de chansons pop. grecques N. 145) і розповідають ту саму історію, що в першій ґрупі, лиш початок відмінний; герой мусить наперед увільнитись з неволї. Конець осьпівує сплетене галузий цитрини і кипарису на гробі разом померших молодих, отже мотив знаний з теми про Герона і Леандра. Піснї другої ґрупи вигворили ся з першої, а усї зміни треба толкувати їх приложенем до житя піратів, змішанем з иньшими циклями пісень (Геро і Леандер, мертвий брат) і діфференцією первісних мотивів.

Третя ґрупа має вже з першою дуже мало що спільного. Місто схопленя жінки стрічаємо тут мотив добровільного віддаленя мущини від молодої жінки, мотив яких подибуєть ся часто в народнїх казках. Глупий Янніс блукає по сьвітї, але вертає на час, заким ще його жінка віддала ся (Сакел. N. 5, Liebr. 161, Яннаракіс N. 127, Liebr. c. 212).

В усїх трьох ґрупах бачимо вже досить нових мотивів: 1) стріча і розмова героя з вітцем в винограднику, мотив спільний усім ґрупам і пісням; 2) розмова з конем в стайни (лиш в I ґр.); 3) мотив, що кінь підносить ся в воздух (III ґр і 1 пісня I ґр); 4) упроваджене любки через наливане вина (I ґр.) і 5) смерть любки при стрічі (II ґр.). Усї ті мотиви, зібрані переважно в піснях першої ґрупи, не знані в самій поемі; лише на третїй мотив маємо натяк в верзії Петріцеса. За те вони знані з иньших циклїв. Мотив 3 приходить часто в індийських і арабських казках і в середновічних оповіданях. Мотив 4 виказує деяку схожість з тим місцем пісень про Марка Кралевича, де він пробує її вірність при питю вина. Мотив 2 належить до загально розпросторених в европейській поезії, в епічних піснях і лїричних (у нас в колядках).

Розвідка Дітеріха роз'яснює одну сторону звязи тих пісень з поемою. Питане про привязане тих мотивів до теми про Діґеніса зістаєть ся одначе і на дальше нероз'яснене. *З. Кузеля.*

Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, том I Najstarsza księga miejska 1382—89, стор. VIII + 154 + 1 факсіміле, Льв., 1892, Том II Księga przychodów i rozchodów miasta 1404—1414, стор. VI+184, Льв. 1896, Том III Księga przychodów i rozchodów miasta 1414—1426, стор. IV+188, Львів, 1905.

Богатий історичним матеріалом міський архів у Львові був до недавна звісний ширшому кругови істориків лиш, так сказати, з других рук — з тих звісток й ексцерптів, які подали з нього історики Львова, почавши від Дениса Зубрицького. Систематичне видаванє жерел було довго занедбане й аж на другім з'їзді польських істориків 1890 р. заняв ся сею справою в окремім рефераті др. А. Семкович; завдяки йому прийшло до порядкованя архіва і від 1892 р. до публікованя актів. Дотепер (за 14 років!) вийшло 3 томи; редактором їх був міський архівар др. А. Чоловский.

Що до змісту, то в I томі є акти більш приватного характеру (умови, посьвідченя купна-продажі, тестаменти і т. и.) — се найстарша радецька книга, одинока з XIV в., знов в II і III томі надруковані книги приходів і розходів міста. Так отже видані акти доповняють ся обопільно і досить добре осьвітляють історію Львова при кінци XIV і в першій четвертині XV віка; находимо дещо матеріалу й до історії львівської Руси.

Місто має тоді характер німецький; попри Німців дуже сильно стоять Вірмени; тубильці Русини грають скромненьку ролю. Маємо докладні реєстри властителів з років 1405, 1406, 1408 і ин.: показує ся, що на яких 500 ґрунтів в місті лиш 14 до 20 було в руських руках; майже всі сиділи в своїм квартали, лиш дві-три звістки вказують, що Русини були і в ринку і по иньших улицях. Значно ліпше стояла Русь по передмістях, хоч і тут чужі були в більшости. З огляду, що в показчику, долученім до кождого тому, не всюди можна що до Русинів добре з'орієнтувати ся, подаю тут поіменний реєстр всіх Русинів-властителів занотованих актами; при кождім імени подане місце замешканя і рік, в котрім дана особа згадує ся (римські цифри означають том виданя, арабські порядкове число, зглядно сторону ориґіналу):

1. Андрій, галицьке передмістє 1400—14 (II 59, III 57).
2. Андрій, крак. передм. 1408 р. (II 193).
3. Андрій, руська ул. 1408 р. (II 178).

4. Баранчук товмач, гал. передм. 1405—9 р. (II 44, 59, 101, 135, 148, 192, 231).

5. Бартош 1405—6 р. (III 396, 424).

6. Byel, крак. передм. 1414 р. (III 53).

7. Борис, гал. передм. 1405 р. (II 60).

8. Бутко Гаврило, гал. передм. 1405 р. (II 60).

9. Бушкаль Іван, руська ул. 1400—8 р. (II 58, 134, 178).

10. Василь, крак. передм. 1404—9 р. (II 46, 102, 149, 193, 232).

11. Василь рибалка, крак. передм. 1404—9 р. (II 6, 45, 102, 149, 193, 232).

12. Василько, гал. передм. 1404—14 р. (II 5, 44, 60, 101, 148, 192, 231; III 55).

13. Васька, руська ул. 1405—6 р. (II 58, 134).

14. Гаврило, краківська ул. 1414 р. (III 30).

15. Гаврило, вірменська ул. 1414 р. (III 137).

16. Гаврило, руська ул. 1405—8 (II 58, 134, 178, 217).

17. Галь, крак. передм. 1407 р. (II 149).

18. Ганкові діти купують 1383 р. чверть дому від Ничка кушніра (I 119).

19. Гирич, вірменська ул. 1414 р. (III 137).

20. Глїбко, гал. передм. 1405 р. (II 59).

21. Гринь, крак. передм. 1404—9. (II 6, 102, 193, 232).

22. Гринева, крак. передм. 1409 р. (II 232).

23. Гриць, краківська ул. 1414 р. (III 30).

24. Гриць, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).

25. Дмитро піп, крак. передм., купив дім від Охрима, 1385—1404 (I 324, II 6).

26. Довгий (Longus) Ходір 1384 р. купив від Михайла поле retro predicatores (I 94).

27. Зань, крак. передм. 1414 р. (III 53).

28. Зань рибалка, гал. передм. 1405 р. (II 59).

29. Зинь рибалка, гал. передм. 1405 р. (II 59).

30. Захарія піп купує 1383 р. разом з Йос. Орлом і Іваном Русином 1 лан від Зозера (I 129).

30. Іван (I), гал. передм. 1405 р. (II 59).

31. Іван (II), гал. передм. 1405 р. (II 59).

32. Іван кожемяка, гал. передм. 1414—16 р. (III 57, 140).

33. Іван кушнїр, руська ул. й ринок 1405 р. (II 58, III 28).

34. Іван рибалка, гал. передм. 1405—14 р. (II 59, III 56).

35. Іван товмач, гал. передм. 1405—6 р. (II 59, 135).

36. Іван швець, гал. передм. 1405 р. (II 59).

37. Іван, вірменська ул. 1421 (III 284).

38. Іванко, гал. передм. 1404—9 р. (II 44, 101, 148, 192, 231).

39. Іванко 1408 р. купив огород від Свантухової (II 194).

40. Йосип, гал. передм. 1405 – 14 р. (II 60, 192, 231; III 56).

41. Каростель Іван, гал. передм. 1405 р. (II 59).

42. Климко, гал. передм. 1414 р. (III 56).

43. Копник Іван, крак. передм. 1414 (III 52).

44. Кость (Costa) продає 1385 р. ґрунт Йос. Шлїнкенпфилеви (I 263a).

45. Кость, гал. передм. 1405 р. (II 59).

46. Кузьма, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).

47. Лазар, гал. передм. 1405 р. (II 59).

48. Лехова, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).

49. Лучка, гал. передм. 1405—8 р. (II 44, 101, 148, 192); купив 1406 р. огород від Тампеля й зараз продав Йос. Бренеру (II 101), а той продав Трохимови (II 147); пор. ч. 83.

50. Лукян (I), гал. передм. 1405 р. (II 59).

51. Лукян (II), гал. передм. 1405 р. (II 60).

52. Марія, жидівська ул. 1383 р. (I 112).

53. Матвій, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178).

54. Михалко, гал. передм. 1405 р. (II 60).

55. Михно тесля, гал. передм. 1416 (III 139).

56. Микита кушнїр, гал. передм. 1416 р. (III 139).

57. Насіка, ринок 1413—35 р. (II 327, 346, III 5, 34, 70, 107, 133, 178, 285).

58. Нелюба, ринок, 1413—18 р. (II 327, 346, III 5, 34, 76, 107, 178).

59. Неташ бр. Гриця, гал. передм. 1405 р. (II 60).

60. Омелян, русь. ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178, 217).

61. Омелян, ринок 1414 р. (III 28).

62. Охрим купив 1381 дім від Григорія й продав попови Дмитрови (I 324).

63. Панас, гал. передм. 1405 р. (II 46).

64. Панас, крак. передм. 1406 – 14 р. (II 102, 149, 193, 232).

65. Пашко, краківська ул. 1405—6 р. (II 129, 521).

66. Пашко, жидівська ул. 1405 р. (II 55).

67. Пашко, platea balnei 1408 р. (II 215).

68. Петро, крак. передм. 1408—14 р. (II 194, 232, III 51).

69. Petrze руська ул. 1405 8 р. (II 58, 134, 178).

70. Прибодович Іван, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 1708, 217).

71. Прикляк Гриць продав 1385 р. дім Йосифови католикови (I 317a)

72. Пташник Андрій, краківське 1414 р. (III 51).

73. Реполуск, руська ул. 1405—8 р. (II 58, 134, 178, 217).

74. Савчич Іван, гал. передм. 1405—9 р. (II 59, 101, 148, 192, 231).

75. Семен, гал. передм. 1414 р. (III 54).

76. Сидір, гал. передм. 1407—9 р. (II 149. 192, 232).

77. Симон, руська ул. 1408 р. (II 178).

78. Симон, гал. передм. 1404—9 р. (II 5, 44, 60, 101, 148, 192, 231); 1404 р. продав половину ґрунту Войткови (II 5).

79. Симон піп купив 1386 р. дім від Григора (I 399), й 1388 р. поле від Анни доньки Якова Вірменина (I 660).

80. Тарас, гал. передм. 1416 р (III 140).

81. Татяна, крак. передм. 1414 р. (III 51).

82. Тома, гал. передм. 1405 р. (II 60).

83. Трохим, гал. передм. купив огород від Йос. Бренера, 1407—9 р. (II 147, 148, 192, 231, III 55); пор. ч. 83.

84. Улька, руська ул 1404—8 р. (II 58, 134, 178).

85. Ходір, гал. передм. 1405—14 р. (II 44, 101, 148; III 57).

86. Ходір, крак. передм. 1404—14 р. (II 6, III 52).

87. Ходорець, крак. передм. 1383—4 (I 126—8, 172, 176).

88. Ходя Степанова, крак. передм. 1414 р. (III 52).

89. Щирбей 1384 р. (I 208).

90. Янча (Jencze, Jencz) син Панка продає 1386 р. поле за містом Андр. Зомерштайну (I 402); 1387 р. дає за довги половину дому Мик. Ґлязеру (I 532, 538), другу половину продає 1388 р. Освальдови (I 604).

91. „Vnus faber ruthenicalis" 1408 р. (II 193).

92. „Ruthenicalis presbyter cum curua manu" 1405—7 р. (II 44, 101, 148, 192, 231).

93. „Rusky batko", гал. передм. 1414 р. (III 55).

94. „Batko Ruthenorum", вірменська ул. 1416 (III 137).

Се очевидно не всї звістки про Русинів: такі імена як Пашко, Ходко, Держко, Додко, Ганушко і ин. можна рівно добре причислити до Русинів як до Вірмен або Поляків, що вже показують ся у Львові. Звичайно зачисляли ся до Русинів і ті міщане, що носять призвище Rewse — отже в наших актах Hanus, Neco, Niclos, Mathis і ин.; але доказів на се, що вони Русини (Rutheni) нема — навіть противно про одного з них Neco Rewse маємо звістку, що дає гроші на костел (II, 64), се моглоб сьвідчити, що він не був православним. Напливає до Львова і з инших міст чи сїл руська людність: приймають міське право Юрко (III 221), Сталь, Іван Волошин і Іван Гальчич кушнїрі (III 289), Іван Суриник (III 257), Климко Кожемяка (III 395), Стефан

Бабровник кушнїр (III 289).

Що до занять, якими займали ся львівські Русини, маємо усякі ремесла і званя: кушнїрів, кожемяк, шевцїв, теслїв, столярів, ковалїв, різників, рибалок, одного золотника (Яцько I, 112), товмачів, далї попів і монахів. Про декого маємо навіть досить докладні відомости. Так в 1410—23 рр. згадує ся якийсь Панас, що був занятий мабуть при будові фоси і мосту на краківськім передмістю: постачав дерево на палї, різки і т. и. (II 259, 269, 270, III 127, 158, 160, 201, 253, 299, 305, 312, 317, 338, 348). При тій самій роботї було занятих і більше Русинів (Reussen im grabin, Reussn vnd knechte), що звозили дерево, камінь, цеглу (III, 259, 269, 294, 310, 320, 341, 350, 351, 354, 414, 415, 434, 438).

Одначе великих богачів між руським міщанствoм на видно; лїпше стояло хиба лиш духовенство, й воно позичало сусїдам невеликі суми нпр. піп Ходір позичив $1^1/_2$ ста гроший (I, 401), Захарія піп 4 гривни (I 126). Зрештою дуже багато знаходимо обдовжених: Пашко Сусло (II 54), Іван (III 284), Щирбей (I 208), Янча (I 57, 532) або Ходорець, що мав такі довги: попови Захарови 4 ґривни (I 126), Жидови Шльомі 5 фертонів (I 127), Жидови Шанови 5 фертонів (I 128), Ходї 40 гривен (I 172), Симонови із Смотрича (I 176).

Відносини між руською людністю і міським, нїмецьким урядом були в тих часах іще досить добрі, хоч не давано Русинам повних прав у містї; при маґістратї є „руський писар“ (III 312, 315 — 1422 р.), руське духовенство титулує ся „батьками“ або „сьвященниками“ а не як пізнїйше „попами“, так само руська церква ще не „синаґоґа“. Нїмцї входили навіть в родинні звязки з Русею: нпр. Петро син Миколи Русина був кревняком М. Ізенгутеля (I 723); нїчого дивного, що являє ся й Steczko genant Andrzey, eyn getawter Russe (III 422).

Видане актів зроблене старанно, шкода лиш що видавець не пробував зробити з матеріалу нїяких висновків — при кождім томі, правда, вступ, але лиш інформаційного змісту. Показчик взагалї уложений сумлїнно, хоч в подробицях є й похибки; подаю тут декотрі завважені. Том I: Schepelak й Screblak се ідентична особа, Semenus Longus й Symon filius Joannis Longi теж ідентичне. Том II: під Johannes (Hannus, Iwan) до Івана кушнїра належать лиш сторони 58, 134, инші до Гануса не-Русина; під Iwanus (Iwan, Iwanis) sutor до Івана шевця належить с. 59, инші до католика Іваниса; під Petrus (Petir) Rutenus до Петра Русина з крак. передм. належить с. 194, 232, инші треба дати до Petrus Rewsse famulus civitatis. — Том III: під piscator опущено Iwan (с. 56); не згадано нїде reussesch smed (350) й batko Ruthenorum (137). Инші похибки пропускаю. *Ів. Крипякевич.*

Majer Balaban — Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku, Львів, 1906, стор. XXIV+578+188.

Львівські Жиди! Раз преціпь відчинило ся перед нами се замкнене нужденне ґето, в котрім стільки часу тиснув ся в вузьких уличках вузько-грудий нарід зі східним лицем, се бідне ґето, вкрите безмежною погордою міської й неміської суспільности, відгороджене від міста муром пересудів й заборон, а при тім таке таємниче, якимсь дивним містицизмом обвіяне ґето... Інтересна, а так мало розсліджена тема, — автор Жид, обізнаний прегарно з сучасним жидівським житєм й жидівською історичною літературою, — перша нагорода котру присудив праці конкурс ім. Вавельберґа, — в кінці сам вигляд книги (790 сторін) — все те спонукує заняти ся близше книжкою д. Балябана. Заголовок, що обіцює ґоворити про Жидів на переломі XVI і XVII вв., не подає усього змісту: в дійсности праця обіймає цілу другу половину XVI в. і першу половину XVII в.; при тім часто подають ся згадки про жидівське житє з часів давнійших і пізнійших.

Початків жидівської громади у Львові треба шукати ще в руських часах: се виходить з того, що старий жидівський цвинтар (звичайне місце, коло котрого повставали більші жидівські осади — с. 4, 204—8) містить ся на краківськім передмістю, напротив старого руського Львова. Пізнійше розросла ся жидівська людність завдяки припливу Жидів з инших міст річипосполитої; приплив еспанських Жидів в другій пол. XVI в. не був дуже сильний й швидко загинув у Львові (с. 39—40, 459—468). З заложенєм німецького Львова стали переносити ся богатші Жиди до міста, між мури, де житє було значно безпечнійше як на передмістю, й тут дістали окремий квартал, безпосередно на полудень від руського кварталу. Хоч ся „жидівська вулиця" була дуже тїсна — могло тут поміститись найбільше 60 домів (с. 162) — тут коло міської синаґоґи збирає ся все, що було найславнійшого в жидівстві в цілій руській землї, Львів серед мурів стає „містом й матїрю в Ізраїлї" (с. XX). Громада на краківськім передмістю очевидно через такий зріст „міста" дуже підупала, і все горіла ненавистю до міської суперниці; антаґонізм між обома громадами заховав ся до найновійших часів: ще нинї „форштейтішер" (передміщанин) дивить ся з нехітю і презирством на „штейтішер"-а (Жида з „міста" — с. 217).

Жиди займали ся реміслами лиш виїмково; стрічають ся тільки такі ремісла, що були звязані з ритуалом, отже різництво (з огляду на кошерне мясо) і кравецтво (потреба шити вовняну одежу конопляними нитками — с. 469); з инших ремісників є Жиди-золотники, шмуклєрі й пасаманники, рідше гарбарі, шевцї, кушнїрі (с. 470—499). Причина,

чому так мало були розвинені ремесла, лежала в певній мірі в заборонах міського уряду, але більше, в жидівській рухливій вдачі, що гордувала сидючим ремеслом (с. 511), а воліла жити иншим промислом, хочби „з повітря“. Між Жидами розвинулась на велику скалю торговля. З початку, в XIV в., Жиди мали дозвіл торгувати лиш чотирма товарами: воском, сукном, волами й шкірами (с. 395), але й се не зовсім свобідно; се очевидно вдоволити їх не могло й на перекір всяким заборонам Жиди купують і продають все, що лише приходило до Львова. З початком XVI в., зрісши в силу, стають Жиди до отвертої борби з містом за торговельні права; ся борба тягне ся аж до пол. XVII в. (с. 395 - 453) і кінчить ся побідою Жидів. Про зріст жидівської торговлї найліпше сьвідоцтво дає такса, яку складали Жиди місту за дозвіл торгувати: 1581 р. всього 50 зол., 1654 р. вже 1750 зол. (с. 453). Крім торговлї займають ся Жиди ще арендованєм рогачок й мит поза Львовом та зичёнєм грошей на лихву (с. 360—390). З сих трох жерел — торговлї, лихви й мит — йдуть всї маєтки Жидів, маєтки досить великі, але далеко не рівні маєткам міщан-християн; Жид збогачував ся скоро, але й скоро пропадало його майно — довше як три ґенерації не тріває богацтво й вплив одної родини; наймогутнїйші навіть родини упадають скоро, а на їх місце приходять нові люде (с. 38). Як приклад може служити найповажнїйша з жидівських родин родина Ізака Нахмановича (ґенеальоґія на с. 195): сам Ізак се богатий купець й державець мит, впливом своїм сягає аж на королївський двір, в містї фундує гарну синаґоґу й стає найголовнїйшим „парнасом“ (с. 66—82); його сини ще дорівнують батькови: Нахман веде на велику руку купецтво, Мардохай фундує шпиталь, дім для убогих і т. ин. (с. 61—82); але вже Ізакові внуки Ізак Нахманович і Ізак Маркович підупадають дуже і стають лиш слабими мінятурами могучого діда (с. 187—195).

Жиди мають у Львові свою власну орґанїзацію, своє судівництво, заряд, уряди й урядників — все те творить т. з. кагал, що складає ся з 4 parnassim (seniores), 3 towim (boni viri) й коло 40 звичайних членів. Кагал ділить ся на ріжні комісії; верховну власть мали й репрезентували громаду назверх по черзї parnassim, що місяця инший „парнас“ (с. 232—3, 262). Сей заряд громади виборний, а вибір його відбуває ся так: усї виборці (виборцем може бути лиш той, хто платить кагальний податок) складають до урни картки з своїми іменами; з урн витягають „шкільники“ (низші урядники кагалу) лиш 5 імен (нїяким чином се не могли бути свояки, хиба аж в пятім степені) і сї вильосовані стають дійсними виборцями і мають вибрати цїлий кагал. Вони складають присягу і замикають ся в окремій кімнатї; коло дверей стає віродостойний сторож і пильнує, щоби нїхто не зносив

ся з виборцями. По відповідній нараді вони переводять вибір: два мандати можуть взяти для себе, вибраний не може бути homo novus в кагалї і мусить дістати 4 голоси (с. 260—262). Ся штучна виборча ординація уладжена так очевидно в тій цїли, щоби до кагалу мали доступ як найширші круги; але в практицї се показувало инші вислїди, бо виборцї були звичайно такі повні поважаня для кагалу, що вибирали майже все давний кагал. Оліґархія розширилась так далеко, що кагальні уряди просто дїдичились богатшими родинами. Кагал, а спеціяльно сеніори мали величезну власть, бо до них належав суд у всїх справах Жида з Жидом й се суд без апеляції (с. 290); на жаль звістки з практики сього суду маємо лиш в цивільних справах, не карних; як кари у тих справах виступають вязниця, грошева гривна й клятва. Останню кару видавав на винуватого рабін, але лиш за дозволом кагалу; врештою і сам рабін вибирав ся людьми, залежними від кагалу (с. 280), таким способом й релїґійні відносини громади були залежні від оліґархії, що мала всю власть в руках: стрічаємо навіть випадки, що члени кагалу проганяють з міста немилого собі рабіна (с. 246—7). Сю оліґархію видно навіть підчас богослуженя в синаґозї, де богачі купують собі довічно й дїдично місця, а „посполитий“ чоловік не сьміє між них входити (с. 509), й так само на весїлях, де тільки богатому було вільно запросити необмежене число гостей й випити необмежену скількість меду, а бідний був і в тім остро обмежений приписами (с. 532, 535). З усього отже видно, що в жидівській громадї, хоч на зверх вона представлялась нїби одноманїтно, були гострі соціяльні ріжницї (пор. ще с. 515). Чи покривджена і визискувана біднота пробувала коли небудь виступити против своїх панів, про се певних звісток нема; поява з поч. XVII в. т. з. віршика, що мав бути контрольором кагалу й перед котрим навіть сеніори мали складати рахунки (с. 248), могла б вказувати на якусь опозицію; але близших звісток про відносини сього громадського трибуна до кагалу ми не маємо, а при тім і він не був вибираний цїлою громадою, лиш іменував ся сеніорами. Взагалї жидівський загал, о скільки був підприємчивий і рухливий на зверх, о стільки у себе дома показував ся приголомшеним і некритичним для своєї верховної власти. Кагал стягав всї податки і громадські і міські і державні, отже шос, поголовне, оплати за торговлю, оплати для католицького духовенства (с. 332—355), й при сїм допускав ся великих надужить — але контролї й протесту не стрічав; се вкінци стало ся причиною, що й сам кагал став підупадати, обдовжувати ся й банкротувати (с. 355—357). В тім жидівство представляло багато апольоґій до тодїшнього маґістрату, що також попав в руки оліґархії, був несправедливий для загалу і привів місто до упадку.

Оригінальними являлись Жиди лише в складї буденного житя,

котрим різко відзначувались від решти міста. Почавши від мови, а скінчивши на школах, бібліотеках, учителях, учених, науці й поезії, все було тут инше як між християнським міщанством ріжних обрядів. Тоді, як і нині, в щоденнім житю уживали Жиди німецького жарґону (еспанський жарґон котрим говорили еспанські Френки, був менше розповсюднений); в літературі уживано ще еврейщини, подекуди навіть клясичної (с. 197). Еврейщина була також предметом шкільної науки. Дитина йшла до школи вже в четвертім році житя; в низшій школі вчили (с. 524—5) читати сьв. письмо, в середній талмуда; в талмуді також мусів спеціялізувати ся той хто хотів добути собі „вищу“ осьвіту. Ся наука талмуду була альфою й омеґою жидівського знаня й кождий, хто хотів здобути собі вище становище, мусів бути добре у нїй битий; навіть кождий молодий був обовязаний сказати на своїм весїлю якусь промову з талмуда (с. 334). Але наука вела ся дуже сухо і схематично і правдиво нещасливі були ті „любі молодці, що сидять над книгами“ (с. 526); аж з поч. XVIII в. показують ся проби реформи науки на граматичних підставах (с. 525). Все таки знаходимо у Львові досить учених в талмуді, що своє знанє доводять до високої міри, як рабіни Йозуе Фальк (с. 86—88) й його ученик Ізак син Самуїла з Володимира (с. 196); по еврейськи й на релїґійні теми писались також поезії (с. 146, 197).

Інтересні подробиці маємо ще з родинного житя. Становище й поважанє мав лише жонатий чоловік; до парубка кождий говорив per „ти“ й міг прикладати таку приповідку: „Молодий спить в шлабані (Schlafbank) і відмовляє суботнє благословенє над одною крупою“ (с. 532). Перед шлюбом під гострими карами було зборонене парубкови заходити до дому своєї нареченої (с. 530—531); женитись без дозволу батька можна було аж по 23 р. житя (хоч звичайно за дозволом женились дуже рано), дівчат зовсїм о волю не питано (с. 530). Подружена пара лишала ся по своїм весїлю довший час під опікою батька й аж по 25 році житя міг вести мущина свій дім і інтерес на власну руку (с. 536).

Зверхна, полїтична історія Жидів представляє ся досить бідно на факти. Побіч великої боротьби за торговельні права, про котру я згадував, є ще лиш одна подія — борба з єзуїтами за синаґоґу в 1603—1606 рр. Справа пішла з сього, що єзуїти не могли знайти у Львові більшої площі на виставленє своєї колеґії; ніде не можна було купити потрібного місця, треба було когось виперти силою — а кого-ж як не львівських паріїв, Жидів. Претекстом до боротьби послужило се, що Жиди купили від міста (в 1571—1601 рр.) безправно частину королївських ґрунтів. Сама боротьба була дуже завзята, для Жидів по більшій частинї нещаслива, раз навіть з усею парадою занято синаґоґу, а між Жидами „був страх, біль, стогін і вітханя“ (с. 122), але пізнїйше Жиди

зуміли використати неприхильність шляхти до єзуїтів і відзискали втрату; все-ж таки мусіли зложити місту і патрам 20.000 зол. відступного (с. 142).

Напади на Жидів в менших розмірах як сей траплялись не рідко; Жиди знаходили ласку лиш у маґнатів та шляхти, котрим вміли послужити, але у міщанства, особливо дрібнійшого, так само як у селянства були знепавиджені — в актах повно більш і менш несправедливих скарг на них (нпр. с. 448, 452, 532). Бо й гірке було житє Жидів: „не маємо на сьвіті ніяких розкошей, як в державі, так в уживаню розкішних річей, лише все в страху, а в наляканю й „бузованю“ єсьмо і в грабованю або караню жорстоких часів своїх...“ (с. 1). В ненависти до Жидів не уступали иншим міщанам і Русини. Нпр. 1638 р. припадково в якімсь нападї погибла „дївка християнська грецької релїґії“, що служила у Юдки Абрагамовича; між міщанами йдуть зараз говори, що Юдка її задусив й замучив, що вона просила ся в нього і т. и. (с. 495). 1640 р. підчас весїля у одного Жида збирають ся члени брацтва сьв. Миколая, кличуть на поміч кількасот студентів і нападають на порожні жидівські доми; причина сього злочину була в сім, що брацтво силою забрало жидівські ґрунти, що лежали коло церкви, а король присудив ґрунти назад Жидам; міщане хотїли за се помститись. Та Жиди не дивились на грабованє з заложеними руками, лиш віддячились тою самою монетою християнам: напали на дім Івана Підвисоцького, що сховав у себе частину добичи; тут один з Жидів викинув зі скринї кілька образів сьвятих і поломив хрест. Се очевидно викликало ще більше обуренє серед християн, за тим пішли позви, процес і т. и. (с. 224—227). Інтересне, що національно-релїґійне ворогованє між Русею і Жидами найшло відгомін і в жидівській поезії та леґендї. В вірші, що до нинїшнього дня читає ся в львівській біжницї в погаманову соботу є такі слова: „...Ти знайшов нас в пустинї..., вибавив з Єгипту..., в Вавилонї не лишив... Слава тобі, Господи, на віки... І Греки нам житє затроювали...“ Ся вірша була написана на памятку відібраня синаґоґи Єзуїтам; про Русинів згадує ся і в оповіданю про „золоту Рожу“ (die güldene Rojse), що також звязане з сею подїєю: „...Як раз тодї (як згоріла синаґоґа і зачали збиратись складки на нову) згоріла церква, сьвятиня їх Бога. І також плили богаті дари аж з Молдави, а навіть з Греції, щоб їх сьвятиня була величава і високо стояла понад мури міста...“ Цікава для нас ся завись Жидів з причини будови гарної волоської церкви; традиція про се, як бачимо, заховалась дуже жива. Та далї в оповіданю хронольоґія псує ся, будова руської церкви ідентифікує ся з змаганями Єзуїтів: „...Вони не спішились, а наша сьвятиня зростала; камінь на камінь, лук в гору і вже майже все було скінчене... Але вони не могли

стерпіти, щоби поблизу їх стояла сьвятиня Ізраїля... Розшукали якийсь старий папір, виточили процес і замкнули сьвятиню...“. Далї оповідає ся про геройську женщину Рожу (се історична особа — жінка згаданого мною перше Нахмана Ізаковича), що своєю красою побідила „їх“ тверді серця й навіть положила житє за добро громади. Декотрі варіянти переносять се оповіданє в часи Хмельницького і роблять ковацького гетьмана грізним Голофернем, до котрого приходить львівська Юдита-Рожа (с. 178—186).

Такий зміст працї. Книжка цїнна особливо з сього погляду, що використаний до неї величезний жерельний матеріял з міського (акти радецькі й лавничі рахункові книги, спеціяльні фасцикули) й т. з. бернардинського архива (акти ґродські й земські) та жидівські рукописні і друковані матеріяли; зібрати, а хочби лиш переглянути такий широкий матеріял — се річ дійсно імпозантна — та на жаль сама книжка розмірно до працї, яку в неї покладено, випала слабше. Причиною сього було, здаєть ся, богацтво матеріялу, яке так придавляло автора, що він не міг як слїд повертатись. Автор, правда, зібрав дуже сумлїнно, все що лиш могло бути інтересне, і розсортував педантично цїлий матеріял на ріжні відділи, але тих відділів, таксамо як і подробиць знайшлось стільки, що за ними пропала цїлість. Само собою приходить на думку порівнанє з працями Влад. Лозїньского (Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie і ин.): може виводи, які робить д. Балябан будуть більш мотивовані і оправдані, як по більшій части субєктивні міркованя Лозїньского, але що до артистичного оброблення Історія Жидів лишить ся по заду за „Патриціятом“. *Ів. Крипякевич.*

Kazimierz Pułaski — Stare osady w ziemi Kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej (Szkice i poszukiwania histor., III с. 1—168).

Йогож Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna (ibid. с. 169—194).

Перша праця друковала ся перед чотирма роками в часоп. Przewodnik nauk. i liter. (1902), і тодї виглядала на початок більшої працї, тому обговореннє її було відложене до сподїваного докінчення. Тепер вийшла вона в осібнім виданню в тім же складї — як три роздїли, чи статї присьвячені тром маєтностям Камінецького повіту: се Шаравка, Бедрихів Городок і Кунин з своїми приналежностями та с. Вірмени. Так що титул працї і те, чого каже надїяти ся автор в передмові до неї, досить мало відповідають дійсному змісту.

В передмові автор говорить про богату історичну минувшість По-

діля і специяльно Камінеччини — „повно тут споминів про великі історичні події, голосних імен і голосних учинків“, про поступи польського осадництва, „польської культури“, надієть ся своїм „люстром родів“, відслоненнєм їх „spraw poczciwych“ дати дещо dla pokrzepienia ducha, а також і деякі „характеристичні риси давнього житя і давнїх уряджень на подільськім пограничу“. В дійсности його праця нічого не дає до пізнання тої старої слави тих „історичних родів“, анї для тутешнього устрою й житя — навіть і духу ледво чи покрепить вона кому. Перед нами виступають шляхетські роди, що жили, множили ся, входили в „коліґації“, збирали й губили маєтки, і автор не виходить поза отсю чисто зверхню історію родів і маєтків — їх переходу з рук до рук, лучення і розлучення. Вина по части в тім матеріалї, яким розпоряджав автор, але по части таки й вина автора, що чи не хотів, чи не вмів знайти якісь характеристичні прикмети тодїшнього житя в сих поданнях, контрактах і процесах, які мав перед собою, і дав працю, розуміеть ся — не безкористну для інформації, але дуже суху, нудну й позбавлену всякого ширшого інтересу.

Такий же характер має і друга статя — про Кердеїв. Про сю фамілїю мали ми дотепер моноґрафійку (досить немудру зрештою) Вен. Площанського; своєю дорогою, вістала ся вона незвістною д. Пуласкому, і він ab ovo конструує історію рода й займаєть ся репрезентантами його на Поділю і в Галичинї. Також се суха і неінтересна, хоч і користна ґенеальоґічна статя.

До першої статї додано девять актів in extenso, до другої два; найінтереснїйші акти з поданих автором містять ся в текстї — се руський привилей Ягайла на Тешилівці (с. 124) і одна запись з 1568 р., що малює перед нами сучасне запровіантованнє шляхетської фамілії (с. 140—1). *М. Грушевський.*

Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów. Zebrał i opracował Władysław Pobóg Górski. Wydanie nakładem księżny Amelii Czetwertyńskiej, Краків, 1903, ст. 346 + мапа, вел. 8°.

У вступі автор так оповідає історію своєї праці: „Щасливим припадком удало ся минї зібрати розсипані останки кількох більших архивів з моєї околиці, а власне більшу частину архиву барського староства, богато документів з архиву Ржевуских, що походять від Дзержків і Чурилів, частину архиву Уруских і ин. Упорядкувавши зібрані документи

і розглянувши ся в них, я побачив, що вони переважно належать до місцевостей в нинішнім Могилївськім повіті і до родин, що колись тут мешкали, і що користаючи з тих джерел, можна б легко описати Могилівський пов. Отже взяв ся я до збирання статистичних матеріалів з урядових видань подільського статистичного комітету. Було то при кінці 1892 р. і я скінчив тоді сімдесятий рік. Зробив я альфабетичний реєстр усіх місцевостей Могилївського пов. і зачав їх поволі обробляти — майже до всіх знайшли ся відповідні джерела що до давнійших часів, починаючи від XVI віку. Новійші часи, себто XIX вік описував я з памяти. Інтересувало мене головно наше землеволодіннє на Поділю й переходи маєтків з рук до рук. Память була дуже добра, і з початку йшло все добре, пізнійше тяжше, бо з літами тратив я память, а вкінці два останні роки я тяжко хорував і скалічів: перестав володіти вказівним пальцем правої руки, так що лише з великою трудністю можу писати. Все се припізнило скінченнє роботи, вкінці скінчив я його в серпні 1901 р., і був на те крайній час, бо зачав недавно вісімдесятий рік і вже далї не міг би працювати. Пишу се на те, аби читач і критик, як би знайшов ся, уважав на сю обставину, і коли б знайшов помилки, упущення і недокладности, не був занадто суворим для моєї праці, розпочатої і сповненої в дуже пізнім віку“. Скоро по виданню сеї книги умер її автор, і ся замітка на сторонах нашої часописи нехай буде памяткою чоловіку, що, по своєму, любив край, в котрім родив ся і виріс, і скваино старав ся збирати матеріали для історії його минувшости.

Книжку розпочинає виказ літератури й „рукописних джерел“ — коротенький і дуже загально зроблений катальоґ документів, зібраних Ґурским в його архіві за його житя переховуваних ним в с. Котюжанах в тім же Могилївськім повіті. Потім ідуть коротенькі замітки природничі про сей повіт і маленький історичний вступець (с. 15—6), а потім наступає історично-статистичний перегляд поодиноких осад, в альфабетичнім порядку. При кождій з початку подають ся статистичні відомости з сучасного стану, потім історія осади, і вкінці in extenso подають ся акти, які мав автор, або реґести з старих т. зв. сумаріушів документів.

В обробленню історії осад автор не претендував анї на науковість анї на оріґінальність, обмеживши ся ролею збирача. З матеріалів, якими він розпоряджав, могли б мати для нас інтерес архивалії й ті відомости, які автор, що вісімдесять літ пережив в своїй околиці, заповідає з своєї памяти; але обидві катеґорії дають далеко меньший, нїж a priori можна б сподївати ся.

Що правда, з історичним значіннєм актів, зібраних Ґурским в його архіві, дала можність познайомити ся вже праця М. Ролле про Барщину, і я тоді вже вказав у своїй рецензії сеї праці (Записки XV с. 8 - 9), що значіннє

їх не високе. Переважно се суммарії, які не дають нічого більше понад імена властителїв певних маєтностей; документів властивих, in extenso, не богато і здебільшого — другорядного значіння, про „останки архива барського староства“ тут ледво може бути мова. Те, що Ґ. подав з иньших рукописних збірок теж має другорядний інтерес. Богато передрукував він (без потреби, очевидно) документів з моєї збірки актів Барського староства (Архивъ Югозап. Рос. VIII. I і II), а що при тім звичайно не вказує сього джерела, а цитує показані у мене при тих документах архивні сіґнатури, то документи сї у Ґ. роблять враженнє чогось сьвіжого, невиданого, і можуть чоловіка необзнайомленого ввести в помилку.

Власні спомини не приносять богато цікавого; очевидно, у покійного автора не було суспільно-історичного почутя, і він не виходить звичайно поза сферу формальних питань — хто був властителем, як маєток перейшов з рук до рук, і т. и. Для історії суспільного й культурного житя, відносин національних, навіть економічних звичайно не знаходимо тут нічого. *М. Грушевський.*

O. Balzer. Historya ustroju Polski, przegląd wykładów uniwersyteckich, Кр., 1905, ст. 33 (відб. з Sprawozdania z czynności akad. umiejętności).

Теж по німецьки: Verfassungsgeschichte Polens (Bulletin internat. de l' Academie, 1905, XII, с. 97—137).

Автор так об'ясняє сю публїкацію: се перегляд унїверситетських викладів його, на підставі лїтоґрафованих видань його курса, публїкованих в р. 1896, 1898 і 1902 бібліотекою львівських слухачів права, з яких одначе пізнїйші видання служать дословним повтореннем видання з 1896 р., а всї не віддають докладно тексту викладів, а нераз містять в собі грубі помилки, бо видання сї виходили без контролї й порозуміння з професором. Виданий тепер витяг „виключно опирається на лїтоґрафічних викладах з р. 1896, 1898 і 1902, отже подає тільки те, що було оголошене або приступне лише в хвилї їх видання, поминено в нїм лише ті уступи, які автор уже тепер уважає за хибні або безпідставні; нові зміни, переведені в викладах від 1896 р., в тім витягу умисно поминено, як неоголошені дотепер, лише в кількох місцях, з огляду на потребу вияснення деяких питань або поглядів, подано в нотках, в можливо короткій формі, відповідні доповнення, або принаймнї застереження“.

Цїль публїкації сього витягу все таки зістаєть ся не зовсїм ясною. Він не дає автентичного текста курсу і не виганяє з уживання тих лїтоґрафованих видань, недокладність яких осуджує автор. Він, по своїй короткости не може познайомити нас з поглядами автора; часом навіть не роз-

кривав їх, тільки дає немов титул розділу (нпр.: Walka o wolności kościelne w początkach XIII w. Legacya i prymat arcybiskupa gnieźnieńskiego i prawa ztąd wypływające, і т. и.), або висловляє погляд автора так коротко, без всяких пояснень, що він майже нічого не дає — коли напр. читаємо голу замітку: najłagodniej ukształtował się ten stosunek (підданські обовязки селян) na Rusi Czerwonej, то в голові читача родить ся лише враженнє в виді знака запитання. Навіть незнати, чи автор сам до нині має таке чи иньше переконаннє, бо лише подекуди пояснив він ноткою, що від поглядів висловлених ним в тексті він уже відступив і їх не держить ся. Тому поява сього конспекту тільки з більшою силою каже поновити бажаннє на адресу автора, щоб він, уважаний нині за найбільш авторитетного репрезентанта науки історії польського права дав на місце засуджених ним літоґрафованих „скриптів“ новий і автентичний текст — чи то своїх викладів, чи то незалежно від нього обробленого курсу історії польського права. Що до схеми його, на разї лише одна замітка: чи не занадто обтяжає автор свій курс, вводячи в нього історію кодифікації в. кн. Литовського, а навіть рецепцію сього права правом Московської держави (а в консеквенції треба б додати — і правом українським (Гетьманщини) і праводавством Російської імперії)? В консеквенції прийшло ся б завести до курса й всю історію устрою в. кн. Литовського (чи то в виді паралельного курса, чи то в виді паралельних параґрафів, не в виді малого екскурсу – § 20), і не знаю, чи на то є пильна потреба? *М. Грушевський.*

В. Н. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народного театра I—VII. С.-Пбг., 1905, стор. 54.

В першій книжці сьогорічних Записок, ст. 196 було обговорене продовженє отсеї статї, при чім через помилку подано, що се продовженє великої збірки памяток російської драми з часів Петра Великого. Помилка вийшла з того, що пишучи попередню рецензію, я не мав під руками отсього початку статї, який хочу обговорити тепер. Д. Перетц, невтомний збирач рукописного матеріялу до історії лїтератури XVII—XVIII в., подає й тут у сїмох коротеньких нарисах нові причинки, видобуті з рукописів петербурських та київських біблїотек. Маємо тут поперед усього польський віршований монольоґ блазня, що поспішає в товаристві мужика на бенкет до королївського двора — очевидно уривок чи прольоґ якоїсь затраченої інтермедії. Далеко інтереснїйші просторі уривки з двох білоруських комедій, подані під ч. II; в однїй Білорус зайшовши до латинського костела і почувши орґани, розтанцював ся, за се його заковано в кайдани, які розбиває його син; надходить Поляк і причіпляєть ся до селянина за ті кайдани, та тут Білорус раптом міняє

тон і разом із сином кидаєть ся на Поляка та лущить його кієм. Комедійка майже ціла; д. Перетц вказує паралелї до неї в українських інтермедіях і в вертепі, але ті паралелї о стілько не паралелї, що не доторкають ся до головної основи комедії, а лише до її закінченя, де Поляк терпить побої від козака. Тимчасом головна комічна сіль комедії в тім, що Білорус наробив скандалу в костелї. Така комедія була мабуть і у нас, коли можна її ремінїсценцією вважати анекдоту про Бойка, що попавши до костела і почувши орґани пустив ся в танець, а коли побожні Поляки стали уговкувати його: „Cicho, Bojku, bo to msza!“ — він відповів: „Ей, ци вся, ци не вся, я втяв гопки тай пішов“ (пор. Етноґр. Збірник VI, 165). Друга інтермедія, розмова двох Білорусів, Свирида і Змитрука, характеризує білоруського старовіра, що виріспи в старім двоєвірію, не може дати собі ради з новими церковними вимогами, „чапашами“ та всякими мудрощами. Він цитує презабавну старосьвітську молитву і жалуєть ся, що піп закував його в кайдани за те, що не вмів перехрестити ся як слїд. І до сеї інтермедії д. Перетц показує паралелї, на жаль полишаючи на боцї прим. українські старосьвіцькі молитви, зібрані у Драгоманова (Малор. предапія и разсказы). Так само для поясненя тексту здалось би було зробити дещо більше.

В розд. III подано без ширших річевих уваг склеєні до купи виривки з двох українських інтермедій, чи властиво з одної інтермедії і з вертепного тексту близького до того, який опублїковано висше в отсій книжцї Записок у моїй статї про вертеп. Тамже репродуковано також важнїйші уступи з Перетцового тексту й причинки до реституції тексту нашого вертепа. В IV роздїлї подано український діяльоґ пастухів, дуже інтересний задля своєї мови богатої на провінціялїзми та рідкі вислови, які д. Перетц не зовсїм вірно вважає помилками та неольоґізмами; власне з сього язикового погляду річ заслугувала би пильнїйшої студії. Остатнї три роздїли, найстараннїйше оброблені д. Перетцом, містять польські інтермедії та драматизовані жарти, яких обговорене лишаємо на боцї. І ще маленьке застережене. Д. Перетц при нагоді, цитуючи не особливо мудре, а при кінцї навіть з наукового погляду невірне речене Войціцкого (про те, що в польських інтермедіях „niema żadnego naśladowania obczyzny, są to obrazy rodzinne, własne), називає сього поверхового компілятора та безсовісного фальшівника народнїх матеріялів „глубоким знавцем і любителем рідної старовини“. Треба б бути обережнїйшим у похвалах людям мало знайомим.

Ів. Франко.

В. П. Срезневскій — Климовскій-Климовъ, „козакъ-стихотворецъ“ и два его сочиненія, Харків 1905, ст. 38.

Про деяких діячів української лїтератури, крім їх імен та вказі-

вок на часи їх діяльности, дуже мало маємо позитивних даних. Навіть що до істнованя приписуваних їм писань заходять сумніви, бо про сї писання ми знаємо тільки на підставі припадкових звісток, досить загальних, котрі не промовляють анї до нашого розуму, анї до нашої уяви.

До ряду таких письменників-Українців приходило ся до недавного часу зачисляти й Семена Климовського або Климова[1]), про котрого житє й діяльність з початком XVIII ст. ходили тільки чутки та леґендарні перекази, яким годї було йняти віри.

Перша звістка про Семена Климовського з'явила ся в „Опытѣ историческаго словаря о русскихъ писателяхъ" Новікова з 1772 р., де згадано, що Климовський український козак і що йому належить рукописна книжка з віршами „О правдѣ и великодушіи благодѣтелей", яка була написана в 1724 р., а тепер переховуєть ся в Імператорській бібліотецї. Ґоліков в „Дѣяніяхъ Петра В." (т. IX, с. 479, вид. 1789 р.) називаючи нашого автора С. Климовим вказує, що Климовський був харківським козаком і що він в 1724 р. підніс цареви свій твір „О правосудіи начальствующихъ". До тепер, як побачимо, скупі данї перших істориків зближені до правди і як що вони й не дають докладних звісток про Климовського, то принаймнї хоч не впроваджують в блуд читача. Та в Бекетовім „Пантеонї россійскихъ авторовъ", який появив ся на сьвіт в 1806 р., в статї Карамзіна про Климовського знаходимо иньшого рода звістки, характеристичні для патріотичних видавців „Пантеона", котрі намагають ся реторикою прикрити убогий зміст книжки. До знаних із „Словаря" Новікова звісток автор додає тут характеристику твору Климовського „О великодушіи и правдѣ", в котрім видно „много хорошихъ чувствъ и даже хорошихъ стиховъ (безъ опредѣленнаго теченія стопъ). Сказываютъ, — говорить дальше автор — что Климовскій неменѣе семи греческихъ мудрецовъ былъ славенъ и почтенъ между его собратьями козаками; что онъ какъ вдохновенная Пиѳія, говорилъ въ бесѣдахъ высокопарными стихами, давалъ пріятелямъ благоразумные совѣты, твердилъ часто пословицу: „намъ добро и никому зло — то законное житье"; и любопытные приходили издалека слушать его. Малороссійская пѣсня: „Не хочу я ничего только тебя одного", которую поютъ наши любезныя дамы, есть также, какъ увѣряютъ, сочиненіе Климовскаго, ученика природы къ сожалѣнію недоученнаго искуствомъ".

Останні слова Карамзіна буцїм то вказують, що в тім часї ходили перекази про Климовського. На такіж перекази вказує поява в 1812 р. опери-водевіля кн. А. Шаховского „Козакъ-стихотворецъ". Героєм тої пєси

[1]) Пор. В. Н. Перетцъ, Очерки старинной малорусской поэзіи, Спб. 1903, с. 24—31.

виступає Климовський „сьпівака і стихотворець“, як називають його персонажі тої штуки. Він підчас свойого повороту з війни після полтавської битви спасає свою суджену Марусю від насильного видання її заміж за тисяцького Прудпуса. В сїм власне водевілю знаходимо пісню „Їхав козак за Дунай“, котрої частину (2 вірші четвертої строфи) цитує Карамзїн в „Пантеонѣ“. Климовський згадуєть ся ще в „Словарѣ русскихъ писателей“ митр. Евгенія, де знаходимо крім того вказівки на деякі його незвісні досї писання, котрі буцїм то належать Сулакадзеву[1]), звісному бібліоману і фальшівникови старих рукописей: 1) „О дивныхъ всероссійскаго монарха (Петра В.) дѣлахъ, о премудрости его и трудахъ“ (на 38 ст.); 2) „О пришествіи короля шведскаго Карла XII внутрь Украины и объ измѣнѣ Мазепы (де називає сього „измѣнника“ „кривымъ“)[2]), „сіе де сочиненіе писано стихами, золотомъ и на ономъ подписался самъ авторъ Климовымъ, а не Климовскій“.

Додамо, що в „Пантеонї“, пізнїйше в „Молодику“ Бецкого 1849 р. був уміщений портрет Климовського — нїчого більш як фантазія маляря — ось і все, що ми знаємо про нашого письменника.

Можливо, що — як думає П. Житецький — затемнені і поплутані перекази про Климовського знайшли відгомін і в „Наталцї Полтавцї“ Котляревського (акт II, сцена 7)[3]).

До недавна не можна було провірити, на скільки сказане Карамзїним, Новіковим і Сулакадзевим про писання Климовського, вірне. „Проте, писав я в 1903 р.[4]) — коли-б Климовський в самій річи був не меньше славний від семи мудрців, тоді-б ми на певне розпоряджали далеко докладнїйшими звістками про нього, його житє та діяльність, нїж їх маємо до тепер, опираючи ся тільки на реторичнім „Пантеонї“ та анекдотичній опері-водевілю, не говорячи — додамо — про здемаскованого фальсифікатора Сулакадзеву. Тільки те було для нас певне: кн. Шаховский лихий знавець України, а ще більш українського житя, котрого ще в своїм часї страшно висьміяв Котляревський в „Наталцї Полтавцї“, а перед тим іще „Украинскій Вѣстникъ“ — кн. Шаховский заледво міг сам написати першу пісню Марусї, котра мала такий величезний успіх і котру співали „любезныя дамы“.

Та останнїми часами дякуючи заходам невтомного робітника Вс.

---

[1]) Про нього див. брошуру А. Н. Пипіна, Поддѣлки рукописей и народныхъ пѣсень, Спб. 1898.

[2]) Мабуть чи не натяк на „Епиникіонъ“ Теоф. Прокоповича, який ми передрукували в „Очерках“ с. 5 і дальші.

[3]) П. И. Житецкій, Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея, Кіевъ, 1990, ст. 122.

[4]) Очерки, с. 24.

Срезневского, який подарував науковому сьвітови не одну інтересну працю про старинну літературу — ми з усією певністю можемо сказати, що харківський козак Семен Климовський не мітична особа. В рукописнім відділї бібліотеки Академії Наук в Петербурзї знайдено під ч. (17, 4, 9) рукопись, про яку геть перед тим писали Новіков і Ґолїков, а на підставі чуток переказували Карамзїн і митр. Евгенїй.

Рукопись Академії очевидно була призначена для піднесеня знатнїй особі. Се прегарна книжка in folio, в оправі покритій шовковою матерією. Заголовна картка в узори рисовані пером. Текст написаний скорописю (похожу на сю, котрою між иньшим писані інтермедії Довгалевського в рукописи Київо-Михайлївського мон.); перший заголовок написаний полууставом з дописком одного слова „всепокорно“ — ймовірно рукою Климова, що тим справив похибку зроблену переписувачем. Схожість тої поправки з письмом поета особливо замітна, коли порівняти її зі взірцями його письма, поданими в виданню д. Срезневского. Властиво кажучи, в тій книжцї крім передмови містять ся два віршовані твори:

1) „О правосудію начальствующих, правдѣ и бодрости ихъ. Всепресвѣтлѣйшому, державнѣйшому імператору и самодержцу всеросійскому Петру Великому, отцу отечествія, государю всемилостивѣйшему во мѣсто должнія дани, владицѣ и господину моему всепокорно приношу, купно себе самаго под високомонаршіе его повергаю стопи. Негоднѣйшій рабъ харковской козакъ Семенъ Климовъ. 1724 августа в день“ — тут усього 402 стихи.

2) „Присовокупися здѣсь вторая книжица, о смиренiѣ височайшихъ“, тут 160 стихів.

Оба твори, написані 13-складовим силябічним розміром, були вже з кінцем XVIII в. позабуті репрезентантами літератури і висшою інтелїґенцією, через що вірші Климова видали ся без „правильнаго теченія стопъ“.

Тепер пригляньмо ся близше формі і змістови тих памяток.

Климов пише досить гарною церковно-славянською мовою, одначе із значною скількістю українізмів, головно в фонетицї (про що судимо по ориґінальній ортоґрафії) і в лексицї. Часто подибуємо *ѣ* рівнозначне з острим *ї*: своѣхъ, воѣнъ, божиѣми, прочиѣхъ, достоѣнство; замість очікуваного *ы* — дуже часто *и*, яке означає посередний звук між *и* і *ы*; *г* = лат. *h*: хрѣховной 570, всезлохрѣховной 620; часто тверде *р* там де повинно-б бути мягке і противно: творатъ передм., злотворащаго 16 і др., градеть 610, зрать 615, добродѣтель... внспрь паража 45, бура 142, і т. д. Зазначимо ще дієсловні форми imperativ'а — возрѣмо 535, устрашѣтесь 97, praesens — купуетъ 59, боронитъ

656, infinitivus — наректись 381; зайде 149, не в значіню aoristi, a futuri; імена — рожа 274, труна 152. Зазначимо теж польонїзми, які нам впали в око: слонцу пер., слонце 149; чловекъ 232, 134 і від сього уроблені форми: чловекомъ 12, чловечий 5, чловечу 105, чловечомъ 302; злочинецъ 416; дочасны 539; звѣрхность 60; пащеки 60; вѣчисти 145; прагнетъ 889. Як приклад уживаня славянсько-польської комбінації вкажемо на стихи 84—87: „Господи, не билъ бимъ на престолъ вознесенний, ни ходилъ бимъ во дивнихъ, славних и великихъ, недостоѣнъ дарований билъ бимъ азъ толиких, аще бимъ не смиренно мудрствовал...“ Вкінцї вкажемо ще на слово ледви чи не видумане самим Климовим: бѣсовянинъ 256. Взагалї ж стиль і манєра Климова нагадають манєру українських творів Теофана Прокоповича, з виїмком зрештою енерґії і ядерности, яким визнав ся знаменитий співробітник Петра I.

Переходячи до змісту першого віршованого трактата, наперед вкажемо на те, що головні його думки зазначені вже в прозаїчнім „предисловії ко благочестивому читателю“. Як керманич пильнує на корабли, щоб його хвилї не вивернули, як око дане тїлу — так і царя настановлено для користного всїм житя. Він повинен клопотати ся про підданих „якоже у своѣхъ удѣхъ“. Його сила і значінє спочиває на правосудію, правдї і „бодрости“; автор пригадує цареви, що він властю нагадує Бога, одначе по тїлу — звичайний чоловік, раб Божий як усї иньші „свѣдущъ, что порфирою и диядимою облеченниѣ и в нищетѣ и на гноѣщах поверженниѣ едино отчество имѣютъ“. В першій части автор говорить про правий суд і його значіннє: людський суд повинен приподоблюватись божому судови, без гнїву і лютости, повинен брати під увагу каяттє і просьби підсудного:

„не многие словеса блудници з молбами,
но огнь вѣчний погаси своѣми слезами“ —

говорить Климов, очевидно маючи на думцї один з епізодів „Великаго Зерцала“. Він теж цитує євангеліє, прор. Єремію й ин., як жерела. Покликуючи ся на якогось мудрця він говорить ось що:

„Нѣкто премудръ написа: врачъ не всѣхъ исцѣляетъ,
не всѣхъ учитель ползуетъ...“

В судї повинна бути лагідність, одначе автор енерґічно виступає проти помилуваня злодіїв, які називають себе христолюбцями, а роблять в угоду чортови „за суетну цяту“. Разом з тим радить Климов, при караню не щадити сильних і не показувати їм ласки на шкоду ними скривджених:

......аще благородна,
честна, славна не казнитъ, зря народ стенящій,
сей властелинъ не есть отецъ, о дѣтяхъ болящій;

аще обидителей ихъ[1]) казни свобождаетъ,
единому цареви подобный биваетъ,
яже[2]) сенаторови всезлий, убийственний
грѣхъ своею милостию сотвори прощенний;
тотъ же сенаторъ потомъ злим духом зажже ся
и паки в грѣхъ убийства собою паде ся,
видя от царя своего себе не казненна.
Коликаяж услишалъ царъ словеса реченна
от сенаторов к себѣ? Первий тотъ грѣх главний
от сенатора, вторий — твой царю грѣх явний.
Єдинаго онъ уби рукою своею
вторий же милостию убитий твоею;
яко помилованъ бивъ од тебе убійца,
того ради убийства сего ти злочинца с. 400—416.

Кара повинна бути вимірена відповідно до гріха, говорить Климовський, і щоб доказати своє твердженє, знова покликуєть ся на апольоґа: не належить дивити ся на підсудного, як на близьку собі людину, хоч би се був рідний син —

„Якоже царъ единий не пощадѣ сина,
да сохранится правда на судѣ едина,
повелѣ извертѣти едно око сину,
другое себѣ за его достойну вину
во мѣсто обѣхъ очесъ синовскихъ, что многи
плакались о сину его, падающе в ноги".

В другій частині Климов розводить ся над правдою, найгарнійшою з усїх чеснот. Виписує він правдї цїлий ряд реторичних похвал, зложених на спосіб акафиста. В третій части говорить про бодрість, хвалить невтомність і енерґію Христа, мучеників, які за нього терпіли, поручає її й володарям, аби їх підданцї „блажили". Тут теж не обходить ся Климов без ремінїсценцій з поля середновічних анекдотів: як приклад чуйности він наводить журавля:

„Журав бодрости ради, нощну стражу имущий,
камень держитъ в нозѣ едной, тако муж стрегущий".

В малім трактатї про покору, автор похваляє сю чесноту, як приклад її ставить Христа, котрий „всѣхъ творецъ, владика, смирися паче перстна, тлѣнна человѣка". На закінченнє повторює автор звичайні, в східній і в західній католицькій лїтературі нарікання на марність усього земного — „яко би кринъ селний жизнь наша увядаетъ" і т. д.

1) Мабуть належало б справити на: сихъ ?
2) Мб. нал. справити: иже.

Що головно інтересне в тих віршованих трактатах, то особливе становище, становище супроти сильних, що вже підніс й видавець. Пригадаємо тут той сервілістичний тон польських (перед тим латинських, італійських і и.), а теж і українських панеґіриків з кінця XVII і з поч. XVIII вв. Високопоставлена особа, котрій панеґірик присьвячено, прирівнуєть ся тут мало що не з Богом, а чеснота даної особи захвалюєть ся на всї лади, як також чесноти предків, близьких і далеких свояків. Присьвячуючи свої твори Петрови при описї прикмет і чеснот потрібних для володаря та при належній похвалї тих чеснот, Климов „далекъ и отъ похвалъ монархамъ вообще и отъ прославленія того, кому онъ подноситъ свою книгу“ (Срезн. с. 4). На думку Климова правда — душа царя; як тіло без душі „недѣйственно, мертво есть и гнило“, так само і цар без правди „есть мертвій, недѣйственній“; „аще мнится и в живихъ образомъ явленній отвнѣ тѣла, но внутръ сій весь трупомъ согнилій: нѣсть въ немъ души-правди; лежитъ въ гробѣ стлѣлій“, „лучше въ нищихъ, съ правдою гладъ и хладъ терпѣти, нежели царемъ бивъ правди не имѣти; лучшей его нищій есть: сей въ царской коронѣ, егда скипетръ-правду держитъ, сей сидитъ на тронѣ“. Обовязок царя клопотати ся за підданих, для них він повинен трудити ся „не щадя сили своей“. Неправедний цар і суддя — негідний престола і корони. Царя те саме чекає, що й усякого чоловіка, що він і повинен тямити: „нещаслива щастливость и во царскомъ санѣ, егда пасти с престола до адской отхланѣ“. Тому то цар, хоч би він і мав усякі добрі прикмети, повинен бути покірний та тямити, що усе на сьвітї — минає як дим:

„Нинѣ глава в коронѣ лучами блистаетъ,
утро червию пищу смерть сію представляетъ;
днесь в порпурѣ, утро во тлѣ трупомъ облеченний
в мѣсто злотой одежи всякъ превознесенний,
днесь престол, яко солънце славою блистает,
утро бура смертна тотъ на прах разбиваетъ...“

З тих міркувань виходить такий вивід:

„Сия вся кто от царей всегда размишляетъ
и себе смиреннима очима познаетъ,
что от землѣ и попелу ничим естъ разнственний,
кромѣ власти царския и всѣмъ соравненний,
той премудро научись скипетръ содержати,
зде и в безъсмертной будетъ коронѣ сияти“.

„Такі річи незвичайні в віршах присьвячених великим сего сьвіта“, говорить Срезневский з причини наведених стихів, „говорити правду царям з усьмішкою“ — важать ся тільки нерядові люди. Одначе ті

річи, викликуючи поважане для письменника, з другого боку вказують також на те, що і той, хто їх прийняв і не тільки що не кинув їх в очи авторови, а зберіг їх у власній своїй бібліотеці — той також не був звичайною собі людиною".

На закінчене, для можливо повної характеристики нашого автора задержимо ся ще на приписуваній йому пісні, котра по словам Карамзіна, показує нам Климова як „ученика природы недоученнаго искуствомъ". Пісня отся „Їхав козак за Дунай" звісна в цілім ряді варіянтів, котрі вказують на головні моменти в її історії за цілий XIX й останні роки XVIII в. Сю пісню знаходимо в співаннику Прача 1806 (1 вид.), в сьпіванниках з початку XIX в., в записях Головацькото, Чубинського, Закревського і в новійших збірниках призначених для широких верств простого народу. Кн. Шаховский очевидно покористував ся тим старим текстом, який бачимо у Прача. В своїм часї в дослїдах над лїтературною історією тої пісні я прийшов до таких висновків:

Про початковий розвій тої пісні і зміни в ній до 1806 р. нам нічого невідомо; можна тільки здогадувати ся, що в народній традиції переходила вона в трьох варіянтах, один з 4, а другий з 6 строф. В 1806 р. її усталено друком, а опісля її популярність підтримав кн. Шаховский. Для пізнїйших співанників користано або з народної традиції або з готових записей. Те саме можна сказати і про її записувачів, які иноді повторювали друкований вже текст. В часах коли „патріотичні" пісні процвитали, пісня Климовського дістала додаток, написаний на дуже слабій імітації української мови. Одначе з того додатку нам звісний в пізнїйших співанниках один випадок повтореня і то тільки одної з шести строф, при чім дістало ся до пісні те, що незалежно від сього подибуєть ся в народній поезії і являєть ся одним із звичайних оборотів в мові. Так отже сим разом чужий і штучний елемент не злив ся з народною піснею"[1]). Розумієть ся, що так тут, як і в иньших наших працях під „народною піснею" ми розуміємо те, що під тим розумів А. Потебня[2]), через віщо й пісня Климовського, — без огляду чи він, чи хто иньший її написав — все таки може уважати ся за „народню".

Чи пісню „Їхав козак" можна класти на початок XVIII в. і уважати її за твір Климовського? Важних арґументів проти такого ставлення сього питання, на нашу думку, нема; по стилю й манері пісня ся близько підходить до записей кінця XVII і поч. XVIII вв., по правильному силябічному розміру з докладним поділом на строфи вона може уважати ся продуктом творчости письменника для свого часу лїтера-

[1]) Перетцъ, Очерки, с. 31.
[2]) Потебня, Изъ записокъ теоріи словесности, Харьковъ, 1905, с. 138 і pass.

турно приготованого в такій же мірі, як і вище обговорені віршовані трактати про „правосудіе“ і „стреніе“, котрі без сумніву належать перу „козака-стихотворця“ Климовського-Климова. *В. Перетц.*

Переписка съ Запорожьемъ (1763—1765 гг.), сообщилъ О. Левицкій (Чтенія въ Ист. Общ. Нестора Лѣтописца, кн. 18, вып. III и IV, с. 23—49).

Отся кореспонденція, зложена з 25 листів, обговорена досить докладно самим ш. видавцем. Ми від себе не маємо що богато додати. Не знаємо тільки, длячого подано її під такою шумною назвою „Переписка з Запорожьем“, тимчасом як тут Запороже ні причім, зрештою хиба о стільки, що один з кореспондентів хвилево перебував на Запорожській Січи і звідси писав свої листи. Се властиво кореспонденція між монахом Яковом Воронковським, „катедральним писарем“ при київськім митрополиті (Арсенію Могилянськім) і монахом Рафаїлом, висланим на Запороже для збираня милостині для катедрального монастиря, який тоді митрополит задумав перебудовувати. Характер листів чистоприватний і не виходить поза сферу монастирських і епархіяльних інтересів, се остатнє тому, що о. Рафаїл був кандидатом на ігуменство, проте й інтересував ся справами епархії о стільки, о скільки в ній наступали зміни в єрархії. Розумієть ся, що тільки про те й відписував йому на Січ його приятель „катедральний писар“. З того погляду для дослідників монастирського житя, обопільних відносин до себе монахів, їх поглядів на ріжні монастирські справи, а що більш — їх звичайного буденного житя ся кореспонденція має деяке значінє, головно цікава вона спеціяльно для історика київської епархії. Врешті ті листи „самі по собі, задля своєї мови, тону і характеру“ інтересні й для історика літератури. Найменьше хиба значіня мають вони, як сказано, для історії Запорожа, та все таки й тут знаходять ся деякі вказівки про Січ, котрі варто замітити. Ось хочби другий з ряду, а перший з Запорожа лист Рафаїла: „Сего іюня второго дня (1763 р.), в понеделникъ, уже ввечеру, мы прибыли въ славетное Запорожя... В Сѣчь же натрапили весьма на сухую чверть на рибу, як на вялую, такъ и на свѣжу; да войска мало еще доброхотно подателного застали: все те по зимовниках да по шляхах за добичу (за добычей?) розіихалось. Достали толко всіого на розвѣдъ рублѣвъ з вѣсѣмъ... Правда, что нечистость воздуха, застѣсненіемъ поселенія и жилцовъ, мало разствуетъ своимъ зловеніемъ от отходнихъ мѣстъ, якихъ тамъ неводится“. Видно, що січове брацтво не звертало найменьшої уваги анї на будівельні, анї на санітарні приписи. „Козацтво всіо веселе, чтодня пють да гуляютъ — пише дальше в тім листї о. Рафаїл. — Я еще невзвикъ съ просфорою по куренямъ и по

ліошкамъ и будкамъ ходить" — говорить про спосіб збираня „подаянія". Та не завсїди так весело бувало в Сїчи, як напр. в червни. Особливо давала ся в знаки мешканцям слотлива зима; комунїкація з околицею була тодї перервана, дістати ся нїкуди, анї в Сїчі нїчого робити: „ни зима, ни лѣто; рѣки розстали, земля розмерзла, трава еще не ростеть" — жалуєть ся монах в листї (10) в зимі 1764 р. Та й козаки не все такі добряги, як би могло здавати ся, і їм більше число таких гостий часами навкучить. „Писалъ я к вамъ — пише монах до приятеля, довідавши ся, що митрополит задумує ще одного монаха вислати на Січ за „подаяніемъ — и впрежнемъ писмѣ про отца Іуста, чтобъ онъ поездкою в Сѣчь поудержался до прибытія нашего, потому, что еще его и в Сѣчи нѣтъ, а намъ уже договорують, что съ едного монастира по десять книгъ насилають. Здесь хотя прости, да между пристойнимъ и не (пристойнимъ) очень умѣютъ разбирать; да и сами изволите разсудить: намъ и такъ, гдѣ не пойдемъ, сей отвѣтъ спѣвают, что уже на Софѣйскій монастиръ мы уже и давали, и исправляли" (с. 36). Справдї інтересна характеристика так Запорожцїв, як і збирачів-монахів і обопільні їх відносини до себе. Так само інтересний уступ з иньшого листа, де Р. описує ворогуванє на него архимандрита Межигорського монастиря, який також в цїли збираня милостинї на свій монастир приїхав сюди. Коли пригадаємо що йно наведений погляд Запорожцїв на таку докучливість монахів, то зрозуміємо, що конкуренція в збираню подаяний була неприємна. Важнїйших фактів, які дотикали ся б самої Сїчи, в цїлій кореспонденції є тільки два в листї з 20. X 1763. Се звістка про поворот кошового Лантуха з столицї 6. IX. тогож року. Там кошового обдаровано знаними клейнотами, а крім сього ще й грамотою, „чтобъ впредь кошовимъ безъ высочайшей власти смѣннимъ не быть; а носить имъ патретъ (мабуть царицї) всегда на шеи, на голобой лентѣ, якой для того и присланъ" (с. 32). Очевидно кошовий їздив на коронацію Катерини II, і звідти привіз такі дарунки разом з обмеженєм права свобідних виборів старшини. Тут же доносить о. Рафаїл про скасованє кримським ханом дрібної срібної монети „бишлик", через що на Запорожі наступив свого рода фінансовий крах. Се вказує, в яких тїсних торговельних зносинах стояли Запорожцї з Кримом, що нам почасти вияснює, що в XVIII, а почасти вже при кінцї XVII в. Запорожцї дуже нерадо слухали накликів московсько-петербурського правительства до війни з Кримом. Звісно, тут теж грали ролю і знані причини полїтичної натури.

Ось тільки всього ми могли добути важнїйших звісток з кореспонденції за цїлих два роки. Зрештою й не диво — листів тих не писали жадні полїтики. *Ів. Джиджора.*

Kazimierz Pułaski — Z czasów konfederacyi Barskiej (Szkice i poszukiwania historyczne, serya trzecia, Краків, 1906, стор. 229—388).

Барська конфедерація, завязана весною 1769 р. як протест проти протекторату Росії над Польщею, перебула кілька фаз, поки не розвязала ся літом 1772 р. в часї доконаного вже першого подїлу Польщі. Перша фаза відіграла ся головно на Вкраїнї і скінчиля ся здобутєм Білої Церкви та Бару російським військом і втекою проводирів конфедерації до Турції. Вернувши 1769 р. вони зорґанїзували нове військо в західній Галичинї, де підїздова війна з ріжним усьпіхом тягла ся до 1771 р., в якім конфедерати задумали вдарити на Варшаву, але дійшли лише до Ченстохови, відси завернули ся і вдарили на Краків, та відтиснені російським і австрійським окупаційним військом були змушені розвязати кадри і розійти ся. Д. Пуласкиӣ зібрав у отсїй книжцї деякий новий матеріял до історії власне другої фази сеї конфедерації. Сей матеріял, се головно кореспонденція ґенерального штабу (generalicyi) конфедерації та листи головного коменданта її війська Казимира Пулаского. Кореспонденція повна фраз, компліментів та запевнень ріжних „сентиментів", але дуже вбога змістом, і не дає ніякого виразного образу анї воєнних, анї полїтичних акцій, хиба тільки причинки до готового вже образу. Далеко інтереснїйша кореспонденція (французька) Бранїцкого з Сальдерном та Бібіковим. Бранїцкий, польський кор. гетьман, у союзі з Москалями воював против конфедератів, і з листів тих трьох достойників та з рапортів рос. ґенерала Дибіча (писаних по нїмецьки) можна собі виробити досить ясний образ воєнних рухів 1771 р. З нашого погляду найінтереснїйші коротенькі спомини конфедерата А. Гулевича, шляхтича з Перемищини, що служив добровольцем у війську барської конфедерації мабуть від 1769 р., блукав з тим військом по гірській окраїнї нашого краю від Сколього до Санча, був на Угорщинї, куди виперли були Москалї конфедератів, потім ходив під Ченстохову і Краків, а по розвязаню конфедерації 1772 р. був арештований і якийсь час вязнений у Львові, а вмер, здаєть ся, частковим дїдичем у якімось Довгім — не знати, чи в тім що над Днїстром близько Станїславова, чи в тім, де вмер пок. Микола Устіянович, над горішнїм Стриєм між Східницею й Уричем. Його спомини, дуже зрештою куцї й писані ляконічним стилем, дають кілька принагідних фактів, що ілюструють відносини конфедератів до селян і селян до конфедератів. Із живої селянської традиції далеко яркійше змалював ті відносини д. Н. Вахнянин у своїй повісти „Три недолї". В однім із листів ґенералїції до Пуласкаго знаходимо офіціяльно формуловану польську повстанську коменду „do lasu" — трохи чи не

першу стилїзацію тої коменди, що набрала слави в повстанях XIX віку. *Ів. Франко.*

Dzieje porozbiorowe narodu polskiego w żywem słowie, zesz. V i VI. Z dziejów Hajdamaczyzny, z przedmową Henryka Mościckiego, część I i II (Bezpłatny dodatek dla prenumeratorów „Tygodnika Ilustrowanego“), Варшава, 1905, стор. XII+151+168.

Отсе видане має мету більше популярної, нїж наукової публїкації. Се видно з того, що воно виходить як безплатний додаток до популярного тижневника. „Живе“ слово, обіцяне в наголовку, має через якесь комічне непорозуміне означати слова сучасників, сьвідків подій. Видавець, д. Мосцїцкий, зібрав у сих двох томиках шість памяток сучасників про Уманьску різню, і вже з того видно, що книжечка має невідповідний титул, бо подає образ не всеї Гайдамаччини, що тягла ся майже від самої Палїївщини, але тільки одного її, остатнього та найголоснїйшого епізоду, Уманьскої різнї в 1768 р. Властиво є тут один причинок до старшої Гайдамаччини, уривок зі споминів старости Закшевского, але то річ більше балакуча як важна. Всї причинки крім одного — передруки з давнїйших польських публїкацій, а й той один, що тут появляєть ся в перве, виривок із споминів Станїслава Крушельницкого, міг був лишити ся недрукованим, бо нового і важного для історії Колїївщини не дає майже нїчого. Маємо тут отже в першім томику крім згаданого вже спомину Закшевского на першім місцї спомини нїби то Лїпомана, а властиво пізного памфлєту, написаного, як подає д. Мосцїцкий на підставі рукописної копії, переховуваної в архіві орд. Красїньских у Варшаві, в р. 1830 і присьвяченого презесови київського суду Проскурови і його жінцї Тересї. Того, що сей памфлєт, виданий безіменно ще 1841 р. Рачиньским у Познанї, не був твором Лїпомана, як сконстатовано мною на підставі одного рукоп. Оссолїньских у Львові, і що правдиві спомини Лїпомана, видані також безіменно Рачиньским у тім самім „Obrazie Polaków i Polski“ t. XV, ріжнять ся сильно від сього памфлєту, д. Мосцїцкий очевидно й не підозріває і тому й пропустив ті Лїпоманові спомини, так само як і видані тамже Рачиньским так звані спомини очевидця Тучапського, а на правду записку неочевидця о. Костецкого. Далї йде виривок із споминів Веронїки Кребсової і спомини її брата Павла Младановича — сей остатнїй передрук маловартого зрештою писаня цїнний задля неприступности перводрука (видавець подає, що він разом зі споминами Кребсової містив ся в тім самім виданю Рачинського, де були спомини Лїпомана й Тучапського, але се очевидна помилка). В другім випуску подано згадані вже спомини Крушельницкого, очевидно

споляченого Русина-уніята, родженого десь у Жидачівщині, і передруковано (не знати відки) „Скаргу уніятських попів на кривди зазнані від гайдамаків“, що уперве появила ся друком зараз по доконаних фактах, 1769 р. і була потім передруковувана. Так само друкований був маловартний лист економа Квяткевича до Потоцкого. Решту другого томика займають цікаві, але густо-анекдотичні спомини Хшонщевского та вирївки з безіменного „Pamiętnika anekdotycznego“, опублікованого ще 1867 р. Крашевским, що дають характеристики та богату chronique-scandaleuse родини Потоцких. Наукове, критичне виданє всього того матеріялу було б дуже пожадане. Але якій-меті має служити вся та купа сьвідомих та несьвідомих брехень, нісенітниць та масних анекдот у популярнім виданю і ще з похвалою видавця, що бачить у них „obraz prostoty i szczerości“, се нехай зрозуміє хто хоче. *Ів. Франко.*

Maryan Dubiecki — Przymierze dziedzica z poddanymi rolnikami. Rzecz z dziejów ludu wiejskiego w Polsce, Краків, 1905, стор. 32 (Відб. з Archiwum do dziejów oświaty).

Зміст виписаної в горі книжки складаєть ся з двох рівних частин: з тексту „Przymierza dziedzica z poddanymi rolnikami“ — свого рода конституції, яку надав своїм крепакам мінковецький (в пов. Ушицькім на Поділю) дідич Ігнатій Мархоцкий, і з розвідки написаної не так про саме те „przymierze“, як радше з його причини. Самій угоді, як і попередній діяльности згаданого Мархоцкого, котрої то діяльности короною було власне отсе „przymierze“, присьвячена заледви третина і так невеличкої розвідочки, в чім по части автор поступив зовсім справедливо: тут справді нема багато над чим розводити ся. Отже що до самого „przymierza“ зробленого в 1804 р., то воно складаєть ся зі вступу і 31 артикулів. Головні його засади висловлені між потопом шумних слів і помпатичного стилю, яким згаданий документ написаний, такі: Панщина зносить ся, а на її місце запроваджуєть ся плаченє чиншу дідичеви (арт. IX). Селянин від тепер називаєть ся рільник, господар (що в документї виясняють ся латиньским терміном: „glebae adscriptus“ і чиншовик (арт. I); свобода переходу дозволена тільки по сповненю усіх зобовязань на річ дідича (арт. IV), а з тим і зносить ся право дідича на купованє і продаванє людий (арт. V); дідич дарує селянам і ґрунти і майно в тім стані, в якім хто в даній хвилї посїдав, одначе застерігає собі право власности на цілий обшар „паньства минковецького“, як він се звичайно називає. При тім всїм стоячи на ґрунті конституції соймової з 1768 р., в котрій забезпечуєть ся „całość dominii et proprietatis stanu szlacheckiego nad dobrami ziemskiemi i ich pod-

danymi", наш праводавець також не зрікаєть ся своєї доміняльної власти суду і кари (арт. XXIV і XXX), як також застерігає собі і своїй родині честь і пошановане від селян таке, яке діти винні родичам (арт. XXIX); право пропінації зістаєть ся в цілости при дідичах, а вкінці в однім з артикулів постановлено, що на випадок, колиб котра громада не сповнювала точно своїх чиншових обовязків, так що „stąd dziedzicom jawny okazałby się zawód i w dochodach ich uszczerbek", в такім разї отся конституція перестає дідича з'обовязувати, а дана громада знова вертає до давних відносин до дідича. Решта артикулів присьвячена обговореню ріжного рода чиншів і адміністрації в „минковецькій державі". В загальнім же результаті по відкиненю всяких бомбастичних фраз — конституція ся з правного боку все таки стоїть на понятю власности пана над усею землею і праві користання дідичем таким чи иньшим способом з роботи підданого селянина.

Та як би там не було, то все таки становище селян означене в „przymierzu" в жаднім порівнаню не стоїть з тими крепацькими відносинами, які тоді, а й потім іще аж до знесеня кріпацтва панували, проте факт такої угоди повинен мати деяке значінє в історії селянства в українських землях приналежних до Польщі, в тім infernum rusticorum. Чи справді можна надавати йому яке небудь більше значінє, крім чисто припадкового ізольованого явища?

Вияснене тої справи є задачею розвідки автора. Вихідною точкою його роботи служить те, що „sprawa zależności poddańczej ludu wiejskiego nie ulegała u nas nigdy przedawnieniu" (с. 1) і що „przedmiotem nie tylko rozpraw, ale i prób wcielenia idei w czyn, była przedewszystkiem sprawa uregulowania stosunków poddańczych" (ib.). Відповідно до того заложеня автор стараєть ся доказати цитованєм голосів ріжних польських письменників в справі уліпшеня становища селянства, а так само вказуванєм на деякі проби „wprowadzenia idei w czyn", — що „przymierze" Мархоцкого було наслїдком ширеня тих ідей в польській суспільности, а тим самим було воно о д н и м о г н и в о м в р о з в о ю і п о с т у п і т и х і д е й. Ся ідея, на думку автора, зачала захоплювати чим раз ширші круги суспільства в часї пановання Станислава Авґуста головно під впливом французької лїтератури. Тільки загально сказаного, і доси усе добре. Та коли треба було перейти до вказаня на реальні факти, то автор на цілій просторони часу від XVI до XVIII в. заледво міг вказати на кілька голосів в тій справі (Моджевский, Скарґа, Яків Пшилуский, Стан. Лещиньский, а в останнїх часах Речи посполитої Андрій Замойский та Йосиф Вибіцкий). Ще меньша цифра припаде на проби фактичного переведеня в житє яких би там не було реформ в тій справі: в 1742 р. Сьвінярский ґнезненьський

канонік, а в 1746 р. пріор бенедиктинів в Любіни віддали свої села на чинш селянам, и пізнійше пралат Бжостовский робив пробу утвореня „річи посполитої“ з своїх посілостий, а кс. Вяжевич пробував завести на ново закуплених землях осадників, якіб вели житє контемпляційне — „поворот до природи“ як бажав сього Руссо. І тільки усього в такім протягу часу і на такій просторони, як королївство Польське! Се все покажеть ся ще мізернійшим, коли пригадаємо скажену опозицію і обуренє на сї далеко нечисленні голоси зі сторони темної шляхетської маси, котра про проєкти Андрія Замойского на соймі 1778 р. нічого не хотіла чути, а Вибіцкого за його „Listy patryotyczne“ похваляла ся „rozniesć na szablach“. Додамо, що ті проєкти і проби їх переведеня, поминаючи уже повну їх неяспість і неозначеність, що і як робити, — не стояли між собою в жадній ідейній звязи, а кождий про себе виступав зовсїм ізольовано від других. Таке саме становище займає й проба Мархоцкого. До того ж проєкти були такі дивоглядні, що їх авторів уважав загал за диваків і фантастів і ніхто серіозно на них не дивив ся, а тим меньше за ними йшов. Так само дивила ся шляхта і на Мархоцкого і то не без деякої рації: завдяки ріжним дивацтвам минковецького „патриярха“, „ojca i pana swoich ludów“, його проповідям і обходам в днях Нового року і його „сьвятам Церери“ (15 серпня) весь загал дивив ся на нього, як на маняка, а чого доброго то і божевільного, і **власне з тої сторони приймав і всї його реформи**[1]). Через се ті реформи були вже з гори позбавлені тої серіозности, а тим самим не могли мати ніякого впливу, тим більше в такім глухім і темнім куті як тодїшне Поділє і то недавно по гайдамаччині. Не диво проте, що шляхта видруковану його конституцію нищила де лишень попало, як шкідливу, хоч автор знова складає вину за се — на російське правительство. Тут не можемо поминути екскурсу автора в зовсім чуже йому поле — російської історії. На його гадку, доля хлопа в Польщі була без порівнаня лучшою ніж в Москві, де ще від часів Ґодунова запроваджено для селянства найстрашнійше рабство (с. 8), підчас коли як звісно кріпацтво на польський лад датуєть ся від часів Петра I[2]).

Вертаючи до річи, на закінченє скажемо, що автор наслїдком тенденції a priori узяв ся доказувати те, чого зовсїм не було, а власне, що реформа Мархоцкого була випливом шреня певних ідей в Польщі, друге, що він сю реформу — може радше продукт дивацтва, взяв надто серіозно. Між тим одначе се все було з погляду тодїшного польського шляхет-

[1]) Про нього див. розвідку: Dr. Antoni J., Opowiadania, serya czwarta, II, Warszawa 1884, статя Hrabia Redux, с. 1—75.

[2]) С. Ѳ. Платоновъ, Лекціи по русской исторіи. Спб. 1904, с. 427.

ського суспільства — тільки аномалією. Через отсе ся розвідка крім поданого в ній тексту „przymierza“ позбавлена властиво всякої наукової вартости. *І. Джиджора.*

В. С. Иконниковъ — Крестьянское движеніе въ Кіевской губ. въ 1826—27 гг. въ звязи съ событіями того времени. (По архивнымъ матеріаламъ). Спб. 1905, ст. 86+V.

По прочитанню названої нами в горі книжки ш. київського ученого годі рішучо сказати, котрому з зазначених в заголовку питань вона присьвячена і що в ній важнїйше: чи селянський рух, як би се з заголовка книжки виходило, чи може радше те, що мало служити тільки тлом для головної теми, себто власне тогочасні події, в звязку з котрими селянський рух виступив. Виною такої нерішучости що до головної теми в праці д. Іконнїкова було по части, не конче вірне на мою думку, заложенє, з якого він виходить, що селянські стремлїння в Київській ґуб. в 1826—7 рр. мають „*тѣсную*[1]) связь съ планами и стремленіями декабристовъ на югѣ Россіи“. Та поки що ми передамо коротко зміст книжки задержуючи ся головно над тим, що для нас тут найінтереснїйше, над тим селянським рухом, коли се можна рухом назвати в повнім значінню того слова.

Автор на підставі матеріялів (опублїкованих), статей і т. д., зібраних ним з бібліоґрафічною совістністю, так що майже кожде реченє опираєть ся на відповіднім відсилачи, детально обговорює діяльність полудневої секції декабристів і кождого члена того тайного товариства, яке взяло собі за задачу змінити дотеперішний устрій російської імперії. Той військовий головно рух, який в рішучій хвилї з початком 1826 р. знайшов свій вираз в повстанню чернигівського полку, як звісно скінчив ся нещасливо так для самої справи як і для участників тої справи (братя Муравєви-Апостоли й ин.). Справа сама упала, та що сї події відбули ся па українській території, в Київщині, то се таким чи иньшим способом мусїло, як каже автор, відбити ся на настрою місцевої людности, котра хоч до таємниці не була втягнена, то одначе була сьвідком того, що скоїло ся, а при тім мусїло її бути відомим, що провідники повстання міркували над поправою положеня селянства (с. 34). Що повстаннє чернигівського полку викликало заворушення між селянською масою, на те автор наводить значну скількість (27) судових архівальних документів, а радше їх короткого переповідження (с. 55—78). Крім сього доповнює ще їх доданєм знаних вже фактів про того рода події, спеціяльно в Уманщині, все таки серіознїйші нїж ті, на які вказують

[1]) курсив мій.

згадані документи. Як взагалї завсїди при нагодї якої небудь зміни в звичайнім ходї справи, так само тепер по смерти царя Александра I і наслїдком справи декабристів пішли між народом ріжні чутки про поліпшенє страшного селянського положеня, появили ся ріжні поголоски, а слїдом за сим і ворохобнї в ріжних ґуберніях російської імперії, і те стало ся також в київській ґуб. Та вже сам автор ставлячи отсей селянський рух з справою декабристів, підчеркує ориґінальний місцевий характер того руху серед української людности і ту спеціяльну закраску, яка випливала так з історичної традиції, як і з соціяльного положеня тутешнїх селян.

Який се був характер на се вказують згадані документи. Що до змісту, то вони дуже однородні і ріжнять ся хиба висотою кари, яку поодиноким провинникам вимірювали суди „за произнесеніе противзаконныхъ словъ". І так напр. звенигородський жид Мордко Сквирский донїс, що тамошний міщанин Васиљ Вдовиченко будучи пяним говорив, „что будутъ выпускать изъ тюрмы арестантовъ и пока государь императоръ будетъ коронованъ, будемъ рѣзать шляхту, евреевъ и другого званія людей и тогда, очистивши таковымъ способомъ мѣста, государь императоръ будетъ короновать ся — тогда, когда жнива настанутъ" (с. 55). До Чижовської економії шинкар жид Бурштайн спровадив звязаного селянина Будаєнка, котрий мав говорити в шинку: „якъ бы рѣзанина тутъ началась, то я-бъ не требовалъ ни списы, ни ратища и только шпицу застругавши и осмаливши снизавъ-бы на нее 70 ляховъ и 70 жидовъ" (с. 57). Старобудинський селянин Яременко мав говорити про шляхту: „а вже на васъ пастка єсть готова" (с. 58). Селяни з Чорної Каменки були обвинувачувані про ширенє чутки „о имѣемой яко бы быть рѣзанинѣ шляхты и жидовъ" (с. 59), а селянка Ткачукова будучи на роботї у видиборського посесора Мяновского говорила його своячцї: „не бейте теперь и не лайте насъ, ибо на третій день наступающаго праздника (вел. сьвят в 1826 р.) наступитъ рѣзанина и колївщина" (с. 60). Те саме маємо майже у всїх наведених тут документах, згадки-ж про иньші подїї, як напр. про бунт чернигівського полка, що нїби мав викликати такий рух, а радше поговірки між селянами — згадки такі виступають лише там, де вмішали ся які небудь посторонні елєменти напр. солдати, шляхта і т. д. (напр. с. 56, 61, 62, 63, 75 і др.). В Уманщинї пішла чутка про появу сина Ґонти, чим покористував ся солдат Семенів і викликав справдї розрухи з чинною розправою з панами (с. 80). Автор вдоволив ся поданєм отсих фактів і заняв ся дальшою судьбою справи селянства взагалї та поглядами на сю справу правительства, котре тимчасом репресалїями здавило весь отсей рух. Тимчасом поданий ним матеріял в високій мірі інтересний

сам по собі для дослідника відносини на правобережній Україні між українською селянською масою і панською верствою. Ми бачимо поперед усього, що заворушене між селянами в Київщині не стояло в жадній звязи з діяльністю декабристів, а було впливом тільки чисто місцевих й історичних причин — а бунт чернигівського полку сповнив тут таку ролю, яку міг сповнити всякий иньший факт, який виходив поза межі звичайного ладу а тим самим між простим народом міг викликати неясні почування та надії на які будь зміни. І се зовсім серед тутешних обставин вистарчало. Тіж обставини від останнїх гайдамацьких рухів мало що, а то й зовсїм не змінили ся; всї три давні чинники: жиди, польська шляхта і обездолене українське селянство зістали такими і на таких становищах, як і перед тим, і грали ту саму ролю, що й давнїйше, о скілько нова сила де в чім їх не обмежала. Жиди посередничать і доносять про „бунтарські“ забаганки селянства шляхтї, ся знова тепер не може при помочи якого там нового Стемпковского сама карати, проте обмежує ся оскаржуванєм, а врештї селянська маса не годить ся ніяк на тодїшний стан річий та неустанно міркує по свому про визволеннє з крепацтва. Кажемо неустанно над тим міркує а не тільки від часу до часу, бо, на нашу думку, роки 1826—7 з того погляду нїчим не ріжнили ся від попереднїх. Се був звичайний стан річий, бо прецїнь, як ми бачили властиво р у х у жадного й тепер тут не було, що видно з того, що суди по більшій части увільняли селян від кари за ті нїби то розрухи. Звичайні поговірки селян тільки в очах переляканої шляхти виросли, а може і навмисно роздуті були до великих розмірів, як се було в 1795 і 1812 рр., коли шляхта, як тепер власне занепокоєна замірами декабристів знести крепацтво (с. 34 і 35 нотка), навмисно розголошувала чутки про різню, аби накликати правительственні репресії на непокірних селян (прим. с. 79).

Тимчасом коли на правобережу суди справджували, о скільки донесеня шляхти про задуману селянами різню шляхти і Жидів вірні, правительство в своїй нагінцї за тайними товариствами натрафило в Лївобічній Українї на слїди істнованя „малороссійскаго общества“, заложеного декабристом Новіковим і переяславським маршалком шляхти В. Л. Лукашевичом, котрі буцїм-то поставили цїлю сього товариства виборoти незалежність для України (с. 42 і 43 нотка). Як бачимо, зі знесенєм українського гетьманства ідея автономії України не вмерла, а навіть, є звістки, що від часу до часу справа гетьманства виринала і навіть вказувано на кандидатів на те місце (с. 43—44). Значить думка про незалежність, хоч в ріжнім розумінню, відповідно до його положеня, була по обох сторонах Днїпра.

Вертаючи до книжки ш. автора, скажемо, що з огляду на богацтво

зібраного матеріялу й літератури та богацтво змісту, се свого рода рідкість. В використовуваню матеріялу він іде так далеко, що не може здержати ся, щоби не передати гумористичного донесеня малого якогось сибірського урядника правительству в справі підозрілих людий (с. 46), хоч те донесенє можнаб без усякої шкоди для книжки поминути. Та за те, а може власне через те — бракує тій праці конструкції та визначеня фактам місця відповідного до ваги кождого з них. Автор, захоплений таким богацтвом матеріялу, кожду річ обговорює до найбільших подробиць, на чім терпить головна тема. І так ми знаємо з заголовка, що ся книжка присьвячена головно селянському рухови в Київщині, тимчасом коли її львина часть припадає власне на обговоренє тла тих рухів, так що воно самохіть висуваєть ся на перший плян, а обговоренє самих рухів сходить до ролї додатка. Та одначе, коли мова йде про інформації, то книжка ся для кождого, хтоб тими часами займав ся, може віддати великі услуги. *Ів. Джиджора.*

И. С. Свѣнцицкій. Матеріалы по исторіи возрожденія карпатской Руси. — Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую половину XIX-аго вѣка, Льв., 1906, стор. 212.

Історія національно культурного руху на галицькій Україні в 1-шій пол. XIX ст., незважаючи на виданий деякий матеріял, була аж до перших років XX ст. для нас майже terra incognita. Цїлї звязки незвичайно інтересних матеріялів до того періоду (переважно кореспонденцій) лежали спокійно по публичних чи приватних архівах Львова, Петербурга й ин. і чекали на прихід пізнїйших щасливших часів. І ті „щасливші часи“ прийшли по — переступленню нами порога XX ст. Цїлий ряд публїкацій (як пр.: проф. К. Студинський, З кореспонденциї Дениса Зубрицького... Льв., 1901; др. Іван Франко, Матеріяли до культурної історії галицької Руси XVIII і XIX віку (Збірник іст.-філ. секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. V), Льв., 1902; проф. К. Студинський, Кореспонденция Якова Головацького (Збірник фільольоґічної секції Наукового Тов. ім. Шевченка, т. VIII—IX), Льв., 1905; В. А. Францевъ, Письма къ Вяч. Ганкѣ изъ слав. земель... Варш., 1905 й иньші дрібнїйші) приніс нам значне богацтво матеріялів, що виявили перед нами багато дечого інтересного, деколи несподіваного... До ряду тих новійших публїкацій, яких число, треба надіяти ся, зросте незабаром значнїйше, належить також згадана в горі збірка пильного й одинокого поки що збирача таких матеріялів по російських публичних і приватних бібліотеках й архівах — дра І. Сьвятицького.

Подаючи самі тільки матеріяли до історії зносин карпатської Укра-

їни з Росією в 1-шій пол. XIX ст. (осібну розвідку на сю інтересну тему з використаннєм усїх иньших оголошених вже перед тим матеріялів обіцює автор подати на иньшім місци), автор попереджає їх „оглядом друкованих звісток про карпатську Україну в російських виданнях до 1850 р.“, подаючи тут у виписках інтереснїйші місця зі споминів і записок російських офіцирів (Глинки, Даниловского, Броневского, Глаголева, Суворовського Ратника, Лихутина й Сонцова), які переходили разом з російськими арміями через Галичину, почавши від часів Наполеонських воєн (1799) аж по 1849 р. (мадярська революція). Крім того подає реєстр статий про гал. й угор. Україну, що появили ся в тім періоді по російських журналах і часописях. Офіцирські спомини й замітки в тих справах, які не підпадали їх власній обсервації, переважно або неправдиві, або малоцїнні супроти иньших докладнїйших звісток; інтересне тільки те, що вони самі чи то бачили, чи чули (пр. характеристика селянського житя у Ґлїнки, етноґрафічний опис Лемків й угор. „Русняків“ у Ліхутіна). Статї по журналах і часописях належать до Орлая, Ходаковского, Кеппена, Поґодіна, Срезневского, Зубрицького, Я. Головацького й ин. і нинї переважно перестарілі.

Багато інтереснїйші, як самий вступ, дальші роздїли книжки. І так у II-гім розд. п. з. „Літературно суспільна дїяльність І. С. Орлая“ подано декілька незвісних листів Орлая до бар. Вілїє, Ходаковского, І. Мартинова, З. Карнєєва (з рр. 1813—24), а також повний передрук (на нашу думку — зовсїм без потреби) довшої його статї п. з. Исторія о Карпато-Россахъ зі Сѣверного Вѣстника (1804 р.). Інтересна також з деякого згляду статя Івана Бережаніна (угор. Русина), прислана Орлаєви, п. з. Въ обще о различіи Славянских нарѣчій, собственно же о Мало й Карпато или Угрорусских, яка заховала ся в рукоп. відділї бібліотеки Акад. Наук у Петербурзї. В III-тім роздїлї п. з. Із паперів Ю. І. Венеліна найінтереснїйша його статя, на жаль неповна, п. з. Объ Украинскомъ Правописаніи (критика), захована в рукоп. у Румянцївськім Музею, а також Карпато-Росскія пословицы й Мадьярскія слова, взятыя изъ русскаго языка. Меньше важна статя Венеліна п. з. Нѣсколько словъ о Россіянахъ Венгерскихъ, и также одно словцо Историческое о Православной Греко-Восточной Церкви въ Венгріи.

Із IV-о роздїлу п. з. П. І. Кеппен у Карпатській Руси — його спомини й кореспонденція з кан. І. Лаврівським звернемо увагу тільки на згадану кореспонденцію з рр. 1822—25, як інтересний причинок до необробленої ще лїтературно-наукової дїяльности перемиського каноніка з 1-шої пол. XIX ст. В роздїлї V-тім п. з. До зносин М. П. Поґодіна з Галичанами інтересний лист Поґодіна до протоігумена василіянських монастирів в Галичинї В. Компаневича в справі „торговлї“ старими друками

й рукописами, а також лист Вагилевича до Поґодіна з дн. 8 марта 1836 р. і відповідь на нього того останнього з дн. 2 мая с. р., де Поґодін познайомлює Вагилевича з тогочасною російською літературою. Не знаємо з яких причин подав автор в тім розділї також виїмки з рукописних „Pamiętnik-ів" Генриха Боґданьского, що зберігають ся в рукоп. відділї бібліотеки Оссолїнських у Львові; їх, хоч займають ся вони в однім своїм розділї побутом Поґодіна в Галичині, все таки без критичної провірки годї втягати в якім небудь характері між матеріяли до історії нашого відродження.

Найінтереснїйший VI-ий розділ п. з. Зносини І. І. Срезневського з Карпаторусами. Тут подано: 5 листів К. Запа (з рр. 1842 і 1846), 2 листи Якова Головацького (з рр. 1842 і 1844), 4 листи І. Вагилевича (з рр. 1842—45), і вкінці 2 листи С. Шеховича (з 1856), які хронольоґічно сюди зовсїм не належать; дальше кілька автоґрафів з родинного архіву Срезневських а то: Ів. Бірецького Пѣсни Колядиѣ — 43 колядки, прислані Срезневському літом 1842 р. зі Львова, Вагилевича До Слова о полку Игоревомъ і Miecz buzki (істор.-ґеоґр. замітка про місто Буск і його околицю), Ів. Головацького Три думки, Торжество слави (12 сонетів, з яких автор подав чомусь тільки 3), Пѣніе радостнаго Голоса й ин., Як. Головацького невеличка замітка про „Матеріялы для словаря Малорусскаго нарѣчія, собранныя въ Галиціи и въ Сѣверовосточной Венгріи (198 карток in fol.), дальше Духновича Панеґірик мукачівському епископови й відповідь Йосифови Левицькому (подані тільки перші стрічки!) й відривок зі вступу до історії Молдавії Зубрицького. Вкінці подана згадка про переклад М. Шашкевича Короледвірської Рукописи й Суду Любуші, що знайшли ся також в архіві Срезневських. В VII-ім розділї подані два листи Д. Зубрицького до Шевирьова з 1844 р. і до І. Давидова з 1856 р. Оба не подають нїчого інтересного. Книжка кінчить ся докладним показчиком імен і предметів. *І. Кр.*

Л. Ф. Пантелѣевъ — Изъ вспоминаній прошлаго, Спб., 1905, стор. 339, мал. 8⁰.

Автор споминів не належить до видатнїйших діячів россійського суспільного житя і коли береш у перше сю досить грубу книжку, то — властиво кажучи — не знаєш, що там знайдеш. Передивившись уважно, легко помітити, що автор дійсно стояв зблизка до тодїшнього літературного життя, стрічав ся з важнїйшими репрезентантами нових напрямів і бачив та чув досить цікавого. Шкода лише, що автор обмежив свою задачу лише кількома епізодами, та й про зачеплені події не оповів повнїйше і докладнїйше.

Се не хроніка минулого житя, більш-меньш певна, не хронольоґічно

уложене оповіданнє про минулі роки: з богатого запасу памяти автор вибрав кілька більш цікавих епізодів й обробив кожний окремо в самостійний епізод. Що до вибора таких окремих епізодів автору нема чого закинути: з ріжних боків зачіпають вони літературне і наукове життя петербурського суспільства шістьдесятих років і разом дають цікаві образки життя того часу; чимало місця присьвячує автор політичним змаганням тодішньої молодіжи, тайному політичному товариству „Земля и Воля“. Взагалї сюжети вибрано досить щасливо і як є тут що меньш цікаве, то се не шкодить загальному враженню. За те більш серіозний закид можна зробити автору споминів з другого боку, а се за вибір поодиноких деталів в обмальованню поодиноких діячів минулого. Цілком зрозуміле, що кожний, хто пише з минулого й перебирає в памяти своїй, що там лишило ся з тих часів, застановлюєть ся передовсїм на більш ясних, більш яскравих рисах і образах, себто на тім, що він найлїпше знає, в чім брав сам найбільшу, активну участь; але се не все буде дїйсно цікавим і з обєктівного погляду. Не заглубляючись в аналїз окремих подій і суспільних течій, не застановляючись докладнїйше над виясненнєм їх внутрішнїх звязків між собою, автор споминів передає, що робив й що бачив, не розбираючи докладно, о скільки та або иньша риса чи деталь дїйсно здасть ся цікавою й потрібною для читача, що хоче у нього, автора, довідати ся півстолїття пізнїйше після самих подій про діячів минулого часу.

В сій взагалї цікавій книжцї, для читача Українця особливе значіння будуть мати уступи присьвячені тим або иньшім діячам українського руху. Окрім спеціяльного розділа про „Основу“ (с. 168—182), в богатьох місцях ми зустрічаємо окремі звістки про Костомарова (його професорська діяльність с. 101—105, діспут з Погодином стор. 164—166, конфлїкт з публичними лекціями Костомарова 210—220, більш дрібні вказівки про цікавість лекций Костомарова с. 163, 222, про иньші відносини Костомарова с. 120, 121, 206 і т. д.). Як репрезентант лїберального студентства, автор споминів часто зустрічав ся з Костомаровом і мав з ним зносини в тих чи иньших справах, не кажучи вже про те, що слухав його унїверситетські й публичні лекції: через те міг він подати цікаві звістки, й подати їх більш, нїж ми тут в дїйсности знаходимо. Цікаві між иньшим дві замітки (але з другого боку невідомо, о скільки можна на них покладатись): в першім уступі оповідає автор споминів, як Костомарів висловляв йому гадку, що з розвитком культурного стану українського люду зникнуть осібні прикмети українського народу (с. 104), в другім — переказує він слова Костомарова, що нїби покійний вчений під впливом своїх студий над молоканами й їх моральними поглядами прийшов до переконання про культурну висшість

Великоруссів над Українцями (с. 105); для вияснення деталїв сьвітогляду покійного вченого цікаво б було знати, о скільки сї й ті слова Костомарова мали такий рішучий тон в дійсности.

Меньш щасливим вийшов у автора споминів розділ про „Основу“: передовсїм зміст розділу ширший, нїж титул: автор сполучив тут свої спомини про знайомих в Петербурзї Українцїв, починаючи від Кулїша і Костомарова, Білозерського, Кістяковського й О. Котляревськиго й кінчучи Громекою і якимсь невідомим Дозе. Лишаючи на боцї різкі фактичні помилки (нпр. в біоґрафії Кулїша), треба завважити, що діячів „Основи“, з виїмком Костомарова, автор майже не зустрічав поза редакційними зібраннями, а через те й не міг дати про них фактичних звісток; цікаво завважити той тон, з якім згадує автор якусь невідому йому дївчину на редакційних зібраннях; він, здаєть ся й сам розуміє, що се не до речи, але шкода пропустити подробицю (с. 175). З фактичних вказївок цікаво завважити спогад про чарівне вражінне від Шевченка (с. 270), про його значіння в кружку „Основи“ (с. 169). До Кулїша ставить ся автор споминів неприхильно, завважує його самолюбство. На погляд автора „Основа“ загинула через недбалість редакції; найбільш впливовим був там Кулїш, а редактор Білозерський обмежав ся лише висшою дипльомацією в униканню ріжних суперечок між членами редакції. Національні змагання і гостра постава селянського питання привели „Основу“ до ворожих відносин з российською бюрократією і з российськими суспільними течіями: автор нагадує, як ворожо віднїс ся Катков до пляна Костомарова видавати народні книжочки на українській мові (с. 180). Біоґрафічними звістками про Білозерського, Громеку й Кістяковського закінчує автор розділ про „Основу“.

Добре б було, як би автор знову вернув ся до своїх споминів і подав би иньші епізоди, опущені в сїй книжцї.

Олександр Грушевський.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1899 г., С.-Пб., 1903, ст. II+211+4.

В 1899 р. царська публична біблїотека в Петербурзї збогатила ся 39.379 новими творами (в 45.288 томах) й 4.086 рукописами й автоґрафами. Для нас найінтереснїйший відділ рукописів, а в нїм спеціяльно те, що тикаєть ся української історії, історії лїтератури, культури й ин. — взагалї т. зв. ukrainica. Та найперш мусимо згадати одну більшу колєкцію старих рукописів, набуту за цїну 5000 руб. від начальника российської духовної місії в Єрусалимі Антонія, де є між ин. багато інтересних славянських рукописів XIV—XIX ст. Дорогоцїнну славянську памятку

становить також закуплений осібно перґамін. рукопис т. зв. Добромірове четвероєвангеліє, написане в границях Македонії при кінці XII ст. (O. п. I. N. 55). З фільольоґічного боку описав його проф. Яґіч в „Sitzungsberichte" віден. Акад. Наук 1898 - 1899 рр. (Philosophisch-historische Classe, Bd. CXXXVIII і CLL).

З відділу ukrainica згадаємо три „малоросійських літописий Григ. Грабянки" з XVIII ст. (F. IV, N 808, F. IV, N 809, F. IV, N 810), „Описаніе краткое о Малой Россіи" з XVIII ст. (O. IV, N. 451), видане в 1878 р. київською „Временною коммиссіею для разб. древн. актовъ" в додатку до „Лѣтописи Самовидця", „Краткое описаніе Малой Россіи" з XVIII ст. (F. IV, N. 811), що уриваєть ся на 1733 р. (початок і кінець затрачені), „Двѣ гисторіи о казацкомъ народѣ" в 2-гої пол. XVIII ст. (F. IV, N. 812 — при кінці переднього слова „къ Читателю" сказано: „Сіи гисторіи первая съ печатной въ Кіево-печерской типографіи, вторая зъ рукописной разнихъ авторовъ, по своду зъ разними гисторіями печатными, списани канцеляристомъ войсковымъ Григоріемъ Покасомъ 1751 году, генваря 20 дня"), дальше рукоп. збірник кількох взірців українського письма з XVIII ст. (між ин. „краткій малороссійскій лѣтописецъ", без початку, від 1699 - 1751) (F. IV, N. 813), рукоп. збірник з 2 гої пол. XVIII ст. (між ин. „Краткая малороссійская Новгородъ-Сѣверская лѣтопись", що зачинаєть ся заснованнєм Київа в 401 р, а кінчить ся подіями з 1759 р., дальше вірші про зраду Мазепи, й Воскресеніе мертвыхъ, містерія Ґеорґія Кониського) (F. XVII, N. 79), збірник з XVII—XVIII ст. (Q. XVII, N. 252), „Канты разные", невеличкий збірник українських кантів з XVIII ст. (Q. XIV, N. 22), ориґін. акт вибору ігумена никольського пустин. мон. й ректора київської братської колеґії Йосафата Кроковського архимандритом київо-печерської Лаври дня 26 марта 1697 р. (акт підписали між ин. єромон. Стефан Яворський й ігумен Дмитро Савич — св. Дмитро Ростовський й ин.). Цікавим вкінці матеріялом до історії відносин між росийською цензурою й українським письменством у 80-их і 90-их роках служить збірка рукописів, передана бібліотеці київським цензурним комітетом. Є там твори ріжних українських авторів, які цензура не позволила друкувати, між ин. нпр. 2 автоґрафи П. Куліша (Цар Наливай і Дзвін), Збірник народніх пісень, зап. у подільській ґуб. М. Лисенком, Народні казки (рук. подав до ценз. М. Дикарів), два збірники пісень В. Милорадовича (Веснянки й петрівки лубенського уїзду, й Вечерничні й любовні пісні лубен. уїзд.), Мордовця Козаки й море, й богато иньших. *І. Кревецький.*

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1900 и 1901 гг. Спб. 1905, 8⁰, стор. 324.

Після значної перерви знов появило ся справозданнє петербурської

публичної бібліотеки, одного з найважнійших европейських книгозборів, а що тикаєть ся скількости славянських рукописів, — безперечно першого в сьвіті. Не можна одначе не зазначити, що дворічне справозданнє, яке лежить перед нами, виказує значне зменшеннє набутків бібліотеки з відділу старинних рукописів. Вони, по перше, стають рідшими; по друге — на них треба тепер специяльно полювати по глухих закутках півночи, як то робив з поручення Академії Наук учений завідач її рукописів Вс. І. Срезневський. До того — хоч як воно дивне — петербурська публична бібліотека розпоряджає дуже скромними засобами для придбання рукописів, тому рукописний відділ зростає переважно жертвами приватних осіб й інституцій. В 1900 і 1901 рр. найбільшим придбаннєм була колекція д. Роґальского. Поза тим придбано декілька рукописів, які мають ледви чи не палеоґрафічний тільки інтерес. Низше ми затримаємо ся на тих рукописах, що так чи сяк тикають України, української історії, літератури, мови й просьвіти. Найперш одначе згадаємо про деякі старі друки, що мають з ріжних поглядів немаловажний інтерес. Се — найперше — „Молитовникъ“, виданий в Острозї в 1606 р. з гербом кн. К. К. Острожського і з передмовою презвітера Дамяна, книжка незвичайно рідка; потім книжочка архіеп. Лазаря Барановича „О хиротоніи“, видрукована в Новгород-Сіверську в 1676 р. — одинокий дотепер звісний примірник. Крім того „Зборникъ... нѣкоторыхъ моленій“ 1785 р., друк. в Чернигові, незвісний бібліоґрафам.

Зпоміж рукописів, придбаних бібліотекою, згадаємо найперше найзамітнійші в колекції арх. Амфілохія, яку дарував (не в повнім одначе складі) д. Роґальский. Тут є фраґменти прольоґа за другий піврік з XV—XVI ст., з двома статями про перенесеннє мощей св. Бориса й Гліба. Фраґмент збірника житий XVI ст., зі житием в. кн. Володимира; житиє того самого сьвятого подибуємо також в другім збірнику, що складаєть ся зі зошитів ріжного часу з XVI—XVIII ст. (стор. 99). Для історії просьвіти на Україні має деякий інтерес збірник XVIII ст. (Q. XVII, N. 256) богословських і проповідничих праць протоєрея харківського собора, префекта й учителя харківської колеґії (від 1778—1780 р.) М. Шванського. Історично-літературне значіннє має збірник, що складаєть ся з осібних зошитів і карток (Q. XVII, N. 257), між ин. тут фраґмент із Александрії, писаний західно-руським півуставом XVI ст.; другий фраґмент із Александрії скороп. XVIII ст.; фраґменти повісти про Савву Грудцина, повість про здобутє Єрусалима й переклад моралістичного твору польського письменника Яна Зопчица — все скороп. XVIII ст. Поминувши книги богослужебного змісту XV—XVIII ст., що належать (коло 30) до арх. Амфілохія, зазначимо в збірнику XVIII ст. (Q. I, N. 1338) страсти, слово бл. Єроніма про зрадника Юду й Бесѣду

трьох сьвятителів. У збірнику з того часу (Q. I, N. 1339) є приклади з Великого Зерцала; такі самі приклади й розмову батька зі сином подибуємо в иньшім збірнику з того самого часу (Q. I, N. 1340). Найбільш популярні апокрифічні статї — сон Богородиції, Хождениє Богородиції по мукам, сказаниє Льва папи римського, про 12 пятниць, подибуємо в збірнику XVIII ст., Q. I, N. 483. В збірнику поучень з другої половини XVIII ст., Q. I, N. 1341, є поучення єром. Ґедеона Криновського, Теофана Прокоповича й білгородського еп., а потім київського митрополита Самійла Миславського. До збірки автоґрафів прибули два ориґінальні листи чернигівського архієпископа Теофана Углицького, якого синод зачислив недавно до сьвятих.

Із числа рукописів, придбаних закупном, варті уваги: служебна мінея з XV ст. за жовтень; Золотоуст XVII ст., відмінного укладу з доповненями (Q. I, N. 1306); Золотоуст і оперті на ньому збірники XVI і XVIII ст., Q. I, N. 1307, 1308, 1309 — вони описані статя за статею й дають повний образ літературного матеріялу, який в них містить ся; в N. 1307 — муки св. муч. Бориса й Гліба й Слово про прихід Івана Предтечі до аду. В московській літописї XVII ст. (F. IV, N. 792) в першім томі є кольорова мініятюра, що представляє в'їзд вел. кн. Володимира Мономаха до Київа. Иньші рукописи славянські, руські, грецькі, французькі й німецькі належать або до богословської літератури, або до службових й приватних справ осіб з висшої адміністрациї в Росії XVIII і XIX ст.

Придбання 1901 р. мають той самий характер; додамо, що тут згадують ся між иньшими паперами, що прийшли до бібліотеки, лекції з історії старинних Славян і Польші проф. московського університету Ос. Бодянського. Зі старинних рукописів, які купила бібліотека, звертає на себе увагу цінний збірник статей руською, польською й латинською мовою, писаних українською й білоруською скорописю XVII ст. (Разно яз. F. XVII, N. 161); перша статя — проповідь на сьвято Івана Хрестителя, виголошена в 1649 роцї в епископській церкві м. Могилева. Дальше — багато листів, чолобитень, віршів і привітних промов звісного Симеона Полоцького — багато статей з датами. Є тут твори також иньших осіб — ігумена козацького Богоявленського мон. Фільотея Учицького (Utczycki), Паісія Лізаріда, Лазаря Барановича, еп. Мет. Филимоновича, митр. Питирима, ігумена межигірського мон. Теодозія з братією й ин. Усього є в збірнику 459 к.; користуючи ся його богатим матеріялом, можна не без нових результатів переглянути літературну й суспільну діяльність С. Полоцького й деяких його сучасників. З иньших рукописів згадаємо тільки про збірник XVII ст. (Q. XVII, N. 254), де крім Шестоднева св. В. Великого — є також „преніе“ (1627 р.) ученого литовського прото-

попа Лаврентія Зизанія з московськими справщиками з нагоди уложеного Зизанієм Катехізіса. *В. Перетц.*

Katalog rękopisów Akademii umiejętności w Krakowie, zestawił Jan Czubek, Краків, 1905, III+1 нен. +313, мал. 8.

Рукописи бібліотеки краківської академії не були до тепер в цілости описані: катальоґ Серединьского „Rękopismy Towarzystwa Naukowego Krakowskiego systematycznie zestawione" (1869) обіймав лише 445 рукописів з 1588, які має академія; до того ще був він зроблений дуже недокладно. Тому забрав ся п. Чубек до зладженя нового і повного катальоґу і віддав його недавно до загального ужитку.

Катальоґ зложений дуже просто; рукописи вичислені по нумерам бібліотеки без поділів на віки або по змісту. За те додано на кінци малий покажчик осіб і предмету, через що улекшуеть ся користоване книжкою. Опис рукописий не усюди однаковий: докладнійше описані старші рукописи, до XVI столітя, і часи Станіслава Авґуста, Варшавського князівства і конґресового Королівства: иньші віки оброблено більше поверхово, часто більш ніж коротко і навіть недокладно.

Ukrainica заступлені передовсім колекцією Кшижановского-Ґоржковского, про котру була мова в попередній книжці Записок (Misc.); далі деякі мови і трактати (Historya o buntach Chmielnickiego..., N 1052, c. 109—162) з XVII ст., кореспонденція Хмельницького з Радивилом, договори з часів Хмельницького, літописи польські: „Kroniczka wojny kozackiej od 20/1 - 10/2", „Dyariusz expedycyej przeciwko kozakom, która się zaczęła pod Białym Kamieniem, a skończyła się per pacta... pod Zborowem, 8/8—14/8 1640" і „Continuatio dyaryusza wojny koz." (N. 1017) і дещо в актах до польської історії того часу. Внутрішної історії дотикаеть ся далеко більше число рукописий. Під N. 1089 зібрані інструкції соймиків руських земель, під N. 793 подано інвентар Старого Сянча з 1699 р., під N. 794, ґенеральну тарифу подимного податку перемиської землї, під N. 1071 реєстр міст і місточок польської Корони з 1676 р., під N. 1168 реєстр документів з 16—18 ст., знищений в части гайдамаками, під N. 1140 люстрацію Уманщини з р. 1768, під N. 975 універсали поборців перемиської землї р. 1683—1701. До історії і внутрішнїх відносин Галичини належать акти судові, циркулярні, мійські і ґуберніяльні повітів і міст Сокаля, Замосця, Белза, Львова і Жовкви (N. 799—805, 813—815) та виказ домів Коссова з р. 1787 і 1788 (N. 808); сюди належать також акти про санітарний стан краю і документи про історію чуми в р. 1791—1818 (N. 1455). Відносинам релїґійним і церковним присьвячені окрім NN 261 (Акти

чернигівського монастиря, писані по руськи в XVIII ст.), 266 (Посланія архимандритів і епископів українських з р. 1673—1692), ще 878—906, 918, 920, (документи, описи інвентарів і иньші акти латинських костелів і монастирів на Руси), 922 (інвентар греко-кат. епископства в Перемишлї з р. 1822), і 1009 (акти і статї до історії унїятської церкви в XIX ст.).

Під NN. 1489, 1400, 820, 1497, 1391—3 уміщені новійші твори про Україну, що остали в рукописи. Фільольоґічний і діялектольоґічний інтерес мають числа 1361—9, 1327 -1331, 1326, 1321—3.

З. Кузеля.

Книги й статї обговорені в сїм томі:

Н. Петровъ — Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ, III, 1904.

W. Olechnowicz — Cmentarzysko w Nowosiłkach, 1903.

K. Hadaczek — Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru, 1903.

— Światowit. Szkic archeologiczny, 1904.

Г. Барацъ — Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, имѣющія отношеніе къ Евреямъ и еврейству, I, 1906.

K. Dieterich — Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus, 1904.

Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, I—III, 1892—1905.

M. Balaban — Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w., 1906.

K. Puławski — Stare osady w ziemi Kamienieckiej, 1906.

— Ród Kierdejów podolskich, 1906.

W. Górski — Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej, 1903.

O. Balzer — Historya ustroju Polski, 1905.

— Verfassungsgeschichte Polens, 1905.

В. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народного театра, I—VII, 1905.

В. Срезневскій — Климовскій-Климовъ, „козакъ стихотворецъ“, и два его сочиненія, 1905.

О. Левицкій — Переписка съ Запорожьемъ, 1905.

K. Pułaski — Z czasów konfederacyi Barskiej, 1906.

Dzieje porozbiorowe narodu polskiego w żywem słowie, V—VI, 1905.

M. Dubiecki — Przymierze dziedzica z poddanymi rolnikami, 1905.

В. Иконниковъ — Крестьянское движеніе въ Кіевской губ. въ 1826—27 гг., 1905.

И. Свѣнцицкій — Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси, 1906.

Л. Пантелѣевъ — Изъ воспоминаній прошлаго, 1905.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1899 г., 1903.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1900 и 1901 гг., 1905.

J. Czubek — Katalog rękopisów Akademii umiejętności w Krakowie, 1905.

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševškyj, bis jetzt erschienen Bde I—LXXII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševškyj (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr., III—IV bis zum J. 1340, VI VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und sozialle Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4·50, VIII u. IX B. 4·50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
4. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
5. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskyj, Preis à 3 Kr. Bd. II. u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratškyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowackyj, Preis 7 Kr.

Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizirte bis jetzt 9 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratškyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen (im Druck). Bd. I Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.
3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

3p

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 17 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XI 6 Kr. Bd. XVI 6 Kr.

2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I. Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie. Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—26 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.